

The School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava

ECONOMIC AND SOCIAL-FOCUSED ISSUES OF MODERN WORLD

Conference Proceedings of the International Scientific Conference

October 24 – 25, 2018

Bratislava 2018

The School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava
(Slovak Republic)

Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)

Donbas State Pedagogical University (Ukraine)

The Institute for the Study of Spatial Development (Ukraine)

Katowice School of Technology (Republic of Poland)

National University of Civil Defence of Ukraine (Ukraine)

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Ukraine)

ECONOMIC AND SOCIAL-FOCUSED ISSUES OF MODERN WORLD

Conference Proceedings of the International Scientific Conference

October 24 – 25, 2018

Bratislava 2018

ISBN 978-80-89654-48-2

Conference Proceedings of the International Scientific Conference *Economic and Social-Focused Issues of Modern World* (October 24 – 25, 2018, Bratislava, Slovak Republic). The School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, 2018; ISBN 978-80-89654-48-2; pp. 424, illus., tabs., bibls.

Reviewers:

Michal Fabuš – PhD, Ing., School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, Slovak Republic

Ihor Lyman – Doctor of Science, Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Ukraine

Tadeusz Pokusa – PhD, the Academy of Management and Administration in Opole, Republic of Poland

Olena Raevneva – Doctor of Science, Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Editorial Office:

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave

851 04 Bratislava 5, Furdekova 16

tel. +421 905 864 457

E-mail: sekretariat@vsemvs.sk

Publishing House:

© Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave

851 04 Bratislava 5, Furdekova 16

tel. +421 905 864 457

Authors are responsible for content of the materials.

© Authors, 2018

© Publishing House VŠEMvs, 2018

ISBN 978-80-89654-48-2

PROGRAM COMMITTEE

Viera Cibákova – CSc, Professor, Ing., Rector of the School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, Bratislava (Slovak Republic)

Ihor Bohdanov – DcSc, Professor, Rector of Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk (Ukraine)

Lidiya Guryanova – DcSc, Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv (Ukraine)

Vojtech Kollar – PhD, Professor, Ing., School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, Bratislava (Slovak Republic)

Svitlana Omelchenko – DcSc, Professor, Rector of Donbas State Pedagogical University, Slovyansk (Ukraine)

Aleksander Ostenda – PhD, Katowice School of Technology, Katowice (Poland)

Oleh Semeniuk – DcSc, Professor, Rector of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi (Ukraine)

ORGANIZING COMMITTEE

Nataliia Afanasyeva – PhD, Associate Professor, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv (Ukraine)

Valerii Bosniuk – PhD, Associate Professor, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv (Ukraine)

Valentina Cherniy – PhD, Associate Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi (Ukraine)

Nadiya Dubrovina – PhD, School of Economics and Management of Public Administration in Bratislava, Bratislava (Slovak Republic)

Stanislav Filip – Doc. PhD. Ing., Vice-Rector of School of Economics and Management of Public Administration in Bratislava, Bratislava (Slovak Republic)

Aldona Kania – Mgr, Vice-Dean for Science and Development of Katowice School of Technology, Katowice (Poland)

Marian Kovac – PhD. Ing., School of Economics and Management of Public Administration in Bratislava, Bratislava (Slovak Republic)

Irina Kolupaieva – DcSc, Associate Professor, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Kharkiv (Ukraine)

Tamara Krutko – Mgr, the Institute for the Study of Spatial Development, Berdyansk (Ukraine)

Tamara Makarenko – PhD, Associate Professor, Dean of Humanitarian and Economic Faculty, Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk (Ukraine)

Paweł Mikos – Mgr, Katowice School of Technology, Katowice (Poland)

Oleksandr Nestorenko – PhD, Associate Professor, the Institute for the Study of Spatial Development, Berdyansk (Ukraine)

Tetyana Nestorenko – PhD, Associate Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk (Ukraine)

Iryna Ostopolets – PhD, Associate Professor, Donbas State Pedagogical University, Slovyansk (Ukraine)

Sylwia Pawlikowska-Musiewicz – Mgr. Ing., Vice-Dean for Science and Development of Katowice School of Technology, Katowice (Poland)

Nataliia Svitlychna – PhD, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv (Ukraine)

Olga Shevchenko – PhD, Associate Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi (Ukraine)

CONTENTS

SECTION 1

MODERN ISSUES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRY, REGION, CITY, ENTERPRISE

<i>Oksana Berveno, Vladislava Bronitskaya.</i> The institutional support of the socio-economic development.....	12
<i>Olena Chukurna.</i> Improving marketing pricing policy on the basis of the price quality indicator.....	16
<i>Lidiya Guryanova, Tamara Klebanova, Stanislav Milevskiy, Anastasya Zaharova.</i> Models of the digital economy development level analysis.....	26
<i>Sabina Ivanchuk.</i> Use of education for sustainable development and empowering technology for training based on culture of consumption in children of an early primary age.....	31
<i>Nataliia Kravchenko, Larysa Gorbatyuk, Hanna Aliexsieieva.</i> Modeling of control of learning information and communication technology.....	35
<i>Inna Shevchenko.</i> Basic principles of the state regulation of the competitiveness of the enterprises of the automotive industry.....	39
<i>Igor Smyrnov.</i> Logistic approach to promote urbotourism sustainable development (Ukraine's case).....	42
<i>Tatyana Tikhovskaia.</i> Influence of innovations on upgrade of the basic capital goods of the enterprise.....	49
<i>Svetlana Tyutyunnikova, Christina Pivovarova.</i> Inequality as the brake of inclusive development.....	53

<i>Adam Walawender. Gospodarka finansowa gminy.....</i>	57
<i>Yuliya Zaloznova, Nataliia Trushkina. Problems of development of transport-logistic system of Ukraine in conditions of crisis economy.....</i>	79
<i>Наталія Бірченко. Страхування як інструмент управління ризиками аграрних підприємств.....</i>	83
<i>Олена Грищенко, Наталя Козицька. Забезпечення на оплату відпусток, як складова облікової політики підприємств.....</i>	90
<i>Павло Захарченко, Тетяна Кунгурцева-Мащенко. Курортно-рекреаційна сфера як чинник економічного зростання національної економіки.....</i>	99
<i>Яна Сичікова, Тетяна Несторенко, Александер Остенда, Станіслав Філіп. Підвищення рівня екологічної безпеки та екологічного зростання курортної зони шляхом впровадження альтернативних джерел енергії.....</i>	112
<i>Ксенія Стеблецова. Сучасні проблеми економічного розвитку малих підприємств в Україні.....</i>	120

SECTION 2

REGIONAL AND LOCAL PROBLEMS OF SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY

<i>Nataliia Chaikina, Alina Chaikina. Behavioral strategies of entrepreneurs adaptation in post-modern world.....</i>	126
<i>Andrew Kablukov, Olena Murzina, Olena Raznatovska. Humanitarian issues of education as an element of development of modern society.....</i>	130
<i>Inna Komar. Formation of the image of secondary education as a basis its competitiveness.....</i>	133

<i>Julia Matsuieva. Key aspects of the Polish pharmaceutical market.....</i>	137
<i>Iryna Pinchuk. Implementation of a competence approach into the process of training future teachers in Ukraine.....</i>	142
<i>Yaroslav Syvokhop. Development of behavior norms that determine the formation of the healthy lifestyle of adolescents in afterchool educational institutions of the Transcarpathian region.....</i>	146
<i>Svetlana Tutunnikova, Dmitriy Riabovol. The blockchain technology in the modern economy.....</i>	151
<i>Ганна Едігер, Ірина Парфеній. Особливості проявів кібербулінгу та його профілактика у підлітковому середовищі.....</i>	156
<i>Сергій Мішин. Професійне самовдосконалення фахівця педагогічної освіти як наукова проблема.....</i>	160
<i>Юлія Мусхаріна, Анастасія Адаменко. Розвиток креативності у студентів педагогічного вузу.....</i>	166
<i>Наталія Рижикова. Особливості формування інвестиційного клімату в Україні.....</i>	172
<i>Олексій Стасенко. Виховання потреби до занять фізичною культурою молодших підлітків в процесі позакласних форм занять.</i>	179
<i>Світлана Федоренко. Навчальні курси з адаптації студентів бакалаврату до освітнього середовища у вищій школі США.....</i>	185
<i>Олександр Холодний, Данило Жижченко. Мотивація студентів до навчання у вузі.....</i>	192
<i>Сергей Чернобай. Методы и приемы технической подготовки юных волейболистов.....</i>	199

SECTION 3

HUMANITARIAN ISSUES OF DEVELOPMENT IN MODERN WORLD

<i>Oksana Alieko</i> . Formation of logical and mathematical competence of preschoolers.....	207
<i>Viktoriia Andriiash, Nadiia Ahafonova</i> . Direct public relations as a part of the management process in the judiciary of Ukraine.....	211
<i>Iryna Aprielieva, Iryna Poliakova</i> . Ideas of pedagogical support in pre-school education.....	216
<i>Kseniia Balabanova</i> . Viability development in the scope of human capital.....	219
<i>Yuliia Bilotserkivska, Vitalii Kislyi, Anna Kolchyhina</i> . Interconnection of self-evaluation and willing regulation of working students and non-working students.....	223
<i>Valentina Chernii</i> . Educational area of focus in preserving and strengthening the health of youth.....	228
<i>Olha Chovhaniuk, Iryna Hama</i> n. The effective use of innovative technologies in the educational process.....	232
<i>Iryna Didenko, Iryna Oliinyk</i> . Communication as one of the core skills to be mastered in an ESP course.....	236
<i>Tetiana Fursykova</i> . Content of pedagogical practice of future teachers in conditions of computerization of modern school.....	239
<i>Nadiia Heorgian</i> . Pedagogical conditions for the formation of ethnopedagogical competence of future preschool educators.....	244
<i>Uliana Irkhina</i> . Formation of students' communicative abilities at english classes in higher schools.....	249
<i>Volodymyr Ivanchuk</i> . To the problem of philosophical hermeneutics of the literary discourse of alienation.....	254

<i>Yulia Kakhiani. Media education in teaching and educational process of the institution of preschool education.....</i>	259
<i>Tetiana Khrystova. Preservation of health of senior school age in the process of physical education.....</i>	263
<i>Ivan Lopushynskyi, Olena Kovnir. Eurointegration aspirations of Ukraine: some aspects of educational linguistic policy.....</i>	268
<i>Kateryna Mannapova. Features of the gender aspect in shaping the hardness of adolescents from incomplete and complete families.....</i>	276
<i>Olena Murzina, Olena Raznatovska, Hanna Alieksieieva. Optimization of the educational process through the information and educational environment.....</i>	287
<i>Natalia Mushchynska. Problems of high education system in Ukraine in terms of academic integrity.....</i>	290
<i>Iryna Ostopolets, Dmytro Kasharskyi, Valeria Kolva. Ambiguity tolerance as an integral property of a subject of creative transformation of the life space.....</i>	293
<i>Olga Skorynina-Pogrebnaia, Irina Ushakova, Svetlana Gura. The problem of alcohol and narcotic dependence among young people in the contemporary Ukrainian society.....</i>	296
<i>Людмила Андрєєва. Проблема формування лідерського потенціалу дітей старшого дошкільного віку.....</i>	300
<i>Людмила Баліка. Використання інформаційних технологій у роботі бібліотеки закладу вищої освіти.....</i>	305
<i>Любов Балабанова, Дмитро Дусенко, Ірина Жданова. Концептуальні положення проблеми здорового способу життя в умовах сучасності.....</i>	311

<i>Олександр Бур'яноватий. Вплив експериментальної програми фізичної підготовки на фізичну підготовленість юних бійців-багатоборців 6-8 років.....</i>	315
<i>Людмила Гонтаренко, Гліб Парфьонов. Мобільне навчання, кроки впровадження.....</i>	321
<i>Галина Григораши. Формування фітнес-культури студентів в процесі фізичного виховання.....</i>	326
<i>Аліса Дербеньова, Ліна Перелигіна, Антон Швалб. Особливості функціонування когнітивних процесів під час стресової стимуляції.....</i>	330
<i>Надія Дубровіна, Віра Дубровіна, Яна Пеліова. Формування інтерактивного спілкування в контексті компетентнісного навчання.</i>	334
<i>Світлана Коломієць. Університет як відкрита інновація.....</i>	338
<i>Анастасія Мельнік. Оптимізація фізичного виховання школярів засобами рекреаційно-оздоровчої діяльності.....</i>	342
<i>Тетяна Нестеренко. Мовна ситуація в Україні: історичні та політичні чинники.....</i>	348
<i>Людмила Одерій. Розвиток у дітей здібностей до художньої творчості засобами образотворчого мистецтва.....</i>	355
<i>Віра Остащук. Стародавні цивілізації Сходу: специфіка предмету та особливості викладання (із досвіду кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури ОНПУ).....</i>	360
<i>Оксана Петренко. Категорія «професійна гендерна компетентність педагога» у сучасному освітньому просторі.....</i>	364
<i>Григорій Пустовіт. Регіональний контекст інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти.....</i>	372
<i>Євген Роздимаха. Гуманітарні питання становлення неформала в соціальному середовищі.....</i>	381

<i>Ірина Рубель. Інтеграція фахових і психолого-педагогічних дисциплін як педагогічна умова формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....</i>	389
<i>Світлана Стежко. Агітаційна п'єса: традиції та сучасність.....</i>	404
<i>Яна Тікан, Валерія Андрєєва. Структурні компоненти та маніпулятивні стратегії англomовного рекламного дискурсу.....</i>	411
<i>Ольга Шевченко. Професійна культура майбутніх учителів фізичної культури як складова фахової підготовки.....</i>	419

SECTION 1

MODERN ISSUES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRY, REGION, CITY, ENTERPRISE

THE INSTITUTIONAL SUPPORT OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Oksana Berveno¹, Vladislava Bronitskaya²

*¹Kharkiv Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
Kharkov, Ukraine*

*²Kyiv National University of Trade and Economics
Kiev, Ukraine*

¹bervenooksana@gmail.com, ²v.v.bronytskaya@gmail.com

Abstract. An important aspect is the role of institutions in ensuring the long-term forward movement of the national economy. The institutional construction is a part of contradictory social and economic reality and it can receive and introduce new contradictions. We classify institutions according to their role in development into: development institutions, development support institutions, inert institutions (stable), hysteresis institutions.

Key words: socio-economic development, institutions, institutional support, institutional construction

The search of a new format of socio-economic development has to be based on a problem of simultaneous ensuring expansion of public and economic results. Any economic activity is carried out in certain institutional conditions. Conditions are external prerequisites which are also historically formed in the course of economic activity of people.

An important aspect is the role of institutions in ensuring the long-term forward movement of the national economy.

Ostrom E. explains institutes as the existing rules which define the one who has to make the decision in certain spheres. Also, it is explained what general rules or procedures are necessary to be observed, what information is necessary or not necessary to be carried out, what final consequences will have these or those actions for individuals [1, c. 51].

The stability of any socio-economic system is defined by a balance of its elements and interrelations between it. The institutional ensuring development of social and economic system represents a set of actions and means of creation of the conditions ensuring high-quality activity of modern and future generations' promotion. Thus, the institutional socio-economic development ensuring assumes a realization of strategy of a high-quality development of the person and also implementation of various programs and projects, directed to the maintenance of stable functioning of economic system and the economic institutes, providing a quality of functioning of not economic institutes of the person's development.

The institutional construction is a part of contradictory social and economic reality and it can receive and introduce new contradictions. The dialectic character is inherent in institutes not only on a formation stage, but also in the course of functioning. Institutes perform certain functions which become complicated in process of development of the institute and can be crossed with functions of other institutes. Such interpenetration of institutes can render on all institutional structure of social and economic system both disorganizing influence, and synergetic. For ensuring synergy of institutional structure, its high-quality modernization due to the current trends in social and economic development is necessary.

Any socio-economic transformation must be accompanied by institutional modernization – shifts in the institutional structure.

The change in the institutional structure, changes in the correlation of existing institutions, the emergence of new ones and the dying out of those whose effectiveness at this stage of development has been exhausted, are the basis of institutional development. However, the institutional development should not be carried out in isolation, but in combination with economic and social transformations. Institutions can serve not only as a basis for such reforms, but as a mechanism for

supporting social and economic development, ensuring qualitative advancement to economic and social goals.

From this point of view, there is a need to classify institutions according to their role in development into:

- *development institutions* generating changes are the basis of development, its targeted provision;
- *development support institutions*, which support and encourage changes in the socio-economic system;
- *inert institutions (stable)*, which ensure the traditionalism of the socio-economic system necessary for the acquisition of a state of stability;
- *hysteresis institutions*, which inhibit the progressive movement of the socio-economic system, unbalance the system, directing its movement through inefficient attractors.

The developmental institutions provide value bases for development, while the development support institutions stimulate and support its direction. The inert institutions are the basis for preserving the institutional matrix, i.e. those basic values that are the basis of the functioning of the system. The negative role in development is performed precisely by the hysteresis institutions, which force the system to deviate from the main direction.

The deinstitutionalization process (washing out of the institutional environment) means a low efficiency of functioning of all institutes. This problem especially becomes aggravated in the conditions of transformation, when old institutes lose the efficiency, and new ones (carriers of a new order) – haven't occupied the part in institutional structure yet. An overcoming such situation demands the innovative institutional modeling on the basis of a social examination and adaptation of institutes with obligatory reproduction of those norms and values, which are the deep bases of an institutional matrix. The institutional matrix creates prerequisites of such harmonious forming of the institutes, defining orientation and variability of development. The institutional matrix is a basis of further designing of institutional structure of the society as architectonics. As researchers note, it is very important to find criteria of institutional changes in order "to identify those institutional elements, which have to be completely kept, and those elements, which have to be subjected to transformation" [2, c. 19].

It is the development support institutions can hinder the negative impact of hysteresis institutions. They also constitute the basis of institutional modernization.

The main principles of institutional modernization are:

- preservation and maintenance of the active state of the institutional matrix (the fundamental values of society);
- ensuring the unity of the value orientation of basic social and economic institutions;
- ensuring a commensurate complementarity of social and economic efficiency of existing institutions;
- innovative orientation of institutions;
- structuring of existing institutions on the principle of the greatest synergy.

References

1. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 280 p. [in english].
2. Buaje R., Buaje R., Brusso E., Kaje A., Favro O. K sozdaniyu institucional'noj politicheskoy ehkonomii // Economic sociology. 2008. T. 9. № 3. C. 17-24. [in russian].

IMPROVING MARKETING PRICING POLICY ON THE BASIS OF THE PRICE QUALITY INDICATOR

Olena Chukurna
Odesa National Polytechnic University
Odesa, Ukraine
elenchukurna@ukr.net

Abstract. The article is substantiated that the value of factors of production should be transferred to the value of goods, which involves taking into account the value, both material and intangible component. It was suggested to take into account the parametric quality index when setting the price as an additional price premium. This approach has been tested in the formation of predictive values of the price of products of machine-building enterprises with the help of regression-disaggregated analysis. It was proposed to include a parametric quality index in projected prices.

Key words: Pproduct value, paradigm of marketing pricing, price, technical and economic structure, parametric quality index.

The paradigm of marketing pricing in the conditions of globalization has allowed form a systematic approach to substantiating the interaction between the factors of global influence on pricing and the pricing system in the conditions of globalization. The basis of the marketing pricing paradigm forms the value-based approach to pricing, based on the definition and formation of value by the producer of the product or service.

To date, the scientific approach to pricing has been based on the definition of the traditional main objectives of marketing pricing. Under conditions of globalization, the action of global factors is crucial for the methodology of marketing pricing, since the formation of value and value of goods is carried out at the supranational level. The methodological unit of marketing pricing is expanding and new principles and prices are emerging. In addition, at the supranational or global level of functioning of enterprises there are new target pricing, which can include the following: maximizing value added, focusing on the growth of competitive advantages through cost

leadership, lowering the level of taxation. The stated goals are related to the implementation of a new pricing principle – transnational benefits that are not related to the country's place in the system of international division of labour. The basis of this principle is transfer pricing, which is based on the unfair distribution of world income. The principle of transnational benefits is the basis for the formation of a transfer pricing methodology.

The conducted researches and an estimation of efficiency of marketing activity have confirmed a significance of qualitative characteristics of the goods in pricing. Based on the research conducted, it can be argued that the basic quality indicators form the value of the product for the consumer.

The calculations made and the assessment of the degree of influence on the pricing of qualitative characteristics of the products of the enterprises of mechanical engineering showed the dependence of marketing pricing not only on material costs, but also on the qualitative characteristics of the goods.

Marketing pricing, which is based on the establishment of an additional price premium at the expense of high quality mechanical engineering products, is a general trend for all enterprises operating on global markets for machine building, despite the high material production capacity. On the markets of the European Union's machinery industry, the coefficient of material intensity is 0,5-0,6, in the Ukrainian engineering this coefficient reaches 0,7-0,85, in the Russian engineering this coefficient is 0,6-0,7.

In order to confirm the scientific hypothesis regarding the dependence of price formation not only on quantitative characteristics (material costs), but also on the qualitative characteristics of the product (parametric quality index), a dispersion and correlation-regression analysis was used.

The essence of the analysis of variance is reduced to study the effect of one or more independent variables are usually named factors on the dependent variable. Dependent variables are represented by the values of absolute scales (scale of relations). Independent variables are nominative (name scale), that is, they represent group membership, and may have two or more graduations (or levels). In our case, using the dispersion analysis, the degree of influence of material costs and the parametric index of quality of machine-building enterprises on the weighted average price for mechanical engineering products was determined. Dependent variables are represented by material costs and a parametric quality index, an independent variable

– the weighted average price. Indicator of material costs was used from the accounting of enterprises of mechanical engineering, the parametric quality index was calculated using the parametric method of assessing the quality of products of mechanical engineering.

For the realization of calculations were based on quality indicators, which were ranked using the BEST marketing program. A team of seven-person experts made scoring each indicator and taking into account the ranking results obtained with BEST marketing factor calculated weight of each indicator. 11 enterprises of mechanical engineering participated were the research, including 7 Ukrainian machine-building enterprises, 2 Russian machine-building holdings, and 2 German transnational corporations.

The level of significance (affects) in statistical hypotheses is the probability of rejecting the correct hypothesis (this, so-called, the error of the first kind). The significance level usually takes the value of 0,05 and 0,01, which corresponds to the likelihood of committing the first type error of 5% and 1%.

Using the ratio of the explained part $D(y)$ of the dispersion of the variable to the entire dispersion, which can be expressed by the following formula (1):

$$R^2 = \frac{D(\hat{y})}{D(y)} \quad \text{or} \quad R^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \quad (1)$$

This correlation is called the determination coefficient R^2 . The larger R^2 , the greater part of the dispersion of the resultant Y is due to the regression equation, and the better the regression equation describes the source data. In the absence of a relationship between Y and independent variables, the determination coefficient R^2 will be close to zero. Thus, the determination coefficient R^2 can be used to evaluate the accuracy of the regression equation. The question arises when the values of R^2 of the regression equation should be considered statistically insignificant, which makes its use in the analysis ungrounded. The answer to this question is given by Fisher's F -criterion, which is presented in the dispersion statistics, or the value of this criterion is possible using a single- or multivariate dispersion analysis.

In this case, it is known that the F-criterion Fisher is calculated by the formula (2):

$$F = \frac{\frac{ESS}{K}}{\frac{RSS}{n - 1 - k}}, \quad (2)$$

where: ESS – explained the amount of squares of deviations; RSS – unexplained amount of squares of deviations; k is the number of independent variables in the regression equation (for pair regression $k = 1$), in the case of a normally distributed error E_i , is the F-statistic of Fisher (a random variable distributed according to the Fisher law) with the number of degrees of freedom $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1$

According to Fisher's F-criterion, the "zero" hypothesis H_0 is proposed for the statistical insignificance of the regression equation, that is, the statistically insignificant difference between F and zero. This hypothesis is discarded under the condition $F > F_{cr}$, where F_{cr} is determined by the Fischer F-table, with the degrees of freedom $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1$ and the given level of significance α .

The significance level (denoted $\phi \alpha$) in the statistical hypothesis is the probability of rejecting the correct hypothesis (this is the so-called first type error). The significance level α usually takes the value of 0,05 and 0,01, which corresponds to the likelihood of committing the first type error of 5% and 1%. Thus, using the relation (1), the value of F can be expressed through the determination coefficient R according to the following formula (3):

$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} \times \frac{n - k - 1}{k}, \quad (3)$$

where: $n - k - 1$ – the number of degrees of freedom; R^2 – Determination factor.

For example, the value of F was calculated according to the given formula for PJSC "Kryukivskiy Wagon Building Plant". According to the data of 13 observations, at the level of significance = 0,05, and $k = 1$, the following result was obtained:

$$F = \frac{0,25}{1 - 0,25} \times \frac{13 - 1 - 1}{1} = 3,6$$

According to Fisher's table, we find the F-criterion critical, with $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1 = 13 - 1 - 1 = 11$ and $\alpha = 0,05$, $F_{critical} = 4,67$. Since the inequality $F > F_{critical}$ must be carried out, and in our case, on the contrary, the regression equation with the data of two changes for this enterprise is not reliable.

As a result of the conducted dispersion analysis without repetitions, the purpose of which was to determine the level of influence of the parametric quality index on the weighted average price by Fischer criterion using the Excel analysis package, the following results were obtained (Table 1).

The calculations performed with the help of the dispersion analysis using the Excel analysis package showed that the obtained $F_{criterion} > F_{critical}$ is critical, which results in high influence of the parametric quality index on the weighted average price. At the same time, the obtained calculations of the F value for PJSC "Kryukivskiy Wagon Building Plant" according to the above method showed an opposite result.

Table 1. Results of the dispersion analysis without repeating the influence of the parametric quality index on the weighted average price according to Fisher's criterion (F-criterion)

Enterprises	F- criterion	F critical
PJSC "Azovzagalmash" (Ukraine)	4,85	3,63
PJSC "Dniprovagomash" (Ukraine)	11,78	3,44
PJSC "Kryukivskiy railway coach manufacturing plant" (Ukraine)	26,48	3,4
PJSC " Uralvagomash " (Russia)	56,1	4,1
Transmashholding Group of Companies (Russia)	3,5	3,8
Alstom Corporation (Germany, EU)	29,4	3,8
Corporation "Siemens" (Germany, EU)	243,3	3,5
PJSC "Stakhanovskiy railway coach manufacturing plant " (Ukraine)	13,1	4,5
PJSC "Umanfermmash" (Ukraine)	19,2	3,4
PJSC "Odessa Machine-Building Plant" (Ukraine)	50,9	3,4
PJSC "Holmodmash" (Ukraine)	18,02	3,34

In order to avoid the low reliability of the results, in the first stage of the study, a correlation analysis of the relationship between the weighted average price and material costs and the parametric index of machine-building enterprises, the results of which are presented in Table 2, was carried out.

As can be seen from the results of calculating the correlation coefficient, the largest interconnection between the weighted average price and the parametric

indicator is mainly foreign enterprises (PJSC "Uralvagonmash" (Russia), Transmashholding Group (Russia), Alstom Corporation (Germany, EU), Siemens Corporation (Germany, EU)) and only two Ukrainian machine-building enterprises show high values of the influence of the parametric quality index on the weighted average price (PJSC "Stakhanov Wagon Works" (Ukraine) and PJSC "Odessa Machine Building Plant").

The obtained results confirm the proposed scientific hypothesis concerning the dependence of pricing on qualitative indicators. Six machine-building enterprises out of 11 who participated in the study confirmed this assumption. In addition, it should be noted that all foreign companies surveyed have a high correlation between the weighted average price and the parametric quality index. Two Russian machine-building enterprises of PJSC "Uralvagonmash" (Russia) and Transmashholding Group (Russia) demonstrate a high degree of communication not only between the weighted average price and the parametric quality index, but also between the weighted average price and material costs.

Table 2. Correlation coefficient between average weighted price and material costs and parametric index of machine-building enterprises

Enterprises	Correlation coefficient between average weighted price and material costs	Correlation coefficient between average weighted price and parametric indicator
PJSC "Azovzagalmash" (Ukraine)	-0,35	-0,64
PJSC "Dniproavagonmash" (Ukraine)	-0,24	-0,35
PJSC "Kryukivskiy railway coach manufacturing plant" (Ukraine)	-0,13	0,33
PJSC "Uralvagonmash" (Russia)	0,67	0,98
Transmashholding Group of Companies (Russia)	0,77	0,84
Alstom Corporation (Germany, EU)	-0,94	0,81
Corporation "Siemens" (Germany, EU)	-0,12	0,9
PJSC "Stakhanovskiy railway coach manufacturing plant" (Ukraine)	0,54	0,63
PJSC "Umanfermmash" (Ukraine)	0,22	-0,0024
PJSC "Odessa Machine-Building Plant" (Ukraine)	0,30	0,91
PJSC "Holmodmash" (Ukraine)	-0,53	-0,89

Taking into account the results of the correlation analysis, regression equations were obtained for price determination taking into account two factors: material costs

and a parametric quality index for those mechanical engineering enterprises that have high correlation coefficients according to these two parameters. The obtained linear regression equations for calculating the price of machine building products are presented in Table 3.

The second stage, it was used the approach outlined above and using formula (3), determine the significance of the obtained regression equations using the F-criterion. For PJSC "Kryukivskiy Wagon Works" this indicator was determined above and was 3,6. Fischer's table was defined as Fractical = 4,67. Thus $F < F$ -criterion critical, which indicates the low significance of the linear regression equation obtained for the calculation of the price for a given enterprise.

Table 3. Linear regression equation for calculating the price of machine building products

Enterprises	Equation of linear regression
PJSC "Kryukivskiy railway coach manufacturing plant" (Ukraine)	$Y = -0,00034 \cdot X_1 + 256,29 \cdot X_2 - 11721,8$
PJSC "Uralvagonmash" (Russia)	$Y = -4,3 \cdot X_1 + 21,29 \cdot X_2 - 1094,42$
Transmashholding Group of Companies (Russia)	$Y = 1,2 \cdot X_1 + 17,3 \cdot X_2 - 865,98$
Alstom Corporation (Germany, EU)	$Y = -0,00039 \cdot X_1 + 0,86 \cdot X_2 - 15,78$
Corporation "Siemens" (Germany, EU)	$Y = 7,76 \cdot X_1 + 2,72 \cdot X_2 - 131,5$
PJSC "Stakhanovskiy railway coach manufacturing plant" (Ukraine)	$Y = 3,24 \cdot X_1 + 43,5 \cdot X_2 - 1438,8$
PJSC "Odessa Machine-Building Plant" (Ukraine)	$Y = 1,39 \cdot X_1 + 91272,55 \cdot X_2 - 3989989$

For PJSC "Uralvagonmash" (Russia), the value of F was calculated in a similar way. According to the data of 6 observations, at the level of significance $\alpha = 0,05$, and $k = 1$, the following result was obtained:

$$F = \frac{0,96}{1 - 0,96} \times \frac{6 - 1 - 1}{1} = 96$$

According to Fisher's table, we find the F-criterion critical, with $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1 = 6 - 1 - 1 = 4$ and $\alpha = 0,05$, $F = 3,95$. Since $F > F$ -criterion critical, in our case, the regression equation with the two-variable data for this enterprise is reliable.

For the group of companies "Transmashholding" (Russia), the F criterion was calculated for 7 observations, with the significance level $\alpha = 0,05$, and $k = 1$, the following result was obtained:

$$F = \frac{0,71}{1 - 0,71} \times \frac{7 - 1 - 1}{1} = 12,24$$

According to Fisher's table, we find the F-criterion critical, with $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1 = 7 - 1 - 1 = 5$ and $\alpha = 0,05$, $F_{\text{critic}} = 6,61$. Since $F > F_{\text{critic}}$ in our case the regression equation with the given two variables for this enterprise is reliable.

The F criterion was also calculated for Alstom Corporation (Germany, EU) for 7 observations, with a significance level of $\alpha = 0,05$ and $k = 1$, the following result was obtained:

$$F = \frac{0,93}{1 - 0,93} \times \frac{7 - 1 - 1}{1} = 94,8$$

According to Fisher's tables, we find the F-criterion critical, with $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1 = 7 - 1 - 1 = 5$ and $\alpha = 0,05$, $F_{\text{critic}} = 6,61$. Since $F > F_{\text{critic}}$ in our case the regression equation with the given two variables for this enterprise is reliable.

For Siemens corporation (Germany, EU), the F criterion was calculated for 10 observations, with a significance level of $\alpha = 0,05$, and $k = 1$, the following result was obtained:

$$F = \frac{0,85}{1 - 0,85} \times \frac{10 - 1 - 1}{1} = 45,3$$

According to Fisher's table, we find the F-criterion critical, with $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1 = 10 - 1 - 1 = 8$ and $\alpha = 0,05$, $F_{\text{critic}} = 5,32$. Since $F > F_{\text{critic}}$ in our case, the regression equation with the two-variable data for this enterprise is reliable.

For PJSC "Stakhanovskiy Wagon Building Plant", the F criterion was calculated for 11 observations, with a significance level of $\alpha = 0,05$, and $k = 1$, the following result was obtained:

$$F = \frac{0,43}{1 - 0,43} \times \frac{11 - 1 - 1}{1} = 6,7$$

According to Fisher's tables, we find the F-criterion critical, with $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1 = 11 - 1 - 1 = 9$ and $\alpha = 0,05$, F-criterion = 5,12. Since $F > F$ -criterion critical, in our case the regression equation with the given two variables for this enterprise is reliable.

For the PJSC "Odessa Machine Building Plant", the F criterion was calculated for 13 observations, with a significance level of $\alpha = 0,05$, and $k = 1$, the following result was obtained:

$$F = \frac{0,86}{1 - 0,86} \times \frac{13 - 1 - 1}{1} = 67,5$$

According to Fisher's tables, we find the F-criterion critical, with $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1 = 13 - 1 - 1 = 11$ and $\alpha = 0,05$, F-criterion = 4,84. Since $F > F$ -criterion critical, in our case the regression equation with the given two variables for this enterprise is reliable. Summary calculations for machine-building enterprises are presented in Table 4.

Table 4. Summary calculations for machine-building enterprises

Enterprises	F-criterion	F-criterion critical	Reliability of the linear regression equation
PJSC "Kryukivskiy railway coach manufacturing plant" (Ukraine)	3,6	4,84	Низька
PJSC "Uralvagonmash" (Russia)	96	3,95	Висока
Transmashholding Group of Companies (Russia)	12,24	6,61	Висока
Alstom Corporation (Germany, EU)	94,8	6,61	Висока
Corporation "Siemens" (Germany, EU)	45,3	5,32	Висока
PJSC "Stakhanovskiy railway coach manufacturing plant " (Ukraine)	6,7	5,12	Висока
PJSC "Odessa Machine-Building Plant" (Ukraine)	67,5	4,84	Висока

Based on the calculations performed, the 6 linear regression equations are fully adequate and possible for use in calculating price determination taking into account two factors of influence – material costs and a parametric quality index.

Calculations show that most of the investigated companies are oriented to foreign markets. In particular, all foreign companies investigated are global, with the exception of PJSC "Uralvagonmash" (Russia), but this company is also export

oriented, therefore it is fully involved in international supply chains, accordingly receives added value from it.

Ukrainian enterprises such as PJSC "Azovzagalmash" (Ukraine), PJSC "Dneprovagonmash" (Ukraine), PJSC "Umanfermmash" (Ukraine), PJSC "Holmodmash" showed a low interconnection between the weighted average price and material costs and the parametric quality index. Taking into account that PJSC "Azovzagalmash" (Ukraine) has been in a zone of financial instability in recent years, these calculations can be considered not quite reliable. In addition, the wagon-building enterprises of PJSC "Azovzagalmash" (Ukraine) and PJSC "Dniprovagonmash" (Ukraine) were 90% focused on the production of their products on the Russian market. After imposing sanctions against Russia, both companies suffered significant losses and significantly reduced the production of cars. As a result of these factors, the calculations made may have a significant margin of error.

References

1. Babenko V. The place and perspectives of Ukraine in international integration space / Vitalina Babenko, Maryna Pasmor, Juliia Pankova, Mykhailo Sidorov // Problems and Perspectives in Management. – 2017. – Volume 15, Issue 1. – P. 80-92.
2. Jankovyj O. G. Mathematical-statistical methods and models in the management of the enterprise – ONEU, 2014. – 250 c.
3. Yankovyj O. G., Gura O. L. Vdoskonalennya plannuvannya na pidpriemstvi za dopomogou mathematico-statisticheskikh metodiv prognozuvannya // Actualni problemy ekonomiky, № 1 (91), 2014. – p. 229-238.
4. Yashkina O. I. Otsnika naukovoï potentsialu mashinobudivnoy galuzi Ukrainy // Economist, 2013, No. 9, p. 23-26.

MODELS OF THE DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT LEVEL ANALYSIS

*Lidiya Guryanova¹, Tamara Klebanova²,
Stanislav Milevskiy³, Anastasya Zaharova⁴*

*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine*

¹guryanovalidiya@gmail.com, ²t_kleb@ukr.net,

³MilevskiySV@gmail.com, ⁴staysyy.z@gmail.com

Abstract. The paper offers a set of models for analyzing the digital economy development level. For its construction are used Kohonen neural networks, the method the singular spectrum analysis (SSA), production functions. The developed complex of models allows to determine the potential of economic growth due to the development of infocommunication technologies (ICT) and priority directions for regulating their development.

Key words: digital economy, development, modeling, Kohonen neural networks, singular spectrum analysis method, production functions.

In modern conditions, one of the most dynamically developing sectors of the economy is the digital economy. According this, the formation of a model basis for monitoring the dynamics of the electronic economy development is becoming topical in order to timely identify its main trends and formulate a strategy for outstripping economic growth through the development of digital technologies.

It should be noted that for monitoring the level of the digital economy development is traditionally used set of such international indices as Information Society Index (ISI); E-Readiness Index (ERI); Knowledge Economy Index (KEI); E-Government Development Index (EGDI); ICT Development Index (IDI); Digital Access Index (DAI); Technology Achievement Index (TAI); Networked Readiness Index (NRI); Digital Opportunity Index (DOI); ICT Opportunity Index (ICT OI); ICT Diffusion Index (ICT DI); Global Competitiveness Index (GCI); Global Innovation

Index (GII). Comparative evaluation of indices on the basis of multivariate analysis methods made it possible to identify IDI as the most representative indicator.

The developed complex of models for analyzing the digital economy development dynamics includes:

- 1) model of countries classification in terms of information and communication technologies development;
- 2) GDP forecasting model;
- 3) models of production functions explaining GDP dependence on the level of ICT development.

At the first stage of the study, the models of the Kohonen neural network were developed to construct a countries classification according to the level of ICT development. The results of classification are shown in Fig. 1.

Fig. 1. Results of the countries classification in terms of the ICT development level based on the Kohonen neural network

Cluster "0" is characterized by a high level of ICT development. This cluster is formed by such countries as Austria, Belgium, Belarus, Bulgaria, Canada, Germany, etc. Cluster "1" was formed by countries with an average level of ICT development. This cluster includes countries such as Russia, the United States, the United Arab Emirates, Switzerland, Sweden, Spain, Slovenia, Slovakia, etc. The same cluster

includes Ukraine, whose position in the cluster is shown in Fig. 1. Cluster "2" is characterized by a low level of information and communication technologies development. This cluster was formed by such countries as Mozambique, Nepal, Nigeria, Pakistan, Nicaragua, etc.

Similarly, local classifications of countries have been developed for individual groups of indicators that are part of the ICT index: access to information and communication technologies, application of ICT, ICT skills. The results are shown in Fig. 2.

As can be seen from Fig. 2, on indicators of ICT skills, Ukraine belongs to a group of countries with a high development level. At the same time, in terms of access and use of ICTs, Ukraine is in a cluster with an average level of development, which indicates the need for further development of infrastructure for the access and the use of ICT.

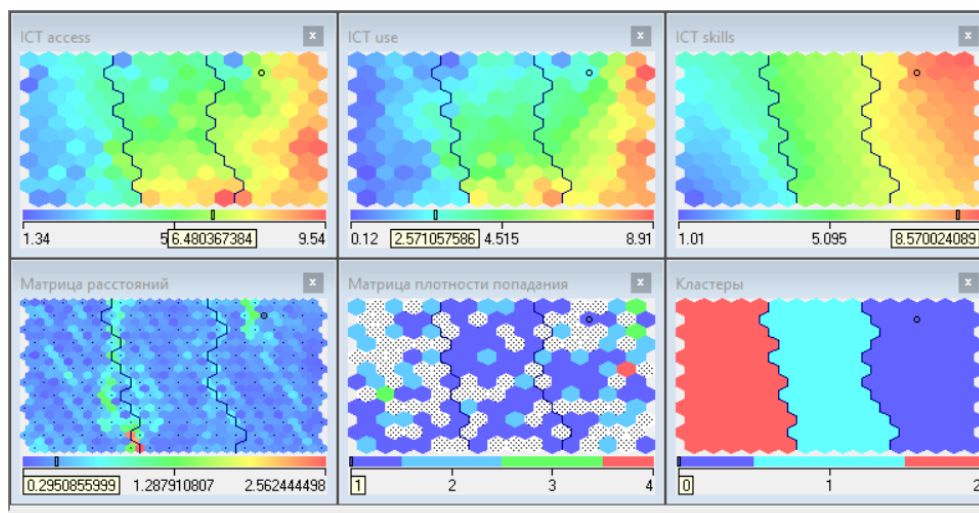

Fig. 2. Results of the countries classification on indicators of access to information and communication technologies, ICT applications and skills

The second step of the study was to develop a forecast of GDP change at the current level of ICT development using the "Caterpillar" method (SSA). Analysis of simulation results based on the recursive and vector method made it possible to make a choice in favor of the first model, whose average absolute error of approximation is 4.239%. The results of the prediction are given in Fig. 3.

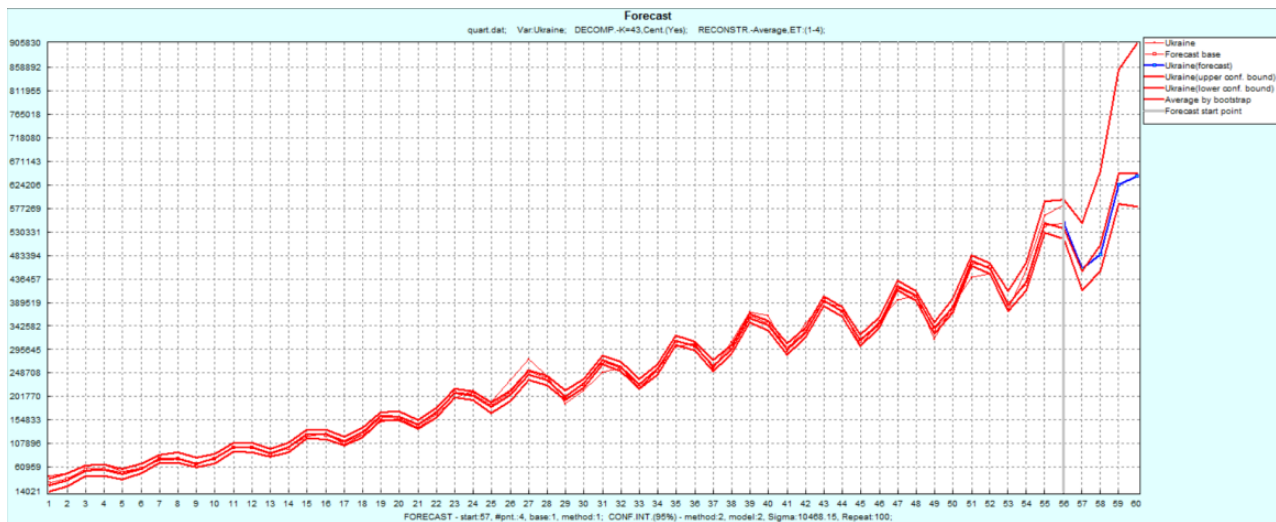

Fig. 3. Results of GDP forecasting

As can be seen from Fig. 3, at the current level of ICT development, there is a significant slowdown in Ukraine's economic growth rates. The decline is estimated at – 19%.

At the third stage of the study, models of production functions are developed to assess the impact of the ICT development level on the rates of countries economic growth, the parameters and quality criteria of which are given in Table 1.

Table 1. Parameters and quality criteria for production function models

Country group	Model parameters	Fisher's test																																										
With a low level of economic development in terms of GDP per capita	<table><tr><td></td><td colspan="6">Model is: $v_2=a_0 \cdot v_3 \cdot a_1$ (Spreadsheet3)</td></tr><tr><td></td><td colspan="6">Dep. Var. : GDP</td></tr><tr><td></td><td colspan="6">Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)</td></tr><tr><td></td><td>Estimate</td><td>Standard error</td><td>t-value df = 68</td><td>p-value</td><td>Lo. Conf Limit</td><td>Up. Conf Limit</td></tr><tr><td>a0</td><td>3639.640</td><td>980.5484</td><td>3.711841</td><td>0.000417</td><td>1682.986</td><td>5596.294</td></tr><tr><td>a1</td><td>1.271</td><td>0.1593</td><td>7.978262</td><td>0.000000</td><td>0.953</td><td>1.589</td></tr></table>		Model is: $v_2=a_0 \cdot v_3 \cdot a_1$ (Spreadsheet3)							Dep. Var. : GDP							Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)							Estimate	Standard error	t-value df = 68	p-value	Lo. Conf Limit	Up. Conf Limit	a0	3639.640	980.5484	3.711841	0.000417	1682.986	5596.294	a1	1.271	0.1593	7.978262	0.000000	0.953	1.589	266.96
	Model is: $v_2=a_0 \cdot v_3 \cdot a_1$ (Spreadsheet3)																																											
	Dep. Var. : GDP																																											
	Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)																																											
	Estimate	Standard error	t-value df = 68	p-value	Lo. Conf Limit	Up. Conf Limit																																						
a0	3639.640	980.5484	3.711841	0.000417	1682.986	5596.294																																						
a1	1.271	0.1593	7.978262	0.000000	0.953	1.589																																						
With an average level of economic development in terms of GDP per capita	<table><tr><td></td><td colspan="6">Model is: $v_2=a_0 \cdot (v_3 \cdot a_1)$ (Spreadsheet17)</td></tr><tr><td></td><td colspan="6">Dep. Var. : GDP</td></tr><tr><td></td><td colspan="6">Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)</td></tr><tr><td></td><td>Estimate</td><td>Standard error</td><td>t-value df = 32</td><td>p-value</td><td>Lo. Conf Limit</td><td>Up. Conf Limit</td></tr><tr><td>a0</td><td>19769.67</td><td>7320.240</td><td>2.700686</td><td>0.010968</td><td>4858.828</td><td>34680.51</td></tr><tr><td>a1</td><td>0.67</td><td>0.200</td><td>3.321194</td><td>0.002249</td><td>0.257</td><td>1.07</td></tr></table>		Model is: $v_2=a_0 \cdot (v_3 \cdot a_1)$ (Spreadsheet17)							Dep. Var. : GDP							Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)							Estimate	Standard error	t-value df = 32	p-value	Lo. Conf Limit	Up. Conf Limit	a0	19769.67	7320.240	2.700686	0.010968	4858.828	34680.51	a1	0.67	0.200	3.321194	0.002249	0.257	1.07	549.89
	Model is: $v_2=a_0 \cdot (v_3 \cdot a_1)$ (Spreadsheet17)																																											
	Dep. Var. : GDP																																											
	Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)																																											
	Estimate	Standard error	t-value df = 32	p-value	Lo. Conf Limit	Up. Conf Limit																																						
a0	19769.67	7320.240	2.700686	0.010968	4858.828	34680.51																																						
a1	0.67	0.200	3.321194	0.002249	0.257	1.07																																						
With a high level of economic development in terms of GDP per capita	<table><tr><td></td><td colspan="6">Model is: $v_2=a_0 \cdot v_3 \cdot a_1$ (Spreadsheet28)</td></tr><tr><td></td><td colspan="6">Dep. Var. : GDP</td></tr><tr><td></td><td colspan="6">Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)</td></tr><tr><td></td><td>Estimate</td><td>Standard error</td><td>t-value df = 8</td><td>p-value</td><td>Lo. Conf Limit</td><td>Up. Conf Limit</td></tr><tr><td>a0</td><td>40911.73</td><td>55068.68</td><td>0.742922</td><td>0.478774</td><td>-86076.9</td><td>167900.3</td></tr><tr><td>a1</td><td>0.60</td><td>0.78</td><td>0.765699</td><td>0.465844</td><td>-1.2</td><td>2.4</td></tr></table>		Model is: $v_2=a_0 \cdot v_3 \cdot a_1$ (Spreadsheet28)							Dep. Var. : GDP							Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)							Estimate	Standard error	t-value df = 8	p-value	Lo. Conf Limit	Up. Conf Limit	a0	40911.73	55068.68	0.742922	0.478774	-86076.9	167900.3	a1	0.60	0.78	0.765699	0.465844	-1.2	2.4	64.96
	Model is: $v_2=a_0 \cdot v_3 \cdot a_1$ (Spreadsheet28)																																											
	Dep. Var. : GDP																																											
	Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)																																											
	Estimate	Standard error	t-value df = 8	p-value	Lo. Conf Limit	Up. Conf Limit																																						
a0	40911.73	55068.68	0.742922	0.478774	-86076.9	167900.3																																						
a1	0.60	0.78	0.765699	0.465844	-1.2	2.4																																						

Analysis of the data given in Table. 1 makes it possible to conclude that in the group of countries with a low level of economic development in terms of GDP per capita (this group includes Ukraine), an increase in the ICT development index by

1% leads to an increase in GDP by 1.271%. The GDP elasticity index for the ICT development index in the group of countries with an average level of economic development is lower by 1.89 times and is 0.67%.

Thus, the obtained results allow to draw a conclusion about the need to develop the infrastructure for access and application of ICT, which are estimated primarily by indicators such as international Internet traffic per Internet user, the number of active mobile broadband subscribers. These indicators can be considered as the basic ones in assessing the effectiveness of programs for the development of the digital economy.

**USE OF EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT
AND EMPOWERING TECHNOLOGY FOR TRAINING BASED
ON CULTURE OF CONSUMPTION IN CHILDREN
OF AN EARLY PRIMARY AGE**

Sabina Ivanchuk
Donbas State Pedagogical University
Slovyansk, Ukraine
ivanchuk.sabina@gmail.com

Abstract. The experimental model in which education for a sustainable development and empowerment technology are used as the condition for increase of efficiency of training the bases of culture of consumption is presented in the article.

The analysis of theoretical primary sources and own practice of use education as a factor of providing a sustainable development and technology is submitted to empowerment for work with children of the senior preschool age, tutors, and parents.

Key words: education for sustainable development, empowerment, the study of the basics of culture of consumption, senior preschool age, pedagogical conditions.

At the present stage of development of society, the preparation of the growing up generation for life in the new economic conditions becomes relevant. Economic education, which specialists offer to start with preschool childhood, aimed at the formation of qualities of the owner, the host, the rational consumer.

The question of education of the bases of culture of consumption is widely outlined in preschool pedagogy. The analysis of the research allowed to determine the position of preschool pedagogy in the study of the basics of culture of consumption. Modern scientific research (T. Babayeva, O. Gerasimova, M. Zatsepina, S. Kozlov, M. Kruleht, D. Feldshtein, T. Furjayeva, etc.) proves that preschool childhood is a sensitive period for cognition of the bases of cultural values and the actual introduction of the child into the area of culture

The search-and-analytical work made it possible to distinguish pedagogical conditions that would provide the education of the bases of culture of consumption in children of the senior preschool age. Among them there are:

1) the arming of children by the system of knowledge on economic education and culture of consumption;

2) the interaction of a state educational institution and a family in the education of the bases of culture of consumption;

3) the immersion of children in active cultural and consumer activities in conditions of a state educational institution and a family. The introduction of education for sustainable development allowed us to combine systemically these conditions and implement them in educational work with children.

The formation of sustainable development ideas is a complex process that requires the search for new pedagogical technologies, forms, methods and means. Having analyzed the knowledge of practicing pedagogues and applicants of higher education in pedagogical specialties concerning the concept of "sustainable development", the necessity of purposeful work with them was determined. The purpose of this activity is the desire to direct the results of their work to improve their lives and lives of their close people.

The Education Program for Sustainable Development (EPSD) aims at solving the following tasks: the formation among children of initial ideas about actions and behavior that are oriented towards sustainable development; the awareness of the children of the senior preschool age of the need to preserve the resources of the land and personal responsibility for the future of society and nature; the development of children's habits and behavior patterns consistent with sustainable development, the desire to act in this direction; encouraging a thrifty attitude towards everything that a person uses, seeking opportunities to manage economically in his home, as well as in the state as a whole.

In addition, the content of this work is aimed at developing the primary skills of sustainable development, which, due to their constant repetition through the implementation of certain actions, are automated and, subsequently, will be fix in the behavior of the child. The authors of the Education Program for Sustainable Development point out that children of the senior preschool age are able to understand the essence of the provisions that define the content of key ideas of the thematic days [3].

The organizational proposal of the concept of sustainable development – the creation of conditions for the project activity proved to be relevant. It was in the project activity that children could see, comprehend, practically test the result of their own activities. To do this, the child had to use the skills of independent thinking and searching, solving, ability to analyze, synthesize, predict and build causal relationships. Consequently, the project activity showed the process of acquiring skills by children in consumer activity on the basis of comprehension of existing knowledge and skills provided by the basics of culture of consumption and organizationally ensured this process, which allowed the children to feel themselves as a full participant in events whose actions in the team are significant and valuable.

Along with the term "education for sustainable development" the term "empowerment" is used. The author of the training "Pedagogy of the empowerment" M. Melman interprets it as "the awakening of the inner strength of man, his inspiration, the motivation to act" [2]. The technology of empowerment is aimed at the activity approach in teaching, as the components of this process are determined by independent knowledge and action, self-reciprocation of children, making independent decisions about their own lives. Through education programs for sustainable development, children begin to understand their own role in life: their actions, lifestyle, values they choose, affect the state of society and the natural environment [4].

Researchers N. Havrysh, E. Pometun believe that the ideas of education for sustainable development can be used in work not only with schoolchildren, but also with children of preschool age. They propose to apply the elements of empowerment-pedagogy (empowerment is giving the child motivation, inspiration for action) for the acquisition of skills necessary for appropriate behavior in the field of ecology, economy, social behavior, aimed at creating a sustainable society.

The author's recommendations of M. Melman, O. Pometun contribute to changes in human behavior, according to empowerment-pedagogy. Changes are based on the origin of the motive to the activity due to some interest, anxiety about something, consistent search of information that will help solve this problem, direct action with subsequent evaluation [2].

The sequence of steps of empowerment-pedagogy provided involving children in "action". Initially, there was a need for the analysis of their lifestyle based on family

experience (peculiarities of family saving, planning and procurement of goods, farm management, etc.) due to the questions posed by a teacher to children.

The result of such a discussion was the question about children's own experience: "How do you deal with this situation? Why?" After the awareness of certain information by the children, they were helped in formulating the intentions of the action "Why?" After the action, the teacher had to provide feedback.

This concept can be used not only for the purpose of better mastering the bases of culture of consumption in general, but also to create great opportunities for the ecological, economic, social and psychological development of the individual.

Working in the team during the implementation of sustainable development technologies provided the opportunity to master the communicative skills and abilities, to apply them to master various social roles, contributed to the acquisition of broad human contacts, familiarity with different cultures and views on one issue.

References

1. Gavrish N., Saprykina O. Preschoolers – Education for Sustainable Development. Educational and methodical manual for preschool educational institutions / under the general editorship of O. Pometun. D.: LIRA, 2015. 120 p.
2. Melmann M., Pometun I. Dialogues on Education for Sustainable Development. Kyiv: Publishing House "Education", 2012. 180 p.
3. Pometun O. Education for Sustainable Development – Innovation of the 21st Century. *Educational comments*, 2011. No. 7-8-9. P. 7-11.

MODELING OF CONTROL OF LEARNING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY

Nataliia Kravchenko¹, Larysa Gorbatyuk², Hanna Aliksieieva³

Berdyansk State Pedagogical University

Berdyansk, Ukraine

¹natalyvkrauchenko@gmail.com, ²loravas@ukr.net, ³alekseeva@ukr.net

Abstract. In this work a mathematical model for training information technologies is developed. This model is necessary for the analysis of the effectiveness of the educational process in educational institutions and in the enterprises. The following assumptions were made to construct a training model: the level of development of new information technology is a function of time and can grow in communication; the level of mastering of information and communication technologies can grow as a result of external training; some skills are lost as a result of forgetting.

Key words: information and communication technologies, the model of training, control of the learning process.

The modern economy is based on intellectual resources, scientific and technical and information technologies. In connection with this, it becomes increasingly important to increase the level of mastery of information technology workers of enterprises. According to the OECP (Organization for Economic Cooperation and Development), the total volume of the ICT goods and services market continues to grow by an average of 8.3% per year [1].

The field of information and communication technologies is one of the most dynamic industries in Ukraine. Today, the analysis of the field of information and communication technologies shows that the IT industry can build a powerful private sector, which will be the basis for the formation of a strong and competitive economy of the country [2].

The obstacles to the development of the IT market in Ukraine are: low level of financing; imperfection of IT legislation; inconsistency of the training system of

professional personnel in the field of IT to world standards. An important factor for the intensive growth of the Ukrainian economy is the creation of a large number of specialists with a high level of knowledge of new information and communication technologies. Accumulation of intellectual capital will allow Ukraine to claim in one of the leading places of the world's leading manufacturers of high-tech IT products in the near future.

We will build a model for learning information technology. The work of R. Atkinson describes the process of awareness and building information by a monotonous exponential curve [3]. Using impulse control for applied tasks is described in the work of V. Dichty [4]. Denote by $x(t)$ the level of mastering the new information technology within a particular industry or enterprise. For example, teachers of schools, or employees of the enterprise. To construct the model we make the following assumptions:

- the level of learning of new information technology is a function from time to time and can increase when communication between employees;
- the level of learning may increase as a result of their training by management;
- a part of the workers who possess the new technology lose their skills as a result of oblivion. It is assumed that the pace of forgetting is constant and equal to b .

Assumptions are modeled as follows.

$$\dot{x} = (ax(t) + kv(t))e^{-\frac{x(t)}{m}} - bx(t) \quad (1)$$

$$x(0) = x_0 \quad (2)$$

Let us comment on the dynamic system (1), (2). In equation (1), the first term means that the increase in the number of trained workers at time t ($t \geq 0$) is proportional to the current equality $x(t)$ in conjunction with the management effort and, moreover, is proportional to the multiplier $e^{-\frac{x(t)}{m}}$. The meaning of the multiplier $e^{-\frac{x(t)}{m}}$ lies in the fact that learning primarily involves the most interested employees. So, the more people have mastered this technology, the more difficult it is to teach others. The second term in (1) describes a decrease in the level of x as a result of oblivion or loss of skills. All parameters in (1), (2) are nonnegative.

In Fig. 1 the solution of the problems for the equation (1)-(2) with the parameters is given $a = 10$, $b = 0.5$, $m = 20$ with initial conditions:

$$X(0) = 10 - X_1(t); X(0) = 90 - X_2(t); X(0)=180 - X_3(t); X(0) = 270 - X_4(t).$$

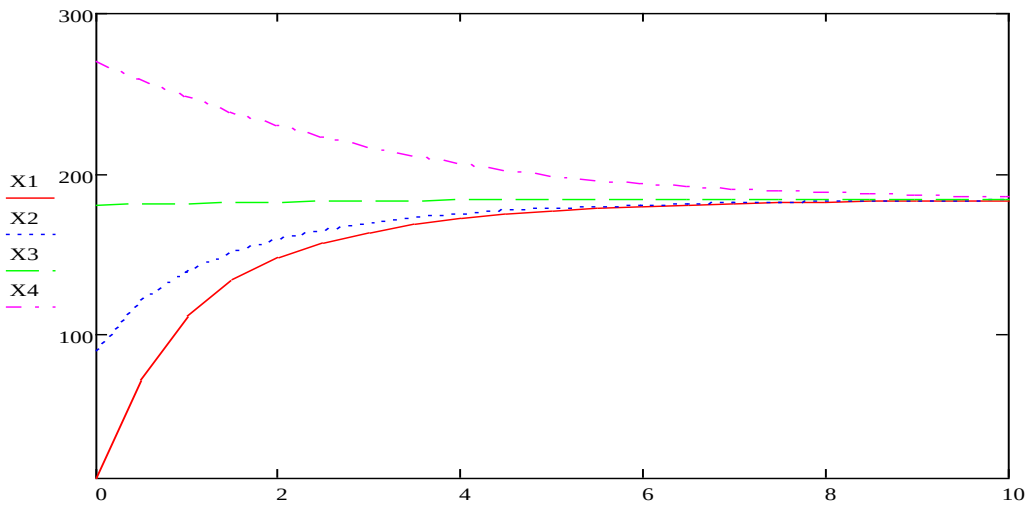

*Fig. 1. Level of learning of new information technologies
with initial conditions: 10, 90, 180, 270*

Under any initial conditions, the integral curves for $t \rightarrow \infty$ tend to the saturation level $x = x_R$.

For the analysis of the constructed model of learning process for information and communication technologies, the system of computer algebra Mathcad was used. A detailed analysis of the model with different parameter values made it possible to draw such conclusions. The effectiveness of the internal interaction of employees (a) affects the speed of internal learning, but the impact on the maximum number of trained workers (x_R) is negligible. The maximum number of trained workers (x_R) depends on the maximum level of assimilation of new technology (m). Increasing the maximum level of assimilation of new technology m allows you to reach more trained workers. Increasing the effectiveness of internal interaction a can increase the speed of internal learning.

The function $v(t)$ displays the effort reflects the management's efforts to introduce new technologies. Using the function $v(t)$, the learning process is controlled. Modeling $v(t)$ with the help of continuous, discontinuous and impulse controls made it possible to infer the effectiveness of these actions only in the case of the initial value less than the saturation level $x = x_R$.

The results of the study can be used in planning the educational process of educational institutions, advanced training courses and enterprises.

References

1. Measuring the Digital Economy: A New Perspective [online]. – Available: <http://www.oecd.org/berlin/publikationen/measuring-the-digital-economy.htm>.
2. Kulinich O. O. and Voytko S. V. "Areas of development of ICT-sphere in ensuring an adequate level of competitiveness in the international IT market. *Економіка. Управління. Інновації*. 1 (2014).
3. Atkinson R., Bauer G. and Kroters E. *Introduction to the mathematical theory of learning*. Vol. 486. М.: Мир, 1969.
4. Dyhta Vladimir Aleksandrovich and Samsonyuk Olga Nikolaevna. *Optimal impulse control with applications*. М.: Fizmatlit, 2003.

BASIC PRINCIPLES OF THE STATE REGULATION OF THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISES OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY

Inna Shevchenko

Kharkiv National Automobile and Highway University

Kharkiv, Ukraine

shevchenko.khnadu@gmail.com

Abstract. The article presents the results of the theoretical research of the identification of the basic principles of the state regulation of the competitiveness of the enterprises of the automotive industry. It was concluded that the state regulation of the competitiveness of the enterprises of the automotive industry should be based on the following principles: effective principle, systemic principle, gradual principle (milestone principle), priority principle and flexible principle (adaptive principle).

Key words: principles, state regulation, competitiveness, automotive industry.

Automotive industry is the integral part of Ukrainian industry. In recent years, Ukrainian automotive enterprises have shown the loss of competitiveness due to the deterioration of the competitive positions in the automobiles market [1].

This situation requires the activation of the state support of the domestic automakers.

The effectiveness of the state regulation of any economic process is largely determined by its basic principles.

The purpose of the article is the identification of the basic principles of the state regulation of the competitiveness of the enterprises of the automotive industry.

The theory of the state regulation of economy contains the different approaches to the identification of its basic principles. The content analysis of some approaches is represented in Table 1.

Table 1. Content analysis of the approaches to the identification of the principles of the state regulation of economy (developed by the author)

Principles	References									Frequency
	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]	[10]	
scientific principle	+			+						2/9 (22,22%)
innovative principle		+								1/9 (11,11%)
social principle					+					1/9 (11,11%)
ecological principle							+			1/9 (11,11%)
farsighted principle					+	+				2/9 (22,22%)
principle of the agreement of the interests	+			+	+					3/9 (33,33%)
selective principle		+								1/9 (11,11%)
equitable principle			+			+	+			3/9 (33,33%)
purposeful principle	+			+	+					3/9 (33,33%)
stable principle			+			+				2/9 (22,22%)
priority principle	+	+		+	+		+			5/9 (55,56%)
adequate principle			+			+				2/9 (22,22%)
reasonable principle	+									1/9 (11,11%)
systemic principle	+	+	+	+		+	+		+	7/9 (77,78%)
comprehensive principle				+			+			2/9 (22,22%)
flexible principle (adaptive principle)	+	+		+				+		4/9 (44,44%)
sufficient principle	+			+						2/9 (22,22%)
secured principle	+					+				2/9 (22,22%)
predicted principle							+			1/9 (11,11%)
gradual principle (milestone principle)	+	+	+			+	+			5/9 (55,56%)
principle of priority of the law over the economy	+					+		+		3/9 (33,33%)
principle of unity of the economy and politics	+									1/9 (11,11%)
understandable principle							+			1/9 (11,11%)
effective principle	+	+	+	+	+	+	+		+	8/9 (88,89%)
optimal principle			+			+				2/9 (22,22%)
transparent principle	+						+			2/9 (22,22%)
responsible principle	+				+				+	3/9 (33,33%)
professional principle					+					1/9 (11,11%)

The highest frequency of the identification is characterized for such principles of the state regulation of economy as effective principle, systemic principle, gradual principle (milestone principle), priority principle and flexible principle (adaptive principle). So, these principles are the basic principles of the state regulation of the competitiveness of the enterprises of the automotive industry.

References

1. Dmitriiev I. Problems and prospects of development of the automotive industry in Ukraine / I. Dmitriiev, I. Shevchenko // *Periodyk naukowy Akademii Polonijnej*. – Częstochowa: Akademia Polonijna w Częstochowie, 2017, 20 (2017), nr 1. – P. 11-23.
2. Chechel O. M. Principles and mechanism of the state regulation of economy / O. M. Chechel // *Bulletin of ACSU. Series: Public administration*. – 2013. – № 2 (9). – P. 103-111.
3. Stepanenko S. V. Main approaches, directions and tools of the state regulation of economy / S. V. Stepanenko // *State building: Electronic scientific specialized edition*. – 2013. – № 2 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/2/03.pdf>. – Title from the screen.
4. Tretyak G. S. State regulation of economy and economic policy / G. S. Tretyak, K. M. Blischuk. – Lviv: LRIPA NAPA, 2011. – 128 p.
5. Ushakova N. G. State regulation of economy / N. G. Ushakova, D. M. Zarets'ka. – Kharkiv: KhSUFT, 2014. – 225 p.
6. Grinyova V. M. State regulation of economy / V. M. Grinyova, M. M. Novikova. – Kyiv: Knowledge, 2008. – 398 p.
7. Kaletnik G. M. State regulation of economy / G. M. Kaletnik, A. G. Mazur, O. G. Kubay. – Kyiv: «Hi-Tech Press», 2011. – 428 p.
8. Shebanin V. S. State regulation of economy / V. S. Shebanin, O. I. Kotykova. – Mykolayiv: Publishing House of MNAU, 2013. – 252 p.
9. Stechenko D. M. State regulation of economy / D. M. Stechenko. – Kyiv: Knowledge, 2006. – 262 p.
10. Mirgorodsky D. Yu. Theoretical approaches to the definition of the concept of «state regulation of economy» / D. Yu. Mirgorodsky // *Bulletin of NTU «KhPI»*. Series: Actual problems of the management and financial-economic activity of enterprise. – 2013. – № 49 (1022). – P. 90-98.

LOGISTIC APPROACH TO PROMOTE URBOTOURISM SUSTAINABLE DEVELOPMENT (UKRAINE'S CASE)

Igor Smyrnov

Kyiv National Taras Shevchenko University

Kyiv, Ukraine

Smyrnov_IG@ukr.net

Abstract. Revealed logistical aspects of the integrated strategy for urbotourism sustainable development, which based on two concepts – one of tourist decentralization and second of reverse logistics. The first concept is based on logistic organization of city's tourist space, which includes such components as: geologistical (geographical and logistical) identification of the urban tourism resource base; logistical planning of tourist flows and determination of their needs; logistical design of tourist infrastructure; logistical design of tourist infrastructure's supply chains. The second concept involves an integrated approach to the recycling of the total amount of urban waste, including tourist one, taking into account its collection and removal from the city, and finally its recycling at special enterprises.

Key words: urbotourism, complex strategy, sustainable development, logistical approach, tourist decentralization, reverse logistics.

Abstrakt. Uvádzajú sa logistické aspekty integrovanej stratégie trvalo udržateľného rozvoja turizmu, ktorý zahŕňa dve koncepcie – turistickej decentralizácii a reverznej logistiki. Prvý koncept je založený na logistickej organizácii turistickej časti mesta, ktorá zahŕňa prvky, ako sú: geologisticka (geograficka a logisticka) identifikacja rezursnyh zdrojov mestskej turistiky; logisticke plánovanie turistických tokov a ich potreb; logisticky návrh turisticke infraštruktúry; logisticky návrh dodávateľského reťazca turisticke infraštruktúry. Druhé poňatie zahŕňa integrovaný prístup k celkovej recyrkulácie komunálneho odpadu, vrátane z turistickým, s prihliadnutím na ich zber, odvoz a spracovanie na špeciálnych firmah.

Kľúčové slová: urboturyzm, integrovana stratégia, udržateľnosť, logistické aspekty, decentralizácia cestovného ruchu, reverzna (spätná) logistika.

Tourism is now one of the most dynamic sectors of regions and cities economy. The urgent problems in this regard include the task of ensuring the sustainable development of tourism industry in cities. This is especially true for the most popular destinations among tourists, i.e. metropolitan and historic cities, which attract significant tourist streams. The latter means tourist load increasing on the existing cities' resource base of tourism, as well as on the whole urban economy, development and nature. In this context the task of tourism sustainable development in cities requires the consolidation of efforts of various scientific and practical directions, among which the important place belongs to tourism logistics [1], that studies the flows phenomena in the tourism industry, highlighting the tourist traffic (flow of tourists) as the main stream, and financial, informational, commodity, personnel, material flows as servicing (additional) ones. The task of tourism logistics in the context of travel industry sustainable development is to regulate the main flow (i.e. tourist traffic), which would ensure the conservation of the tourism resource base in cities and in rural areas in order to further development of tourism activities. This problem is now quite noticeable not only in cities – the largest tourist centres of the world, but it also is acute in many cities of Ukraine. This concerns, first of all, Lviv, Kyiv, Odesa and other Ukrainian cities – popular tourist destinations. The problems of tourist overloading in Lviv are quite well-known recently, which was covered, in particular, in the author's publications [2, 195]. So, in our opinion, there is time for working out the comprehensive logistic strategy of the tourism sustainable development in cities. This strategy, developed by the author, is based on two concepts. The first one is the concept of tourist decentralization, the second – the concept of reversible logistics. The first concept involves the need for an efficient logistic organization of the city's tourist area (LO CTA). The main components of LO CTA are:

- 1) geologistical identification of tourism resource base;
- 2) logistical planning of tourist flows;
- 3) logistical design of tourism infrastructure;
- 4) logistical design of supply chains for tourism infrastructure objects [2, 200].

The first component covers the geographical and logistical identification of city tourist resources. Geographical identification of tourism resource base means geospatial localization of tourist objects of interest. They act as "tourist magnets", which attract tourist flows to a certain city area. So significant territorial

concentration of tourist resources (objects) causes the concentration and overlap of tourist flows. These considerations should be taken into account when creating and placing new tourist objects (i.e. museums, monuments), which should not be "squeezed" to already overloaded with tourist objects cities' central parts. Consequently, instead of excessive spatial concentration of tourist objects, their spatial dispersion is recommended by us. Logistical identification of tourist resources means the calculation of the logistical potential of each tourist object, that is, the maximum possible tourist flow, which will not affect tourism sustainable development and tourist resources plight. It should be distinguished between the concurrent number of tourists at the object, their number per day (taking into account the rotation coefficient), per month, per season, finally, per year. Geological identification is performed taking into account the division of tourist resources (objects) into: cultural-historical (monuments, museums, theatres, etc.), architectural (historical and contemporary), events (various activities of public-cultural-entertaining nature).

The second component is based on determining the size and structure of tourist flows and their corresponding needs, which can be divided into first-order needs (benches, garbage cans, bio-toilets, street food, currency exchange etc.) and second-order needs (souvenirs, informational and advertising materials, press, touristic goods etc.).

The third component involves the logistical design of tourism infrastructure network to meet the needs of tourists, in particular, first order needs (tourist infrastructure objects like institutions of street food, currency exchange offices etc.), second-order needs (tourist infrastructure objects like souvenirs shops, press and informational materials booths, tourist goods stores etc.) and the relevant logistics and transport infrastructure to meet the needs of the infrastructural facilities of the first and second line, as well as collection and removal of waste. It takes into account the peculiarities of their placement in a certain territory.

The fourth component involves the logistic design of supply chains to provide needs of first and second-order tourism infrastructure with the logistics and transport components in their composition, taking into account the particularity of their location in the city and the needs for collection and removal of tourist waste.

These issues are very relevant for Kyiv, where the increased tourist load on the resource base of the city's tourism has already led to cases of physical destruction of

some of the most visited tourist objects. As for Lviv, there are fewer such cases (apparently, due to the quality of historical Austrian construction), but nevertheless they are also. There are many other problems in the city of Lviv, the main one is the removal of rubbish. After the fire at Gribovychy landfill in the summer of 2016, Lviv did not know where to export its waste, the volume of which naturally grew with the growth of tourists number. No wonder that the tourist record of Lviv (2.6 million tourists in 2017 – the first place among the Ukraine cities) coincided with the "rubbish crisis".

So using of the second concept i.e. reverse logistics aims to provide a comprehensive recycling of the total amount of urban waste, in particular, solid household (SHW). Generally speaking it's necessary to separate the actual municipal waste and one that is the result of the tourists stay. The proof that tourist waste occupies a significant share in the citywide waste volume is its peak increase, particularly in cities central districts, after any holidays (at one third a minimum). For example, from the center of Kiev after the final match of the Champions League on May 26, 2018 more than 212 tons of garbage were taken in just one day!

It should be noted that there is a certain specifics of the problem of garbage collection in the city, its removal and processing. Thus, garbage collection has its peculiarities depending on the distance of the district from the centre; the waste removal from the city can be carried out either to landfills, or to incineration and waste recycling plants; finally, the waste treatment at the waste processing enterprises means the location of the latters within or outside the city, as well as their belonging to specialized establishments or other industries such as pulp and paper (PPM) and cardboard and paper mills (CPM), glass factories, etc. Knowledge of the pulp and paper and glass industries geography can help in solving of the problem of waste removal from the city and garbage processing. So, near Lviv is located Zhydachiv PPM, and near Kiev – the Obukhiv CPM and Gostomel' glass factory, which buy a significant part of raw materials (up to one third) abroad. And at that time both cities of Lviv and Kiev have big problems with the export and processing of solid household (including waste paper) and other (including glass containers) types of waste.

It should be noted that at the same time, they have their own specifics of the problem of garbage collection in the city, its removal from the city and processing. Thus, garbage collection has its peculiarities depending on the distance of the district

from the centre; the export of waste from the city can be carried out either to landfills (landfills), or to incinerators and waste recycling plants; finally, the waste treatment at the waste processing enterprises means the location of the latter within or outside the city, as well as their belonging to specialized establishments or other industries such as pulp and paper (CPC) and cardboard and paper mills (CCP), glass factories, etc. Knowledge of the geography of the pulp and paper and glass industries can help in the problem of waste removal from the city and its processing. So, near Zhytomyr Lviv is located Zhydachivskyi CPC, and near Kiev – the Obukhiv CCP and Gostomelsky glass factory, which buy a significant part of raw materials (up to one third) abroad. And this at a time when both Lviv and Kiev have big problems with the removal and processing of solid household (including waste paper) and other (including glass bottles) types of waste.

Let's note that the tourist left behind a lot of waste, especially in the city centre. It is a direct waste. In addition to them, there are indirect waste, it is a waste of hotels, restaurants, cafes, which in the centre of Lviv in recent years there were a lot. These wastes also require efficient collection, removal and processing technologies – such possibility is provided by "reverse logistics". In Lviv, the need to place trash cans near each bench in the centre was taken into account (at the same time, the garbage cans were artistically designed and made by local craftsmen), but no ways were found for the removal of solid waste and its subsequent processing. Meanwhile, the daily amount of waste in the city of Lviv is 600 tons. It is possible to solve the garbage problem in Lviv on the basis of two approaches, i.e. transport and logistics. Until recently, the first approach was used in the city, which was to find transport intermediaries (companies), which were obliged (for a very decent payments) to find suitable landfills and take out urban waste from Lviv. But, as experience showed, when Lviv garbage got into almost all areas of Ukraine, it did not solve the problem of waste removal. And only recently the city leadership turned to a logistic approach, i.e. the use of "reverse" logistics, when not only input streams to the city (including tourists, goods, raw materials, fuel, etc.) were analyzed, but also city output streams were subject to analysis, among them waste streams. Logistical science and practice have developed proposals for efficient management of these flows and their deep processing at special enterprises (waste processing plants). Such enterprises can be built in relatively short time (as the example of the city of Rivne shows – in a year), and the corresponding investments can be both international and internal. Such

experience is represented by Kyiv, where the waste volume is 3000 tons per day, but their storage and processing is successfully carried out, firstly, at the landfill site in Pidhirtsi village; and secondly, at the Bortnychy Aeration Station (BAS); and thirdly, at the incineration plant "Energy" in Darnitsa. Kyiv actively attracts international achievements and investments, so BAS is being modernized with the participation of Japanese companies, and in the city of Fastov, a plastic waste recycling plant was constructed with Chinese participation (accordingly, several plastic picking points were opened in Kyiv). The next idea of the new technology of street waste control the Mayor of Kiev V. Klychko brought from a business trip to Berlin. This is the installation of underground garbage cans, which will gradually replace the usual old-style containers for garbage. In such way, the old urns that are still "working" in the Ukraine capital and did not meet the needs of Kyiv residents and guests of the city will be replaced with new modern ones.

One more problematic aspect connected with a sharp increase in the number of tourists in Lviv is one that was warned by American experts who helped to develop The Tourist Concept of Lviv: as soon as tourism begins to develop dynamically, among the guests of the city there will appear those who came here for intimacy. A similar way was taken by many cities, which were relying on tourism. Annually, according to UNWTO, in the world more than 3 mln people travels in order to receive sexual services, and the turnover of this "industry" is estimated at an amount of up to \$ 100 billion. Of course, sex tourism develops mainly in poor countries where rich tourists travel for the certain purposes [2, 241-250]. The popular Italian edition La Repubblica devoted an entire article to the sexual routes of the world, among which, along with Thailand, Brazil, Cambodia, Cuba, Bangladesh, Colombia and Bulgaria, Ukraine is also mentioned. And until recently, Ukrainian cities, where traditionally existed intim-tourism, were Odessa, Kiev and Kharkiv. Lviv joined them relatively recently, although before the World War II it was a service city with hotels, restaurants, casinos. "This was a European Las Vegas" – says about Lviv the famous city restaurateur Andriy Hudo, co-founder of the Holding of Emotions“! FEST”. With the development of tourism and resort infrastructure, the city of Lviv is once again returning to the pre-war economic structure, and this fact is of concern to many Lviv residents. A. Khudo also notes that the flow of sex tourists to Lviv has sharply increased since the last devaluation of hryvnia, when the rest in Ukraine became accessible even to foreigners with modest revenues [3]. "Promotes" this process the

rapid development of the city's tourist infrastructure in recent years with many luxury hotels, clubs and restaurants, as well as its geographical proximity to the EU countries, visa-free regime with Ukraine, increasing diversity of flights to Lviv from many countries, including budget airlines. Under these conditions, in our opinion, the task of the authorities and representatives of the national tourism industry is that Ukraine (and in particular its largest cities Kyiv, Lviv, Odessa, Kharkiv, etc.) has to be associated primarily with its historical and architectural values, natural resources, gastronomy and culture.

So the logistic approach, applied in the "Concept of Tourist Decentralization of the City of Lviv", should be extended to all other aspects of the city's tourism industry, including waste management, using the latest technologies and attracting national and international investments. This opinion applies not only to Kiev and Lviv, but also to other cities – significant tourist centers of Ukraine, namely, Kharkiv, Dnipro, Odessa, etc.

References

1. Smyrnov I. G. Tourism Logistics: Text-book/ I. G. Smyrnov. – K.: Znannia, 2009. – 444 p.
2. Smyrnov I. G. Marketing in Tourism: Text-book / I. G. Smyrnov. – K.: KNU named after Taras Shevchenko, 2016. – 251 p.
3. Ivanova E. 50 shades of Lviv / E. Ivanova // Novoye vremia strany. – № 19. – May 24, 2018. – P. 38-41.

INFLUENCE OF INNOVATIONS ON UPGRADE OF THE BASIC CAPITAL GOODS OF THE ENTERPRISE

Tatyana Tikhovskaia

Zaporizhzhya National Technical University

Zaporizhzhya, Ukraine

t.tyhovskaya@gmail.com

Abstract. The purpose of the article is to retrospectively analyze the economy of Ukraine on the basis of the theory of cyclical development of the economy, which was developed by Nikolai Kondratiev. His research was based on an analysis of a number of financial crises in the economies of England, France, and America. They were called «Kondratieff's Long Wave Theory». As a result of the research, Kondratiev established that before the upswing phase there are changes in the economic life of society. Especially dangerous are the periods of coincidence of large and small waves of cyclical development of society. A timely forecast of crisis phenomena will help reduce their impact on the welfare of the country. Therefore, further study of Kondratiev's theory can be useful for the economy of Ukraine and improve its national security.

Key words: financial crises, the theory of Kondratieff waves, innovation.

Important role in the economy of Ukraine has become occupied by industries based on high technologies. The absence of a developed sector of domestic high technologies, a market of high-tech equipment, innovative projects that are a continuation of scientific advances, leads to the fact that investments are invested in foreign technology, and domestic scientific achievements are «exported» abroad. This process is also facilitated by the emergence of financial crises.

In its history, the global financial system has experienced a number of financial crises. Each time they were modified. But some common features of these crises suggest that there are some key elements or structural links of the global financial system that form the backbone of these financial turmoil. A study of these issues is devoted to a number of works by domestic and foreign scholars. Many scientists

associate this phenomenon with the cyclical economic development. The emergence of financial crises was investigated Friedrich Engels, John Keynes, Nikolai Kondratiev, Mikhail Tugan-Baranovsky, Anatoly Chukhno and other scientists.

The last global financial crisis began in 2007. But its consequences to this day give rise to economic problems. Given this fact, the opportunity to predict the onset of the financial crisis and, if possible, mitigate its devastating impact on the economy, determines the relevance of this study.

It should be noted special merits in studying the specified cycles of Russian economist Nicholas Kondratyev.

Investigating the crisis and the crisis in the economy, Kondratiev put forward the theory of large cycles of economic conditions, which is now known as «the theory of long waves of Kondratiev». To identify large cycles, actual material was collected and used to describe the performance of countries such as England, France, Germany and the United States over a hundred years in a significant number of indicators.

This is the dynamics of prices, wages, interest on capital, foreign trade turnover, production of basic types of industrial products, etc. The result of the research and analysis was proved to be the cyclicity of waves in the length of 50-60 years. Each of these waves has four phases. Two phases characterize the elevation. Two phases characterize the decline.

This is the dynamics of prices, wages, interest on capital, foreign trade turnover, production of basic types of industrial products, etc. The result of the research and analysis was proved to be the cyclicity of waves in the length of 50-60 years. Each of these waves has four phases. Two phases characterize the elevation. Two phases characterize the decline.

As a result of the study, it was established that before the phases of the wave propagation of each large cycle necessarily there are significant changes in the economic life of society, which can be manifested in significant changes in technology, production, emergence of new markets.

In addition, Kondratiev noted that at the «elevation» stage, the wave characterizes instability in society, namely: political problems, revolutions, social disturbances, etc.; at this stage of the wave, as a «decline», there is an intensification of innovation activity, an increase in the creation of new jobs, new branches of the economy and types of economic activity, technological paradigm changes, which becomes the prerequisites for overcoming the crisis.

The phenomenon of the cycle is called the frequency of repetition of characteristic economic and technological situations at certain intervals. Of particular interest is the situation where the short and medium cycles «drown» on long waves.

All traditional methods of dealing with crisis phenomena are effective only on the rising wave of large K-cycles, in the phases of recovery and recovery, when the crisis, according to the theory of the scientist, is both short and shallow, and the overall trend of economic development corresponds to the gradual development of the world economy. As for the downward waves of these cycles during periods of decline and depression, they operate strictly in the opposite direction.

One of the theories of long waves is the innovation theory. This theory was developed by the Austrian economist Joseph Schumpeter, who was one of the first to adopt and apply the idea of Kondratiev's cycles. He outlined his views in his book *The Theory of Economic Development*, published in 1913.

Innovations cover an increasing number of interconnected industries. In the economy begins a period of accelerated growth. It lasts as long as innovations do not cover most of the production, then the entrepreneurial income begins to dissipate and, eventually, disappears. At the same time, the economy returns to the same state that was before the rise. From this it does not follow that the suspension ceases to grow into a crisis. Crises Schumpeter explains the influence of external factors.

In his works, Schumpeter first used the terms «innovation», «innovation process» and expressed the hypothesis that innovations appear in the economic system not evenly, but in the form of more or less simultaneously mastered combined innovations – clusters. Cluster (Latin *classis* – category) of innovations – a set of basic innovations that determine the technological structure of the economy for a long time.

The great advantage of cluster analysis is that it allows you to break up objects not by one parameter, but from a whole set of attributes. In addition, cluster analysis, unlike most mathematical and statistical methods, does not impose any restrictions on the kind of objects under consideration, and allows us to consider the set of output data of virtually arbitrary nature. Cluster analysis allows considering a rather large amount of information and sharply reducing, compressing large arrays of socio-economic information, making them compact and vivid.

German economist Gerhard Mensh revived and developed the theory of Schumpeter. In the book «Technological Pat», he analyzed the emergence of

112 large inventions and 126 basic technical innovations, through which the invention was introduced in production from the middle of the XVIII century. In the sixties of the XX century Mensh confirmed the existence of long waves of economic activity. According to his calculations, the increase of the flow of innovations falls on the periods of the beginning of the fall of long waves, determined by Kondratiev.

Mensh noted that in the world economy there is a regular period when countries find themselves in a crisis, the output of which is impossible under the existing technology, the lack of revolutionary or, as he calls them, basic innovations.

Given the situation in Ukraine, the issue of further study of cyclical changes in society for timely forecasting of crisis phenomena, development of methods of their mitigation, which ultimately will increase the national security of the country, may become relevant.

INEQUALITY AS THE BRAKE OF INCLUSIVE DEVELOPMENT

Svetlana Tyutyunnikova¹, Christina Pivovarova²

V. N. Karazin National University

Kharkiv, Ukraine

¹kristianna864@ukr.net, ²svetatutunnikova@mail.ru

Abstract. It is justified that it is inclusive development that guarantees the humane development of society and the most important factor in overcoming poverty. The Inclusive Development Index is considered as an adequate alternative to GDP. Recommendations are proposed to reduce the level of inequality.

Key words: inequality, poverty, inclusive development.

Modern interest to the problem of inequality and poverty is associated with the potential of sustainable development. An unbalanced social development model based on neoliberal principles leads to a sharp polarization of society among the rich and poor, undermining confidence of market institutions and democracy, and threatening economic growth.

For the last decades the world has experienced a rapid growth in income inequality in developing and developed economies. The gap between rich and poor groups of the population is rapidly increasing, which creates social tension and a slowdown of the rates of economic development.

Social inequality is a form of social stratification in which individual members of society or social groups are located at different levels of the social hierarchy and have unequal opportunities, responsibilities and rights.

The growth of inequality and its acute social form – poverty makes the world community think about a significant adjustment of the development vector. Most economists agree that the most effective form of further development is a qualitative institutional regime that ensures inclusive development and the creation of the most worthy conditions for all segments of the population.

According to the OECD definition, inclusive development is an economic development within which opportunities for all strata of the population arise, the

tangible and intangible benefits in society are fairly distributed to improve their well-being.

The World Economic Forum proposed a methodology for measuring the Inclusive Development Index. This Index allows us to more deeply assess the quality of economic growth in different countries. It takes into account 11 indicators, in addition to GDP. For example, the coefficient of stratification of society by income, poverty level, public debt and others.

The Index allows us to have a more complete picture of the state of the country's economy. And most importantly – the real level of people's lives. If the country is among the leaders in terms of GDP, this does not mean that it is not concerned with the problem of poverty.

A prime example is the United States of America. It is the most powerful economy in the world. But in the rating of inclusive development the USA only on the 23rd place. And all because of high inequality and large public debt.

Income inequality affects productivity and limits the ability of people with low incomes to contribute to economic growth by hindering the accumulation of human capital. States should invest in human capital, for example, to provide low-income people with the opportunity to receive education and personal development, which raises the level of family income. According to OECD research, people with a low level of education go to hospitals with lung diseases and diabetes at twice people with a high level of education.

We believe that an inclusive institutional regime is the most effective in the policy of overcoming the inequality and poverty of each country. It is most fully focused on the inclusion of the entire population in the productive process, in the development of the potential of each person and in the growth of human capital. In order to develop an inclusive type of development, efforts should be directed, in our opinion, to the following recommendations:

1. This should be a concerted effort in the field of education and skills development, increasing the potential and creating favorable conditions for development.

Education and skills development should begin at an early age and continue throughout life. According to the OECD, countries that help disadvantaged children in this area have a smaller gap in the effectiveness of training between students in a profitable and disadvantaged position.

Support for school-age children includes 3 areas:

- struggle against bad educational achievement;
- providing opportunities for the development of socio-economic skills;
- support for disadvantaged schools.

In addition to formal education, measures are also required to ensure the development of skills and development, especially among low- and middle-skilled adults and migrants. For this it is recommended:

- financing of adult education. In Japan, for these purposes, the government provides subsidies to employers;
- providing innovative and flexible learning opportunities to overcome barriers to access for the most vulnerable groups (e.g., uneducated youth, people without work experience, single parents, migrants);
- combining adult education, professional training and career guidance for the reintegration of adults into the labor market;

When implementing these policies and investments in the above areas, it is necessary to understand that they are designed for long-term results – the creation of an inclusive society in the future.

2. A set of measures aimed at maintaining good health as an asset that everyone can use throughout his life. In developing policies, the gap in access to quality health services among different segments of the population must be taken into account. In New Zealand, health facilities receive subsidies if they provide free services to vulnerable groups. In Canada and France, subsidies are provided to the poor to pay for medical services.

3. Differentiation of fiscal policy, which should also be aimed at helping the poorer people. In many countries (France, Portugal, the United States, etc.) unemployment benefits are common. Support can be more narrow-minded – for example, subsidies for free meals for children in school (USA, UK and France). As an instrument of fiscal policy, the establishment of a progressive scale of taxation can act. To reduce the level of income inequality can be used to release contributions to pension funds or mortgage costs from paying taxes.

4. System of measures to assist people in adapting to changes in the labor. The policy should be flexible and adapted to new changes, aimed at long-term results. An important element is the support of young people, which is the group that is least adapted to the labor market. Support should be aimed at developing entrepreneurship

skills, mentoring, granting, micro-credit and credit guarantees, creating entrepreneurship networks.

Any policy aimed at developing the labor market should also take into account the need for gender mainstreaming. Although the participation rates for women are gradually increasing, nevertheless, in OECD countries only 67.4% of women participated in the labor market in 2015, compared to 80% of men, and the pay gap was 15%. In 2016 only 4.8% of the leading positions were occupied by women.

Japan is an example of a policy aimed at helping laid-off people reintegrate into the labor market. In 2012, following Sharp's announcement of a reduction in workers over the age of 40, the state employment services created a coordinating committee. The tasks of the coordination committee included consulting services, organization of meetings and interviews, psychological assistance, assistance in acquiring new skills. The committee's work allowed the former employees of the company to quickly find a new job without significant losses in the quality of life level.

Thus, inequality is a significant obstacle to inclusive development of countries, therefore, states should make essential efforts to reduce its level.

GOSPODARKA FINANSOWA GMINY

Adam Walawender

*Academy of Management and Administration in Opole
Opole, Poland*

Abstract. The article describes some aspects of the financial management of the municipality. We discuss the importance of financial management in the implementation of the commune's own tasks affecting the intensity of the economic local development. Draw attention to the rationalization of budgetary municipalities in such a way that public funds were spent economically, efficiently using the minimization of costs. Followers presents the principles of the financing of municipalities in the financial market and the financial resources with which to carry out their tasks while pointing to the source of income of the municipality. Moved was also on the risk rating of the financial municipalities and the scope of benefits for the issuer of the fact of ownership. Positive assessment of financial credibility builds prestige of the community and is evidence of solid financial position.

Abstrakt. W artykule opisano wybrane aspekty gospodarki finansowej gminy. Omówiono rangę zarządzania finansami przy realizacji zadań własnych gminy mających wpływ na intensywność gospodarczego rozwoju lokalnego. Zwrócono uwagę na racjonalizację gospodarki budżetowej gminy w taki sposób aby środki publiczne wydatkowane były oszczędnie, efektywnie przy zastosowaniu minimalizacji kosztów. Następni przedstawiono zasady finansowania gminy na rynku finansowym oraz zaplecze finansowe, dzięki któremu mogą realizować swoje zadania wskazując jednocześnie na źródła dochodów gminy. Poruszony został również temat Ratingu finansowego gminy oraz zakres korzyści dla emitenta z faktu jego posiadania. Pozytywna ocena wiarygodności finansowej buduje prestiż gminy i stanowi dowód solidnej pozycji finansowej.

Ranga zarządzania finansami. Gmina to podstawowa jednostka samorządu terytorialnego. Według art. 164 ust. 3 Konstytucji RP „gmina wykonuje wszystkie

zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla innych jednostek samorządu terytorialnego.”¹ Gmina wykonuje zadania własne, które służą zaspokojeniu jej potrzeb, ale również może wykonywać zadania, które zostały jej ustawowo narzucone – zadania zlecone. Są to zadania z zakresu administracji rządowej, a także z zakresu organizacji przygotowań i przeprowadzania wyborów powszechnych oraz referendów. Najistotniejszą różnicą dotyczącą ww. rodzajów zadań jest to, że zadania zlecone gmina wykonuje w oparciu o środki finansowe pochodzące z budżetu państwa, a zadania własne gmina realizuje opierając się na własnych środkach finansowych.² Gmina ma wiele możliwości pozyskiwania funduszy jako swój własny dochód. Są to m. in.: wszelkiego rodzaju podatki (rolny, leśny, od nieruchomości, od środków transportowych), opłaty (np. skarbowe, targowa eksploatacyjna), udziały w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa i inne dochody własne.³

Zadania własne gminy dotyczą głównie zaspokojenia zbiorowych potrzeb jej mieszkańców więc kwestia zarządzania finansami gminy jest bardzo istotna. Organy gminy muszą rozsądnie gospodarować zasobami mając na uwadze dobro mieszkańców, gdyż to jak gospodarują kapitałem wskazuje na intensywność gospodarczego rozwoju lokalnego.⁴ Gmina jest najmniejszą jednostką samorządu terytorialnego i ma najlepsze warunki do bezpośredniej współpracy z najważniejszymi jej członkami – mieszkańcami. Jest tu duże prawdopodobieństwo występowania elementów demokracji bezpośredniej. Im lepiej organy samorządowej władzy publicznej znają potrzeby lokalnych obywateli, tym tworzą się lepsze warunki do prawidłowego rozpoznania rangi pilności ich potrzeb, a to z kolei pozwala właściwie ustalić hierarchię zadań i odpowiednio rozplanować ich wykonanie w czasie. Potencjalnie są to najlepsze warunki dla racjonalnego, oszczędnego wykonywania zadań.⁵ Dla rozsądnego zarządzania priorytetami są: wydatki i ich struktura, cele projektów rozwojowych, pozyskiwanie środków dla realizowanych zadań i przedsięwzięć oraz ich okresowego wykonania.⁶

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

² Brzeziński B., Matuszewski W., Morawski w., Olesińska A. (2001) Prawo finansów publicznych. Wydanie II poprawione i uaktualnione, Toruń, Wydawnictwo TNOiK „Dom organizatora”

³ Brzeziński B. (1995) Zarys prawa finansów publicznych, Toruń, Wydawnictwo TNOiK „Dom organizatora”.

⁴ Brzeziński B., Matuszewski W., Morawski w., Olesińska A., tamże.

⁵ Wyrębek Henryk. Zarządzanie finansami jednostek samorządu terytorialnego na przykładzie gminy. Zeszyty Naukowe Polityki Europejskiej, Finanse i Marketing. [on-line]. Nr 4 (53) 2010. [dostęp 12. 01. 2015]. http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/PEFIM_nr_53_2010_s141.pdf.

⁶ Wojciechowski E. (2012) Zarządzanie w samorządzie terytorialnym. Wydanie II poprawione i rozszerzone, Warszawa, Wydawnictwo Difin.

Gospodarka finansowa gminy ma kluczowe znaczenie. Po pierwsze warunkuje rozwój innych jej dziedzin gospodarki. Drugim powodem jest to, że spoglądając przez pryzmat finansów można ocenić jak gmina funkcjonuje i jakie są jej możliwości rozwojowe. Te dwa powody ukazują nie tylko rangę własnych środków finansowych w budżecie gminnym lecz pokazuje, że stanowią one źródło proefektywnych działań.⁷

„Zarządzanie finansami gminy można zdefiniować jako proces decyzyjny podporządkowany realizacji celu głównego samorządu, opierający się na wykorzystaniu różnego rodzaju instrumentów, technik, kryteriów i reguł sterowanie przebiegiem zjawisk związanych z gromadzeniem i wydatkowaniem zasobów pieniężnych postawionych do dyspozycji samorządu w sposób umożliwiający jak najbardziej racjonalne zagospodarowanie tych zasobów.” Na podstawie tej definicji można stwierdzić, że istotą zarządzania finansami gminy jest podejmowanie decyzji, które reagują na zmieniające się warunki działania i rosnące wymagania społeczności lokalnej.⁸ W gospodarce gminy cele społeczne wysuwa się na pierwszy plan a dopiero za nimi ustawia się cele ekonomiczne. Jest to tzw. dychotomia celów, która w gospodarce gminy jest bardzo widoczna. Skutkiem tego jest fakt, iż efektywne wykorzystanie środków publicznych pochodzących z opłat, podatków i innych źródeł staje się głównym, podejmowanym przez władze gminy zagadnieniem w prowadzonej polityce.

Aby zarządzanie finansami było bardziej efektywne podnosi się jego rangę i prowadzi długofalową politykę (strategię) o cechach kompleksowości i spójności. Jednak aby miała ona powodzenie, musi być niezależna od kadencyjności organów gminy. Polityka ta musi być wkomponowana w strategię rozwoju gminy. Ważne jest, aby priorytet zarządzania finansami miał odpowiednika w instytucjonalnych rozwiązaniach, które dotyczą pozycji organów finansowych w strukturze władz gminy.

Zasadniczą pozycję w procesie zarządzania finansami zajmuje skarbnik gminy. Jest on głównym księgowym budżetu, który dba o poprawne relacje między dochodami a wydatkami i poszukuje źródeł pokrycia ewentualnego niedoboru. Jednak jego rola powinna ulec dużej zmianie. Powinien się stawać menadżerem

⁷ Wojciechowski E., tamże.

⁸ Wakuła Monika. Wybrane problemy zarządzania finansami gmin. Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej w Siedlcach. [on-line]. Akademia Podlaska w Siedlcach (Nr 82). Siedlce. 2009. [dostęp 12. 01. 2015]. http://www.tstefaniuk.uph.edu.pl/zeszyty/archiwalne/82-2009_7.pdf.

gminy poszukiwać nowych rozwiązań racjonalnego wykorzystania zgromadzonych pieniędzy oraz nowych sposobów ich powiększenia. Wraz z biegiem czasu rynek finansowy daje nowe możliwości. Skarbnik powinien je poznawać i poszerzać swoją wiedzę w zakresie logiki i instrumentów jakie wiążą się z owym rynkiem. Niestety „barierą w rozwoju komunalnego rynku kapitałowego jest brak w obrębie samorządu terytorialnego odpowiednika dyrektora finansowego w przedsiębiorstwie, który jest bardziej samodzielny, zarządza finansami i myśli strategicznie.”⁹ W istocie, barierą jest również postawa banków, które nie rozszerzają swojej oferty o nowe produkty i nie służą pomocą jednostkom samorządu terytorialnego.

Jak powszechnie wiadomo, ludzie bardzo interesują się jak są wydatkowane pieniądze pochodzące z „ich portfela” i na jakie cele są przeznaczane. Zgodnie z przepisami gospodarowanie środkami publicznymi powinno być jawne. Finanse to dziedzina, w której łatwo zauważyć czy prowadzona polityka służy rozwijaniu się jednostki czy nie. Dlatego istotne jest, aby zarządzanie zasobami finansowymi było zgodne z zasadą rzetelności, celowości i gospodarności. Coraz częściej pisze się o roli obywatela w procesie zarządzania finansami. „Relacja typu: obywatel – podatki (opłaty) – budżet – wydatki – obywatel powinna stać się jedną z naczelných wytycznych dla podmiotów gospodarki publicznej.”¹⁰ Niestety obecnie teoria nie ma jeszcze odzwierciedlenia w praktyce i nie ma wśród polskich obywateli poczucia odpowiedzialności za transakcje jakie dokonują organy samorządu gminy. W tym momencie można by pozazdrościć postawy obywatelskiej w USA, gdzie jest silna świadomość podatkowa i obywatel wyraża swój sprzeciw w każdej sytuacji źle wykorzystanych pieniędzy. Takiej postawie sprzyja tam precyzyjne ustawodawstwo, obyczaje i kultura polityczna.

Problem wydawania nadmiernej ilości gotówki i słabej kontroli społecznej jest w teorii sygnalizowany w koncepcji public choice. Również wiele autorów podejmuje się rozwiązania tego problemu. Z. Gilowska sformułowała tezę, że na gruncie europejskim nie ma atmosfery społecznego potępienia i niezgody na niegospodarność pieniędzmi podatników. Marnotrawstwo kapitału jest rozproszone na wszystkich szczeblach władzy samorządowej. Przykładem tego, obok nieracjonalnego

⁹ Wojciechowski E. (2012) Zarządzanie w samorządzie terytorialnym. Wydanie II poprawione i rozszerzone, Warszawa, Wydawnictwo Difin.

¹⁰ Wojciechowski E., tamże.

gospodarowania finansami, może być częściowe wykorzystanie kwalifikacji zawodowych czy praca nad problemami, które są w ogóle nie istotne.

Aby zapewnić gminie przejrzystość i jawność finansów należy poprowadzić debatę publiczną w celu ustalenia celów, priorytetów, ścieżek realizacji polityki finansowej oraz wyłonienia głównych zagrożeń. Należy opracować właściwą strategię rozwoju, a ponadto opracować system, który w przejrzysty, łatwy i szybki sposób umożliwi każdemu dostęp do pełnej informacji o bieżącej i planowanej działalności finansowej. Prowadzona polityka finansowa powinna być prezentowana mieszkańcom w zrozumiałej i przystępnej dla nich formie. Podatnicy mogą odpowiednio zareagować na źle lub w nadmiernym stopniu wydane zasoby tylko wtedy, jeśli będą potrafili zapoznać się z zasadami prowadzonej polityki. „Budżet gminy powinien być bardziej „zakotwiczony” w świadomości mieszkańców, przyczyniając się do większej jawności finansów. Publiczny nadzór prowadzi bezpośrednio do wzrostu efektywności wykorzystania środków publicznych. Im bardziej system ten jest przejrzysty i jawny, tym łatwiej dostrzec marnotrawstwo i mniejsza jest też pokusa korupcji.”¹¹

Racjonalizacja gospodarki budżetowej gminy. Przystępując do rozważań na temat racjonalizacji gospodarki budżetowej należy zacząć od wyjaśnienia samego słowa „racjonalizacja”. Otóż pojęcie to wywodzi się z zakresu psychologii i oznacza „świadome stosowanie sposobów, których efektem będzie osiągnięcie zamierzonego celu przy mniejszym, niż miało to miejsce dotychczas, nakładzie środków, czasu oraz wysiłku”¹². Racjonalizacja wiąże się ze zmianami rozumowymi, nieuczuciowymi lub przypadkowymi, stosowaniem zasady ekonomiczności i usuwaniem błędów, wprowadzeniem planowego porządku działania, przestrzeganiem zasad cyklu działania zorganizowanego oraz instrumentalizacją sposobów i metod¹³.

Racjonalizacja jest istotnym problemem, jeśli chodzi o gospodarkę finansową samorządów gminnych. Gminy realizują zadania, które mają podstawowe znaczenie dla realizacji głównego celu jakim jest zaspakajanie potrzeb wspólnoty samorządowej. Racjonalizacja gospodarki finansowej gminy wymaga zatem konsekwentnego podejmowania zintegrowanych działań, w taki sposób, aby środki

¹¹ Wojciechowski E., tamże.

¹² Stankiewicz J. (2005) Ekonomiczne i prawne problemy racjonalizacji wydatków publicznych. Racjonalizacja wydatków publicznych – uwarunkowania i instrumenty, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

¹³ Dowgiałło Z. (1998) Słownik ekonomiczny przedsiębiorcy, Szczecin, Wydawnictwo ZNICZ.

publiczne były wydatkowane w sposób oszczędny, w jak największym stopniu efektywnie, przy zastosowaniu minimalizacji kosztów. Należy jednak mieć na uwadze, iż nie wszystkie zadania w gminie mogą być zrealizowane, ponieważ wynika to z ograniczoności zasobów. Dlatego też władze gminy powinny ustalić gradację celów i zadań finansowanych z posiadanych środków publicznych poprzez rzetelne i odpowiedzialne ujmowanie ich w planie finansowania zadań w budżetach rocznych i programach wieloletnich. Ta sytuacja wymaga racjonalnego podejmowania decyzji o sposobie i kierunkach wydatkowania środków na cele inwestycyjne. Wydatki inwestycyjne z budżetu gminy nie mogą być planowane na okres jednego roku budżetowego, gdyż jak pokazuje praktyka, prowadzi to do nadmiernej rozbudowy frontu inwestycyjnego oraz wydłużenia cyklu inwestycyjnego poszczególnych przedsięwzięć. W konsekwencji następuje wzrost ogólnych wydatków inwestycyjnych, a także przesunięcie w czasie korzyści dla mieszkańców i podmiotów gospodarczych z tytułu oddania do użytku danej inwestycji. W tej sytuacji wydatki inwestycyjne muszą być programowane w dłuższej perspektywie czasowej. Tylko taki sposób podejścia prowadzi do racjonalnego ich wydatkowania, co umożliwia przy danych nakładach finansowych uzyskanie maksymalnego efektu społeczno-gospodarczego w postaci coraz lepszych warunków życia ludności i funkcjonowania podmiotów gospodarczych.

Problematykę racjonalizacji gospodarki finansowej można rozpatrywać w następujących płaszczyznach:

- w płaszczyźnie właściwego, tj. racjonalnego, rozdziału środków, które z natury rzeczy są ograniczone, pomiędzy uznane za priorytetowe na danym terenie i w danym czasie dziedziny i zadania władz publicznych,
- w płaszczyźnie właściwego, tzn. racjonalnego, wykorzystania rozdzielonych środków przez poszczególne podmioty budżetowe¹⁴.

Dla racjonalnego wykorzystania środków publicznych ważne jest:

- ile środków może być wydatkowane,
- jaki jest cel wydatkowania tych środków,
- w jaki sposób środki te są wydatkowane.

Racjonalizacja gospodarki budżetowej wiąże się głównie ze stroną wydatków jednostki samorządowej, którą w zasadzie należy rozpatrywać w dwóch aspektach:

- jako poszukiwanie oszczędności w wydatkach,

¹⁴ Denek E. (2001) *Finanse publiczne*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

- jako poszukiwanie rozwiązań przynoszących najwyższy efekt.

Zasady gospodarowania jednostek sektora publicznego muszą eliminować marnotrawstwo w wydatkowaniu środków publicznych. Czynniki mające szczególne znaczenie przy racjonalizacji finansów gminy można podzielić na czynniki wewnętrzne i czynniki zewnętrzne. Do czynników wewnętrznych zalicza się:

- planowanie wydatków – narzędzie niezmiennie ważne dla samorządów gminnych w dobie ubiegania się o dostęp do środków unijnych. Aby uzyskać dotacje unijne, jednostka musi wykazać się przede wszystkim realnością zadań i dobrym planem ich realizacji. W przypadku otrzymania środków unijnych gmina musi bardzo skrupulatnie monitorować realizację zadania, bowiem odstępstwa od planu powodują konieczność zwrotu dotacji. Racjonalizacja w tym przypadku wymaga zatem rzetelnego ujmowania wydatków w planie finansowania zadań gminy w budżetach rocznych i programach wieloletnich. Dobrym rozwiązaniem jest odejście od planowania (budżetowania) przyrostowego i przejście na budżetowanie zadaniowe,

- podatki – odgrywają rolę instrumentów polityki lokalnej, sprzyjających racjonalizacji gospodarki finansowej. Władze samorządu gminnego ustalając stawki podatkowe na terenie gminy mogą znacząco wpływać na jej rozwój społeczno-gospodarczy. Mogą w ten sposób tworzyć warunki rozwoju lokalnego, którego następstwem jest wzrost dochodów. W przypadku niskich stawek podatkowych podmioty gospodarcze będą chętniej inwestować i rozwijać działalności na terenie danej gminy, co sprzyjać będzie jej aktywizacji. Władze gminy będą mogły w odmienny sposób postępować w przypadku uzasadnionej chęci ograniczenia rozwoju na niektórych terenach. W tym przypadku będą mogły zastosować maksymalne stawki podatkowe, które zniechęcą potencjalnych przedsiębiorców do inwestowania,

- pożyczki, kredyty i obligacje komunalne – są to przychody zwrotne, po które gminy sięgają w warunkach ograniczonej ilości środków finansowych. Najistotniejszym w tej kwestii jest koszt pozyskania środków finansowych przy określonej zdolności kredytowej gminy, bowiem racjonalizacja gospodarki finansowej wymaga monitoringu ekonomicznych korzyści i kosztów zadłużenia się gminy. Zdarza się, że samorządy planując wydatki na przyszły rok zwiększają koszty obsługi bieżącej, redukując koszty inwestycyjne, co później skutkuje brakiem finansów na rozwój potencjału inwestycyjnego. Władze gminy powinny jednak pamiętać, iż zadłużenie jednostki jest uzasadnione, jeśli ma ono służyć inwestowaniu, a nie finansowaniu działalności bieżącej,

- wykorzystanie majątku komunalnego – racjonalność gospodarowania w tej kwestii polega na tym, iż środki pozyskane z prywatyzacji majątku powinny być racjonalnie zainwestowane, a nie wykorzystane na bieżącą konsumpcję,

- jakość zarządzania gminą – gmina zarządzana z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi, służących poprawie racjonalności gospodarowania, takich jak: strategia rozwoju gminy, długookresowe plany i prognozy budżetu gminy czy instrumenty planowania przestrzennego, ma większą szansę racjonalnego rozdysponowywania środków finansowych. Wykorzystanie powyższych narzędzi pozwoli na wzrost skali inwestycji gminnych,

- powiązanie wydatków i dochodów – dla racjonalizacji gospodarki finansowej gmin, jej władze mogą porównywać osiągnięte rezultaty z wynikami uzyskiwanymi w sektorze rynkowym. Zgodnie z ustawą o gospodarce komunalnej część zadań gmina może powierzać innym podmiotom lub realizować zadania w formie partnerstwa publiczno-prywatnego. Jeżeli określone zadania zlecane na zewnątrz miałyby być tańsze, należy rozważyć możliwość zastosowania tzw. Outsourcingu,

- właściwa alokacja środków publicznych – przeznaczenie środków finansowych w gminie powinno wynikać z realizowanej strategii rozwoju gminy. Instrumentem sprzyjającym racjonalnemu kształtowaniu wydatków budżetowych jest planowanie długookresowe.

Poza wyżej wymienionymi czynnikami o charakterze lokalnym, racjonalizacja gospodarki finansowej gminy jest uzależniona także od uwarunkowań zewnętrznych, wśród których należy wskazać na:

- zakres zadań i kompetencji gminy,
- źródła finansowania gmin i dostęp do rynku kapitałowego,
- uwarunkowania wynikające z ogólnej sytuacji kraju¹⁵.

Mówiąc o racjonalizacji gospodarki finansowej samorządu gminnego, oprócz wyżej wymienionych czynników wewnętrznych i zewnętrznych, należy wziąć pod uwagę jeszcze jeden element. Jest nim audyt wewnętrzny, który jest niezbędnym narzędziem wspomagającym racjonalizację gospodarki finansowej gmin. Audyt wewnętrzny obejmuje m.in.: badanie systemów zarządzania w jednostce i jednocześnie czynności doradcze wskazujące, jakie kroki powinny zostać podjęte przez wójta (burmistrza, prezydenta), aby usprawnić funkcjonowanie organizacji.

¹⁵ Zalewski A. (2007) Nowe zarządzanie publiczne w polskim samorządzie terytorialnym, Warszawa, Wydawnictwo SGH.

Dzięki audytowi wewnętrznemu możliwe jest uzyskanie przez władze gminy obiektywnej i niezależnej oceny adekwatności, efektywności i skuteczności systemów zarządzania w gminie. Audyt wewnętrzny jest bezpośrednim narzędziem oddziaływania na racjonalne postępowanie władz gminy, wymuszającym oszczędne gospodarowanie środkami publicznymi, wykluczającym marnotrawstwo oraz niegospodarność. Złożoność gospodarki finansowej gminy wymaga głębokiej analizy finansowo-ekonomicznej, wydzielenia obszarów obciążonych największym ryzykiem, a także udzielenia stosownych wskazówek w formie zaleceń, które nakierują jednostkę na właściwy tor. Wobec powyższego zatrudnienie audytora wewnętrznego w gminach wydaje się być koniecznością. Skuteczność audytu, czyli jego wpływ na racjonalizację gospodarki finansami publicznymi, opiera się na założeniu, że tylko merytoryczna słuszność powinna przesądzać o wykorzystaniu uwag, wniosków i rekomendacji audytora, a zatem zbędne są wszelkie środki egzekucyjne. Wprowadzając audyt, stworzono powszechny, jednolity system kontroli finansów publicznych, jednakowy dla wszystkich podmiotów dysponujących środkami publicznymi na wszystkich szczeblach zarządzania.

Gmina na rynku finansowym. Gmina, czyli jak należy rozumieć wspólnota samorządowa tworzona przez jej mieszkańców, posiada osobowość prawną, gwarancje konstytucyjne, ochronę sądową, prawa majątkowe i znaczną niezależność finansową. Organami nadzoru nad gminą są prezes Rady Ministrów, Wojewoda, a w zakresie spraw budżetowych Regionalna Izba Obrachunkowa (RIO).¹⁶

Gminy mają do dyspozycji szeroki wybór form organizacyjno-prawnych dla prowadzenia zadań publicznych gminy, jako podmiot gospodarczy gmina może prowadzić działalność gospodarczą bezpośrednio bądź poprzez komunalne jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej, bądź uczestniczyć (na różnych zasadach) w podmiotach prowadzących działalność gospodarczą.

W chwili obecnej przeważa pogląd, który każe rozumieć działalność gospodarczą gmin jako wszelką aktywność, nie będącą działalnością władczą, której celem i efektem jest materialna realizacja zadań publicznych lub też zdobywanie na nią środków.

W myśl zapisów ustawowych podstawę gospodarki finansowej gminy stanowi jej budżet. W praktyce oznacza to nadanie gminom samodzielności w zakresie nie tylko

¹⁶ Źródło internetowe: Strona Ministerstwa finansów <http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow>.

pozyskiwania dochodów, ale także – co wydaje się bardzo istotne – wydatkowania środków.

System zasilania wewnętrznego oraz zewnętrznego budżetu gminy został uregulowany przez wydanie aktów prawnych takich jak: prawo budżetowe, ustawa o gospodarce finansowej gmin oraz wiele innych ustaw i przepisów wykonawczych.

Ustawa o dochodach JST wskazuje na następujący rejestr dochodów gmin, które mogą być traktowane jako ich dochody własne: wpływy z podatku od nieruchomości, wpływy z podatku rolnego, wpływy z podatku leśnego, wpływy z podatku od środków transportowych, wpływy z podatku dochodowego od osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, opłacanych w formie karty podatkowej, wpływy z podatku od spadków i darowizn, wpływy z opłaty skarbowej, wpływy z opłat lokalnych, wpływy z opłaty eksploatacyjnej w części określonej w ustawie z 4.02.1999 r. Prawo geologiczne i górnicze, udział we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych zamieszkałych na terenie gminy, w wysokości 27,6% wpływów, udział we wpływach z podatku dochodowego od osób prawnych i jednostek organizacyjnych nie mających osobowości prawnej, posiadających siedzibę na terenie gminy, dochody z majątku gminy (z wyłączeniem wpływów z prywatyzacji majątku), dochody uzyskiwane przez jednostki budżetowe gminy oraz wpłaty od zakładów budżetowych i gospodarstw pomocniczych jednostek budżetu gminy, odsetki od środków finansowych gminy na rachunkach bankowych gminy, odsetki od pożyczek udzielanych przez gminę, odsetki i dywidendy od wniesionego kapitału, spadki, zapisy i darowizny, opłaty prolongacyjne oraz odsetki od nieterminowo regulowanych należności stanowiących dochody gminy, dochody z kar pieniężnych i grzywien określonych odrębnymi przepisami, inne dochody należne gminie na podstawie odrębnych przepisów, wpływy z zaciągniętych przez gminy pożyczek i kredytów, subwencje ogólne przekazywane z budżetu państwa, dotacje celowe (gminom wykonującym zadania zlecone z zakresu administracji rządowej oraz inne zadania zlecone przyznawane są z budżetu państwa dotacje celowe na realizację tych zadań, dotacje te podlegają zwrotowi do budżetu państwa w części, w jakiej to zadanie nie zostało zrealizowane).

Obok podatków i opłat lokalnych ważnym źródłem środków finansowych dla gminy jest posiadany przez nią majątek (składniki rzeczowe) tj. budynki, budowle, grunty, majątek tych podmiotów, dla których gmina jest organem założycielskim, oraz kapitały pieniężne.

Zróznicowane formy majątku znajdującego się w posiadaniu gminy stwarzają szeroką gamę możliwości w zakresie pozyskiwania dochodów. Dochody z majątku, którego prawnym właścicielem jest gmina, mogą przybierać m.in. postać czynszu z dzierżawy lub wynajmu.¹⁷ Innym sposobem pozyskiwania wpływów z posiadanego przez gminę majątku jest jego sprzedaż.

Równie ważnym składnikiem dochodów gmin są subwencje. Ustawa o dochodach JST wprowadza stosunkowo skomplikowany system subwencjonowania. Każda gmina otrzymuje subwencję drogową (przekazywana jest gminom w dwóch równych ratach) i ogólną, w skład której mogą wchodzić trzy niezależnie obliczane części – podstawowa (jest ustalana na poziomie co najmniej 1% planowanych w ustawie budżetowej dochodów budżetu państwa), oświatowa (kwotę przeznaczoną na część oświatową subwencji ogólnej dla wszystkich jednostek samorządu terytorialnego „ustala się” w łącznej kwocie nie mniej niż 12,8% planowanych dochodów budżetu państwa, przekazywana jest w ratach miesięcznych), rekompensująca (składa się z kwoty rekompensującej utracone dochody z tytułu ustawowych ulg i zwolnień).

Gminy mogą zaciągać kredyty i pożyczki oraz emitować papiery wartościowe. Kwoty uzyskane z powyższych tytułów stanowią przychody gminy i są wykazywane w budżecie gminy w pozycji: „źródła pokrycia niedoboru budżetowego”.

Kredyty i pożyczki mogą być zaciągane z przeznaczeniem na m. in. pokrycie występującego w ciągu roku niedoboru budżetu gminy (kredyty te powinny być spłacone w tym samym roku, w którym zostały zaciągnięte) lub finansowanie wydatków nie znajdujących pokrycia w planowanych dochodach gminy (kredyty te mogą być zaciągnięte do wysokości określonej w budżecie gminy).

Ograniczoność środków finansowych pozostawionych gminom do dyspozycji oraz rosnący zakres zadań gmin wymaga poszukiwania nowych rozwiązań w zakresie gromadzenia dochodów i ich rozdysponowania. Konieczna jest więc zmiana koncepcji gospodarowania różnorodnymi zasobami gminy, kładąca nacisk na zarządzanie nimi, nie administrowanie.

Zarządzanie finansami gminy ma na celu: realizację założeń polityki finansowej gminy, koordynację realizacji tej polityki oraz monitorowanie i weryfikowanie wykorzystania zasobów finansowych, jak również efektów podjętych działań.

¹⁷ Źródło internetowe: Strona Ministerstwa finansów <http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow>.

Jeżeli gmina posiada nadwyżki finansowe, to może je inwestować na rynku zarówno pieniężnym, jak i kapitałowym, stając się tym samym podmiotem na rynku finansowym. Kasowej obsługi budżetu gminy dokonuje bank wybrany przez radę gminy (oprócz oddziałów NBP). Dążąc do efektywnego wykorzystania środków pieniężnych gmina powinna osiągnąć maksymalny dochód (stopę oprocentowania) ze środków złożonych na rachunkach bankowych oraz redukować do minimum koszt pożyczek i kredytów bankowych. Celem zarządzania gotówką jest również zapewnienie dostępu do środków pieniężnych niezbędnych do przeprowadzania bieżących i przyszłych rozliczeń, a także zabezpieczenie środków finansowych przed utratą lub sprzeniewierzeniem.

W systemie zarządzania finansami gminy istotną rolę spełnia system zarządzania ich płynnością. Tym zajmuje się specjalny zespół, którego zadaniem będzie monitorowanie płynności finansowej gminy, określanie warunków organizacyjno-technicznych sprawnego zarządzania oraz koordynacja i nadzór nad pracami podległych jednostek.

Ważnym procesem zarządzania finansami gminy, obok zarządzania gotówką, zarządzania programem inwestycyjnym czy zarządzania zakupami, zapasami i ryzykiem, jest zarządzanie długiem.

W czasie kryzysu na rynku finansowym gminy mogą mieć trudności z pozyskaniem kapitału zewnętrznego, np. w postaci kredytów czy pożyczek, niezbędnego do finansowania inwestycji komunalnych. Trudności te wynikają z wielu względów. Przede wszystkim pogorszeniu może ulec zdolność kredytowa określonej jednostki, między innymi z powodu spadku jej dochodów własnych.¹⁸ Z drugiej strony wzrost ryzyka kredytowego powoduje wzrost kosztów obsługi kredytu. W rezultacie wpływa to na obniżenie się rentowności danej inwestycji. Ponadto w przypadku wysokiego poziomu zadłużenia gminy dalsze zaciąganie zobowiązań takiej jednostki może stać się niemożliwe ze względu na nieprzekraczanie wysokości ustawowych wskaźników zadłużenia.

Wyjściem z takiej sytuacji może okazać się sekurytyzacja, proces pozyskania kapitału za pośrednictwem wyemitowanych papierów wartościowych, które zostały zabezpieczone określoną pulą aktywów. Innymi słowy, proces ten polega na wydzieleniu majątku z ogólnej sumy aktywów danej jednostki, które umożliwiają uzyskiwanie dochodów, dzięki czemu możliwe stanie się okresowe spłacanie

¹⁸ Źródło internetowe: LEX a Wolters Kluwer business / Serwis Samorządowy <http://www.samorzad.lex.pl/>.

wcześniej pozyskanych środków pieniężnych. W przypadku gmin podstawowym warunkiem sekurytyzacji jest przekazanie przez zarządzającego majątkiem komunalnym (tzw. inicjatora) względnie jednorodnej puli majątku do specjalnie powołanego do tego podmiotu, tj. Spółki Specjalnego Przeznaczenia (z ang. Special Purpose Vehicle – SPV).

W następstwie sekurytyzacji dochodzi do transferu ryzyka kredytowego z gminy do innego podmiotu. Ponadto gmina uzyskuje dostęp do środków pieniężnych, które nie pogarszają ustawowych wskaźników zadłużenia. Poprawnie przeprowadzony proces sekurytyzacji może również okazać się tańszą formą pozyskania kapitału, a przygotowanie tego przedsięwzięcia może uzmysłwić władzom gminy różnorodne kwestie związane z ryzykiem inwestycyjnym i wpłynąć na wzrost efektywności zarządzania majątkiem komunalnym. Poza tym, jeżeli środki z sekurytyzacji zostaną przeznaczone przez gminę na spłatę dotychczasowego zadłużenia, to wpłynie to na poprawę kondycji finansowej tej jednostki. W czasie kryzysu na rynku finansowym sekurytyzacja może stać się także swego rodzaju środkiem zaradczym na spadające przychody z tytułu sprzedaży majątku, wynikające ze spadku jego wartości rynkowej. W ten sposób można najpierw pozyskać wymagane w budżecie środki, a dopiero po kilku latach, przy wyższej rynkowej wartości aktywów, dokonać ich sprzedaży potencjalnym inwestorom. Również sama sekurytyzacja może uwzględniać wykup wyemitowanych papierów wartościowych według z góry ustalonej ceny bądź udziału w zarządzanym majątku. Cena ta nie musi bowiem odzwierciedlać wyłącznie aktualnej sytuacji rynkowej.

Można więc zauważyć, że za pomocą sekurytyzacji władze gminy mogą aktywnie zarządzać środkami gromadzonymi w ramach budżetu danej jednostki. Pomimo to należy zachować ostrożność przy przeprowadzaniu tego typu transakcji, przede wszystkim na etapie wydatkowania pozyskanych w ten sposób środków. W przypadku gmin charakteryzujących się wysokim udziałem wydatków bieżących na obsługę długu w wydatkach ogółem, przeznaczenie środków na kolejną inwestycję, z którą wiążą się wysokie wydatki restytucyjne przy niskich dochodach z jej funkcjonowania, może istotnie pogorszyć przyszłą sytuację finansową takiej jednostki. Stąd niezwykle istotne staje się właściwe zaprognozowanie, w oparciu o sytuację ekonomiczną, społeczną, w tym w szczególności demograficzną, prawną, a nawet polityczną, przyszłych dochodów gromadzonych z tytułu funkcjonowania aktywów przekazanych do Spółki Specjalnego Przeznaczenia. Należy jednocześnie

pamiętać, że zadaniem przeprowadzenia sekurytyzacji, a w efekcie utworzenia Spółki Specjalnego Przeznaczenia, jest podniesienie efektywności gospodarowania majątkiem gminy w stosunku do sytuacji pierwotnie występującej.

Zaplecze finansowe gmin. Gminy posiadają zaplecze finansowe dzięki któremu mogą realizować swoje zadania. Sposobem na organizację finansów jest obowiązujący w każdej gminie budżet. Opracowanie go pozwala na wybór kierunków rozwojowych gminy. Gminy pozyskują środki finansowe z trzech źródeł i są nimi dochody własne gminy, udziały w podatkach oraz inne źródła dochodu. Zgodnie z Konstytucją, dochody własne gminy obejmują wszelkie dochody jednostek samorządu terytorialnego z wyjątkiem subwencji ogólnych i dotacji celowych.

Dochody pozyskiwane z trzech źródeł można szczegółowo przedstawić w poniższy sposób:

1. Dochody własne gminy

Źródłami dochodów własnych gminy są w szczególności:

- wpływy z podatków (od nieruchomości, rolnego, leśnego, od środków transportowych, dochodowego od osób fizycznych, opłacanego w formie karty podatkowej, od spadków i darowizn, od czynności cywilnoprawnych);
- wpływy z opłat (skarbowej, targowej, miejscowej, uzdrowiskowej i od posiadania psów, eksploatacyjnej);
- dochody uzyskiwane przez gminne jednostki budżetowe gminy oraz wpłaty od gminnych zakładów budżetowych i gospodarstw pomocniczych gminnych jednostek budżetowych;
- dochody z majątku gminy;
- spadki, zapisy i darowizny na rzecz gminy;
- dochody z kar pieniężnych i grzywien określonych w odrębnych przepisach;
- 5,0% dochodów uzyskiwanych na rzecz budżetu państwa w związku z realizacją zadań z zakresu administracji rządowej oraz innych zadań zleconych ustawami, o ile odrębne przepisy nie stanowią inaczej;
- odsetki od pożyczek udzielanych przez gminę, o ile odrębne przepisy nie stanowią inaczej;
- odsetki od nieterminowo przekazywanych należności stanowiących dochody gminy;
- odsetki od środków finansowych gromadzonych na rachunkach bankowych gminy, o ile odrębne przepisy nie stanowią inaczej;

- dotacje z budżetów innych jednostek samorządu terytorialnego.

2. Udziały w podatkach

Kolejną grupę dochodów gminy stanowią udziały w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa. I tak:

- wysokość udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych, od podatników tego podatku zamieszkałych na obszarze gminy wynosi 39,34%;
- wysokość udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób prawnych, od podatników tego podatku, posiadających siedzibę na obszarze gminy, wynosi 6,71%.

3. Inne źródła dochodu

Dochodami jednostek samorządu terytorialnego mogą być również:

- środki pochodzące ze źródeł zagranicznych niepodlegające zwrotowi;
- środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej;
- inne środki określone w odrębnych przepisach.¹⁹

Ponadto, jako odrębne kategorie dochodów gminy należy wyróżnić: dochody uzyskiwane przez jednostki budżetowe gmin oraz wpłaty od zakładów budżetowych i gospodarstw pomocniczych jednostek budżetowych gminy oraz odsetki od środków finansowych gminy, gromadzonych na rachunkach bankowych, dochody z majątku gminy.

Należy podkreślić, iż podstawowym dochodem własnym gmin jest podatek od nieruchomości oraz udział w podatku dochodowym od osób fizycznych. Pozostałe źródła są zdecydowanie mniej istotne, np. podatek rolny w gminach wiejskich stanowił w 2009 r. zaledwie 2,8% dochodów ogółem.²⁰

W gospodarce finansowej gmin rozróżnia się dwa zasadnicze czynniki, charakteryzujące możliwości rozwojowe:

- dochody własne gmin, świadczące o zapobiegliwości wójta, burmistrza lub prezydenta oraz aktywności gospodarczej mieszkańców i ich stanu posiadania (poziom podatków i opłat lokalnych);
- wydatki inwestycyjne, świadczące o dążności gmin do powiększenia swego stanu posiadania, przyczyniające się do poprawy warunków życia mieszkańców oraz do ogólnego rozwoju społeczno-gospodarczego.

¹⁹ Strona internetowa Infor.pl PRAWO www.infor.pl/prawo/gmina/abc-gminy/252128,Dochody-Gminy.html (dostęp 4. 01. 2015).

²⁰ Strona internetowa Wikipedia pl.wikipedia.org/wiki/Dochody_gminy (dostęp 4. 01. 2015).

Rozwój samorządu wymaga posiadania środków na sfinansowanie zadań inwestycyjnych. Wydatki majątkowe mogą być finansowane z różnych źródeł: z dochodów własnych, z dotacji celowych oraz pożyczek komunalnych.²¹

Fundusze pozyskiwane przez gminy w powyższy sposób pozwalają na gospodarowanie nimi w celu zaspokajania potrzeb mieszkańców. Odpowiednie zaplecze finansowe i właściwe rozplanowane środków finansowych skutkują wieloma inwestycjami i rozwojem danej jednostki terytorialnej. Mimo braku uprawnień i kompetencji w zakresie władztwa podatkowego w odniesieniu do obydwu podatków dochodowych, należy uznać, że gminy mają pośredni wpływ na ich wielkość. Wysokość dochodów gminy zależna jest od wielu czynników, np.:

- ilości mieszkańców gminy,
- poziomu zatrudnienia,
- udziału ludność w płaceniu podatków,
- wielkości dochodów osiąganych przez mieszkańców i lokalne firmy oraz miejsca ich działalności.

Informacja dotycząca liczby mieszkańców osiągających dochody i wielkości płaconych przez nich podatków jest istotna z punktu widzenia prognozowania dochodów budżetowych z tytułu udziału w podatku dochodowym. Liczba firm lokalnych oraz informacja o miejscu prowadzenia działalności gospodarczej są również istotne z punktu widzenia dochodów budżetu gminy z tytułu udziału w podatku dochodowym, jak również z tytułu płaconego podatku od nieruchomości. Wzrost dochodów lokalnych firm bezpośrednio przekłada się na wzrost udziału dochodów budżetu gminy z tytułu udziału w podatkach dochodowych. Z punktu widzenia dochodów budżetowych istotna jest lokalizacja podmiotu gospodarczego rozliczającego się na podstawie podatku dochodowego od osób prawnych.

Również w przypadku osób fizycznych istotnym elementem jest miejsce rozliczania się podatnika z uzyskiwanych dochodów. Dane dotyczące liczby podatników wraz z wielkością ich dochodów oraz odprowadzonych zaliczek na podatek dochodowy w zestawieniu z informacją o źródłach dochodu oraz danymi demograficznymi dają podstawy do konstruowania prognoz dochodów budżetowych gminy z tytułu udziału w podatkach dochodowych. Wzrost wynagrodzeń płaconych pracownikom przez lokalne podmioty gospodarcze przyczynia się do zwiększenia

²¹ Sobczyk A. (2009), Finansowanie rozwoju gminy z dochodów, Szczecin, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, s. 137

odprowadzanych zaliczek na podatek dochodowy, a tym samym do zwiększenia dochodów budżetowych z tytułu udziału w podatku dochodowym od osób fizycznych.

Zwiększanie dochodów własnych pochodzących z udziału gminy w podatkach państwowych może nastąpić przez stymulację rozwoju gospodarczego oraz stwarzanie warunków do osiedlania się nowych mieszkańców. Taka polityka rozwojowa gminy w długim okresie wpłynie na wzrost poziomu uzyskanych dochodów.²²

Dzięki zasobom finansowym gmina może realizować poniższe zadania:

- inwestycje budowlane,
- szkolnictwo,
- ochrona zdrowia,
- opieka społeczna,
- gospodarka komunalna i mieszkaniowa,
- fundusz socjalny,
- obrona cywilna.

W interesie gminy i jej szans rozwojowych leży bowiem skorzystanie z wszelkich możliwych źródeł finansowania żywotnych zadań, zwłaszcza w zakresie infrastruktury technicznej i społecznej, ochrony środowiska naturalnego oraz zwalczania bezrobocia.

Rating finansowy Gminy. Kryzys ostatnich lat wprowadził do języka codziennego kilka słów, które dotąd uważane były za specjalistyczne. Jednym z nich jest rating. W słowniku wyrazów obcych możemy znaleźć taką definicję: „Rating jest to niezależna ocena ryzyka kredytowego dokonywana przez agencje ratingowe w stosunku do podmiotu zaciągającego dług”.²³ W Encyklopedii Powszechnej rating interpretowany jest jako „Ocena wiarygodności kredytowej, finansowej lub inwestycyjnej podmiotu gospodarczego (przedsiębiorstwa, banku, funduszu inwestycyjnego) lub kraju, dokonywana przez wyspecjalizowaną w tej dziedzinie, niezależną agencję ratingową”.²⁴ W internetowym Słowniku – kryzysowym rating definiowany jest jako: „Ocena wiarygodności kredytowej wydawana dla rządów, samorządów,

²² Sobczyk A., tamże., s. 137.

²³ Markowski Andrzej, Radosław Pawelec. Słownik wyrazów obcych i trudnych. Warszawa 2002.

²⁴ Nowa Encyklopedia powszechna od A do Z. (red. Jadwiga Marcinek). Kraków 2004.

przedsiębiorstw oraz emisji papierów dłużnych (krótko- i długoterminowych).²⁵ E. Wojciechowski pisze, że rating to uzyskanie międzynarodowej oceny wiarygodności kredytowej. „Nota ratingowa jest syntetycznym wskaźnikiem określającym stopień zaufania do danego banku, przedsiębiorstwa, państwa. Ma ona informować, jakie są szanse, że określony podmiot będzie mógł w przyszłości wypełnić swoje zobowiązanie wynikające z zaciągniętych długów. Obiektem oceny zdolności kredytowej (ratingu) stają się również coraz częściej gminy (miasta).” Wspecjalizowane w analizach ekonomicznych prowadzonych pod kątem ryzyka niewypłacalności agencje dokonują oceny wiarygodności kredytowej. Oceny ratingowej może dokonać również czasopismo fachowe, lub bank. Rating związany jest z instrumentami dłużnymi i odnosi się do kredytobiorców biorących pożyczki lub emitujących obligacje. Celem jest określenie zdolności i roli badanego podmiotu do terminowego i pełnego wywiązywania się z zaciągniętych zobowiązań. „Stanowi ona inaczej wskaźnik ryzyka, jakie ponosi potencjalny inwestor lub pożyczkodawca”.²⁶

W Biuletynie Informacji Publicznej miasta Kraków czytamy iż, niemożliwym jest uzyskanie wiarygodności kredytowej przez podmiot krajowy, jeżeli państwo, w którym funkcjonuje nie posiada oceny wskaźnika ryzyka niewypłacalności. Rating podmiotu jest również ograniczony przez poziom oceny wiarygodności kredytowej państwa. Jeżeli ocena zdolności do wywiązywania się z zaciągniętych zobowiązań podmiotu krajowego jest niższa bądź wyższa od oceny wiarygodności kraju zostaje obligatoryjnie podwyższona lub obniżona do poziomu wiarygodności państwa. Możliwe są jednak odstępstwa od tej reguły.²⁷

„Rodzaje ratingów:

- rating długoterminowy (long-term rating) – dotyczy instrumentów dłużnych o terminie zapadalności powyżej roku
- rating krótkoterminowy (short-term rating) – dotyczy instrumentów dłużnych o terminie zapadalności do roku
- rating krajowy – ocena tylko i wyłącznie w obrębie danego kraju odnosząca się do obowiązującego w nim ratingu „najniższego” ryzyka kredytowego (z reguły punktem odniesienia są papiery dłużne emitowane lub gwarantowane przez Skarb

²⁵ Słownik Kryzysowy. [online]. Serwis internetowy ING Bank Śląski. [dostęp 12. 01. 2015]. <https://www.ingbank.pl/serwis-ekonomiczny/slownik-kryzysowy>.

²⁶ E. Wojciechowski. „Zarządzanie w samorządzie terytorialnym”. Wyd. 2 poprawione i rozszerzone. Warszawa 2012.

²⁷ Biuletyn Informacji Publicznej miasto Kraków. Biuro Skarbnika. [załącznik 113779]. [online]. [dostęp 12. 01. 2015] <http://bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/113779/karta>.

Państwa), uzupełniona o specjalny identyfikator kraju (dla Polski jest to: (pol)). Rating krajowy nadawany jest głównie z myślą o inwestorach krajowych.

– rating międzynarodowy – ocena o zasięgu globalnym pozwalająca na porównanie wiarygodności danego emitenta z równorzędnymi podmiotami z całego świata i z wszystkich możliwych sektorów. Rating międzynarodowy jest szczególnie istotny dla inwestorów międzynarodowych i może odnosić się do zobowiązań:

- w walucie krajowej (LCR – LocalCurrency Rating) – określa zdolność emitenta do regulowania zobowiązań finansowych w walucie kraju, w którym ma on siedzibę

- w walucie obcej (FCR – Foreign Currency Rating) – określa zdolność emitenta do regulowania zobowiązań finansowych w walucie obcej – uwzględnia ryzyko transferu i wymienialności (wymagany w przypadku pozyskiwania funduszy na rynku międzynarodowym)²⁸.

U E. Mączyńskiej przedstawiony został proces nadawania ratingu oraz możliwości powstania opracowania. Ocena ratingowa jest sporządzana na wniosek podmiotu lub w wyniku zainteresowania agencji ratingowej tymże podmiotem. W pierwszym przypadku firma prowadząca analizy ekonomiczne dokonuje ich przy pomocy dokładnych danych (w tym nie udostępnianych publicznie) dostarczanych przez zainteresowany podmiot. Natomiast w przypadku drugim analizy są sporządzane na podstawie publikowanych danych gromadzonych we własnym zakresie przez agencję ratingową.

Stąd też wyróżniane są następujące formy ratingu:

- rating wstępny – dokonywany przez agencję ratingową na wniosek badanego podmiotu i na podstawie raportów rocznych (przeważnie za ostatnie trzy lata działalności przedsiębiorstwa z uwzględnieniem jego perspektyw);

- rating oficjalny – uwzględniający bardziej szczegółowe dane o ocenianym podmiocie, w tym takie jak: zaciągnięte kredyty oraz pożyczki długo- i krótkoterminowe, bankowe linie kredytowe, prognozy sytuacji finansowej na okres 3-5 lat, prospekty emisyjne, raporty dla akcjonariuszy;

- rating ostateczny – po wymianie opinii pomiędzy ekspertami agencji i przedstawicielami zarządu ocenianego podmiotu rating oficjalny poddawany jest ocenie komitetowi ratingowemu agencji ratingowej, która ustala ostateczny poziom oceny wiarygodności kredytowej przedsiębiorstwa. Rating taki podany jest do

²⁸ Biuletyn Informacji Publicznej miasto Kraków, tamże.

wiadomości publicznej (jeśli ze strony podmiotu ocenianego nie ma zastrzeżeń co do wydanej przez agencję ratingową oceny).

Aby rating finansowy był aktualny musi być ciągle aktualizowany do czego potrzebna jest stała współpraca podmiotu z agencją ratingową oraz monitoring i udostępnianie sprawozdań finansowych.²⁹

Z posiadania ratingu finansowego płynie szereg korzyści dla emitenta. Podmiot posiadający taką analizę cieszy się łatwiejszym i szerszym dostępem do rynku finansowego im wyższy rating tym niższy koszt pozyskania kapitału, czyli niższe koszty kredytów bankowych oraz niższe oprocentowanie nowych emisji obligacji. Kolejną standaryzacją ryzyka na rynku finansowym. Niewątpliwym pozytywem jest też podniesienie zaufania w oczach inwestorów zagranicznych i zachęta do bezpośrednich inwestycji w regionie. Jednostka posiadająca rating ma większy prestiż, a to wpływa równie pozytywnie na kształtowanie wizerunku. Posiadanie opracowania wiarygodności finansowej to promocja na rynku krajowym i międzynarodowym.³⁰

90 proc. światowego rynku usług ratingowych kontrolują trzy agencje (tzw. „wielką trójką”). Są to: Standard & Poor's Rating Services ('Standard & Poor's'), Moody's Investors Service Inc. ('Moody's'), Fitch Ratings Ltd. ('Fitch')

Wyróżniamy dwa poziomy ocen:

- inwestycyjny – odnosi się do emitentów/instrumentów dłużnych o niskim lub umiarkowanym ryzyku,
- spekulacyjny – przyznawany jest emitentom/papierom dłużnym o wysokim ryzyku.³¹

W tabeli nr. 1 przedstawione zostały skale ocen ratingowych przyznawane przez 3 największe agencje oraz ich znaczenie.

W ostatnich latach wiele polskich samorządów w tym również gminnych biorąc pod uwagę korzyści płynące z posiadania ratingu finansowego jest zainteresowanych jego powiadaniem. 31 polskich miast posiada publikowane ratingi publiczne (dane na rok 2011). Zdaniem dyrektora Zespołu Finansów Publicznych Fitch Ratings

²⁹ E. Mączyńska: Rating jako narzędzie pomiaru i kontroli ryzyka w działalności gospodarczej. W: Ekonomiczne aspekty upadłości przedsiębiorstw w Polsce. E. Mączyńska (red.). Warszawa: 2005, seria: Materiały i Prace Instytutu Funkcjonowania Gospodarki Narodowej SGH.

³⁰ Biuletyn Informacji Publicznej miasto Kraków, wydanie cytowane.

³¹ Biuletyn Informacji Publicznej miasto Kraków, tamże.

samorządy, które występują o rating, nie zadłużają się na wydatki bieżące, lecz na inwestycje.³²

Tabela 1. Skala ocen ratingowych i ich znaczenie.

Nazwa agencji			Opis znaczenia oceny
S&P	Fitch	Moody's	
poziom inwestycyjny			
AAA	AAA	Aaa	Wyjątkowo duża zdolność emitenta do wywiązywania się z podjętych zobowiązań finansowych
AA+	AA+	Aa	Bardzo duża zdolność emitenta do wywiązywania się z podjętych zobowiązań
AA	AA		
AA-	AA-		
A+	A+	A1	Wysoka zdolność emitenta do wywiązywania się z podjętych zobowiązań przy jednoczesnej wrażliwości na niekorzystne warunki zewnętrzne
A	A	A2	
A-	A-	A3	
BBB+	BBB+	Baa1	Wystarczająca zdolność płatnicza emitenta do wywiązywania się z podjętych zobowiązań przy jednoczesnej większej wrażliwości na niekorzystne warunki zewnętrzne
BBB	BBB	Baa2	
BBB-	BBB-	Baa3	
poziom spekulacyjny			
BB+	BB+	Ba1	Emitent dysponuje jeszcze wystarczającą zdolnością płatniczą, ale stoi w obliczu niesprzyjających warunków zewnętrznych - mogą wystąpić zaburzenia w terminowej obsłudze długu
BB	BB	Ba2	
BB--	BB-	Ba3	
B+	B+	B1	Emitent obecnie jest w stanie sprostać zobowiązaniom finansowym, ale stoi w obliczu zakłóceń w obsłudze długu
B	B	B2	
B-	B-	B3	
CCC	CCC	Caa	Zdolność płatnicza emitenta jest zagrożona. Do terminowej obsługi długu wymagane są korzystne warunki ekonomiczne i finansowe
CC	CC	Ca	Zdolność płatnicza emitenta jest bardzo zagrożona lub wstrzymał się on już od wywiązywania się z zobowiązań
C	C	C	Emitent już zalega z regulowaniem zobowiązań, ale wypłata zobowiązań jest jeszcze częściowo kontynuowana
D	DDD DD D	D	Emitent stracił zdolność do terminowego regulowania zobowiązań lub ogłosił upadłość

Źródło: Biuletyn Informacji Publicznej miasto Kraków. Biuro Skarbnika. [załącznik 113779]. [online]. [dostęp 12. 01. 2015] <http://bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/113779/karta>

U E. Wojciechowskiego czytamy, że pierwszym miastem w Polsce, które wystąpiło o przyznanie oceny ratingowej była Łódź. Otrzymała ocenę na poziomie

³² K. Kozłowska. 31 polskich miast ma rating. [online]. Obserwator finansowy. [dostęp 12. 01. 2015]. <http://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/rating-miasto-kryteria-samorzad-kryteria-koszty/>.

BBB-. Rating odnosił się do zobowiązań miasta w walutach zagranicznych. To najwyższa ocena w naszych warunkach, gdyż poziom ratingu dla kraju jest równy BBB. Z analizy wynika więc, że miasto to jest w pełni zdolne do terminowego regulowania swoich zobowiązań. Zdolność ta może ewentualnie zostać osłabiona w przypadku negatywnych zmian gospodarczych. Kolejnym miastem, które poddało się weryfikacji wiarygodności kredytowej był Kraków. Jego ocena również została oszacowana na poziomie BBB- w odniesieniu do zobowiązań miasta w walutach zagranicznych. Co dowodziło stabilnej perspektywie finansów miejskich i silnemu potencjałowi gospodarczemu Krakowa.

W ślad za Krakowem i Łodzią poszły inne miasta zachęczone pozytywnymi skutkami płynącymi z posiadania ratingu. Były to Szczecin, Warszawa, Żory, Płock, Tychy, Ostrów Wielkopolski. Miasta zamawiają taką analizę finansową, gdyż dzięki temu mogą dokonywać emisji euroobligacji, pozyskanie środków z Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju czy też zamierzają uruchomić emisję obligacji komunalnych.³³

Rating stanowi wiarygodną wskazówkę dla potencjalnych inwestorów. Pozytywna ocena wiarygodności finansowej buduje prestiż gminy i stanowi dowód solidnej pozycji finansowej. Są jednak jeszcze gminy, które nie widza potrzeby posiadania oceny ratingowej. Uważają, że ustawy regulujące gospodarkę finansową samorządów gminnych są wystarczające do racjonalnego i oszczędnego gospodarowania środkami budżetowymi.³⁴

³³ E. Wojciechowski, wydanie cytowane.

³⁴ E. Wojciechowski, tamże.

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TRANSPORT-LOGISTIC SYSTEM OF UKRAINE IN CONDITIONS OF CRISIS ECONOMY

Yuliya Zaloznova, Nataliia Trushkina

Institute of Industrial Economics of the NAS Ukraine

Kyiv, Ukraine

trushkina@nas.gov.ua

Abstract. On the basis of analysis of the dynamics of the main indicators of the transport- logistics system of Ukraine problems and tendencies of its functioning in the conditions of crisis economy are revealed. It has been established that modern economic conditions require implementation of thorough reforms in the transport sector, which should consist in improving the efficiency of transport and financial flows management, innovation-investment and logistic activity, introduction of e-commerce mechanisms in the context of modernization and digitalization of the national economy.

Key words: transport-logistic system, problems, trends, prospects, strategic directions.

In the context of transformational transformations of the national economy in the context of globalization and European integration into international production-supply chains, significantly enhanced the role of the transport-logistic system. This is in line with the Strategy Sustainable Development «Ukraine-2020», which provides for the implementation of transport infrastructure reform [1].

However, according to the results of the research, today the transport sector of Ukraine is currently showing a negative development trend due to lack of money for the reproduction of fixed assets due to their underestimated value and insufficient level of depreciation; limited funding from the state and local budgets [2, p. 63]; losses of enterprises of the transport sector (for example, losses of PJSC «Ukrzaliznytsya» in 2017 amounted to 5 billion UAH); lack of effective management of logistics activities as a result of the low indicators quality and efficiency of cargoes

transportation [3, p. 410]. It was established that PJSC «Ukrzaliznytsia» is able to satisfy the logistic needs of the Ukrainian industry by only 10-30% [4].

In addition, to the key issues the lack of effective development of the domestic transport sector can be attributed to the lack of financing of the state-owned property sector, low level of private investment and investment attractiveness of transport enterprises, limited resources for private investment in infrastructure objects, etc.

This is confirmed by statistical analysis. Thus, according to the data of the State Statistics Service of Ukraine, cargo turnover decreased for 2010-2017 by 15.2% – from 404572.9 to 343057.1 Mln. tkm. This happened as a result of a decrease in cargo turnover the water transport by 52.8% (from 9014.5 to 4257.1), aviation – by 27.9% (from 378.2 to 272.7), pipeline – by 23.8% (from 138445.4 to 105434.1), rail – by 12% (from 218037.6 to 191914.1). At the same time, cargo turnover of motor transport increased by 6.4% (from 38697.2 to 41178.8). The total volume of cargo transportation in Ukraine decreased for 2010-2017 by 15.8% – from 755.3 to 635.9 Mln. tons. This reduction is due to a decrease in volumes of cargo transportation by water transport by 46.8% (from 11.1 to 5.9), pipelines – by 25.2% (from 153.4 to 114.8), railways – by 21.5% (from 432.5 to 339.5). The volumes of cargo turnover by aviation transport during this period remained unchanged [5].

The lack over the last decades of sustainable financing of the transport sector has led to large-scale depreciation of fixed assets. As the analysis shows, the degree of depreciation of fixed assets at transport enterprises is considerably high compared to some types of economic activity in Ukraine, despite the tendency of its reduction: for 2010-2016 this indicator decreased by 43.8% – from 94.4 to 50.6% [6].

It should be noted that, according to calculations of experts, wear of freight cars of PJSC «Ukrzaliznytsya» varies in the range of 84-99%, passenger – 87%, suburban trains – 95% [4]. This means that by 2022 almost all the freight cars should be decommissioned or taken out to major repairs. In 2016, the share of sphere transport, warehousing, postal and courier activities was only 6.7% of the total GDP. The volume of financing of the transport sector by the general and special funds of the state budget amounted to 17.6 billion UAH, or 2.6% of the fact expenditures of the consolidated budget of Ukraine. It was established that the share of net income from the sale of products in the transport, warehousing, postal and courier activities was insignificant and amounted in 2017 the 6.7% of the total net sales revenue from Ukraine (in 2010 – 5,6%). For 2012-2017 the share of net profit in the transport,

warehousing, postal and courier activities decreased by 49.2%, or from 52.7% to 3.5% of the total net profit for all types of economic activity [7]. Thus, the lag in the development of transport-logistics technologies leads to a high share of transport costs in the cost of production, which is reflected in the financial results. The level of profitability of operating activities of enterprises in the sphere transport, warehousing, postal and courier activities in 2017 was only 6.6% [8].

Consequently, the current conditions of development of transport-logistic system require the implementation of fundamental reforms, which should be to increase the efficiency of management of transport and financial flows, innovation-investment and logistics activities, the introduction of e-commerce mechanisms in the context of modernization and development of the digital economy. This will contribute to ensuring the sustainable development of transport-logistic system in Ukraine based on attracting investment resources in the functioning of the transport sector, rolling stock, improving the quality of transport services and level transparency of financial flows.

References

1. The Strategy Sustainable Development «Ukraine-2020» (2015). – Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Petrova I. P., Trushkina N. V. (2017). On the development of transport infrastructure in Ukraine on the basis of public-private partnership, *Market infrastructure*, Vol. 13, pp. 63-72. – Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/13_2017_ukr/13.pdf.
3. Trushkina N. V. (2018). Financing transport sphere in Ukraine: problems and prospects. Interaction of banks and other financial institutions with enterprises: theory, method and practical reality: monograph, Dnipro, Porogi, pp. 410-418.
4. Vihrov M. (2017). Train to nowhere. How Ukrzaliznytsya hinders the development of the country, *Ukrainian week*, No. 46 (522). – Available at: <http://tyzhden.ua/Politics/203972>.
5. Freight transportations in Ukraine for 2010-2017 (2017). Official site of the State Statistics Service of Ukraine. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Availability and condition of fixed assets by types of economic activity for 2010-2016 (2017). Official site of the State Statistics Service of Ukraine. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Net profit (loss) of enterprises by types of economic activity for 2010-2017 (2017). Official site of the State Statistics Service of Ukraine. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Profitability of operating activity of enterprises by types of economic activity for 2010-2017 (2017). Official site of the State Statistics Service of Ukraine. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Наталія Бірченко
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка
Харків, Україна
nabirchenko@ukr.net

Abstract. Conceptual framework for designing and efficient functioning of the risk management of agricultural enterprises given flexibility in their options and their sensitivity to changes in the external environment on the basis of priority use of insurance instruments to protect the economic results in combination with compensatory measures of state support in the context of improving the economic efficiency of the said categories of enterprises.

Key words: risk, risk management, insurance instruments.

Анотація. Обґрунтовано концептуальні засади побудови та функціонування механізму раціонального управління ризиками аграрних підприємств з урахуванням гнучкості виробництва в них та параметрів їх чутливості до змін зовнішнього середовища на основі пріоритетного використання страхових інструментів захисту економічних результатів у поєднанні з компенсаторними заходами державної підтримки в контексті підвищення економічної ефективності діяльності вказаної категорії підприємств.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, страхові інструменти.

Підвищення економічної ефективності виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств є запорукою стабілізації розвитку аграрного сектора національної економіки. Диференціація розмірів аграрних підприємств та масштабів їх виробництва, з одного боку, спрощують формування та реалізацію конкурентних переваг за рахунок більшої гнучкості управлінських та виробничих систем у малих та середніх підприємств, а з іншого боку, значно

підвищують ризикованість виробничо-господарської діяльності через більшу чутливість зазначених систем до змін у зовнішньому середовищі. Це вимагає напрацювання специфічних підходів до управління ризиками. Вказані підходи мають ґрунтуватися на результатах всебічного теоретичного аналізу, методичного пророблення та прикладного опрацювання й оцінки результативності застосування інструментів ризик-менеджменту підприємств із виявленням найбільш дієвих елементів механізмів управління ризиками.

Розгляду в наукових дослідженнях проблемних питань управління ризиками основної діяльності аграрних підприємств присвячені наукові праці Борисової В. А., Варанлія З. С., Дем'яненка М. Я., Фурмана В. М., Шпикуляка О. Г., Шолойко А. С. та багатьох інших [1-6]. Втім, не дивлячись на багатогранність розглянутих вказаними авторами питань ризик-менеджменту та імплементації його інструментарію аграрними підприємствами, значна кількість з них залишаються недостатньо вирішеними теоретично та методично обґрунтованими. Зокрема, це стосується питань побудови механізмів управління ризиками різних за масштабами аграрних підприємств.

Метою даної публікації є обґрунтування теоретично-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування механізмів управління ризиками виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств, різних за своїми масштабами.

Узагальнення наукових поглядів на категорію ризик, дозволило виділити два принципово відмінних підходи до її тлумачення в економічній літературі, а саме: розгляд в якості ризику події, що є причиною невизначеності при прийнятті та імплементації рішень суб'єкта економічних відносин через непередбачуваність наслідків тієї чи іншої з обраних моделей поведінки, а також розгляд в якості ризику, власне, такої невизначеності. Обидва підходи мають право на життя та є джерелами численних теоретичних концепцій та прикладних алгоритмів управління ризиками підприємства, метою яких є елімінування останніх або зниження негативного впливу ризикових подій на результати діяльності суб'єкта економічних відносин. При цьому відмінність напрямів, шляхів та процедур вирішення проблемних питань ризик-менеджменту в межах зазначених підходів визначається пріоритетами суб'єктів. У межах першого підходу основні акценти в системі управління ризиками ставляться на зниження впливу наслідків настання ризикових подій,

що зумовлюється неспроможністю суб'єкта значною мірою впливати на причини виникнення ризику. В межах другого підходу основним пріоритетом стає розробка та застосування заходів з уникнення ризику, тобто недопущення потрапляння суб'єкта в ситуації, за яких ризик практично може виникнути.

Розгляд особливостей діяльності різних за масштабами аграрних підприємств через призму зазначених підходів дозволив констатувати, що пріоритетним для них є підхід, орієнтований на розгляд ризику, як джерела невизначеності, адже характеристики зовнішнього середовища аграрних підприємств, а також значний вплив природних факторів на результативність їх основної діяльності унеможливають повне уникнення підприємствами ризикових ситуацій. Деякою мірою це стосуються малих та середніх аграрних підприємств, які поряд з формуванням конкурентних переваг за рахунок гнучкості, є досить вразливими через об'єктивне звуження спеціалізації з метою отримання доходів, адекватних завданням розширеного відтворення. Останнє обумовлює необхідність пошуку шляхів та формування систем заходів зі зменшення негативного впливу ризикових явищ. При цьому управління ризиками має характеризуватися системністю та комплексністю, а також здійснюватися із залученням найбільш дієздатного інструментарію.

Системність управління ризиками опосередковується через формування механізмів ризик-менеджменту підприємства. В дослідженні під механізмом управління ризиками розуміється сукупність факторів, важелів, інструментів та заходів впливу на результати діяльності підприємства в умовах змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, з конкретизацією суб'єктів та об'єктів і об'єктних сфер вказаного впливу в поєднанні з параметрами діагностики його результатів. Основними функціями вказаного механізму є: формування адаптивних алгоритмів елімінування та зниження інтенсивності впливу ризиків у відповідності до імперативів бізнес-середовища підприємства; створення та вдосконалення інструментів контролю та діагностики рівня ризикованості діяльності підприємства; застосування релевантних прогнозних оцінок економічних результатів діяльності підприємства; варіювання комерційними та виробничими інструментами забезпечення дохідності та управління капіталом підприємства в контексті забезпечення обґрунтованого рівня економічної ефективності діяльності.

Критичною умовою виконання вказаних функцій та застосування відповідного інструментарію є коректна ідентифікація ризиків здійснення діяльності. Систематизація наявних наукових підходів щодо класифікації ризиків в агробізнесі дозволила виділити три основні групи ризикових явищ, притаманних діяльності аграрних підприємств, а саме: природно-екологічні; ринкові та виробничі ризики. Зважаючи на те, що через специфіку аграрного виробництва підприємства можуть результативно впливати лише на виробничі ризики за рахунок коректних організаційно-управлінських заходів та частково уникати виникнення ринкових ризиків на обмеженій кількості об'єктних цільових ринків. За таких умов особливу значимість набувають компенсаторні інструменти зниження негативного впливу ризиків на результати діяльності аграрних підприємств, найбільш дієздатним з яких є страхування ризиків.

Страхування ризиків у аграрному виробництві має вирішувати завдання щодо стабілізації виробничо-господарської діяльності, забезпечення підприємств фінансовими ресурсами, матеріально-технічними засобами, а також відшкодування збитків внаслідок настання страхових випадків.

Дослідження дозволили систематизувати ресурси страхового захисту аграрних підприємств у системі їх ризик-менеджменту та, відповідно, окреслити інструменти та способи здійснення заходів зі страхування ризикових подій їх діяльності:

1) децентралізовані ресурси:

- запаси – натуральні, грошові, матеріально-технічні;
- фонди самострахування – грошові для відшкодування збитків; додаткові натуральні запаси;

2) централізовані ресурси:

- натуральні – державний насіннєвий фонд;
- грошові – дотації, субсидії, державні позики, кредити;

3) страхування – страхові фонди страховика.

Ми виходимо з того, що механізм страхування ризиків являє собою комплекс організаційно-управлінських та комерційних заходів щодо підтримання ритмічного протікання виробничого процесу, відновлення знищених або пошкоджених об'єктів, забезпечення запасами виходячи з інтересів оптимальності та достатності для планомірного здійснення відтворювального процесу.

При визначенні ефективності застосування трансфертних інструментів ризик-менеджменту основним критерієм їх відповідності потребам сільськогосподарських товаровиробників має бути адекватність відшкодувань втраченим внаслідок настання ризикових подій економічним результатам та їх достатність для відновлення виробничо-комерційного циклу підприємства.

Відносно об'єктів страхування аграрними підприємствами слід зазначити, що у найбільших обсягах страхуються врожаї озимої пшениці, цукрових буряків, кукурудзи на зерно та озимого жита. Майже не користуються попитом сільськогосподарських товаровиробників послуги зі страхування фруктових насаджень та виноградників, а також овочів.

Узагальнення світового досвіду використання трансфертних інструментів у ризик-менеджменті аграрних підприємств дозволяє констатувати, що однозначно адекватної потребам вітчизняних товаровиробників системи їх застосування, яку б можна було перенести у практичну діяльність, не існує. Основними причинами цього є, структура та дискретність внутрішнього виробництва сільськогосподарської продукції в державі, а з іншого викривлення у функціонуванні цільових ринків її збуту. Вказане зумовлює ускладнення в ідентифікації ризиків, а також встановлення адекватних завданням розширеного відтворення розмірів компенсаторних виплат у разі настання ризикових подій. Адаптація зарубіжного досвіду аграрними підприємствами дозволяє визначити основний напрям розвитку систем їх ризик-менеджменту, а саме широке застосування засобів комплексного страхування економічних результатів виробничо-господарської діяльності.

Міжнародна практика показує, що краще впроваджувати обмежену і просту програму страхування окремих культур від окремих ризиків, яка відповідає можливостям бюджету, ніж розраховувати на масштабні програми, на які в державному бюджеті немає коштів. Фінансування платежів по катастрофічним страховим продуктам – держава може повністю взяти на себе оплату вартості катастрофічних страхових продуктів (повна загибель врожаю внаслідок катастрофічних подій), за якими рівень покриття є незначним. Дана форма державної підтримки є більш ефективною, ніж хаотичні виплати у разі катастрофічних подій, так як дозволяє підвищити культуру страхування у виробників. Крім того, катастрофічні програми дозволяють чітко і завчасно планувати резервні кошти на непередбачений випадок. Участь у фінансуванні

катастрофічних фондів (пулів) – держава може частково зі страховими компаніями або самостійно формувати і акумулювати фонди виплат на випадок катастрофічних ризиків. Така форма допомоги може чітко визначити умови надання допомоги у разі потреби. Держава може брати участь чи засновувати перестраховальні фонди, кошти з яких будуть направлятися страховим компаніям для здійснення виплат постраждалим клієнтам. Такі структури можуть виступати посередниками для перестраховування об'ємних ризиків за кордоном. Участь держави може допомогти швидше стандартизувати процедури страхування, звернення клієнтів за виплатами і визначити пріоритетні напрямки страхування. При досягненні фінансової стабільності та достатності резервів, держава може перейти від активної участі до моніторингу діяльності такої структури, що дозволяє більш ефективно використовувати державні ресурси, не втрачаючи контроль над ситуацією в секторі.

Основними з існуючих форм організації страхування в аграрному виробництві є державна, корпоративна та взаємна. Остання представляє найбільший інтерес для малих та середніх за розмірами аграрних підприємств. Найбільш раціональною організаційною формою імплементації вказаного інструменту ризик-менеджменту є створення товариств взаємного страхування, тобто взаємних страхових компаній, членами і власниками яких є власники страхових полісів. У рамках таких товариств реалізується створення страхових компенсаційних фондів на випадок настання ризикових подій. Акумульовані в таких фондах кошти учасники товариства взаємного страхування можуть використовувати на власні потреби, зокрема, на зменшення розміру членських внесків, на надання учасникам товариства довгострокових позик і кредитів, а також на розробку і впровадження спільних інвестиційних проектів. Таким чином, учасники товариства взаємного страхування створюють собі сприятливі умови за рахунок власних ресурсів для підтримки своєї фінансової стабільності. В ризик-менеджменті аграрних підприємств створення товариств взаємного страхування є перспективним напрямом розвитку організаційно-економічного механізму використання страхових інструментів захисту результатів виробничо-господарської діяльності.

Наразі система ефективного страхового захисту результатів діяльності аграрних підприємств в Україні поки неформована. Втім, послідовно включаючи до вказаної системи необхідні елементи інфраструктури страхового

ринку, поєднуючи комерційний інструментарій придбання страхових послуг з заходами державного регулювання, а також створюючи раціональне інституційне підґрунтя вказаних зрушень, аграрні підприємства отримають умови для підвищення ефективності своєї діяльності та стабілізації розвитку. Об'єктивною є необхідність обґрунтування концепцію побудови та функціонування механізму управління ризиками аграрних підприємств з урахуванням гнучкості виробництва та параметрів чутливості їх виробничо-господарської діяльності до змін зовнішнього середовища на засадах пріоритетного використання інструментів страхування ризику в поєднанні з компенсаторними заходами.

Література

1. Борисова В. А. Страховий захист ресурсного потенціалу АПК: монографія / В. А. Борисова. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Суми: Довкілля, 2010. – 200 с.
2. Варналій З. С. Основи підприємництва: навч. посібн. / З. С. Варналій. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання-Прес, 2006. – 350 с.
3. Підтримка сільськогосподарських виробників через механізм страхування [кол. авторів; За ред. М. Я. Дем'яненка]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 182 с.
4. Фурман В. М. Страхування та його роль у соціально-економічних процесах / В. М. Фурман // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 145-152.
5. Шпикуляк О. Г. Розвиток ризик-менеджменту малих підприємств у сільському господарстві / О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 38-42.
6. Шолойко А. С. Класичні та індексні страхові продукти для галузі рослинництва / А. С. Шолойко // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 3. – С. 161-165.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ОПЛАТУ ВІДПУСТОК, ЯК СКЛADOVA ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ

Олена Грищенко¹, Наталя Козіцька²

Первомайська філія Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова

Первомайськ, Україна

¹grishenko_elena@ukr.net, ²kozitskaya_na@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the study of issues of organization and methods of accounting of provision for vacation payments, as an important component of accounting policy. The essence of the concept of "provision" is considered, a comparative analysis of the provision accounting in accordance with national and international accounting standards has been carried out. The attention is paid to the necessity of forming the provision of vacation payments by the enterprises, possible methods of calculating their size are presented.

Key words: International Financial Reporting Standards (IFRS), liabilities, provision, provision for vacation payments, vacation payments, periods of absence, future expenses and payments, accounting policy.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питань організації і методики бухгалтерського обліку забезпечення на оплату відпусткових, як важливої складової облікової політики. Розглянуто сутність поняття «забезпечення», проведено порівняльний аналіз обліку забезпечень відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Акцентовано увагу на необхідності формування підприємствами забезпечень на оплату відпусток, представлено можливі методи розрахунку їх розміру.

Ключові слова: Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), зобов'язання, забезпечення, забезпечення на оплату відпусток, відпусткові, період відсутності, майбутні витрати і платежі, облікова політика.

Постановка проблеми. На початок звітнього року традиційно актуалізуються питання, пов'язані з обліковою політикою. Найчастіше вони зумовлені змінами в бухгалтерському законодавстві. Так, після перекладу українською мовою і оприлюднення на веб-сайті Міністерства фінансів України Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), вони стали обов'язковими до застосування для значної кількості вітчизняних суб'єктів господарювання. У відповідності до ч. 6 ст. 12 Закону України № 996 у редакції від 01 січня 2018 року, підприємства після подання першої фінансової звітності за МСФЗ, повинні вести бухгалтерський облік згідно з обліковою політикою, складеною на основі МСФЗ [1].

Одним із елементів облікової політики кожного підприємства є порядок створення забезпечень майбутніх витрат і платежів, зокрема забезпечень на оплату різних видів відпусток. Накопичення джерел для погашення зазначених витрат у майбутньому сприяє фінансовій стабільності та економічній стійкості підприємств, оскільки за наявності створеного забезпечення знижується ризик суттєвого збільшення витрат і зниження прибутковості в окремі періоди. Незважаючи на те, що відповідно до діючих П(С)БО та МСФЗ, формування забезпечень на оплату відпусток є обов'язковою умовою діяльності підприємств, дослідження їх практичної діяльності доводить зворотнє. Далеко не всі підприємства створюють відповідні забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку, контролю та аналізу забезпечень в цілому та забезпечень на оплату відпусток зокрема, характеризуються невисоким ступенем висвітлення у наукових джерелах і відповідно набувають все більшої актуальності. Серед науковців та практиків, що присвятили свої праці вказаним питанням слід відзначити: Н. О. Лоханову, С. С. Дем'яненка, В. В. Кірсанову, Т. М. Сторожук, Ю. А. Веригу, І. М. Віговську, О. О. Шапорову, П. Й. Атамаса, В. В. Ходзицьку, В. С. Терещенка, Ю. Гужел, О. Радонова та інших.

Метою статті є висвітлення організаційних та методичних підходів відображення в обліку забезпечень на оплату відпусток, відповідно до чинного законодавства, та аналіз змін, що спричиняють потребу в перегляді наказу про облікову політику, з метою широкого використання в практиці вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Порядок формування і відображення в обліку і звітності забезпечень у вітчизняній практиці регламентується П(С)БО 11 «Зобов'язання» [2] та у міжнародній практиці – МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [3]. Слід зауважити, що П(С)БО 11 стосується зобов'язань у цілому, лише згадуючи таку складову, як забезпечення, а МСБО 37 виокремлює останні в якості об'єкта, якому у стандарті приділяється основна увага. До того ж, МСБО не лише детально характеризує методику оцінки та обліку забезпечень, а й містить посилання на інші стандарти, що відображають їх специфіку. Такі як: МСБО 11 «Будівельні контракти», МСБО 12 «Податки на прибуток», МСБО 17 «Оренда», МСБО 19 «Виплати працівникам», МСФЗ 4 «Страхові контракти».

Сутність поняття «забезпечення», викладена у зазначених стандартах, є тотожною і трактується як «зобов'язання з невизначеним строком або сумою» [2, 3]. Більшість науковців дотримуються даного тлумачення. Але зустрічаються і інші трактування. До того ж, одна група авторів стверджує про принципову відмінність між поняттями «забезпечення» і «резерв», а інша група, навпаки поєднує цих два поняття. Так, Марчук У. О. на основі визначень, викладених в національному та міжнародному стандартах, формулює власне визначення поняттю «забезпечення» і трактує його як неминучі витрати, пов'язані з виконанням зобов'язань, що мають невизначену суму або час погашення на дату балансу [4].

Згідно МСБО 37 [3] виділяють такі види забезпечень: забезпечення під збитки, що виникають у результаті обтяжливих контрактів, забезпечення під реструктуризацію. Згідно П(С)БО 11 [2] забезпечення створюються для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат на: виплату відпусток працівникам, додаткове пенсійне забезпечення, виконання гарантійних зобов'язань, реструктуризацію, виконання зобов'язань при припиненні діяльності, виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо. На відміну від національних стандартів, МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» не містить конкретної вказівки на необхідність створення забезпечення на оплату відпусток.

Враховуючи те, що в поточному році значно збільшився перелік підприємств, які застосовуватимуть Міжнародні стандарти фінансової звітності, актуальним стає необхідність тлумачення методики формування

забезпечень на оплату відпускних в обліковій політиці суб'єктів господарювання.

Керуючись нормами § 14 МСБО 19 «Виплати працівникам», роботодавці мають оцінювати очікувані затрати на оплату накопичувальних періодів відсутності як додаткову суму, яку вони передбачають виплатити працівникам за невикористані періоди відсутності, накопичені станом на кінець звітного періоду. При цьому накопичувальні оплати періодів відсутності, відповідно до § 11 МСБО 19 – це оплати, які переносяться на майбутні періоди й можуть бути використані в майбутніх періодах, якщо права поточного періоду повністю не використані. Зобов'язання з їх оплати, відповідно до § 15 МСБО 19 виникають із того моменту, коли працівники починають надавати послуги, що збільшують майбутні оплачувані відсутності на роботі, на які вони мають право. Такі зобов'язання існують і визнаються, навіть не зважаючи на те, що є ймовірність, що в майбутніх періодах деякі працівники звільняться до моменту настання права на оплату періодів відсутності та, як наслідок, їх звільнення може вплинути на суму зобов'язання [5].

Аналіз вимог МСФЗ, за відсутності яких забезпечення не визнаються, показав що забезпечення на оплату відпускних – це типове забезпечення внаслідок наявності юридичного зобов'язання. Так, всі необхідні критерії визнання зобов'язання дотримані:

- згідно з трудовим законодавством щорічна основна відпустка надається всім працівникам терміном не менше ніж на 24 календарні дні за відпрацьований рік, отже в наявності юридичне зобов'язання роботодавця;
- так як на період відпустки заробітна плата за працівником зберігається, існує вірогідність, що для погашення такого зобов'язання буде потрібне вибуття ресурсів, які містять в собі економічні вигоди;
- аналізуючи нараховану оплату праці календарного року, суму такого зобов'язання можна достовірно оцінити.

Разом з тим, це не класичне зобов'язання, це – «забезпечення», так як терміни здійснення виплат і сума відпускних наразі не відомі.

Отже, у відповідності до МСФЗ створення забезпечення на оплату відпусткових являється необхідністю та імперативною нормою з позиції Міністерства фінансів України. Нарахування таких забезпечень дозволить підприємству рівномірно розподіляти витрати на оплату відпусткових протягом

звітнього періоду. При цьому річна сума забезпечення створюється з врахуванням ЄСВ, нарахованого на фонд оплати праці.

Не зважаючи на те, що норми МСФЗ 37, так як і національного П(С)БО 11 про формування забезпечень є обов'язковими, в обліковій політиці суб'єктів господарювання інформацію про них необхідно відобразити. Окрім того, перелік створюваних підприємством забезпечень майбутніх витрат і платежів наводиться у наказі про облікову політику підприємства відповідно до п. 2.1, 2.11 Методичних рекомендацій № 635 [6].

Єдиної методики розрахунку забезпечень на виплату відпусткових не передбачено міжнародними стандартами на відміну від національних. Тому підприємство має самостійно визначитися з методикою розрахунку, та відобразити її механізм у документі про облікову політику. У наказі бажано також вказати терміни формування забезпечення на виплату відпусткових (щомісячно, щоквартально, на кожну дату балансу).

Враховуючи демократичність норм МСБО 19, оцінюють очікувану вартість накопичувальних витрат за періоди відсутності, а розрахунки не обов'язково здійснюють детально. Окрім того, за § 4.19 Концептуальної основи МСФЗ, окремі зобов'язання в основному визначаються тільки з використанням попередніх оцінок. Таким чином, попередні оцінки і не детальні розрахунки дозволять підприємству оскаржити майбутні зауваження фіскальних органів щодо застосування детальніших способів розрахунку забезпечень. А зафіксована в наказі про облікову політику методика розрахунку забезпечень на виплату відпусткових – це захист суб'єкта господарювання від необґрунтованих претензій перевіряючих органів.

З метою порівняння і вибору оптимальної, розглянемо особливості застосування різних методик розрахунку забезпечень на виплату відпусткових, що пропонуються Олексієм Радоновим [7].

Наразі найчастіше вітчизняні підприємства використовують метод рекомендований П(С)БО 11 «Зобов'язання», за яким фактично нарахована заробітна плата працівникам за місяць множиться на відсоток, розрахований шляхом ділення планової річної суми на оплату відпусток до загального планового фонду оплати праці з врахуванням ЄСВ. Але цей метод має деякі особливості, такі як:

- з метою не завищення планового відсотка і самої суми забезпечення, річна планова сума на оплату відпусток не повинна включати відпусткові за декілька років;

- відпусткові, відповідно до Інструкції, затвердженої наказом Держкомстату від 13. 01. 2004 р. № 5, є складовою «додаткова заробітна плата» фонду оплати праці підприємства;

- наявність працівників-інвалідів, при розрахунку забезпечення яким застосовують значно нижчий відсоток ЄСВ;

- кількість днів відпустки у різних категорій працівників.

Другий метод передбачає розподіл річної планової суми оплати відпусткових на 12 місяців року. Така система розрахунку усереднює значення забезпечення на оплату відпусток і не враховує фактичну зміну заробітної плати протягом року.

Наступний метод, рекомендований автором, ще більше спрощує розрахунки і визначає плановий відсоток шляхом ділення планової суми відпусткових на плановий фонд оплати праці. Таке спрощення можливе тільки у тому випадку, якщо істотних змін в оплаті праці у плановому періоді не передбачається, та заробітна плата протягом року перед відпусткою істотно не відрізнялася. Перед застосуванням таких розрахунків доцільно оцінити трудомісткість, враховуючи кількість працюючих на підприємстві.

Найбільш трудомістким, хоча й найбільш точним, на думку автора, може стати наступний метод розрахунку. Враховуючи його трудомісткість, доцільно використовувати на підприємствах з суцільною автоматизацією облікового та інших процесів суб'єктів господарювання. За цим методом можна розробити алгоритм, що припускає персоніфікований облік забезпечення за кожним працівником. Залишок забезпечення оновлюватиметься щомісяця за кожним працівником і у випадку його звільнення автоматично нараховуватиметься компенсація за невикористану відпустку.

Окрім рекомендованих О. Радоновим [7] методів розрахунку суми забезпечення оплати відпусток, в обліковій політиці можна вказати і спосіб розрахунку, який використовується при проведенні інвентаризації. Цей спосіб викладено в п. 8.2. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань [8]. Згідно з цією нормою розрахунок забезпечення оплати відпусткових базується на кількості днів невикористаної працівником відпустки на певну дату і

середньоденної заробітної плати працівника. Середньоденна зарплата для розрахунку відпусткових визначається на підставі п. 7 Порядку № 100. Для її обчислення необхідно сумарний заробіток працівника за останні 12 місяців або за менший фактично відпрацьований період поділити на кількість календарних днів у році (вилучивши при цьому святкові та неробочі дні) або за менший відпрацьований період.

Наступний спосіб також досить трудомісткий, але й найбільш точний. Сформоване за ним забезпечення розраховується шляхом множення кількості днів невикористаної відпустки на середньоденний заробіток та додаванням до визначеної суми нарахованого ЄСВ. Але при цьому способі необхідно враховувати відпустки, узяті працівниками наперед.

Такий спосіб рекомендований для перевірки в межах проведення щорічної інвентаризації, але на нашу думку, підприємства, які формуватимуть звітність за МСФЗ можуть закріпити його в наказі про облікову політику і використовувати на постійній основі.

Як і будь-який розрахунковий показник, сума забезпечень на виплату відпусткових може мати деякі відхилення від суми фактичних потреб суб'єкта господарювання на оплату відпусток персоналу. В таких випадках на виконання вимог § 59 МСБО 37, в кінці звітного періоду, сума забезпечення коригується – донараховується різниця чи «сторнується» надміру нараховане забезпечення. Може також допускатися перенесення на наступний рік надміру нарахованого забезпечення, але всі можливі ситуації мають бути чітко визначені в обліковій політиці. Точність розрахунку забезпечення на оплату відпусткових і правильність його документального оформлення дозволить запобігти підприємству викривлень у фінансовій інформації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на те, що створення забезпечень під майбутні витрати є обов'язковою до застосування нормою, суб'єкти господарювання повинні зафіксувати у своїй обліковій політиці перелік створюваних ним забезпечень і визначити за кожним з них методику розрахунку їх оціночної суми.

Критерії, що передбачені § 14 МСБО 37, дають змогу визнати зобов'язання підприємств на оплату відпусток персоналу забезпеченнями. Згідно з МСФЗ, підприємства зобов'язані відображати в обліку та звітності забезпечення, створені на виплату відпусткових, хоча методів розрахунку міжнародні

стандарти не передбачають. Тому підприємство має самостійно визначитися з методикою розрахунку забезпечення на оплату відпусток та зафіксувати її в обліковій політиці. При виборі методу розрахунку необхідно визначитись з істотністю, врахувати кількість персоналу, оцінити трудомісткість, рівень автоматизації облікового процесу і тільки після цього приймати рішення.

Перелік пропонованих варіантів розрахунку забезпечення на оплату відпусток для підприємств, які формуватимуть звітність за МСФЗ не є вичерпним, модифікувати кожен з методів можна в залежності від потреб користувачів фінансової звітності та можливостей обліково-аналітичних працівників.

Література

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене Наказом Міністерства фінансів України 31. 01. 2000 № 20, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 11. 02. 2000 р. за № 85/4306 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 (МСБО 37). Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01. 01. 2012 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_051.
4. Марчук У. О., Прокопенко А. О. МСБО 37 як засіб удосконалення формування забезпечень майбутніх витрат і платежів / У. О. Марчук, А. О. Прокопенко // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/23385/1/137-139.pdf>.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 19 (МСБО 19). Виплати працівникам IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01. 01. 2012 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_011.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України

// Наказ Міністерства фінансів України від 27. 06. 2013 № 635 // [Електронний ресурс] / Режим доступу:

<https://dtkt.com.ua/show/2cid010244.html>.

7. Радонов Олексій. Чотири методи розрахунку забезпечень на оплату відпусток у МСФЗ-обліку / О. Радонов // [Електронний ресурс] / Режим доступу:

<https://uteka.ua/ua/publication/CHetyre-metoda-rascheta-obespechenij-na-oplatu-otpuskov-v-MSFO-uchete>.

8. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань // Наказ Міністерства фінансів України від 02. 09. 2014 р. № 879 // [Електронний ресурс] / Режим доступу:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1365>.

КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНА СФЕРА ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Павло Захарченко¹, Тетяна Кунгурцева-Мащенко²

Бердянський державний педагогічний університет

Бердянськ, Україна

¹pvzz1957@gmail.com, ²tanyakungurtseva2704@gmail.com

Abstract. In modern world economy resort recreations – one of the most high-profitable spheres of managing. Ukraine owns the powerful resort and recreational potential, which effective development can bring a real economic benefit. For this purpose, necessary is forming of system concept for the development of such systems, which are integral part of the innovative and investment processes. The purpose of the article is to develop and analyze innovative-investment strategies of resort-recreation system in transformational change and a high degree of uncertainty of the environment.

As a result of research, a necessity and transition ways was grounded to innovative investment strategies of development resort-recreation spheres and the scenarios of development and introduction of innovations are got. This approach allows to substantiate the mechanisms of behavior and transforming the resort-recreation systems, define the parameters of a sustainable operation, as well as to identify and monitor the qualitative and quantitative impact assessments recreations.

Key words: resort-recreation sphere, transformation development, innovations, investments, competitiveness.

Анотація. У сучасній світовій економіці курортні рекреації – одна з самих високоприбуткових сфер господарства. Україна володіє потужним курортно-рекреаційним потенціалом, ефективне освоєння якого може принести реальну економічну вигоду. Для цього необхідним є формування системної концепції розвитку таких систем, невід’ємною частиною якої виступають інноваційно-інвестиційні процеси. Мета статті полягає в розробці та аналізі інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку курортно-рекреаційної системи в умовах

трансформаційних змін та високого ступеню невизначеності зовнішнього середовища.

У результаті дослідження було обґрунтовано необхідність та шляхи переходу до інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку курортно-рекреаційної сфери та отримано сценарії розвитку та впровадження інновацій. Запропонований підхід дозволяє обґрунтувати механізми поведінки та трансформування курортно-рекреаційних систем, визначити параметри їх стійкого функціонування, а також здійснювати визначення і моніторинг кількісних і якісних оцінок впливу рекреацій.

Ключові слова: курортно-рекреаційна сфера, трансформаційний розвиток, інновації, інвестиції, конкурентоспроможність.

Вступ. На сучасному етапі пріоритетними напрямками розвитку національної економіки є активний розвиток інноваційної діяльності та збільшення інвестицій в реальний сектор економіки. Сировинна спрямованість економіки, проблеми обмеженості ресурсів, висока міра зносу виробничих потужностей, конкуренція за ринки збуту є визначальними чинниками для переходу України на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку, оскільки саме така діяльність є основною умовою формування сучасної держави. Серед своєрідних «компонент зростання» важливе місце займає курортно-рекреаційна сфера і курортно-рекреаційна економіка, що виникає в результаті її діяльності [1].

Не зважаючи на економічну значущість курортно-рекреаційної сфери сучасна концепція її розвитку в Україні доки не набула широкого поширення. Ця обставина обумовлена тривалим пануванням економічної ідеології, що базується на безумовній домініанті сфери матеріального виробництва. Не ставлячи під сумнів принципову справедливість даної позиції, необхідно підкреслити, що її реалізація повинна здійснюватися з використанням нових моделей соціально-економічної діяльності, які запобігають появі структурних деформацій в єдиному суспільно-господарському комплексі. Така парадигма розвитку дозволить здійснити інноваційну трансформацію національної економічної системи, додати їй найважливіші ринкові властивості - економічну стійкість та ринкову конкурентоспроможність.

Курортно-рекреаційна сфера, будучи одночасно соціальним і економічним явищем, може позитивно вплинути на структуру економіки. З одного боку її розвиток стимулює зростання виробництва в суміжних галузях економіки (торгівля, транспорт, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання і т.д.), з іншого – значно впливає на зайнятість населення. Аналізуючи зміну основних економічних показників розвитку даної сфери, можна зробити висновок, що курорти за останні роки розвивалися високими темпами. Навіть в умовах несприятливої кон'юнктури та періодів економічної кризи в світовій курортній індустрії збереглася позитивна тенденція до зростання [2].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проведені дослідження ґрунтуються на фундаментальних працях вчених у галузі теорії економіко-математичного моделювання та її застосуванні в реальній економіці – В. В. Вітлінського, В. М. Гейця, Т. С. Клебанової, К. Ф. Ковальчука, О. І. Черняка та багатьох інших; роботах із дослідження проблем розробки та впровадження системних методів трансформації економіки – Л. Берталанфі, В. М. Вовка, Д. Кліланда, Е. Крейда, С. Янга та ін.; дослідженнях економічних процесів в курортно-рекреаційній сфері – М. М. Амірханова, М. А. Бокова, В. Н. Василенка та інших.

Віддаючи належне науковій та практичній значущості праць названих авторів, необхідно підкреслити, що певне коло завдань є недостатньо розвинутим. Так, потребують подальшого дослідження: методологія інноваційно-інвестиційного розвитку курортно-рекреаційних комплексів, яка повинна передбачати врахування нелінійного характеру перебігу економічних процесів; суттєве підвищення впливу та непередбачуваності конкурентного середовища нашої країни, в якому розвиваються курортно-рекреаційні системи, і т. ін. Особливої актуальності набувають задачі розробки та вдосконалення інструментальних засобів трансформації економічних процесів в курортно-рекреаційній сфері тобто комплексу механізмів, моделей та технологій, які дають змогу на практиці розв'язувати виникаючі динамічно змінні задачі функціонування вітчизняних курортно-рекреаційних комплексів.

Постановка завдання. Цілісне сприйняття складних і неоднозначних явищ сучасної економіки, формування комплексної системної концепції економічного розвитку курортно-рекреаційних систем, її закономірностей

значною мірою обумовлено осмисленням економічного середовища функціонування. Тенденції системних трансформацій, економічних криз, дисипативних явищ, збільшення ризиків супроводжуються зміною стратегій функціонування курортно-рекреаційних систем. Базисом для таких змін виступають інноваційно-інвестиційні процеси, властиві курортно-рекреаційної економіці.

Мета статті полягає в розробці та аналізі інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку курортно-рекреаційної системи. Врахування отриманих результатів в практичній діяльності дозволяє забезпечити життєздатність курортно-рекреаційних систем в умовах динамічно змінного середовища та ринкових трансформацій, а також передбачає зміщення акцентів з пріоритету аналізу і адаптації на пріоритет «конструювання» власних стратегій розвитку.

Результати досліджень. У сучасній світовій економіці курортні рекреації – одна з самих високодохідних і найдинамічніше розвиваючихся сфер господарства. Багато країн мають в їх особі не лише постійно зростаюче джерело валютних надходжень, але і за рахунок залучення мільйонів туристів активно розвивають інфраструктуру територій, створюють додаткові робочі місця. За даними Всесвітньої туристської організації (UNWTO) на частку курортів і пов'язаних з ним галузей нині припадає 9.7% робочих місць світу, 11.1% міжнародних інвестицій, 14% експорту та 9-15% світового валового внутрішнього продукту. Туристи витрачають 12.8% всіх коштів, які витрачаються світовими споживачами. У 2015 році країни світу заробили за рахунок прийому споживачів туристично-рекреаційних послуг \$1.6 трл. Наприклад, у 2010 році цей показник складав \$820 млрд., а у 2000 – \$481 млрд. Середньостатистичний рекреативіст, який відвідав Європу, приніс місцевій економіці дохід у розмірі \$910, а для країн Східної Європи і європейських республік колишнього СРСР цей показник склав \$420.

Кількість міжнародних туристично-рекреаційних подорожей безперервно зростає, збільшившись з 40 мільйонів у 1960 році, до приблизно 900 мільйонів осіб у 2015 році. За прогнозами Всесвітньої туристської організації у 2020 року, кількість таких поїздок збільшиться втричі та досягне 1,578 мільярдів чоловік, що у 1,8 рази перевищує значення 2007 року. Доходи від курортно-туристичної діяльності зростуть приблизно до 2 трильйонів доларів. На рис. 1 представлені доходи країн світу від курортів і туризму по відношенню до їхнього ВВП.

Аналіз досвіду країн Європейського Союзу показує, що доходи від курортно-туристичної діяльності зазвичай коливаються в межах 11-15% від ВВП, але у деяких державах сягають більше 20%. Туризм і рекреації посідають все більш помітне місце в економіках цих країн. Наприклад, частка доходів від курортно-туристичної діяльності у Швеції вже перевищує частку у ВВП автомобільної промисловості. Така ситуація передусім зумовлено такими показниками як: швидкість обороту капіталу, обсяг експорту послуг та кількістю зайнятого населення. В сучасній світовій економіці рівень споживання курортно-туристичного продукту є одним із найважливіших індикаторів якості життя. У той час, цей показник для України досить низький і знаходиться на рівні 2,7%. Це свідчить про потенційні можливості збільшення доходів від такої діяльності в декілька разів [3].

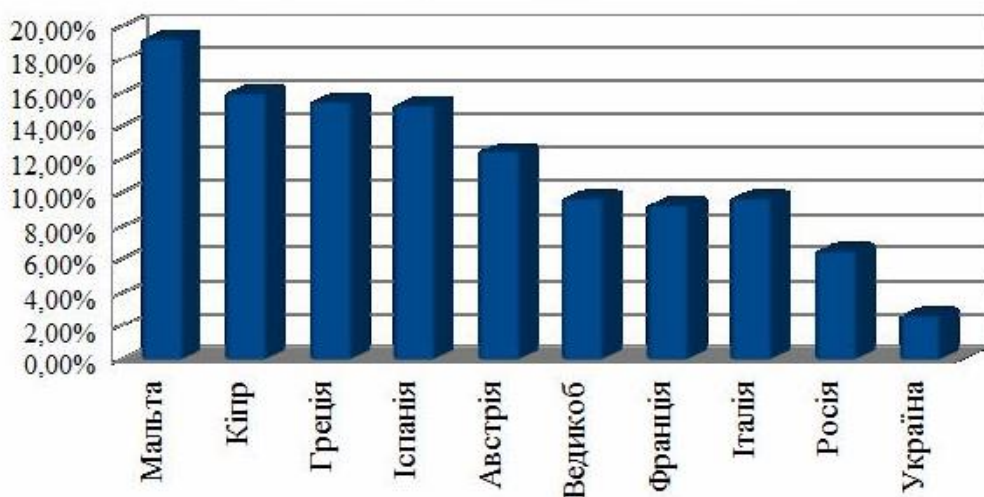

Рис. 1. Доходи від туризму у ВВП країн, %

За даними прогнозів експертів Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), курортно-туристична сфера вже у найближче десятиріччя вийде на перше місце в обсязі світового експорту. Найбільшими країнами-постачальниками курортно-туристичних потоків стануть Німеччина, Японія, США, Китай, Великобританія. Обсяг переміщень між країнами Західної і Східної Європи буде зростати, в основному, у напрямку зі Сходу на Захід. Отже Україна, у світлі таких процесів, має усі можливості, щоб стати однією із перспективних і найбільш відвідуваних країн Європи.

Розглядаючи стан курортно-рекреаційного потенціалу України, перш за все, необхідно відзначити наявність сприятливих кліматичних умов і всіляких рекреаційних і бальнеологічних ресурсів, що створює передумови для формування високорозвиненого, конкурентоздатного рекреаційного комплексу. Загальна площа придатних для курортно-туристичної діяльності природних ландшафтів становить приблизно 9 мільйонів гектарів. Також треба зазначити, що на території нашої держави налічується понад 125 тис. пам'яток археології, архітектури, містобудування, працюють сотні музеїв. Крім того, Україна розташована на перехресті шляхів між Європою та Азією: важливі залізничні та автомобільні магістралі, порти Чорного та Азовського морів, різнобічні зв'язки з багатьма країнами тощо [4]. Проте наявний ресурсний потенціал використовується недостатньо, а стан і результативність розвитку рекреацій не лише відстає від провідних країн світу, але і не відповідає вимогам сучасного споживача. Слід також зазначити, що розвиток рекреаційно-туристичного комплексу України є важливим фактором підвищення міжнародного престижу країни, джерелом соціально-економічного розвитку регіонів, важливою умовою збереження історико-культурної спадщини.

В той же час, економічна ситуація, яка склалася в курортно-рекреаційній сфері, є досить складною. Відсутність цілеспрямованої державної стратегії розвитку цього напрямку господарювання, слабе залучення інвестицій, низька конкурентоспроможність більшості українських курортно-рекреаційних комплексів, яка все більшою мірою проявляється на тлі процесів глобалізації, приводить до збитковості їх діяльності та низки негативних явищ. За даними 2015 р. з 1254 готельних комплексів у країні тільки незначна частина відповідає сучасним нормам, 80% готельних підприємств потребують ремонту, номери – реконструкції та переоснащення, технологія обслуговування – автоматизації та комп'ютеризації. Назріла необхідність розвивати мережу комфортабельних готелів і кемпінгів, насамперед уздовж міжнародних транспортних коридорів, що проходять через територію України. Українська туристична індустрія потребує раціонального поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів, усебічного використання ресурсів регіонів і на їх основі вже проводити формування раціональної територіальної структури і просторової організації рекреаційно-туристичного комплексу України.

Слід зазначити, що Світовим економічним форумом (WEF). розробляється індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму. Він призначається для вимірювання факторів і тих економічних дій, які роблять туризм і курорти привабливими в певній країні. Індекс базується на трьох основних показниках (регуляторне законодавство, середовище для бізнесу та інфраструктура і людські, природні й культурні ресурси), котрі у свою чергу розподілялися на 14 показників, серед яких безпека, цінова конкурентоспроможність, курортно-туристична інфраструктура та ін.

Перші два місця в рейтингу другий рік поспіль посідають Швейцарія та Німеччина. Ввійшовши до п'ятірки найкращих свої позиції в рейтингу поліпшили Австрія, Іспанія, Велика Британія. До десятки входять також США, Франція, Канада, Швеція та Сінгапур. Японія в рейтингу посіла 14-ту сходинку, Італія – 26-ту, Росія – 63-тю. Україна за величиною цього індексу займає лише 85 місце серед 140 країн світу, перебуваючи на рівні Македонії, Албанії та Азербайджану. При цьому, вона покращила свою позицію порівняно з рейтингом 2011 року на дев'ять пунктів. Таким чином, сфера туризму і курортів поки не грає значної ролі в економічному розвитку нашої країни та створенні позитивного міжнародного іміджу (рис. 2).

Як показано на рис. 2, за останні три роки (2011-2013 рр.) кількість рекреативістів, які в'їжджали в Україну значно збільшилась, а кількість іноземних туристів суттєво зменшилась. Що стосується 2014 та 2015 років, то спостерігається значний спад туристичних потоків.

Рис. 2. Динаміка показників туристичних потоків в Україні

На сьогоднішній день для розміщення відпочивальників свої послуги пропонують більше 1400 готелів, мотелів, кемпінгів, туристичних центрів і близько 3000 рекреаційних об'єктів. Стратегія розвитку курортно-рекреаційної сфери передбачає, що ці рекреаційні центри (санаторії, морські курорти та ін.) в першу чергу позиціонуються в якості туристичних об'єктів, а вже потім – як лікувально-профілактичні установи, тоді як світова практика свідчить про зворотне [5]. Хоча обсяг українського ринку більш ніж на 50% більше, ніж в Угорщині, Чехії і Словаччині разом взятих, індикатор туристичної відвідуваності залишається стабільно низьким. Середній рівень рентабельності в 2015 році склав 6.8 відсотка, знизившись на 1.5 відсотка в порівнянні з 2010 роком. Доходи від наданих послуг курортно-туристичними організацій у 2015 році в Україні склали 6057142,3 грн, з них у готелях та інших засобах розміщування – 2972268,4 грн, у спеціалізованих засобах розміщування (санаторіях, дитячих санаторіях і т.д.) – 3084873,9 грн.

Сучасна економічна ситуація в Україні вимагає різкого підвищення економічної ролі курортів. В світі таку роль грають приморські кліматичні курорти, переважно за рахунок рекреаційно-профілактичних і супутніх видів діяльності. Це обумовлено тією ситуацією, що набагато більша кількість людей потребує рекреації в порівнянні з тими, які потребують курортної реабілітації і відпочинку [6].

Світова практика демонструє декілька моделей курортно-рекреаційної діяльності. Перша модель характерна для Німеччини і колишнього СРСР. Тут курорти використовуються переважно для потреб національної охорони здоров'я і, відповідно, значне місце в курортній практиці займає лікувально реабілітаційна діяльність. Це стосується як бальнеологічних природних факторів, так і кліматичних, зокрема, приморських кліматичних. Іншу модель використовують країни, які мають приморські курорти з достатньо сприятливим кліматом (Туреччина, Кіпр та ін.). Тут в курортній мережі переважають приморські курорти, орієнтовані на рекреаційно-профілактичну діяльність з обслуговуванням переважно іноземців (внутрішній експорт). В цьому випадку проявляється орієнтація на потреби не стільки охорони здоров'я, скільки національної економіки. Для багатьох країн (США, Франція, Японія та ін.) характерна проміжна модель з переважно рекреаційно-профілактичним використанням приморських кліматичних курортів.

Згідно поглядами багатьох управлінців, курорт – це проста сукупність розрізнених готелів, баз відпочинку, пансіонатів і туристичних фірм. Проблема курорту для них – перш за все проблема окремої здравниці. Але, в реальності, курортно-рекреаційний комплекс – це складна система правових і господарських стосунків, яка до цих пір залишається своєрідною «терра інкогніта», а сама курортно-рекреаційна сфера як об'єкт господарювання і сьогодні багатьма не сприймається як об'єкт централізації зусиль всіх управлінських ланок.

Становище, яке існувало аж до кінця ХХ сторіччя, породило ситуацію, коли курортний «конвеєр» практично не мав стимулів для свого розвитку. Перед керівниками окремих здравниць і сфери в цілому не стояло питання, як заповнити здравницю. Попит на рекреації розподілявся за рознарядкою серед громадян по відрегульованих цінах, які не знали рівня сервісу світових курортів. Вже з середини 90-х років налагоджена, але застаріла система втратила стійкість, і багато здравниць зіткнулися з класичними сценаріями теорії хаосу. Відсутність дотацій з боку традиційних інвесторів – держави, відомств, міністерств, – привело до того, що припинилося оновлення основних фондів. З того часу починається усвідомлення того, що сфера не може бути прибутковою, якщо її не трансформувати згідно новим ринковим умовам. Починає формуватися нова стратегія розвитку курортно-рекреаційної економіки, йдуть пошуки альтернативних і перспективних шляхів розвитку цієї сфери.

Досить актуальним залишається питання гармонізації екологічного стану, попри те, що Україна вже зробила значний крок – порівняно із 1990 роком зменшила забруднення атмосфери на 58,56%. Збільшення курортно-туристичних потоків піднімає проблеми визначення оптимального екологічного навантаження на регіони і необхідності визначення максимальної пропускної здатності без шкоди довкіллю та історико-культурній спадщині.

Аналіз поточного стану курортно-туристичної сфери в Україні дозволяє не тільки оцінити в реальному часі її конкурентоспроможність на міжнародному рівні, але й виявити ключові проблеми, що заважають реалізації наявного потенціалу у повній мірі. У даному контексті варто орієнтуватися на досвід європейських країн, де курортно-туристична сфера являється значним джерелом державних надходжень. Відзначимо, що регулювання діяльності в

туристично-рекреаційній сфері в більшості країн відбувається при участі державного та приватного секторів. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), фонди 13 туристично-рекреаційних відомств, включаючи країни розвинених курорту та туризму, такі, як Іспанія, Франція й Австрія, на 100% поповнюються з державного бюджету. Національні туристичні адміністрації Нідерландів і Великобританії покривають свої видатки за державний рахунок на 64% і 68% відповідно [7]. Серед основних, доцільно виділити такі типи допомоги держави курортно-туристичному сектору: субсидії, що допомагають вирішити проблеми готівки; пільгові позики, що дозволяють компенсувати розрив між фіксованою та комерційною ставками; гарантування відносно позик і субсидій; податкові пільги, що надаються після того, як реалізований проект починає приносити дохід. При цьому, уряд гарантує надання позики або репатріацію капіталу та прибутку, стежить за тим, щоб вищезгадані види заохочень були використані за призначенням, а проекти відповідали цілям, на які були виділені гроші.

Важливим чинником подальшого розвитку національної курортно-рекреаційної сфери є інноваційна діяльність. В світовій практиці така діяльність генерує доходи від продаж курортно-рекреаційного продукту при одночасній мінімізації витрат. Мета досягнення певного обсягу продажів трансформується у виробничу програму та програму продажів. Отже, є визначальним елементом, який безпосередньо впливає на рентабельність курортно-рекреаційних комплексів. В той же час, згідно даним Державного комітету статистики України, доля інноваційних товарів, робіт і послуг в загальному обсязі реалізованої продукції складала на Україні останніми роками близько 2%, а доля знов впроваджених або таких, що піддавалися значним змінам інноваційних товарів, нових для ринку, – менше 0,5%. У той же час витрати на НДКР в провідних світових економіках складають 2-3% ВВП, зокрема, США – 2,7%, Японія, Швеція, Ізраїль витрачають 3,5-4,5% ВВП. На Україні цей показник складає приблизно 1% ВВП [8].

В Україні створено умови для розвитку інноваційної діяльності, сформовано основи нормативно-правової бази та механізми здійснення інноваційної політики, а також створення умов для розвитку відповідної інфраструктури. Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-

економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго – та ресурсозберігаючих технологій, виробництва й реалізації нових видів конкурентоздатної продукції. Проте, незважаючи на високий інноваційний потенціал, інноваційна складова забезпечення економічного розвитку використовується слабо. Стан інноваційної діяльності в Україні більшість експертів-науковців визначають як кризовий. Так, останні статистичні дані свідчать про поступове зниження інноваційної активності організацій у курортно-рекреаційній сфері.

Аналіз показників за Глобальним інноваційним рейтингом, розробленим агентством Bloomberg, показав, що Україна входить до 75 країн світу за рівнем інноваційного розвитку (62 місце у 2012 році). До показників інноваційності відносять: велику кількість населення з вищою освітою, патентна активність, інтенсивність НДДКР, технологічні можливості промисловості. Але за підсумком даного рейтингу, наша держава займає 71 місце у 2015 році за ефективністю економіки. Проаналізувавши дані іншого міжнародного рейтингу, а саме Всесвітнього економічного форуму в Давосі, Україна належить до держав із середнім рівнем інноваційності (81 місце за фактором інноваційності та досвідченості бізнесу, за підсумками 2014 року). Незважаючи на такі високі показники, як наявність кваліфікованих кадрів, патентної активності, наукової інфраструктури, залучення компаній до інноваційних процесів, конкурентоспроможність на внутрішньому ринку, це мало сприяє перетворенню інновацій на масові. Хоча суспільство і має значний інноваційний, творчий, інтелектуальний потенціал, це немає значного впливу на економіку та розвиток курортно-рекреаційної сфери. І економічний розвиток продовжує здійснюватись за інерційним сценарієм відповідно до екстенсивної моделі.

Розвиток складних соціально-економічних систем як впорядкованого простору вимагає необхідного рівня управління, системи прийняття рішень на основі відповідних методологій. Оскільки підсумком формування регіональних економічних просторів виступає їх системна структура, то її можна досліджувати на основі економіко-математичного моделювання. Такий підхід дозволяє обґрунтувати механізми поведінки та трансформування курортно-

рекреаційних систем, визначити параметри їх стійкого функціонування, а також здійснювати визначення і моніторинг кількісних і якісних оцінок впливу рекреації. У той же час з позицій системної методології це дозволяє досліджувати зв'язки між поточним станом об'єкту і умовами, що зумовили цей стан, а також виявляти міру досяжності розвитку об'єкту в системі поставленої кінцевої і проміжної мети.

Висновки. Таким чином, вплив рекреацій на економічний простір носить характер прямих і зворотних зв'язків і взаємозалежностей. З одного боку, рекреаційна економіка впливає на розвиток економічного простору в частині курортно-рекреаційних територій шляхом дії на структурні елементи простору: природно-ресурсні, виробничі, соціально-економічні. В результаті економічний простір еволюціонує і якісно перетворюється під впливом досконаліших технологій використання природних ресурсів, екосистемних методик і підходів не лише в курортології, але і в регіональному господарстві курортів національного і місцевого масштабів, зростання рівня доходів населення рекреаційних територій і підвищення рівня сервісу. З іншого боку, курортно-рекреаційні території безпосередньо виступають чинником розвитку економіки регіону і країни в цілому. Через стратегічно обґрунтовану практику проектування бізнесу відбувається перехід до нової якості розвитку територій.

Література

1. Вуйчик О. Вплив рекреаційно-туристичного комплексу на розвиток економіки держави / О. Вуйчик // Вісник Львівського університету. – Львів, 2008. – № 24. – С. 35-42.
2. William A. Recreation and the Local Economy an Input-Output Model of a Recreation-Oriented Economy / A. William. – Graduate School of Business University of Wisconsin-Madison, 2009. – 68 p.
3. Санаторно-курортне лікування, організаційний відпочинок та туризм в Україні: статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2015. – 101 с.
4. Кифяк В. Сфера рекреации и туризма как составляющая региональной экономической системы / В. Кифяк // Формирование рыночных отношений в Украине. – 2006. – № 11 (66). – С. 116-119.

5. Inskip E. National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies / E. Inskip. – New York: Routledge, 2004. – 249 p.
6. Бондаренко М. П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи / М. П. Бондаренко // Економіка і прогнозування: [науково-аналітичний журнал]. – К., 2011. – № 1. – С. 104-119.
7. Мельник А. О. Перспективи розвитку вітчизняного туризму в умовах євроатлантичної інтеграції / А. О. Мельник, І. А. Чапліч // Вісник Хмельницького національного університету: [науковий журнал]. – Хмельницький, 2009. – № 1. – С. 76-80.
8. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М.: Прогресс, 2014. – 376 с.

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КУРОРТНОЇ ЗОНИ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

*Яна Сичікова¹, Тетяна Несторенко²,
Александр Остенда³, Станіслав Філіп⁴*

*^{1,2}Бердянський державний педагогічний університет
Бердянськ, Україна*

*³Вища технічна школа в Катовіце
Катовіце, Польща*

*⁴Вища школа економіки і менеджменту суспільного управління
в Братиславі*

Братислава, Словаччина

¹yanasuchikova@gmail.com, ²tetyana.nestorenko@ukr.net,

³aleksander.ostenda@wst.com.pl, ⁴stanislav.filip@vsemvs.sk

Abstract. The article deals with the issues of raising the level of ecological safety and economic growth of the resort zones of Ukraine. Qualitative analysis was conducted on the example of Berdyansk as one of the most important resort Ukrainian cities. It is shown that in order to ensure the ecological safety of the city it is expedient to implement distributed alternative energy sources, namely, domestic solar power plants. Implementation of such technologies will not only improve the ecological status of the region, but it will also be a prerequisite for the economic growth of the city and the region as a whole.

Key words: health and resort zones, economic growth, ecological safety, alternative energy, solar panels.

Анотація. У статті розглядаються питання підвищення рівня екологічної безпеки та економічного зростання курортних зон України. Якісний аналіз проведено на прикладі одного з найважливіших курортних міст України Бердянська. Показано, що для забезпечення екологічної безпеки міста доцільно впроваджувати розподілені альтернативні джерела енергії, а саме побутові сонячні електростанції. Впровадження таких технологій дозволить не тільки

поліпшити екологічний стан регіону, але й стане передумовою економічного зростання міста і всього регіону.

Ключові слова: курортно-оздоровчі зони, економічне зростання, екологічна безпека, альтернативна енергетика, сонячні батареї

Перехід України до ринкових відносин висуває вимоги до планування розвитку регіональної економіки, зокрема курортних зон. Вага курортних міст в Україні невпинно зростає за рахунок розвитку готельного бізнесу, центрів оздоровлення та відпочинку, об'єктів туристичного значення тощо. У цьому контексті курортні міста розвиваються як центри економічного зростання, високих стандартів якості життя.

В умовах обмеженої кількості ресурсів одним з основних завдань міського розвитку стає підвищення якості використання і збереження природних ресурсів. Нову якість розвитку курортного міста може бути досягнуто за рахунок використання сучасних концепції в управлінні розвитком території: функціонально-просторового розвитку, раціонального використання місцевого природно-ресурсного, демографічного, виробничого і фінансового потенціалу, привабливості іміджу міста, стійкого соціально-економічного розвитку міста, ключових факторів успіху міста та території, системна концепція міста, територіального маркетингу [1]. За такого підходу основним принципом розвитку курортного міста стає створення сприятливих, екологічно безпечних умов життєдіяльності та відпочинку у місті. Тому, необхідно розробляти та впроваджувати нові підходи забезпечення екологічної безпеки урбосистеми.

Територія України омивається двома морями – Азовським та Чорним. Саме на узбережжях цих морів розташовано основну кількість курортно-оздоровчих зон. До об'єктів такого значення висувається ряд вимог [2]:

- якість води водного об'єкта і санітарний стан території повинні відповідати вимогам чинних стандартів;
- повинні бути забезпечені зручні і безпечні підходи до води;
- повинні бути під'їзні шляхи в зону рекреації;
- рельєф дону повинен бути безпечним (відсутність ям, заростей водних рослин, гострих каменів і ін.);

- не повинні спостерігатися несприятливі і небезпечні процеси (зсуви, лавини, обвали, сіли);

- екологічні параметри середовища в межах курорту і в найближчому оточенні від нього повинні відповідати міжнародним рівням гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин, які прийняті в аналогічних зарубіжних рекреаційних зонах.

Курортні міста характеризуються певною особливістю: під час курортного сезону чисельність мешканців зростає у декілька разів. Це несе додаткове навантаження на системи водо- та енергопостачання. З іншого боку, розташування поблизу курортних міст систем енергозабезпечення часто являється неприпустимим, зважаючи на необхідність створення особливих екологічно безпечних умов територій.

В основу дослідження покладено пошук шляхів підвищення екологічної безпеки та економічного зростання м. Бердянська як одного з найважливіших морських курортів України.

При всій важливості питань планування розвитку курортної зони їх аналіз у науковій літературі є недостатньо комплексним, відсутні науково обґрунтовані рекомендації з підвищення рівня екологічної безпеки, значна увага приділяється здебільше маркетинговим дослідженням [3, 4]. У роботі [5] наводяться дані по наявності стійких тенденцій широкого поширення альтернативної енергетики в світі, авторами роботи запропоновано використовувати енергію сонця для систем гарячого водопостачання. Перспективність використання «зеленої енергетики» у масштабах міста висвітлено у роботах [6, 7]. Авторами робіт [8, 9] продемонстровано доцільність розподілення генерації енергії у масштабах міста за рахунок використання альтернативної енергетики. Курортні та туристичні урбосистеми України є найбільш привабливою платформою для втілення проектів з альтернативної енергетики, бо саме вони зазнають дефіцит електроенергії, зумовлений впливом туристів та інтенсивним використанням кондиціонерів [10-12].

У даний час не вироблений єдиний загальноприйнятий механізм управління екологічною безпекою, відсутня цілісна концепція його здійснення в умовах українського міста, що враховує необхідність розвитку території в умовах трансформації економіки.

Загальна характеристика об'єкта. Бердянськ – місто обласного значення Запорізької області, розташоване на північному узбережжі Азовського моря. У геологічному відношенні місто розташоване на схилі Українського кристалічного щита, що заглиблюється на 500-1000 метрів та Причорноморської западини. Для міста характерний рівнинний ландшафт, який представлений Приазовською рівниною, а також сучасною терасою Азовського моря та Бердянською косою. Мало підвищений хвилястий рельєф верхньої, нижньої частини міста та Бердянської коси сприяє соціально-економічному розвитку міста (рис. 1). Основні характеристики міста наведено у табл. 1.

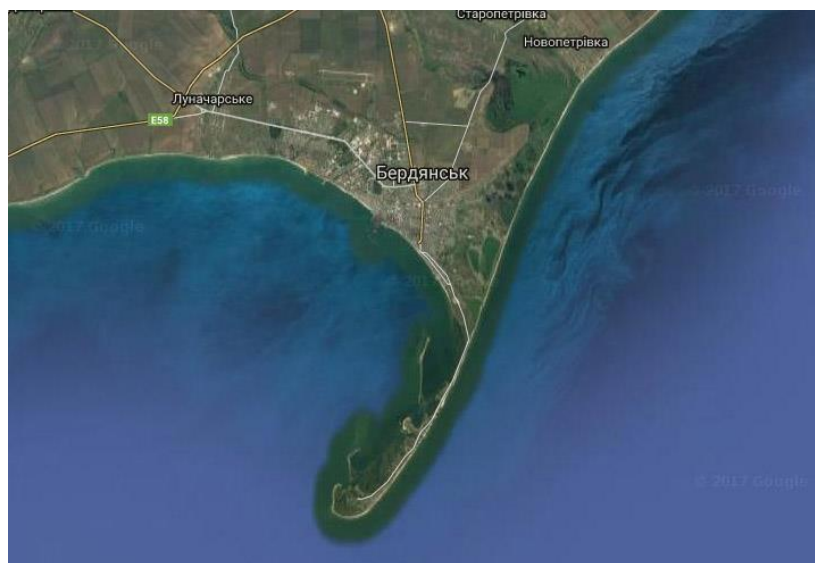

Рис. 1. Мапа Бердянська

На території міста знаходяться об'єкти природно-заповідного фонду: загальнодержавний ландшафтний заказник «Заплава ріки Берда», що розташований на Бердянській косі (площа 564 га); заказник місцевого значення «Оголовок Бердянської коси» (площа 215 га). 11 січня 2005 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про оголошення природних територій міста Бердянська Запорізької області курортом державного значення» [13]. Бердянськ має у своєму розпорядженні потенціал природних рекреаційних ресурсів, основними складовими якого є: лікувальні різноманітні типи мінеральних вод; морські, лиманні і річкові пляжі; ропа лиманів і морська вода.

Щороку в місті відпочиває 500-600 тис. осіб [14]. Тобто населення у літній період збільшується майже у 5 разів. Це створює навантаження на системи

енергопостачання. Особливо даний фактор відображається на території Бердянської коси, де зосереджена найбільша об'єктів санаторно-лікувального та туристичного характеру. Нерідко саме в цьому районі лінії електропередач не витримують навантаження, відбувається незаплановане відключення електроенергії.

Табл. 1. Характеристика міста Бердянська

Показник	Значення
Населення, тис. осіб	116
Площа, км ²	83
Густота населення, осіб/км ²	1397,6
Середньорічна температура, °С	9,8
Середня річна сума опадів, мм	467
Кількість сонячних днів на рік, дн	179

З іншого боку, як вже було сказано, на території Бердянської коси розташовано об'єкти природно-заповідного фонду. Це зумовлює необхідність підвищеного екологічного контролю цих площ та запровадження заходів забезпечення екологічної безпеки.

Шляхи підвищення рівня екологічної безпеки. Рішенням цього протиріччя може бути розміщення на території Бердянська та Бердянської коси систем розподіленої генерації енергії. Зокрема, найбільш перспективним у цьому сенсі видом енергії є сонячна. Суттєвою перевагою сонячних панелей є можливість розташування їх на дахах будівель [15, 16]. Модульні сонячні панелі у цьому сенсі володіють значною перевагою – знімається потреба додаткових територій для систем енергопостачання. Крім того, на дахах будинків зручно розташовувати сонячні колектори для нагріву води. Завдяки теплому клімату і великій кількості сонячних днів у році (Бердянськ посідає друге місце на Україні за цим показником після Вінниці), є наявна можливість забезпечення енергією сонця житлових будинків протягом більш ніж половиною року.

Окрім екологічних переваг, можна виділити соціально-економічні та політичні фактори, що сприяють впровадженню сонячної енергетики у побутовий сектор:

1. Зростаюча ціна на електроенергію, завдяки чому спостерігається прискорене настання конкурентоспроможності (точка паритету) сонячної енергетики.

2. Наявність важкодоступних енергетично ізольованих районів, енергопостачання яких здійснюється шляхом неефективних і дорогих в експлуатації дизельних електростанцій, потребує розвитку використання сонячної енергетики для енергопостачання віддалених територій і курортно-оздоровчих зон. Це дозволить реалізувати пріоритет прискореного розвитку регіонів та курортів за рахунок розвитку регіональних оазисів зростання в екологічно сприятливих умовах проживання.

3. Ініціативи місцевої влади можуть реалізовувати власні програми з розвитку сонячної енергетики, керуючись економічними або політичними передумовами, продиктованими місцевими особливостями.

4. Сприятливі кліматичні умови для розвитку сонячної енергетики зумовлює інтерес інвесторів до курортних зон України.

Вже сьогодні деякі курортно-оздоровчі об'єкти, розташовані на території Бердянської коси, мають свої власні розподілені джерела альтернативної енергії. Це зумовлює позитивні екологічні наслідки, а саме [17, 18]:

- зниження емісії парникових газів;
- використання виведеної з обігу землі;
- поліпшення якості водних та земельних ресурсів;
- зниження шумового та іншого забруднення навколишнього середовища;
- поліпшення показників здоров'я населення тощо.

У світовій практиці, оцінка впливу енергозберігаючих технологій проводиться з використанням комплексного підходу до оцінки впливу технології на навколишнє середовище на періоді всього життєвого циклу сонячних батарей. Це зумовлює перспективи подальших досліджень та визначає вектори розвитку цього наукового напрямку.

Подяка: Робота була виконана в рамках наукових держбюджетних досліджень:

- «Наноструктуровані напівпровідники для енергоефективних екологічно безпечних технологій, що підвищують рівень енергозбереження та екологічної безпеки урбосистеми» (державний реєстраційний номер 0116U006961);
- «Розробка технологи оцінювання показників якості та безпеки продуктів нанотехнологій протягом життєвого циклу» (державний реєстраційний номер 0117U003860).

Література

1. Черемісіна, Т. В. Сучасний стан маркетингового управління курортним містом (на прикладі м. Бердянськ) [Текст] / Т. В. Черемісіна // Прометей: регіональний зб. наук. праць з економіки. – Донецьк: ДЕГІ, 2010. – Вип. 2 (32). – С. 203-205.
2. Борисова, М. О. Эколого-экономическая и эстетическая целесообразность архитектурного преобразования и формирования основных приемов архитектурно-пространственной организации прибрежных рекреационных территорий Азовского моря [Текст] / М. О. Борисова, О. В. Рябова // Проблемы архітектури і містобудування. – 2014. – Вип. 2 (106). – С. 19-23.
3. Вакуленко В. Міський маркетинг як інструмент стратегічного планування економічного розвитку міста [Текст] / В. Вакуленко // Управління сучасним містом. – 2002. – № 4-6. – С. 92-95.
4. Гудзь П. В. Маркетингове управління у системі засобів розвитку курортних територій // Маркетинг: теорія та практика / П. В. Гудзь // Зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2004. – Вип. 2. – С. 44-54.
5. Дидиков А. Е. Эколого-экономические аспекты управления ресурсосбережением на базе возобновимых источников энергии [Текст] / А. Е. Дидиков // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент». – 2015. – № 2. – С. 332-339.
6. «Зелена» стратегія регіону. / [Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов, С. Г. Нездоймінов, та ін.]; за наук. ред. акад., д.е.н., проф. Б. В. Буркинського, д.е.н., проф. Т. П. Галушкіної. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 448 с.
7. Вакунин В. Е. Анализ способов энергосбережения и повышения энергоэффективности жилых зданий [Текст] / В. Е. Вакунин // Известия ТулГУ. Науки о земле. – 2011. – № 1. – С. 41-46.
8. Kovalev G. F. Wind energy complex as an option to diversify distributed generation [Text] / G. F. Kovalev, M. A. Rychkov // Energiya: ekonomika, tekhnika, ekologiya. – 2013. – № 9. – Р. 15-22.
9. Артюх С. Ф. Передумови достворення енергогенеруючих вузлів гібридного типу на базі відновлюваних джерел енергії [Текст] / С. Ф. Артюх,

- К. В. Махотіло, К. В. Сапельніков // Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Електротехніка і енергетика». – 2015. – № 1 (17). – С. 13-17.
10. Ожегова Л. А. Пространственные особенности развития солнечной энергетики: глобальный и региональный аспекты [Текст] / Л. А. Ожегова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «География». – 2014. – Том 27 (66), № 1. – С. 68-82.
11. Соснина Е. Н., Шалухо А. В. Вопросы эффективного использования возобновляемых источников энергии в локальной системе электроснабжения потребителей [Текст] / Е. Н. Соснина, Шалухо А. В. // Электрические станции. – 2012. – № 9. – С. 13-16.
12. Tourism investing in energy and resource efficiency. United Nations Environment Programme. – 2010. – URL: <http://biodiv.unwto.org/en>.
13. Географічні характеристики міста Бердянська: інформаційний екскурс з історії та сьогодення Бердянська (вип. 16) / В. В. Старохатня, І. В. Тюркеджи, Л. В. Кінаш. – Бердянськ, 2015. – 8 с.
14. Стратегія розвитку м. Бердянськ на період до 2017 року [Електронне видання] / Бердянська міська рада. – Бердянськ, 2013. – Режим доступу: <http://rada.berdyansk.net/>.
15. Николаенко Ю. Е. Состояние и тенденции развития твердотельных фотопреобразователей солнечной энергии [Текст] / Ю. Е. Николаенко, Н. М. Вакиев, С. И. Круковский, В. Ю. Ерохов, И. И. Мельник, И. Р. Завербный // Энергетическая микроэлектроника НПП “Карат”, НУ “Львовская политехника”. Технология и конструирование в электронной аппаратуре. – 2001. – № 3. – С. 21-30.
16. Khrypunov G. Increasing the efficiency of film solar cells based on cadmium telluride / G. Khrypunov, S. Vambol, N. Deyneko, Ya. Suchikova [Text] // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. – 2016. – № 6/5 (84) – P. 12-18.
17. Suchikova Ya. Provision of environmental safety through the use of porous semiconductors for solar energy sector [Text] / Ya. Suchikova // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. – 2016. – № 6/5 (84) – P. 26-33.
18. Ефимов В. П. Фотопреобразователи энергии солнечного излучения нового поколения [Текст] / В. П. Ефимов // Физическая инженерия поверхности. – 2010. – Т. 8, № 2. – С. 100-115.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Ксенія Стеблецова

Київський національний університет культури і мистецтв

Київ, Україна

key4stey@gmail.com

Abstract. The article devote research of the modern state, issues the day, and determination prospects of development small enterprise as one of motive forces economic development in Ukraine. Active development and support of small enterprise is the mortgage stability and increase standards life society. During research suggestions in relation to the near-term measures effective support and basic prospects development of small enterprise are grounded in Ukraine.

Key words: small enterprises, problems of development, perspective of development, small business, government supporting of small business/

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сучасного стану, актуальних проблем та визначенню перспектив розвитку малого підприємництва як однієї з рушійних сил економічного розвитку України. Активний розвиток та підтримка малого підприємництва є запорукою стабільності та підвищення стандартів життя суспільства. В ході дослідження обґрунтовано пропозиції щодо першочергових заходів ефективної підтримки та основні перспективи розвитку малого підприємництва в Україні.

Ключові слова: мале підприємництво, проблеми розвитку, перспективи розвитку, малий бізнес, державна підтримка малого підприємництва.

Особливе місце в економічній системі держави і в житті суспільства відводиться малому підприємству. Це зумовлено тим, що воно є одним з провідних секторів ринкової економіки і значною мірою впливає на зайнятість, темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику внутрішнього валового продукту, структурну перебудову економіки,

характеризується швидкою окупністю витрат. Мале підприємництво відіграє важливу роль у насиченні ринку споживчими товарами та послугами повсякденного попиту, реалізації інновацій, створенні додаткових робочих місць. Воно, як правило, має високу мобільність, раціональні форми управління, формує новий соціальний прошарок підприємців-власників.

Мале підприємництво створює найбільш ефективні робочі місця, дає можливість багатьом працівникам реалізувати свої можливості, забезпечувати гідні умови життя для своїх родин, створює конкурентне середовище, а це сприяє зниженню цін, підвищенню якості товарів і послуг. Проте, в даний час існують проблеми розвитку малого підприємництва в Україні, що зумовлені нестабільним станом економіки держави, недостатнім стимулюванням з боку держави та відсутністю ефективного нормативно-правового регулювання.

Проблемні питання малого бізнесу висвітлено в працях таких провідних науковців, як: В. В. Виговська, І. М. Епіфанова, О. С. Іванілов, З. С. Варналій, Л. І. Воротіна, Л. А. Колеснікова, які акцентують свою увагу на різних підходах до вирішення проблем розвитку малих підприємств.

Метою даної статті є дослідження та виокремлення основних факторів, що негативно впливають на темпи росту малого підприємництва, а також гальмують його подальший розвиток та визначення основних перспектив розвитку малого підприємництва в Україні.

Економічні реформи, що здійснюються в Україні, є умовою становлення та розвитку малого підприємництва як необхідної складової формування ринкових відносин у державі. Особливої актуальності ці питання набувають у зв'язку з розширенням економічної самостійності регіонів, тому що реалізація регіональних інтересів безпосередньо пов'язана з територіальним господарюванням та розвитком малих підприємств.

До основних причин гальмування розвитку малого підприємництва в Україні можна віднести:

- недостатньо ефективне і збалансоване законодавство як з питань розвитку малого підприємництва, так і підприємництва в цілому;
- високі податки, що змушує деяких суб'єктів малого та середнього підприємництва йти в тіньову економіку;
- відсутність дієвого механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу;

- недостатня державна фінансова-кредитна і майнова підтримка малих підприємств;
- недосконалість системи обліку та статистичної звітності малих підприємств;
- обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;
- недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності;
- відсутність стимулів для інвестицій;
- психологічне неприйняття позитивної ролі підприємців у ринкових перетвореннях серед окремих верств населення [2, с. 213].

Необхідно визнати, що економіка України залишається високо монополізованою, оскільки умови податкового законодавства спрямовані більшою мірою на підтримку великого бізнесу, що характеризується дисциплінованістю у виплаті значного обсягу податків та частково надає фінансову допомогу в важливих проектах державного і регіонального значення [1, с. 63].

У результаті ігнорування інтересів малого підприємництва збільшується кількість найманих робітників, а кількість самозайнятого населення постійно скорочується. Ці процеси негативно впливають на соціальну активність громадян, а, отже, пригнічується готовність й вміння населення реалізовувати специфічні інтереси, пов'язані з активною діяльністю самостійного суб'єкта господарювання. Тому для впровадження ефективного механізму підтримки малого бізнесу в Україні необхідно, перш за все, здійснити певні кроки на шляху демократизації ринкових відносин та пом'якшення соціальної напруги в суспільстві. Необхідно, щоб інтереси малих підприємців захищали не лише державні структури, а й окремі організації, створені з метою лобіювання підприємницького співтовариства, думка яких мала б вагу при прийнятті рішень державою, особливо у питаннях, що стосуються податкових платежів та відрахувань у фонди.

Головним напрямом підтримки малого бізнесу повинна стати система податкових пільг. Законодавством України не передбачено додаткових пільг для малого бізнесу. Пільги при сплаті податків є єдиною перевагою для підприємств незалежно від організаційно-правових форм.

Місцевим радам доцільно було б надати законодавством право встановлювати податкові пільги з урахуванням специфіки регіону:

- застосування знижених податкових ставок на старті для малих підприємств, які займаються виробництвом;
- встановлення диференційованих ставок податку на прибуток залежно від виду послуг, наданих населенню;
- зниження ставки податку на прибуток для тих виробництв, у яких економічний ефект досягається переважно за рахунок живої праці;
- встановлення постійних пільг при оподаткуванні осіб, колективів, які займаються підприємницькою діяльністю в сільському господарстві;
- використання пільг і компенсацій для стимулювання зростання зайнятості (особливо в районах, де зайва робоча сила чи висока частка непрацюючих унаслідок звільнення трудових ресурсів із діючих підприємств), створення нових робочих місць, поліпшення умов праці й таке інше;
- застосування пільгового оподаткування підприємств, діяльність яких на території допомагає вирішенню конкретних завдань, які стоять перед місцевими радами;
- повне скасування податків тощо [3].

Важливим напрямом розвитку матеріально-технічної бази малого бізнесу як основи зростання виробництва може стати відповідна державна політика прискореної амортизації. З метою посилення конкурентоздатності малих підприємств необхідно законом надати їм право додатково списувати вартість основного капіталу залежно від обсягу реалізації продукції (робіт, послуг). При цьому має бути встановлена базова ставка амортизації, а на доповнення до неї треба встановити визначений процент від суми реалізації.

Вибір розглянутих форм підтримки малого бізнесу буде визначений їх ефективністю у конкретних умовах [6, с. 21].

Таким чином, існує нагальна потреба кардинальних змін у підходах до розв'язання накопичених проблем у малому підприємстві, що потребує пошуку нових шляхів його реформування й здійснення таких заходів:

1. Визначення економічних і соціальних проблем в аспекті підтримки і розвитку малого підприємництва на районному та регіональному рівнях, з урахуванням того, що діяльність малих підприємств орієнтована, головним чином, на місцевий ринок. Заходи щодо їх розв'язання мають здійснюватися за

рахунок обсягів регіональних джерел фінансових і матеріально-технічних ресурсів. Це вписується в загальну концепцію розвитку господарської і фінансової самостійності територіальних утворень.

2. Визначення фінансування пріоритетних напрямів розвитку малого підприємництва та оптимізації використання ресурсів за галузями, сферами господарської діяльності й територіями з урахуванням сучасного високотехнологічного сектору виробництва товарів. При цьому слід виходити з результатів аналізу статистичних даних, що свідчать про найширший розвиток малого бізнесу у цих сферах, як в Україні, так і в усьому світі.

3. Розробки державної системи підтримки малого підприємництва на умовах широкого залучення позабюджетних ресурсів, нових позабюджетних схем відтворення капіталу, самофінансування малого бізнесу (наприклад, через кредитні спілки, товариства взаємного страхування). Централізовані кошти на пріоритетні напрями розвитку регіону надавати тільки під конкретний проект на умовах спільного фінансування. Це знизить навантаження на бюджети різних рівнів.

4. Інтеграції прогресивних фінансових механізмів малого підприємництва в загальну кредитно-фінансову систему України; реалізації схеми пайової участі бюджетних і позабюджетних коштів для підтримки пріоритетних напрямів розвитку цієї сфери.

5. Формування ринку продукції малих підприємств шляхом розміщення на них установлені законом на конкурсній основі частки державного замовлення щодо поставок продукції для регіональних потреб.

6. Сприяння розширенню виробничо-технологічної та інноваційної кооперації малих підприємств із великим виробництвом і використанню потенціалу малого підприємництва при здійсненні заходів щодо підприємств-банкрутів.

7. Систематизації через інформаційну мережу й створення бази даних із використання коштів, спрямованих на підтримку малого і середнього бізнесу в Україні, з подальшим аналізом ефективності їх використання [4].

Виконання зазначених заходів дасть можливість не лише залучити нові фінансові ресурси, а й забезпечити їх прибутковість, і в результаті капіталізувати малий бізнес. Головне, буде сформовано платоспроможний

попит населення, який є суттєвим чинником накопичення фінансових ресурсів на місцевому, регіональному і державному рівнях.

Отже, в сучасній ринковій економіці України мале підприємство вимушене долати ряд макроекономічних перешкод, основною причиною яких є неефективна фінансова підтримка, надмірний податковий тиск та інші обмеження, встановлені на законодавчому рівні. Саме тому перспективним шляхом подолання цих бар'єрів має стати досягнення консенсусу в тому, що інтереси підприємництва мають захищати самі підприємці. Роль держави ж має полягати лише в покращенні необхідної інфраструктури та створенні ефективної правової бази, що б створила простір для розвитку громадських організацій та інших асоціацій, націлених на вирішення проблем розвитку малого бізнесу в Україні.

Література

1. Виговська В. В. Малий бізнес України: сучасний стан і тенденції розвитку [Текст] / В. В. Виговська // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 1 (91). – С. 59-63.
2. Іванілов О. С. Економіка підприємства: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. С. Іванілов. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
3. Міщенко Р. Глобальні проблеми сучасності та шляхи їх подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/4113#disqus_thread.
4. Горынский М. М. Малый бизнес в Украине – тревожные перспективы: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intercredit.com.ua/39/article6299>.
5. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.drs.gov.ua/press-room/analitchnyj-zvit-drs-za-2017-rik/>.
6. Кампо Г. М. Управління розвитком малого бізнесу регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 / Г. М. Кампо; Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2009. – 21 с.

SECTION 2

REGIONAL AND LOCAL PROBLEMS OF SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY

BEHAVIORAL STRATEGIES OF ENTREPRENEURS ADAPTATION IN POST-MODERN WORLD

Nataliia Chaikina¹, Alina Chaikina²

*¹Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University,
Poltava, Ukraine*

*²Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University
Poltava, Ukraine*

¹nataliyachaikina@gmail.com, ²alinachaikina@ukr.net

Abstract. The article authors focus on the peculiarities of the behavioral strategies of entrepreneurs during the period of their adaptation to the new conditions of activity in the post-modern world. The semantic significance of professional adaptation, professionalization, and psychology of the production environment, from which depends strategy of adaptive behavior and strategy of professional self-development was revealed. Adaptive and non-adaptive manifestations of personality behavior, which are based on the tendencies toward the contradiction or discrepancy of the “I”-basic and “I”-situational were analyzed. Behavioral adaptive strategies were considered in the article through the stability of patterns in behavior and habits; a desire of realization the capabilities of professional potential, understanding of the importance of business activities re-profiling, self-sufficiency and realization of appropriate strategies of resistance to economic risks and threats.

Key words: strategy of adaptive behavior, professional adaptation, professionalization, “I”-basic and “I”-situational.

Development of new market places in the post-modern world implies the use of new behavioral adaptation strategies by entrepreneurs in the new socio-professional situation. Adaptation to the professional activity in the modern stage is determined by the market environment, which includes a set of certain conditions, external forces and incentives that affect on the entrepreneur; as well as socio-economic situations with objective and subjective elements of the activity in which he takes part and interested, and take into account that all of this is conditioned by the psychology of the production environment. The psychology of the production environment determines the task of studying the person in the real system of market conditions, external forces, and motives that affect on the entrepreneur, including the system of objective and subjective elements of professional adaptation, which are united in his activities. Entrepreneur defend his adaptive behavior and professional self-development due to the process of professional self-realization, which leads to the further development of the psychology of the production environment and creation, during changes of the market environment, new forms of adaptive / non-adaptive strategies, which causes the emergence of new personality tumors. Significant sociogenic component of the personality is its basic “I” on which was carried out educational effect of significant environment and situational “I” that is a complex of ideas about oneself, which allows regulating personal invariants in various forms of behavior. Discordance (inconsistency) of the “I”-basic and “I”-situational substantially affects on the behavioral adaptation strategy, life performance and development of its own personality. Then, as the concordance (rapprochement) of the two “I” allows them feel itself adapted at the level of homeostasis, utility, and satisfaction with personal and professional potential, which allows to be varied in the new conditions of the existence in the post-modern world. Adaptive and non-adaptive manifestations of personality behavior, have tendencies for the storage and changes of social-professional systems, represent a mandatory condition for the development of the “specialist” personality and his professionalization.

Professionalization of some person deals with the assimilation of new types of activity, orientation in the system of connections that exist in the activity and between its varieties, which is carried out through personal meanings, we can say that every person defects its own significant aspects of activity and their assimilation. Entry into some profession is accompanied by the interiorisation of a person normative (formed culture or subculture) adaptive strategy. According to S. A. Druzilov [1], an adaptive

strategy is the majority of choices between the strategy of conforming to the market environment and the strategy of freeing internal resources of personal development, which includes the ability to solve moral and value problems and, if necessary, to withstand or transform this environment. In such situation, entrepreneurs are forced to adapt changes in the economic space and seek their place in new realities. This leads to the blurring of role-plays and increasing of subjective control over emotional experiences, especially in cases where the emphasis in life is focused on success in business, and the loss of professional meanings perceived as a defeat and the end of a life-long career. Proceeding from this (N. Chaikina, 2013) the adaptation to the professional activity is understood as the active interaction between the specialist and the socio-economic environment in order to achieve such relationships between them, which provide the greatest degree of efficiency in work, professional capacity development and personal satisfaction with professional self-realization [2].

Perceived by significant values, the entrepreneur is struggling that behavioral strategies are recognized not only externally by the market environment, but also really motivate joint activities, which leads to socio-economic changes in general. In the economic space, the non-adaptive behavior of a specialist becomes adaptive when created in the process of professional self-development their norms and values become the norms and values of the relevant market environment. At the same time, the entrepreneur ceases to perform the function of changing the market environment and begins to fulfill the function of its preservation and stabilization.

One of the key elements of the adaptive strategy model of a specialist is the strategy of his adaptive behavior. The strategy of adaptive behavior is the ability to constructively enter the production process, which is characterized by its norms, to master the necessary communicative algorithms of labor, which are determined by rules and schedules, fit into the existed information flows, into the system of business and interpersonal relations of the economic space [2]. Such adaptive strategy helps to make an effective professional socialization, which is associated with the accumulation of professional and personal experience in the post-modern world of existence. Entrepreneur's behavioral strategy of adaptation is characterized by the stability patterns in behavior and habits, desire to realize opportunities to overcome the weaknesses of the professional potential, desire to revise the business plan or to redevelop business activities, desire to self-sufficiency or to accept help from others. Behavioral level of professional adaptation includes the ability to tolerate the

expression and readiness for a tolerant attitude towards the others statements, defending their own position and point of view, and the ability to constructively interact. The entrepreneur feels pleasure not only from the received profit, but also from the fact that he chose a certain business, and doing it skillfully. In this way, his personality and his own choices are manifested. If arise economic threats that can influence on existence of some business, then switch on protective mechanisms of behavioral resistance strategy that directed on the desire to plunge into their activities and to restrain itself from the post-modern world, or, conversely, to go beyond the existing economic space and to create new partnerships or to change its production activities and expand the possibility of reorientation to a new vector of development in other areas of activity.

The transition from one system of socio-economic relations to another is always associated with great complications. The specificity of the psychological and economic problems of the port-modern world is determined by the need for assimilation of a new entrepreneurial experience, which testifies the great role in economic and social growth of small and medium-sized entrepreneurship that has the potential of economic transformational change. Modern market relations are constantly accompanied by increasing competition, which leads to the need to introduce modern methods, forms, and tools of economic space management.

Consequently, production environment forms the plane of radical changes in the implementation of the behavioral adaptive strategies of the entrepreneur, taking into account the impact of socio-economic risks and threats. This, in turn, causes necessity of conducting with motivated entrepreneurs training seminars on the development of adaptive strategies by them, using specially developed programs in interactive mode (for example, creating a personal SWOT-analysis to diagnose strengths and weak professional qualities of entrepreneurs, conducting training sessions, business and role games, etc.).

References

1. Druzilov S. A. The formation of human professionalism as the realization of an individual resource of professional development / S. A. Druzhilov. – Novokuznetsk: IPK Publishing House, 2002. – 242 p.
2. Chaikina N. O. The model of specialist adaptive strategy / N. O. Chaikina // Psychology and Personality: a science journal. – № 2 (12). – Kiev-Poltava, 2017. – P. 310-318.

HUMANITARIAN ISSUES OF EDUCATION AS AN ELEMENT OF DEVELOPMENT OF MODERN SOCIETY

Andrew Kablukov¹, Olena Murzina², Olena Raznatovska³

Zaporizhzhia State Medical University

Zaporizhzhia, Ukraine.

¹kablukov@zsmu.zp.ua, ²murzina@zsmu.zp.ua, ³raznatovskaya@gmail.com

Abstract. The report considers the fundamental nature of knowledge and education in modern society, which has its own influence on the development of educational strategies. The role of distance education in the training of specialists for the pharmaceutical industry of the region is discussed.

Key words: distance education, pharmaceutical education, information-educational environment.

In modern society it is important to find the optimal balance between the fundamental nature of knowledge and education. Education is an integral part of the development of modern society, due to its function, plays an integrated role in the formation of social communities and social institutions, the formation of the interaction of individuals.

People who are able to learn and work independently with information are needed in modern society – they alone can count on the success in the information society.

One of the problems in the south-eastern region of Ukraine is the lack of the necessary number of specialists in the pharmaceutical industry. The need for pharmacists in Ukraine is very high. This fact is easy to explain – the number of pharmacy networks in the country is constantly increasing, and such activity can only be carried out by an educated specialist. In this regard, there is a large number of people wishing to receive distant pharmaceutical education.

In the conditions of the information society, traditional systems of studying and technology can no longer fully meet the modern requirements for the training of specialists in various branches of the economy, and, above all, pharmacy, as one of the most knowledge-intensive and socially significant.

Correspondence form of study is currently one of the variants of the acquisition of a specialty by practitioners in-service.

At the same time, the training of a highly qualified pharmacist in conditions of correspondence form of study requires attention to the content, methodological aspects of the development of pedagogical conditions. The absence of research, which are concerned the basics of correspondence study and the impact of pedagogical conditions on the quality of educational activities, reveals one of the disadvantages of university training. Therefore, the issue of improving the quality of pharmacists training requires the search for new forms and methods of correspondence study.

One of these forms of training, based on modern information technology, is the distance form of study.

The urgency of distance study is that the results of social progress, which were previously concentrated in the field of technology, today are concentrated in the information field. This form of training allows the creation of a system of massive continuous professional education, general exchange of information, regardless of the temporal and spatial framework.

The introduction of distance study technologies in the educational process requires the implementation of certain types of works related to the preparation of online courses; the purchase of the necessary software; creating its own IT infrastructure etc. In this regard, for the training of students of the correspondence department, the most efficient technology, with the distance component, is the technology of distance-day form, which allows using an ordinary full-time teaching (in classes and laboratories) as well as distancing education.

Distance education will enable students of the correspondence department to use the information- educational environment, which includes training courses, computer information sources, electronic libraries, video and audio books, classical textbooks and tutorials.

If students have questions, distance study provides the opportunity to contact a teacher: by e-mail or video communication.

The optimal solution to the problem of correspondence training, taking into account the economic component, is the introduction of “cloud computing” in learning process using existing computer equipment, that is, technology that we call the technology of distance-day learning.

In Zaporizhzhia State Medical University (ZSMU), planning to improve the teaching of disciplines in correspondence and day departments, we decided to start organizing the educational process with the application of cloud technologies and calculations that will allow an educational institution to reduce the expenses for purchasing and maintaining software and computing resources. For this purpose, we've got a free set Microsoft Office 365 for schools, which provide users with all the capabilities of "cloud" services, and improve the working capacity of students and staff. Additionally, it was made a decision to create additional Wi-Fi zones to allow students and teachers to use several devices for communication and work: laptops, computers, smartphones, mobile phones etc.

In our university, we have chosen Moodle and Edx as the most promising for distance education.

Such organization of training allows students to acquire new knowledge independently through electronic resources at convenient time for themselves and to form responsible attitude to learning, planning time, selecting the pace of learning material and allows them to organize collaborative work on projects, discussions, workshops arranged in form of teleconferences and forums. Furthermore there is a process of online communication skills development. During such training, the process of organization of students' independent cognitive activity is carried out and allows to balance the basic and related knowledge through the independent learning of theoretical materials and doing the additional tasks.

Conclusions. The use of distance study technologies in medical universities of Ukraine during the training of pharmacists of the correspondence department will undoubtedly enable to find a solution to the regional problem of pharmacists' insufficiency, as well as increase the quality of knowledge and the professional readiness of a specialist to work in the chosen profession.

FORMATION OF THE IMAGE OF SECONDARY EDUCATION AS A BASIS ITS COMPETITIVENESS

Inna Komar

Specialized school I-III steps № 5

Mariupol, Ukraine

koinnamar@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the problem of forming a positive image of the institution of secondary education through the formation and development of a management team. The task of the management team is to manage the educational process and educate an intellectually developed personality. The notion of the image of the educational institution and its structure is revealed. The algorithm of creating a positive image of the institute of secondary education, problems and risks affecting the formation of a positive image is determined. The conditions of formation of an effective management team are determined. The system of principles of management influencing the basic indicators of activity of the educational institution – the quality of training, development and upbringing is determined.

Key words: image of institution of education, manager's image, innovative potential of school, corporate identity.

In conditions of educational reform of secondary education one of the main factors of the successful work of the school is the competitiveness and quality of providing educational services. It is this that will ensure that the graduates acquire the necessary vital competencies. Therefore, the formation of the image of the head, the individual image of the teacher and the institution of education are important factors of the school's attractiveness among the students, their parents and the staff. In the context of educational reform, it is important to develop an algorithm of actions that will help the institution of education become attractive and competitive in the market of educational services.

Western, Russian and Ukrainian researchers have become the basis for the development of the algorithm for the formation of a positive image of the institution of education in the conditions of social, social and economic changes [1-6].

In the works of L. Brown, O. Kudinov, G. Pocheptsov, peculiarities of the formation of a positive image of institutions were considered. The psychological foundations of the image of educational institutions are the works of L. Alekseyeva, O. Bandurka, A. Gromova, O. Zemlyanska, V. Shpalinsky. Problems and conditions for the formation of a management team are reflected in the works of B. Andryushkin, R. Griffin, O. Ilyin, Z. Starobinsky, S. Skibinsky, F. Khmil, V. Yatsuri. The activities of the head of the educational institution on the creation of the image is considered in the articles O. Omarov, G. Pocheptsova, E. Utkin, O. Felzer.

The purpose of this work is to actualize the need for the introduction of image-making as a component of the educational process in institutions of secondary education.

Image is a complex of coordinated factors that form the imagination of the institution of a person or social group.

We agree with Piskunova T. M. that the structure of the image of educational establishment consists of the following components: image of the head, image of the staff, internal image, visual image, image of educational service, social and psychological image [7]. Let's concretize the components of the image of the institution of secondary education.

The image of the manager – personal physical characteristics, social characteristics, professional characteristics.

The image of the personnel – qualification, personal qualities, psychological climate, sex-age composition, appearance.

Internal image – representation of employees about their institution.

Visual image – interior, laboratories, workshops, material and technical base, symbols of the institution.

The image of educational services is the content of training, the quality of education, the compliance with the standard of education, the formation of abilities, self-identification, the ability to self-fulfillment, the payment of educational and additional services.

Socio-psychological image – representation of the general public about the level of comfort of the school environment and its role in the social and cultural space of the city.

The algorithm for creating a positive image of the institution of secondary education consists of the following stages:

- 1) conducting a preliminary analysis of the public opinion about the institution of education;
- 2) identification of successful and problematic components of the image;
- 3) development of a strategy for forming the image of the school;
- 4) formation of the image of the school;
- 5) monitoring and correcting the image of the school.

Risks and peculiarities of formation of the image of the institution of secondary education:

- 1) multilayered and complexity of the institution's processes
- 2) lack of time on communications for image;
- 3) obscurity, vagueness of the image of most institutions;
- 4) lack of communication policy and strategy at the level of management of institutions;
- 5) the unpreparedness of the heads of institutions to publicity;
- 6) shortage of workers with appropriate education in the field of pr-technologies;
- 7) limited media channel.

As a result, creating a positive image will enhance the attractiveness and competitiveness of the school.

References

1. Štefko Róbert, Richard Fedorko and Radovan Bačík. "The Role of E-marketing Tools in Constructing the Image of a Higher Education Institution." *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 175 (2015): 431-438.
2. Pérez, Juana Patlán and Edgar Martínez Torres. "Evaluation of the organizational image of a university in a higher education institution." *Contaduría y administración* 62.1 (2017): 123-140.
3. Davidov D. G. Image in the context of psychological theory // *ImldzhelogIya: tendentsiyi y perspektivi rozvitku*. – 2003. – № 4. – C. 34-39.

4. Kiriya S. G., Kucher O. S. Formation of a positive image of an educational institution // *Tavriyskiy visnik osviti*. – 2015. – № 4 (52).
5. Mezheritska O. Implementation of imageology as a component of the educational process in higher education institutions // *Teoriya ta metodika upravlinnya osvitoyu*. – 2010. – № 3.
6. Sobchuk Nataliya, Lihobaba Olena. Imageology in the management of an educational institution // *Zavuch*. – 2014. – № 5 (527).
7. Piskunova Tatyana Nikolaevna. Conditions and factors for the formation of a positive image of an educational institution. *Moskva* (1998): 11.

KEY ASPECTS OF THE POLISH PHARMACEUTICAL MARKET

Julia Matsuieva
University of Wroclaw
Wroclaw, Poland
iuliia.matsuieva@uwr.edu.pl

Abstract. In this article will be provided an overview of the Polish pharmaceutical market. Research and innovation based pharmaceutical industry, plays a very important role, not only in improving the health status of the population of Poland but in economic growth. One of the most important features of the Polish pharmaceutical market is a market share of generic medicines, which is the highest among the European countries. This makes prices on Polish pharmaceutical market lower and enables competition. Another key point in the Polish pharmaceutical market is that any kind advertisement of medicinal products is completely forbidden from the year 2012. Therefore we can admit, that the health sector is strictly regulated, but in the case of Poland, it is regulated more strictly than in others countries of EU.

Key words: Polish pharmaceutical market, generic medicines, competition, health sector, innovation.

During the last decades, there are the debates about the pharmaceutical market, it's functioning, legal solutions to ensure its transparency and preservation of pro-health functions in Poland. The discussion also concerns the economic aspect. Should this market be treated as an element of a market economy with the legal restrictions or as a very hermetic market, accessible only for the specific professional group?

The Ministry of Health has legislative and supervisory powers over the pharmaceutical market. The URPL, WMiPB is a governmental agency responsible for the evaluation of quality, efficacy and safety of medicinal products, medical devices and biocidal products. It is subordinated directly to the Minister of Health. Safety of medicinal products is supervised by the President of the URPL, WMiPB,

who issues market authorizations and can withdraw a previously granted market authorization in case of unexpected and severe or life-threatening adverse effects.³⁵

According to the latest report of IQVIA, in the year 2017 the total value of Polish pharmaceutical market (including prescription medicines, hospital and mail order sales of e-pharmacies), calculated in retail prices was 38,3 billion PLN, which means growth about 4.9% each or about 1.8 billion PLN in money equivalent. The biggest part of the pharmaceutical market is constituted by pharmacies – 83,3%. The biggest sale was generated by a segment of prescription drugs (Rx – reimbursed and non-reimbursed), which had a 57.7% share in the open pharmacies market. It increased by 2.4%, or over PLN 431 million from the year 2016.

Consider the situation in which we have the consistent growth of pharmaceutical market value, it has the sense to analyze the quantity of the pharmacies in the country.

In 1990, at the beginning of the political transformation, there were about 4000 of pharmacies on the Polish market. Nearly 40% of this number were private pharmacies. In March 2010, there were 13,2 thousand on the same market pharmacies and all were private.

At the beginning of the last decade of the 20th century, there were 7,6 thousand inhabitants for one pharmacy and in 2010 an average number of inhabitants for one pharmacy was 2859. The above numbers suggest the appearance of a phenomenon that in the economy is called competition.³⁶

Analyzing the recent report of the Main Statistical Office of Poland we can find the following figures for the year 2017. By the end of the year 2017, in Poland were opened 13,3 thousand of pharmacies and 1,3 thousand of pharmacy points.

At the end of the year 2017, the number of inhabitants per 1 public pharmacy or pharmacy point was 2628 people (37 less than the year before).³⁷

As we can supervise the lowest number of inhabitants per one pharmacy in Poland, during the recent years, we can admit competitive conditions in this sector.

Competition is a process, when market participants, seeking to pursue their interests, try to present more favorable offers in terms of price, quality or other characteristics that affect the decision to conclude a transaction.

³⁵ The health system and policy monitor: regulation. Poland European region. World Health Organization, February, 2017, p. 7 <http://www.who.int/health-laws/countries/pol-en.pdf>.

³⁶ GUS, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, GUS, Warszawa 2001, s. 271.

³⁷ <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/zdrowie/zdrowie/apteki-i-punkty-apteczne-w-2017-roku,15,2.html>.

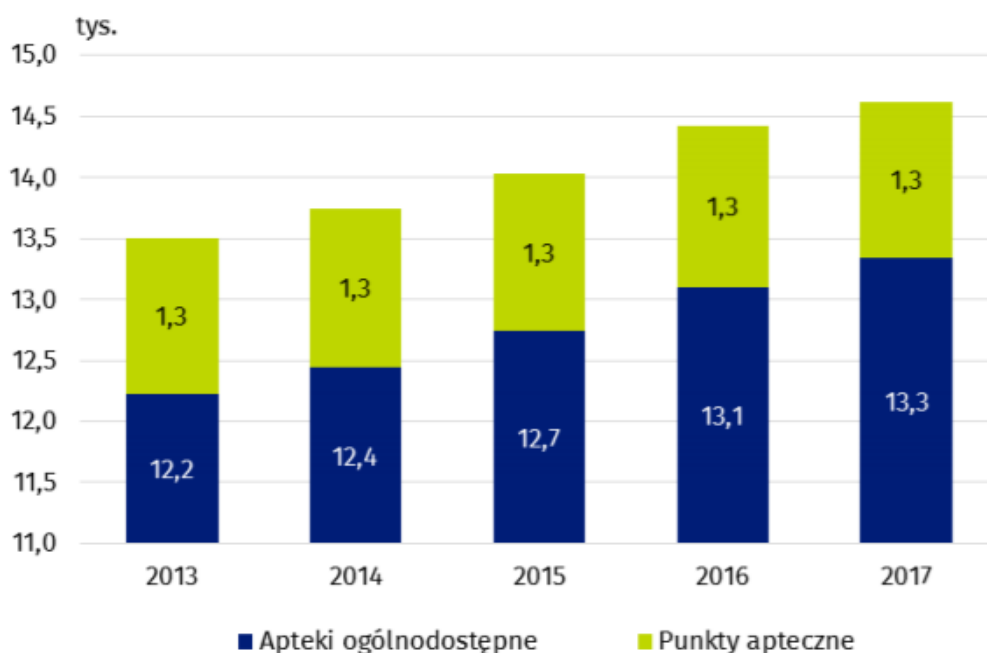

Fig. 1. Quantity of pharmacies and pharmacy points in Poland, years 2013-2017, thousands

Source: GUS report. Apteki i punkty ateczne w 2017.

Competition occurs between sellers who compete for money held by consumers – clients (doctors and patients). Therefore, entities offering products or services must collect information about what their competitors are doing and try to do it better. Demand-side entities (clients – patients) analyze the benefits they can get as a result of choosing a specific entity to meet their needs. Strong competitive forces are very crucial factor exactly in the pharmaceutical sector, as it will give the opportunity to people with chronic diseases save the costs of household and improve the quality of life.

Apart from the competition in the pharmaceutical market, another key factor which pushes down the prices is generic medicines entry. The research of prof. Simoens shows, that: “Poland has a mature, high-volume, low-value generic medicines market, primarily driven by the establishment of the reference price at the price of the cheapest medicine in combination with pricing regulation and the low level of medicine prices”³⁸. Poland has the highest market share of generic medicines among other countries of European Union, according to the European Federation of Pharmaceutical Industry and Associations, market share of generics is 60,4% for the

³⁸ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2765743/>.

year 2016 (Fig. 2), but in terms of quantity – generic medicines constitute up to 85% of the market. Generic medicines can be produced not only by developers of the original medicines but after the expiration of the period of exclusivity by any pharmaceutical manufacturer. This fact increases the competition on the pharmaceutical market as well. The decreasing of prices in the Polish pharmaceutical market can ensure better access of the citizens to the medicines.

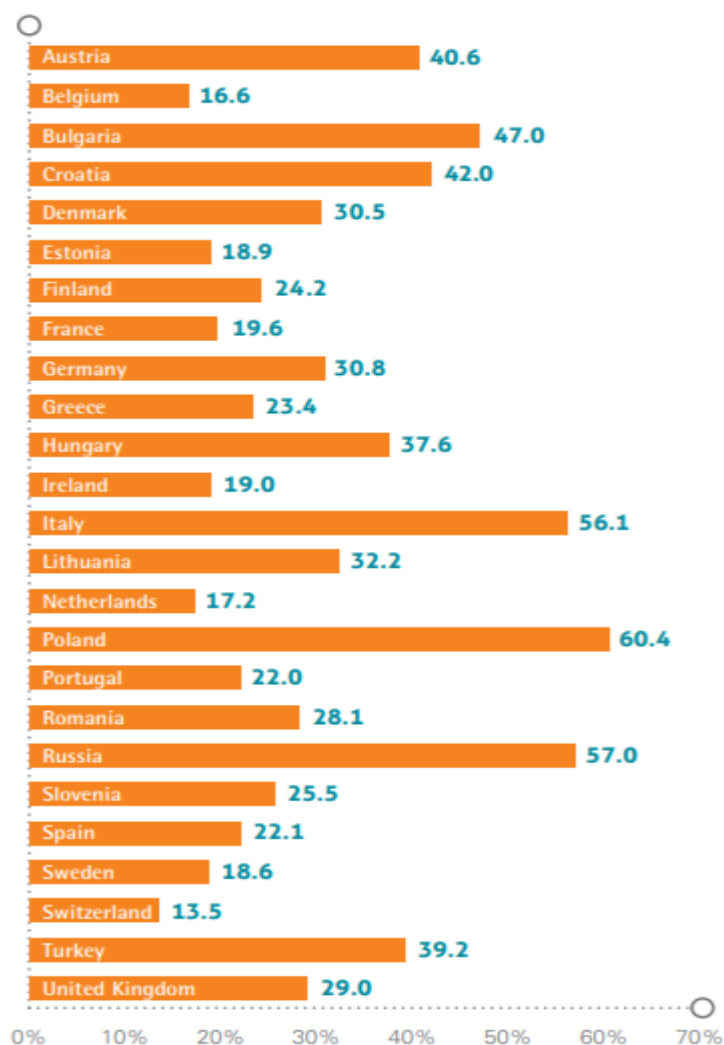

Fig. 2. Share (estimated – in %), accounted for by generic in pharmaceutical marketsales value (at ex-factory prices), 2016

Source: European Federation of Pharmaceutical Industry and Associations.

The Pharmaceutical Industry in Figures Key Data, 2018, p. 17

The other fact that can affect the market is a total ban of an advertisement on the pharmaceutical market, introduced on January 1, 2012, at the initiative of the pharmacy self-government. However, as it turned out, in practice it led to the closing of many pharmacy programs of a pro-health nature and to the complete elimination of

programs in which pharmacies gave the discounts for particularly vulnerable groups of patients (seniors, young mothers, people with disabilities, big families).

This prohibition is primarily felt by patients: they will not be able to use loyalty and promotional programs, they will not be able to easily compare prices between pharmacies, drug prices in pharmacies will increase.

The ban on advertising, however, unintentionally affected the competitiveness of pharmacies: they do not have the possibility of competing with other entities on the retail distribution market, including pharmacies, food store chains or gas stations, which also offer OTC preparations, cosmetics or hygiene products, but are not covered by anti-advertising regulations.

Overall, these findings challenge that the Polish pharmaceutical industry as the most innovative among other economic sectors shows development and stable growth of about 5% annually. The high number of pharmacies and share of generic medicines on the Polish pharmaceutical market are the key factors influencing price on the market.

IMPLEMENTATION OF A COMPETENCE APPROACH INTO THE PROCESS OF TRAINING FUTURE TEACHERS IN UKRAINE

Iryna Pinchuk

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Hlukhiv, Ukraine

pinchukiryna6@gmail.com

Abstract. The article deals with understanding the concept of “competence approach” in education and the points of view of different Ukrainian scientists on implementing competence approach into the process of future teachers’ training. A list of key competencies is proposed by Ukrainian scientists, which is based on the competences recognized by European Council.

Key words: competence approach, future teachers, training process, education.

Introduction. Today in Ukraine the process of reforming the educational system, aimed at the development of a teacher’s personality and at the standards according to the European requirements.

Competence approach becomes the reality of modern education and is actively implemented in the educational process of our country, since solving the problems of modern school requires a substantial strengthening of independent and the productive activity of future teachers, the development of their personal qualities and creative abilities.

Main material. The competence approach as a direction for the modernization of education was substantiated by V. Serikov [1]. He believes modern content of education is reflected in competence approach that consists of not only knowledge component, but also the experience in solving life problems, the implementation of key functions, social roles and competencies. Competence approach is determined not by students' knowledge, but by developing the skills to solve problems that arise in life situations.

According to H. Selevko [2], the competence approach means a gradual reorientation of the main educational paradigm to create conditions for mastering the

complex of competences, which signify the potential, the ability of students to survive and sustain a life in the conditions of a modern multidimensional sociopolitical, market and economic, intensive information and communication space.

Similar statements are made by V. Khymynets [3], who believes that a competence approach moves accents from the process of accumulating normatively defined knowledge, skills and abilities into the formation and development of students' ability to act practically and apply the acquired knowledge and experience creatively in different situations.

O. Hluzman [4] defines and summarizes the main ideas of the competence approach:

- competence approach is not fundamentally new to higher education;
- competence is not contradicted by knowledge and skills, it contains them, although they are not their simple sum;
- competence covers not only cognitive and operational-technological components, but also motivational, ethical, social, behavioral, contains learning outcomes, system of value orientations, therefore competence is formed not only during training but also under the influence of family, friends, work, politics, religion, etc.

Ukrainian scientists have made a significant contribution to the developing the problem of competences in education. According to the results of the work group of Ukrainian scientists and educational practitioners (O. Savchenko as the head, N. Bibik, L. Vashchenko, O. Lokshyna, O. Ovcharuk, L. Parashchenko, O. Pometun, S. Trubachova) the theoretical and applied questions of a competent approach was realized in the education of Ukraine. As a result, a list of key competencies is proposed: educational (the skills to learn), civic, general cultural, informational, social, health preserving, which are detailed in the complex of knowledge, skills, values, attitudes, abilities in the education and life spheres of students [16].

It was defined five key competencies as the most important ones for students' academic achievements as the criteria for their assessing in modern Ukraine. These competences are specified in different educational fields and subjects for each level of education. For example, when studying the subject "Foreign language" a communicative competence should be formed.

The analysis of modern state of Ukrainian education indicates that the basis for identifying key competencies in Ukraine has become the competences recognized by European Council. However, the Ukrainian list did not include basic competences in mathematics, science and technology, fundamental skills of reading and writing, with which you can define the so-called “minimal competence”.

According to O. Savchenko [17], the choice of the most important general (key) competencies should take place at the fundamental level, taking into account topical ideological ideas about society and the individual and their interaction. The influence of cultural and other contexts of a society and country should also be taken into account.

Conclusions. In modern science, we observe a steady tendency to establish not only the concept of “competence approach”, but also the comprehensive realizing its content, since the implementation of this approach is based on the understanding that the progress of mankind depends not only on economic growth, but on the level of development of an individual. Modern concepts of pedagogical education are based on the ideas of developing human resources and self-developing educational institutions and subjects of the pedagogical process. Thus, among the principles of teachers’ professional development and educational managers, the main one is the implementation of a competent approach to the development of teachers’ professional qualifications. It requires the transition from the qualification to a competence that allows changing professional activity, caused by socio-economic changes, the dynamics of the labor market, and the concept of the Bologna process.

References

1. Bolotov V. A., Serikov V. V. Kompetentnostnaya model': ot idey k obrazovatel'noy paradygme. *Pedagogika*. 2003. № 10. S. 7-13.
2. Hluzman O. V. Bazovi kompetentnosti: sutnist' ta znachennya v zhyttyevomu uspiyku osobystosti. *Pedahohika i psykhohihiya*. 2009. № 2. S. 51-61.
3. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: Svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy / za zah. red. O. V. Ovcharuk. Kyiv: K.I.S., 2004. 112 s.
4. Savchenko O. Ya. Uminnya vchytysya yak klyuchova kompetentnist' zahal'noyi seredn'oyi osvity. *Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy*. Biblioteka z osvith'oyi polityky / za zah. red. O. V. Ovcharuk. Kyiv: K.I.S., 2004. S. 34-52.

5. Selevko G. Kompetentnosti i ikh klassifikatsyya. *Narodnoye obrazovaniye*. 2004. № 4. S. 138-143.
6. Khymynets' V. Kompetentnisnyy pidkhid do profesiynoho rozvytku vchytelya. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.
7. Chasnikova O. V. Kompetentnisnyy pidkhid v osviti yak osnova yiyi reformuvannya. *Narodna osvita: elektronne naukove fakhove vydannya*. – URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2607.

DEVELOPMENT OF BEHAVIOR NORMS THAT DETERMINE THE FORMATION OF THE HEALTHY LIFESTYLE OF ADOLESCENTS IN AFTERCHOOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE TRANSCARPATHIAN REGION

Yaroslav Syvokhop

Zakarpatsky Institute of Postgraduate Pedagogical Education

Uzhgorod, Ukraine

suvochopy@ukr.net

Abstract. The article examines the process of formation behavioral norms of healthy lifestyle in the conditions of the afterschool educational institutions in the Transcarpathian region. Considerable attention is paid to the problem of preserving health and preventing socially significant problems of adolescence by facilities and opportunities of the network of afterschool educational institutions. The emphasis is placed on a five-step algorithm for the formation of new behavioral manifestations that determine the healthy lifestyle of students in afterschool educational institutions.

Key words: health, teenagers, healthy lifestyle, afterschool educational institutions, sport and nature-study activities, health-improving camps.

Over the past decade, the overall health status of the country population has deteriorated significantly. The urgency of the problem of preserving and strengthening the health of young people has gained a national importance, since it is the youth, a prospective part of society that will build the future. The problem of implementing a healthy lifestyle in the environment of the youth is becoming a category that determines the level of national security of the country.

In adolescence in particular, it is important to form the need to be healthy and, on this basis, develop appropriate stereotypes of behavior and form healthy lifestyle habits. In our opinion, the most favorable conditions for the implementation of this process are in the afterschool educational institutions with the possibility of arranging sport and nature-study activities. The problem of strengthening the health of children is relevant in the work of afterschool educational institutions.

In the system of extracurricular education in Transcarpathian region, as of 2016-2017 academic years, there are 30 afterschool educational institutions, which are attended by 37694 students and employ 1,100 teachers [3]. Nevertheless, we consider that the potential of the afterschool educational institutions in this area of activity is usually not exploited to the fullest. In our opinion, much needed are the renewal of the content, forms, methods of work; methodological support and development of criteria for evaluating the process of forming healthy lifestyle skills in the conditions of the afterschool educational institution; advanced training for the pedagogues of the afterschool institutions [4].

The necessary direction of development and improvement of education in the system of extracurricular educational institutions is the improvement of health of the children and the formation of healthy lifestyle skills. We consider it expedient to note the proper potential of the process of developing healthy lifestyle habits of the teenagers during sports and nature-study work, which is being implemented by means of thematic camps in the afterschool educational institutions. In the modern educational space the function of camps has a qualitatively new meaning, in contrast to the mere implementation of certain educational programs. Therefore, the main feature that distinguishes the camp environment from the environment in which the child spends most of the time during the school year – is a change in lifestyle. It is this feature that is desirable to use in the formation of new behavioral norms and habits of healthy lifestyle among teenagers.

The algorithm of behavior (actions, activities) of students in the process of classes in extracurricular training is realized through the connection between information, motivation and behavior, thus revealing the essence and direction of all components and the algorithm of students' life in the afterschool educational institutions. From the provision of reliable information (educational content of curricula of clubs, sections, workshops and other student associations that are constructed according to their age and needs), to the application of forms and methods of organization and implementation of sport and nature-study activities, which makes it possible to positively influence the system of values and the emotional sphere of a growing personality. We believe that this way a conscious assimilation of this information is ensured, which promotes the effective formation of cognitions and practical skills of informed and responsible behavior in various situations of risk of damage to one's own health. According to our understanding, behavior (actions and activities), is one

of the main determinants of maintaining and improving the health of students in the afterschool educational institutions, since its degree of influence far exceeds the influence of many other determinants (information, motivation, interest, needs). In this regard, we have changed the priorities of the formation of a healthy lifestyle in students from the prevention of diseases, negative actions and activities that detriment of their own health – to the formation of health-preserving and health-improving behavior (actions and activities).

Within the framework of the algorithm developed by us distinguished and characterized were five stages of the process of transformation of information, through its awareness and assimilation; recognition by the growing person of the value of such information, which determines the relevant motivations of its application in its own practical activities (behavior and actions), aimed at the final the result, that is the formation of a healthy lifestyle of the students.

The essence of the first stage was the awareness and assimilation of information by students (educational content of sectional and club classes in the afterschool educational institution, based on knowledge gained, skills and practical skills of preserving and improving their own health) through personal recognition as undeniable value. Interesting, and most importantly, useful information, from the point of view of the students themselves, on the preservation and improvement of their own health, their awareness of the need and the importance of adhering to a healthy lifestyle as a guarantee of their own health determines the formation and development of a value-motivational component, which causes desire to lead a healthy lifestyle themselves. This is the second stage in the transformation of the information that students have learned about the health preserving and health improving – into the modification of personal attitudes, the formation of clear motivations for the formation, and further adherence to a healthy lifestyle. Therefore, it refers to the identification and characterization of the attitudes of a growing person to their own health, manifested through the prism of related psychological growths. To such psychological growths N. Zimovets relates the fully developed attitude of the individual towards the relation to his life in society, claiming that “...the attitude to health is the position of the individual, which determines the regulation of reactions and the volitional pursuit of activities in relation to health factors for the optimal combination of personal capabilities and opportunities of the environment in order to achieve well-being.” [2, p. 9].

The essence of the third stage is to create conditions for students to make free decisions in the name of a healthy lifestyle. We determined as an important part of this stage – the creation of comfortable conditions for independent decision making by them, while the role of the teacher is only helping, correcting or counseling students about the nature, direction, degree of autonomy and the extent of the decisions [4, p. 54-55].

A characteristic feature of the fourth stage was the expansion of the processes of assimilation of the additional health preserving and health improving knowledge, relevant abilities and practical skills for the formation of a healthy lifestyle. And at the same time there is a mastering and application of own behavior, actions and activities of various intersubjective communicative, health-preserving and health-improving strategies, specific practical skills of conducting both individual work and the group work of club or section of the afterschool educational institution concerning sport and nature-study activities, socially useful and mass work. At this stage of educational work, role games, modeling of various educational situations are used, problem tasks are solved and individual and socially important mass and socially useful work is conducted in which students have to make their own choices, discuss possible options and take the most appropriate decisions for the implementation of their own individual or collective activities to lead a healthy lifestyle [1, p. 17-18].

The essence of the fifth stage consists of the undeniable awareness and assimilation; the formation of responsibility for the observance of a healthy lifestyle both in the educational process of extracurricular educational institutions and in everyday life; the formation of an adequate self-assessment of the effectiveness of individual work as well as work or in a group in a club, workshop or section concerning educational, cognitive and research activities, physical development, health-preserving, health-saving, nature-study, mass and socially useful activities. As a result, every student feels such desirable raise of his own stature among peers and adults. This gives grounds to conclude that the important result at this stage of forming a healthy lifestyle of students in afterschool educational institutions – is their self-determination and self-realization in a variety of health-preserving and health-improving forms of such work, which, accordingly, greatly increases the level of their socialization and social adaptation to the challenges and threats of modern society.

Therefore, we believe that the application of this hypothetical model in afterschool educational institutions may be effective, provided, that the design of educational content is based on the above-mentioned didactic principles, forms and

methods of its implementation. This will enable us to construct the behavior, actions and activities of students that support and exercise healthy lifestyle. Consequently, it gives us grounds for asserting the benefits of the afterschool educational institutions in solving the issues of developing a healthy lifestyle of students in comparison with other educational institutions, because their activity mostly occurs during free time of children and is based on voluntary nature, possesses the methodical potential, traditions and experience of educational work with adolescents. This in turn creates special conditions for the teaching staff for the organization of the educational process to achieve positive results in the formation of a healthy lifestyle, which requires the consolidation of efforts of general education institutions, afterschool educational institutions, families, mass media and other social institutions.

References

1. Vynoghradova T. V. Metodyka provedennja treninghiv jak interaktyvnoji formy roboty z problem formuvannja navychok zdorovogho sposobu zhyttja / T. V. Vynoghradova // Ped. skarbnycja Donechchyny. – 2004. – № 2. – S. 17-18.
2. Zymivecj N. V. Socialjno-pedagoghichni tekhnologhiji formuvannja vidpovidaljnogho stavlennja do zdorov'ja v uchnivsjkoji molodi: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: 13.00.05 / Zymivecj Natalija Volodymyrivna. – Lughansjk, 2008. – 20 s.
3. Osvita Zakarpattja u cyfrakh i faktakh. 2016 / 2017 navchaljnyj rik: Dovidkovo-informacijne vydannja. – Uzhghorod: Kp "Uzhghorodsjska misjska drukarnja", 2017. – 144 s.
4. Pustovit Gh. P. Pozashkiljna osvita i vykhovannja: pidruchnyk / Gh. P. Pustovit. – K.: Pedagoghichna dumka, 2013. – 272 s.
5. Syvokhop Y. M. «Formuvannja navychok zdorovogho sposobu zhyttja uchnivsjkoji molodi v umovakh pozashkiljnykh navchaljnykh zakladiv». Naukovyj visnyk Uzhgorodskoho nacionaljnoho universytetu: Serija «Pedagoghika. Socialjna robota». – № 21. – 2011 r. – C. 178-180.

THE BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN THE MODERN ECONOMY

Svetlana Tutunnikova¹, Dmitriy Riabovol²

V. N. Karazin Kharkiv National University

Kharkiv, Ukraine

¹svetatutunnikova@mail.ru, ²dimaruabovol@gmail.com

Abstract. The key principles of the blockchain technology are disclosed and the prospects of their application in economic processes are revealed. Based on actual data, the main limitations of centralized organizations (including commercial ones) are described and promising tools for their mitigation or removal are indicated in the context of using up-to-date technologies of using the principles of blockchain. Prospects for further research are the analysis of new tools based on the blockchain technology in the banking sector, in settlements between suppliers, cross-border transactions, and the use of the principles of them in the "shared economy" and the "Internet of things".

Key words: blockchain technology, decentralized register, peer-to-peer network, new technologies in economics and entrepreneurship.

The modern economy is now in a dynamic and complex state of development. The main vector of changes is the fourth industrial (technological) revolution, leading to the formation of the digital economy.

The digital economy is formed on global information and communication networks, which insensibly include into their orbit and unite all the actors: producers and consumers, partners and customers into a single economic mechanism.

The technological basis of the "network economy" is the platform – a digital environment, a software and hardware with a set of specific servers. Blockchain is the technology for distributing databases (without a single center), supported by all users of the network.

Within the framework of this publication, the closest attention will be paid to the period of Web 2.0 and Web 3.0 – the specific stages of the development of the World

Wide Web and the network interaction between the members of society and economic agents, marked by many scientists [1].

The technology of blockchain (distributed register, peer-to-peer and independent network) is interesting both from the point of the very possibility of strengthening the concept, and from the practical point of view – how to solve some social and economic problems more efficiently with the use of it. Today one should already make predictions about how and when the implementation of this principle will take place in this or that sphere of the economy.

Not limited to just assessing the role of decentralized networks as a way of acquiring a virtual currency (Bitcoin, Ether, etc.) – it is worth analyzing the full scale of the possible impact of a truly impressive functional of the peer-to-peer network principle. And this impact will possibly take place in the scale of such socially and economically important aspects as: bank settlements (between the client and bank, and between banks); international settlements (billions of dollars sent by labor migrants to their homeland); commodity transactions; transport transactions.

One of the biggest problems in the global economy, the solution of which is the main goal of the blockchain technology, is the destruction of the opacity and inefficiency of centralized organizations. This can include social networks and organizations behind them; the largest Internet companies that collect data and use it to analyze and identify the exact habits of users, thus targeting the advertising; international payment services (Western Union), charging large fees for their services. Often even charity organizations make the same "mistakes" as administrative hierarchical structures. For example, after the earthquake in Haiti in 2010, about a quarter of donated funds to the Red Cross (about USD125 million) were directed to the needs of the organization's management, and not to the tasks of helping those in need [2].

As for the problem of intellectual property protection and its extreme insecurity, it is estimated that only companies headquartered in the US annually receive less than USD200 billion in revenue due to the flood of uncertified copies entering the markets worldwide [3].

According to the calculations of experts, one Ukrainian programmer roughly creates USD1 million of new value [4]. Given the fact that the cost of software products does not have geographical limitations, we realize the whole scale of the distribution of value outside the national economy.

For a more complete understanding of the essence of this technology, as well as why all of the above problems will probably be completely (or at least partially solved), and solutions are implemented in various spheres of economic activity, it is worth turning to the origins of its creation. Within the framework of the science of cryptography, the principles of secure interaction between contractors with the use of certain mechanisms of data encryption, non-disclosure of transmitted information, were mentioned for the first time. This happened in the 1970's [5]. As the technical progress accelerated, by the end of the century many attempts were made to create a tool that would make payments outside the banking system accessible to a wide range of users. The first attempt to create a secure virtual currency was the DigiCash project in 1989 [6]. Numerous attempts and improvements followed, but all of them failed and were not used in the actual processes.

All these projects lacked at least one key principle – the consensus algorithm, i.e. simultaneous confirmation of the authenticity of the transaction by the distributed system of nodes within the network. That is, when the user X activates the transaction – for example, sending an amount of BTC 0,1, before the actual process of sending cryptocurrency, this operation will go through a confirmation that such a process does not happen anywhere else in the network, thus eliminating the danger of double spending. Based on this principle, the local network currency Bitcoin was formed. It was the first project to use the so-called consensus algorithm, and it was created in 2008 by anonymous programmer under the pseudonym of Satoshi Nakamoto [7].

Another aspect of the network, functioning with the use of the principle of blockchain is a peer-to-peer structure. There is no ranking of users – they are all equal in usage rights and cannot manipulate the network, as well as the processes occurring within it. In other words, users do not need to trust each other – they only trust cryptography, which is so reliable that it will theoretically take thousands of years to decrypt a private key (from a Bitcoin wallet, storing assets of the user), even with the use of supercomputers.

As for the regulation and legislative fixation of the role of blockchain technology in the economy, it can be noted that the technology itself and the principles underlying it cannot be banned by their nature itself. However, many inventions and projects based on it (primarily cryptocurrencies), are currently subject to regulation or prohibition in a number of countries. This includes China, Vietnam, Mexico, Saudi Arabia, Bangladesh, Egypt, Macedonia, etc. [8].

In the EU countries, there is an active discussion on this subject, but cryptocurrencies are already recognized as a legitimate means of payment. Moreover, they fall under the category of assets, growing in value (Great Britain), and in some countries transactions with them are even exempt from VAT (Norway, Sweden, Finland) [the same source].

In the United States and Canada, cryptocurrencies are legal both for payment of goods and services, and for the transactions with them on the exchanges (trading). In Ukraine, their status has not been finally determined yet. Although some laws regulating the processes of using cryptocurrencies are planned to be introduced by the government, there is no big achievements to mention at the time of writing this publication [9].

Thus, based on the scientific facts and developments cited in this publication, the further studying of this technology and its future role in the global economy, as well as in financial operations and the security of each of its participants, is extremely topical. Numerous examples of real use of the principle of a peer-to-peer, decentralized network – both in entrepreneurship and in the transactions between banks, allow us to speak about the emergence of a new direction.

The task of institutional design, covering the activities of business entities, is actual too. It is important that these changes contribute to transparency, inclusiveness and effectiveness. The task of increasing the technological literacy of business entities is no less important and difficult.

After the Web 1.0 and the Web 2.0 periods, when users of the World Wide Web only visited web pages, communicated with each other and interacted with applications, we can now talk about the origin of a new stage – the Web 3.0, under the aegis of decentralized interaction and transparency of many processes in economy and entrepreneurship worldwide.

References

1. Nations D. Is Web 3.0 Really a Thing? URL: <https://www.lifewire.com/what-is-web-3-0-3486623>.
2. Holley P. The Red Cross had \$500 million in Haitian relief money, but it built just 6 houses. URL:

https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2015/06/04/the-red-cross-had-500-million-in-haitian-relief-money-and-it-built-just-6-houses/?noredirect=on&utm_term=.127437113811.

3. Gaille B. 24 Remarkable Counterfeit Goods Statistics. URL: <https://brandongaille.com/24-remarkable-counterfeit-goods-statistics/>.

4. Цифрова адженда України – 2020 (“Цифровий порядок денний” – 2020). URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 25. 08. 2018).

5. Advances in Cryptography since World War II. URL: <https://www.codesandciphers.org.uk/heritage/ModSec.htm>.

6. Daniel K. The Early History of Virtual Currency and Cryptocurrency. URL: <https://medium.com/@danielsfskim/the-early-history-of-digital-cash-and-cryptocurrency-b87436711de0>.

7. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.

8. 11 countries where Bitcoin is still illegal. URL: <https://bitcoinist.com/11-countries-bitcoin-still-illegal/>.

9. Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ КІБЕРБУЛІНГУ ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ганна Едігер, Ірина Парфеній

заклад загальної середньої освіти I-III ступенів № 10

Торецьк, Україна

ir.parfeniy@gmail.com

Abstract. Cyberbullying is a recent form of aggression that involves brutal actions to inflict, harm, humiliate the person using information and communication tools: mobile phones, emails, social networks, etc. The article deals with the structure of cybersquatting, the main methods of influencing the victim and the causes of this phenomenon. A number of techniques for identifying aggressors and victims are presented, and methods of prevention of virtual aggression among students and parents are offered. Attention is drawn to the need for broad educational work among the participants in the educational process on cases of cyberbullying.

Key words: cyberbullying, aggressor, victim, trolling, HappySlapping.

Анотація. Кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікативних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо. У статті розглядається структура кібербулінгу, основні способи впливу на жертву та причини цього явища. Наведено ряд методик щодо виявлення агресорів та жертв, пропонуються способи профілактики віртуальної агресії серед учнівської молоді та батьків. Звертається увага на необхідність широкої освітньої роботи серед учасників освітнього процесу щодо випадків кібернасилля.

Ключові слова: кібербулінг, агресор, жертва, тролінг, хепіслепінг.

Становлення епохи інформаційного суспільства передбачає трансформації в усіх сферах життя людини. Разом із низкою позитивних тенденцій відмічаються деякі негативні наслідки неконтрольованого поширення медіаконтенту. Саме врахування змін медіаспоживання, а також знання та попередження нової форми жорстокості – кібербулінгу у віртуальному середовищі, є пріоритетними завданнями для учасників навчально-виховного процесу. Кібернасилля стрімко набирає обертів в учнівському середовищі і все частіше призводить до нещасних випадків. З огляду на це, тема науково-дослідницької роботи є надзвичайно актуальною.

Сьогодні показує, що найактивнішими користувачами мережі Інтернет є підлітки. Статистика подає, що в Україні мережею Інтернет уже користується 200 тис. дітей у віці від 5 до 18 років, і з кожним роком кількість юних користувачів збільшується в середньому на 30%. При цьому тільки 15% батьків знають про труднощі, з якими стикаються їхні діти в Інтернеті, а ще менше про основні засоби безпеки користування у мережі Інтернет.

Соціальні мережі швидко стали природною частиною повсякденного життя сучасної молоді. В соцмережах підлітки знайомляться, пропонують зустрічатися, запрошують на побачення, сваряться і, найстрашніше, «тролять», тобто цькують один одного. Об'єктом знущання може стати кожний, але не кожний це зможе витримати і дати відсіч.

Дослідження показало, що кібербулінг має певну структуру: агресор, потенційна жертва, спостерігач. Вплив на жертву може здійснюватися наступними способами: використання особистої інформації, анонімні погрози, переслідування, тролінг і флеймінг, наклеп, хепіслепінг (радісне побиття).

Було з'ясовано, що причини кібербулінгу поділяються на дві групи: об'єктивні (прагнення до авторитету серед друзів та однолітків, помста за минулі образи, нудьга) та суб'єктивні (негативний вплив сім'ї та середовища, відсутність державної політики запобігання кібербулінгу, пропаганда насилля в ЗМІ).

Отже, ця проблема зачіпає не лише дітей та підлітків (безпосередніх учасників), а й дорослих, які повинні підтримувати і допомагати своїм дітям у такій ситуації та запобігати можливості залякування.

Тому нами було проведено дослідження, яке проходило у чотири етапи:

1) анкетування підлітків, батьків, учителів;

2) інтерв'ю у класах, де було виявлено найбільший рівень розповсюдженості булінгу,

3) методика «Незакінчене речення» з виявленими учнями-жертвами та учнями-булерами,

4) контрольне опитування, після проведення профілактичних заходів.

В анкетуванні взяли участь 120 учнів, 68 батьків та 25 учителів. За результатами анкетування: 100% опитаних зареєстровані в соцмережах, 75% учнів хоча б раз ставали жертвами кібербулінгу, 88% хоча б раз використовували кібербулінг як засіб знущання над людьми, 80% опитаних були свідками кібербулінгу, 82% учнів проявляють агресію на дії провокаторів, найвищий рівень розповсюдженості кібербулінгу серед учнів 8-9 класів.

Аналіз інтерв'ю учнів 8-9 класів показав наступне: 100% учнів вважають кібербулінг небезпечним, але тільки 48% – злочином; 53% опитаних систематично піддаються кібербулінгу, але 100% надсилали образливі повідомлення іншим (68% – «зворотна хвиля», 32% – розвага); 38% опитаних вважають себе жертвою, 46% – булером, 16% – одночасно і тим, і іншим.

Методика «Незакінчене речення» має наступні результати:

- більшість дітей кожного дня отримують образливі повідомлення;
- основна причина кібербулінгу – я не таких як інші (відмінник, старий одяг, старий телефон, соціальний статус батьків);
- «агресія на агресію» через незнання інших шляхів вирішення проблеми;
- 100% учнів не бачать способу вирішення цієї проблеми.
- жорстока поведінка по відношенню до інших обумовлена тим, що батьки не приділяють достатньо уваги дитині;
- перша спроба кібербулінгу через помсту.

Проаналізувавши дані дослідження, ми прийшли до висновку, що проблема кібербулінгу існує в нашій школі. Як би це сумно не було, але це факт.

Тому під час роботи над цією проблемою ми розробили пам'ятки «Безпечний Інтернет» та «Правильна поведінка під час кібербулінгу» для учнівської молоді, поради для батьків «Дитина і соціальні мережі», склали медіатеку «Негативні прояви соціальних мереж. Кібербулінг», матеріали якої можна використовувати на уроках біології, основ здоров'я, виховних годинах; провели низку виховних заходів з профілактики кібербулінгу серед учнівської

молоді та тренінгові заняття для батьків; створили соціальні відеоролики «Доба сучасного підлітка» та «Стоп булінг!».

Після проведеної роботи з профілактики кібербулінгу, ми провели контрольне опитування, щоб дізнатись чи мають ефект наші дії. Треба відмітити, що:

- рівень обізнаності батьків з цієї проблеми підвищився;
- учні 8-9 класів, де рівень кібербулінгу найвищий, стали відповідальніше ставитися до своїх дій в соцмережах;
- а відсоток учасників анкетування, що вважали за потрібним залишитися осторонь, зменшився на 3%.

Таким чином, результати дослідження показали, що є гостра необхідність широкої освітньої роботи серед дітей, батьків, педагогів щодо випадків віртуальної агресії. Знищити повністю кібербулінг, як і традиційний дитячий булінг в його мінімальній формі, принципово неможливо, але це не значить, що дорослі можуть ігнорувати це явище, відсторонюватись від регулювання підліткових конфліктів. Насильство у медіа сфері справляє як негативний вплив на процес соціалізації молоді через формування девіацій, так і позитивний – активізуючий, стимулюючий до діяльності, пошуку нових рішень у процесі соціальної взаємодії, пошуку креативних рішень, розвитку власної суб'єктивності.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ФАХІВЦЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Сергій Мішин

Центральноукраїнський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка

Кропивницький, Україна

segor251986@gmail.com

Abstract. This article analyzes the approaches of modern scientists to the definition of "self-improvement", "professional self-improvement". The main components of professional self-improvement of teachers, requirements of society to professional characteristics of teachers are considered. Reasonably different views on the structure of professional self-improvement.

Key words: professional self-improvement, self-education, self-actualization, self-realization, specialist.

Анотація. У даній статті проаналізовано підходи сучасних учених до визначення поняття "самовдосконалення", "професійне самовдосконалення". Розглянуто основні складові професійного самовдосконалення викладачів, вимоги суспільства до професійних характеристик педагогів. Обґрунтовано різні погляди на структуру професійного самовдосконалення.

Ключові слова: професійне самовдосконалення, самовиховання, самоосвіта, самоактуалізація, самореалізація, фахівець.

Проблема професійного самовдосконалення особистості майбутнього фахівця становить значний інтерес для багатьох наук. Існують різні підходи до трактування поняття "професійне самовдосконалення". Зокрема, О. В. Борденюк характеризує професійне самовдосконалення як процес і вміння використовувати набуті в педагогічному інституті знання для свого інтелектуального зростання і вдосконалення професійно-значущих якостей [1].

У своїх дослідженнях Л. О. Сущенко визначила "професійне самовдосконалення" як внутрішній процес якісних самозмін, який відбувається за рахунок усвідомлення вчителем необхідності самовдосконалення, грамотного самоаналізу, власних роздумів і порівнянь своєї педагогічної діяльності з іншими педагогами, яких визнано зразковими; мотивованого, цілеспрямованого і добре організованого саморуху до найкращого в собі [7].

Самовдосконалення людини може відбуватись у різних напрямках, мати різний зміст, будь-яка особа прагне розвивати у себе або вдосконалювати якісь фізичні якості, розумові, моральні, притаманні певній професійній діяльності та інші. Виходячи з цього, Т. В. Вайніленко визначає види самовдосконалення: моральне, розумове, фізичне, естетичне та професійне самовдосконалення. Окремо можна виділено особистісне самовдосконалення, до якого зазвичай входить виховання себе, розвиток необхідних особистісних навиків, інколи розвиток волі, мислення та інших психічних функцій [2; 3].

Підґрунття самовдосконалення особистості педагога утворюють усвідомлення ним своєї професійної ролі, осмислення можливих педагогічних рішень та їх наслідків, узагальнення своєї професійної діяльності та прогнозування її перспектив, здатність і готовність до самоконтролю і саморозвитку. В основі процесу самовдосконалення лежить психологічний механізм постійного подолання внутрішніх суперечностей між наявними рівнем професіоналізму (Я-реальне) і модельованим його станом (Я-ідеальне) [5].

Основними складовими професійного самовдосконалення викладачів вищих навчальних закладів визначено такі:

- 1) розвиток світоглядної та позиційної визначеності, моральності, розширення свого кругозору;
- 2) удосконалення професійних та організаторських якостей;
- 3) формування загальної, технічної, правової та педагогічної культури, естетичних та фізичних якостей;
- 4) постійне оновлення знань, удосконалення практичних навичок та вмінь;
- 5) формування навичок самостійної роботи над собою, здатності до постійного самовдосконалення, усталеної мотивації професійного та особистісного розвитку;

6) опрацювання вміння керувати власною поведінкою, потребами та почуттями, оволодіння методами та прийомами емоційно-вольової саморегуляції тощо [6].

У своєму дослідженні О. В. Діденко розширює сутність поняття самовдосконалення та визначає його як систематичну послідовну роботу особистості з удосконалення своїх якостей [4].

За твердженням І. А. Чемерілової, професійне самовдосконалення – це цілеспрямована, систематична, високоорганізована і творча діяльність, яка міститься в самотійному поглибленні і розширенні професійно-педагогічних знань, розвитку педагогічних умінь, здібностей і професійно-значущих якостей особистості і має на меті неперервне зростання педагогічної майстерності та особистісне самовдосконалення (І. А. Чемерилова, 1999).

Т. В. Вайніленко визначає професійне самовдосконалення як процес і результат творчого цілеспрямованого самотійного самодетермінованого руху фахівця від "Я-реального" до "Я-ідеального", від "Я-потенційного" до "Я-актуального", що здійснюється у формі професійного самовиховання, самоосвіти і самоактуалізації, забезпечує досягнення педагогом позитивних особистісних змін і є передумовою його успішної творчої самореалізації у професії [3]. У змісті професійного самовдосконалення вчителя автор виділяє три сутнісні складові: самоосвіту, що спрямовується на оновлення і поглиблення наявних у фахівця знань для досягнення бажаного рівня професійної компетентності; самовиховання як активну цілеспрямовану діяльність педагога із систематичного формування й розвитку в себе позитивних та усунення негативних якостей особистості і самоактуалізацію як розвиток і вияв власних сутнісних сил і потенцій педагога [2; 3].

На думку М. А. Ксьонзенко, професійно-педагогічне самовдосконалення є процесом і результатом цілеспрямованого самотворення, що досягається завдяки самоосвіті та самовихованню і забезпечує постійне підвищення майстерності вчителя та його творчу і професійну самореалізацію (М. А. Ксьонзенко, 2011).

За визначенням О. С. Прокопової, самоосвіта і самовиховання забезпечують розвиток професійно значущих якостей, професійну самореалізацію вчителя та детермінуються такими особистісними факторами, як мотивація досягнення і професійна самосвідомість (О. С. Прокопова, 2003).

К. А. Абульханова-Славська вкладає у зміст професійного самовдосконалення фахівця свідомий цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності і розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та особистої програми розвитку. Вимоги повинні бути трохи вищі наявних можливостей конкретної людини. Тільки в цьому випадку виникають передумови до самовдосконалення у вигляді внутрішніх суперечностей у процесі провідної діяльності фахівця, результатом вирішення яких є цілеспрямований розвиток власної особистості (К. А. Абульханова-Славська, 1998).

Основні вимоги суспільства до професійних характеристик педагогів можуть бути сформульовані таким чином:

- загальна широка освіченість, обізнаність у різних галузях;
 - глибоке знання вікової, педагогічної та соціальної психології, педагогіки, вікової фізіології, гігієни;
 - фундаментальне знання предмета, що викладається, нових досягнень і тенденцій у відповідній науці;
 - володіння методикою навчання і виховання;
 - любов до справи, вміння передати своє захоплення студентам;
 - творче ставлення до роботи;
 - знання дітей, вміння розуміти їх внутрішній світ, педагогічний оптимізм;
 - володіння педагогічною технікою і педагогічним тактом;
 - постійне вдосконалення знань і педагогічної майстерності
- (Н. В. Кузьміна, 1990).

Особистісною та професійною рисою фахівця слід вважати любов до дітей, без чого неможлива ефективна педагогічна діяльність.

Важливою передумовою процесу самовдосконалення є ставлення самого фахівця до цих вимог. Лише при усвідомленому прийнятті вимог фахівець буде відчувати потребу у самовдосконаленні. Потреба знаходить свій предмет в образі "Я-ідеальне професійне" і стає мотивом в роботі над собою ("Я-реальне професійне" і деякий уявний (модульований) його стан "Я-ідеальне професійне"). Чим більше спеціаліст ототожнює себе з кінцевою метою своєї конкретної діяльності, тим сильніше його мотивація, ефективніше праця, вище якість (М. И. Станкин, 1998).

Проаналізувавши різні погляди на структуру професійного самовдосконалення, (О. В. Діденко, Л. В. Дудікова, В. С. Завірюха, Л. Г. Лаптев, А. І. Подольська, О. С. Прокопова, В. О. Сластьонін, Т. В. Шестакова та інші) можна зробити висновок, що самовиховання та самоосвіта є основними структурними елементами професійного самовдосконалення майбутніх фахівців.

Одним із засобів самоосвіти є самоспостереження, а одним із процесів є самоорганізація. Самоосвіта фахівця, в першу чергу, проявляється через власну самооцінку зіставлення Я-реального і Я-ідеального та його самосприймання (С. И. Миропольский, 1972).

Самовиховання здійснюється на підставі самовивчення, спрямоване на самосвідомість та саморозвиток особистості. Саморозвиток особистості може виявлятися як у неусвідомлених формах (наслідування, адаптація, гра тощо), коли індивід не має на меті змінити себе власними зусиллями, так і у вищих, усвідомлених формах, таких, як самовиховання. Метою самовиховання на сучасному етапі є самоактуалізація і самореалізація потенційних можливостей, природних здібностей та активне самоутвердження в суспільному житті. Самоактуалізація – прагнення людини до самостійності, самовираження, активізації всіх можливостей свого організму. Процес самореалізації – це розширення зони самоусвідомлення. У структурному відношенні самоусвідомлення – це єдність трьох складових компонентів: пізнавального (самопізнання), емоційно-оцінювального (самоставлення) і дієво-вольового (саморегуляція, самоконтроль).

Література

1. Борденюк О. В. Психологические факторы профессионального самосовершенствования будущих учителей: автореф. дис. на соискание науч. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. "Теория и методика профессионального образования" / О. В. Борденюк. – К., 1983. – 24 с.
2. Вайніленко Т. В. Самовдосконалення особистості як наукова проблема / Т. В. Вайніленко // Вісник: збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова / Укл. П. В. Дмитренко, О. Л. Макаренко, О. П. Симоненко. – К.: НПУ, 2004. – Вип. 5. – С. 50-52.

3. Вайніленко Т. В. Сутність та зміст професійно-педагогічного самовдосконалення / Т. В. Вайніленко // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Чернівці: Рута, 2005. – Вип. 278. – С. 13-20. – Серія: Педагогіка і психологія. – С. 19-20.
4. Діденко О. В. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх офіцерів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / О. В. Діденко. – Хмельницький, 2006. – 13 с.
5. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
6. Психология и педагогика: учеб. пособ. / под ред. А. А. Бодалева, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева, В. А. Сластенина. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 585 с.
7. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". / Л. О. Сущенко. – Київ, 2009. – 20 с.

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВУЗУ

Юлія Мусхаріна¹, Анастасія Адаменко²

Донбаський державний педагогічний університет

м. Слов'янськ, Україна

¹musharina_u@ukr.net, ²nastena.adamenko.25@mail.ru

Abstract. This article defines the notion of creativity and fundamental sciences for its study; conditions and principles of formation of creative potential of students are analyzed; empirical paths established, that the main differences in the creativity of students in the staff and women are based on the availability of the structure of creativity of the households of the additional components of originality and uniqueness.

Key words: creativity, creative abilities, creative activity, development of creativity, professional self-improvement.

Анотація. У даній статті визначено поняття креативності та основні наукові підходи її дослідження; проаналізовано умови і принципи формування креативного потенціалу студентів; емпіричним шляхом встановлено, що основні відмінності креативності студентів чоловічої та жіночої статі полягають у наявності у структурі креативності дівчат додаткових компонент оригінальності та унікальності.

Ключові слова: креативність, творчі здібності, творча діяльність, розвиток креативності, професійне самовдосконалення.

Трансформація вищої освіти в сучасних умовах передбачає всебічний розвиток особистості, її здібностей, нахилів, життєвих і професійних компетенцій, вищих психічних функцій. В освітньому процесі на перший план виходить унікальна цілісна особистість, яка навчається, прагне максимально реалізувати свої можливості, і тому проблема успішності її навчальної діяльності набуває особливого значення [1]. При переході на нову систему навчання стає актуальним питання створення такої системи психолого-

педагогічного забезпечення навчального процесу, яка б здійснювала супровід професійної підготовки студентів в рамках вищого навчального закладу. Однією з основних умов вирішення цього завдання є застосування диференційованого індивідуального підходу до студентів у процесі навчання, що базується на знанні особливостей їхнього когнітивного розвитку, мотивації, творчих здібностей, вольових якостей і т.п.

Об'єктом нашого дослідження є креативний студент як суб'єкт навчально-професійної діяльності, її предметом – психологічні особливості креативного студента. Мета дослідження – виявити психологічні особливості і гендерні відмінності у структурних компонентах креативності студентів.

Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання:

1. Розглянути сутність креативності як особистісної властивості та ознайомитися з концепцією креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності.

2. Визначити основні умови і принципи формування креативного потенціалу студентів.

3. Проаналізувати психологічні особливості креативності студентів вищого навчального закладу на початковому етапі професійної підготовки.

Сучасне розуміння креативної особистості формувалося різними школами й напрямками: практикою психоаналізу (З. Фрейд, Е. Еріксон й ін.), гештальтпсихологією (М. Вертхеймер, Г. Мюллер й ін.), аналітичною психологією (А. Адлер, К. Юнг й ін.), генетичною психологією (Ж. Піаже, Д. Коффка й ін.), культурно-історичною теорією Л. С. Виготського і багатьма школами вітчизняної психології (П. Я. Гальперин, О. М. Леонтьєв й ін.). Сьогодні цю проблему розробляють такі вчені як Д. Богоявленська, А. Долматов, А. Матвеев, В. Моляко, А. Морозов, О. Музика, М. Назаренко, К. Торшина, Д. Чернілевський, С. Яланська та ін. Проблема складності вивчення креативності полягає в тому, що вона вивчається на стику суміжних областей психічного життя: творча діяльність, творче мислення, творчі здібності. Можна відокремити чималу кількість підходів, головним з яких є розуміння креативності як особливості інтелекту, специфічної потреби людини в пошуково-перетворювальній діяльності, властивості цілісної особистості. При

цьому більшість дослідників креативності ототожнюють її з творчістю (творчі здібності, творчий потенціал, творче мислення, творча обдарованість).

Креативність – синонім інноваційності, поняття, яке визначає здатність особистості до продукування принципово нового, духовного чи матеріального продукту [2]. Це елемент розвитку культури, важливий чинник творення самобутності нації.

Принцип креативності полягає в максимальній орієнтації на творчий початок у навчальній діяльності, при цьому в результаті навчально-педагогічного впливу має формуватись гуманна особистість, яка вміє відстоювати свою неповторність, толерувати розмаїття навколишнього соціального, політичного й економічного середовища. Існування людини має стати успішною життєтворчістю, що можливо, зокрема, і за умови відбору для навчального процесу тих знань, які є довготривалими цінностями. Позитивна динаміка організації креативної діяльності студентів у процесі навчання в педагогічному університеті знаходиться в прямій залежності від потреби в особистісно-професійному зростанні, нестандартному виконанні навчальних завдань, стійкому інтересі студентів до саморозвитку, самовдосконалення й професійного самоствердження.

Мета креативного навчання полягає в тому, щоб пробудити творчу активність студентів педагогічних університетів, сприяти становленню їхньої самостійності в мисленні та діяльності [3]. Для цього студент повинен підходити до навчання як до творчого процесу, самостійно оволодівати знаннями, усвідомлено формувати вміння та навички. Навчання для студентів повинно набути особистісного життєвого сенсу, який поєднує розум, почуття і волю та виявляється в спрямуванні творчої пізнавальної активності на життєве самовизначення і професійне самоствердження, оволодіння професією і розвиток своїх потенційних можливостей. Неупереджене, пристрасне ставлення до мети, завдань і процесу навчання загалом визначає успіхи студента в учбовій діяльності.

Процес розвитку креативності, як основи творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця буде протікати успішно, якщо в навчальній роботі забезпечити:

- індивідуалізований, диференційований і творчий підхід до студентів;

- використовувати можливості емоційного фактора і створювати позитивний емоційний фон навчальних занять;
- практикувати діалогічну форму взаємодії в системі «викладач – студенти»;
- надавати свободу вибору дій і способів вирішення навчальних завдань;
- заохочувати творчу ініціативу, активність, потреби у новизні і нестандартних діях студентів;
- проектувати ситуацію успіху для кожного учасника навчального процесу [3].

У процесі навчання важливо не стільки зміна змісту, форм і методів викладання, скільки становлення і закріплення особистісних установок, стимулюючих креативні дії студентів, їх постійний творчий ріст, розвиток здатності до оригінальності і творчої конструктивності думок майбутніх фахівців. Необхідно в процесі навчальної роботи навчити студентів самостійно думати, проявляти ініціативу і творчу активність, діяти винахідливо і нестандартно.

Майбутні фахівці повинні навчитися сприймати нове, розвивати у себе креативне мислення, вміння діяти творчо, відкриваючи нові горизонти пізнання і творчості. Використання дидактичних технологій і методик творчої роботи в навчальному процесі стимулюють виникнення потреби в постійному оновленні та зміні світосприйняття студентів.

Розвиток креативності як основи творчого потенціалу майбутнього фахівця забезпечується можливістю переходу до реалізації інноваційного підходу розвитку вищої освіти, що передбачає активізацію творчих дій студентів, їх креативних здібностей і можливостей, оволодіння ними методикою нововведень у професійній сфері та вироблення креативного стилю мислення на базі фундаментальної професійної підготовки.

Параметри креативності:

- оригінальність;
- семантична гнучкість;
- образна адаптивна гнучкість (зміна форми стимулу, щоб побачити в ньому нові ознаки);
- здатність народжувати нові ідеї в нерегламентованих умовах [6].

На розвитку креативних якостей ґрунтується розвиток процесів творчості.

Як зауважує В. Рибалка, володіння адекватним методико-діагностичним інструментарієм стає необхідною передумовою ефективного розуміння творчої особистості й педагогічного керування її розвитком [5, с. 146]. У зв'язку з цим перед нами постало завдання розробки комплексу психодіагностичних методик по вивченню креативності студентів та її складових. Оскільки до мисленнєвих компонентів креативності відносять дивергентне – творче (Дж. Гілфорд), нешаблонне (Е. Де-Бона) мислення, ми застосовували тест Дж. Гілфорда, що дозволяє вимірювати ці показники [7]. Нами також використовувалися тести «Креативність» (Н. Ф. Вишнякова, Р. В. Ткач), [4] тест Є.Торранса [6, с. 78-81].

За допомогою визначених методів діагностування можна діагностувати вісім компонентів креативності: творче мислення, допитливість, оригінальність, уява, інтуїція, емоційність, почуття гумору, творче відношення до професії.

Результати діагностики показали наступне. Хлопці у ранньому юнацькому віці достовірно вище, ніж дівчата оцінюють власні творчі досягнення. Це може свідчити про те, що вони приділяють творчим якостям особистості більше значення, ніж дівчата, що цілком узгоджується із отриманими раніше даними про більш розвинену для юнаків мотивацію творчої активності та побудову на цій основі планів на майбутнє.

Суттєвою відмінністю у факторній структурі креативності хлопців та дівчат на початковому етапі навчання виступає наявність у дівчат окремого фактору терплячості – компоненту вольової природи. Натомість, у хлопців-першокурсників чітко виступає окремий фактор (невербальні здібності). Наші дослідження показали, що основним в структурі креативності студентів на початковому етапі виступає фактор самоконтролю, що сполучає показники-критерії креативності (оригінальність, унікальність, самооцінка креативності) із такими показниками емоційної та мотиваційної сфери особистості, як інтелектуальна, комунікативна та загальної емоціональність, потреба у перспективі, мотивація спілкування, мотивація творчої активності тощо.

Висновки. Таким чином, визначено та проаналізовано основні наукові підходи дослідження креативності студента на початковому етапі професійної підготовки; емпіричним шляхом встановлено, що основні відмінності креативності студентів чоловічої та жіночої статі полягають у наявності у структурі креативності дівчат додаткових компонент оригінальності та унікальності; основним та системоутворюючим фактором у структурі

креативності студента на початковому етапі професійної підготовки виступає показник емоційності та оригінальності, який за психологічним змістом концентрує в собі акт створення творіння оригінального продукту та безпосереднє психічне переживання даного процесу.

Література

1. Вайніленко Т. В. Самовдосконалення особистості як наукова проблема / Т. В. Вайніленко // Вісник: збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова / Укл. П. В. Дмитренко, О. Л. Макаренко, О. П. Симоненко. – К.: НПУ, 2004. – Вип.5. – С. 50-52.
2. Матвеев А. Креативность: мысли вслух [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.arsvitae.ru/cgi-bin/cm/get_doc.fpl?doc_id=71.
3. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
4. Періг І. М. Діагностика креативності студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2007-3-2/19_Perig.pdf.
5. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посіб. / В. В. Рибалка. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
6. Яланська С. П. Психологія творчості: навчальний посібник / С. П. Яланська. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. – 180 с.
7. Guilford J. P. Basic conceptual problems in the psychology of thinking // San Diego. – 1979. – P. 95-110.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

Наталія Рижикова

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

Харків, Україна

goncharenkonat@gmail.com

Abstract. The article analyzes the state of the investment climate in Ukraine. The existing obstacles to the implementation of the investment climate formation priorities, which are of a systemic nature and cover the legal, economic, scientific and technological and financial components, are identified. The key features that hamper the improvement of the investment climate in Ukraine are outlined.

Key words: investment climate, direct foreign investments, state strategy, investors, tax burden.

Анотація. У статті проаналізовано стан інвестиційного клімату в Україні. Визначено існуючі перешкоди реалізації пріоритетів формування інвестиційного клімату, які мають системний характер і охоплюють правову, економічну, науково-технологічну та фінансову складові. Окреслено ключові характерні особливості, що стримують поліпшення інвестиційного клімату в Україні.

Ключові слова: інвестиційний клімат, прямі іноземні інвестиції, державна стратегія, інвестори, податкове навантаження.

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать соціально-економічна динаміка, ефективність залучення в світовий поділ праці, можливості модернізації на цій основі національної економіки.

Проблемі покращення інвестиційного клімату на державному рівні увага приділяється ще з 1991 року. На сьогодні в Україні вже створено правове поле

для здійснення інвестиційної діяльності. Зокрема, ця сфера діяльності регулюється низкою Законів України («Про інвестиційну діяльність» [1], «Про режим іноземного інвестування» [2], «Про інститути спільного інвестування» [3] тощо), понад 10 Указами Президента, а також Постановами та Розпорядженнями КМУ.

Згідно цих нормативно-правових актів, в Україні передбачено рівні права і гарантії захисту інвестицій для всіх суб'єктів інвестиційної діяльності. Водночас на захист іноземних інвестицій та формування рамкових умов для міжнародної інвестиційної діяльності додатково спрямовано ратифікацію Вашингтонської Конвенції про порядок вирішення інвестиційних суперечок між державами та іноземними особами та угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій, які підписані з 70 країнами світу.

Між тим, попри суттєві зусилля у формуванні відповідних організаційно-економічних та правових засад зміцнення інвестиційного клімату, міжнародними експертами відзначається лише незначне підвищення інвестиційної привабливості України у 2016 році. Так, Україна за показниками якості бізнес-середовища посіла 80 місце серед 190 країн світу у рейтингу Doing Business-2017, який готує Світовий банк (Румунія знаходиться на 36 місці, Білорусь на 37, Молдова на 44, РФ на 40, Туреччина на 69) [4].

Перебіг сучасних політичних процесів та практична реалізація встановлених цілей та пріоритетів поліпшення інвестиційного клімату в Україні, переважно негативно впливають на інвестиційний клімат й, зокрема, міжнародну інвестиційну привабливість України, підвищують ризики для інвесторів, зумовлюючи тим самим втрати в конкурентній боротьбі за світові інвестиційні ресурси. Протягом останніх років Україна залучила прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в декілька разів менше, ніж інші країни Центральної та Східної Європи, а частка країни в світових потоках ПІІ залишається надзвичайно низькою. За даними аналітиків американського видання *Howmuch* на 01. 01. 2016 року до топ-5 країн, що залучають найбільше прямих іноземних інвестицій входять Китай – \$128,5 млрд, Гонконг – \$103,3 млрд, США – \$92,4 млрд, Велика Британія – \$72,2 млрд, Сінгапур – \$67.6 млрд, а до топ-5 країн з найвищим індексом економічної свободи – Гонконг – 88,6 (максимальна оцінка – 100 балів), Сінгапур – 87,8, Нова Зеландія – 81,6, Швейцарія – 81,0, Австралія – 80,3 балів [5].

При цьому надалі, за незмінних умов, немає підстав прогнозувати помітного збільшення припливу ПІІ в Україну. По-перше, традиційно значна частка ПІІ в країні регіону надходить в енергетичний сектор (який є найбільш інвестиційно привабливим в Азербайджані, Росії, Казахстані), в якому Україна об'єктивно не має значних переваг. По-друге, в Україні скорочуватиметься потенціал такого джерела залучення ПІІ як приватизація. Відтак потенційні обсяги ПІІ в Україну, за нашими оцінками знаходитимуться у найближчі 5 років на рівні 4-6 млрд дол. на рік, що не відповідає інвестиційним потребам національної економіки. Таким чином, Україна потребує нових механізмів залучення ПІІ та суттєвого поліпшення інвестиційного клімату.

Натомість в Україні дедалі більше дається взнаки нечіткість інвестиційної стратегії, а непрозорість процесу обговорення та формування інвестиційних та інноваційних пріоритетів розвитку національної економіки перешкоджає виробленню об'єктивних цілей та напрямків цієї політики, послаблює суспільну легітимність урядової політики у цій сфері. В суспільстві, а також серед економічної еліти, вже назріло розуміння того, що без докорінних змін практики впровадження та механізмів реалізації декларованих в національному законодавстві норм забезпечення інвестиційного клімату Україна буде позбавлена гідних перспектив у міжнародному поділі праці.

Існуючі в Україні перешкоди реалізації пріоритетів формування інвестиційного клімату мають системний характер і охоплюють правову, економічну, науково-технологічну та фінансову складові. Ключовими характерними особливостями, які стримують поліпшення інвестиційного клімату, є [6]:

1. Відсутність в Україні сталої стратегії та відповідного національного плану дій, який є прийнятним та наслідуються усіма політичними «командами» й орієнтований на забезпечення усім суб'єктам економічних відносин рівних економічних прав та обов'язків у здійсненні фінансово-економічної діяльності. Суттєвою вадою розбудови сприятливого інвестиційного клімату є фокусування політики переважно на розвитку великого бізнесу і відставання у здійсненні регуляторної реформи, що гальмує розвиток підприємницького середовища в країні.

Зосередження заходів державних стратегій і програм на розподілі державних коштів чи наданні преференцій окремим групам господарюючих

суб'єктів призвело до викривлення конкурентних можливостей на національному ринку та непрозорості в сфері розподілу ресурсів, не дозволило сформувати на державному рівні єдине нормативно-правове поле реалізації економічної діяльності, яке у кінцевому підсумку і формує високо мотиваційний інвестиційний клімат, привабливий для вітчизняних та іноземних інвесторів. Важливим негативним наслідком створення «інвестиційного клімату для обраних» стала втрата довіри суспільства до влади.

Зміни, які сталися внаслідок політичної реформи, не сприяли підвищенню впевненості суспільства в наступності економічного курсу, зокрема – ключових його складових – політики щодо захисту прав приватної власності, ринку землі, механізмів ПДВ, стабільності курсу національної валюти, напрямів зовнішньоекономічної інтеграції тощо.

2. Обмеженість потенціалу залучення ПІІ в Україну через приватизацію державних підприємств. Попри існування певної кількості державних підприємств, під які можна залучати інвестиції, перспектива розвитку цього джерела залучення інвестицій є обмеженою вже у короткостроковому періоді. Подальше залучення ПІІ в економіку України залежатиме від оперативності усунення невиправданих витрат, ризиків і бар'єрів для конкуренції, які стимулюють інвесторів здійснювати інвестиції. Малоперспективними є також сподівання виграти в конкуренції за залучення інвестицій на основі низької вартості трудових ресурсів, оскільки цей чинник дозволяє залучати інвестиції лише в сировинні та низькотехнологічні сектори економіки.

3. Переобтяженість регуляторними нормами та складність податкової системи. Так, за даними Світового Банку, індикатор рейтингу Doing Business Україна за рівнем оподаткування посідає 108 місце з 189 країн, поступаючись всім країнам Центрально-Східної Європи [7]. Згідно Податкового кодексу в Україні встановлено 19 видів податкових платежів (у сукупності, з розшифровкою окремих податків та зборів) [8].

4. Суттєве податкове навантаження. Стримуючим чинником для поліпшення інвестиційного клімату є механізм адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів, а також непрогнозованість дій уряду щодо встановлення та адміністрування інших податків та податкових платежів.

5. Недієздатність механізмів забезпечення ринкових прав і свобод інвесторів, а також низький рівень захисту інвесторів. Значним є відставання за

цими показниками України від «країн-еталонів» ОЕСР, з розвиненим корпоративним законодавством та менеджментом. Зокрема, найбільше відставання спостерігається за критерієм розкриття інформації, що ускладнює прихід на український ринок іноземних інвесторів, а також підвищує ризики придбання пакетів акцій, які не є контрольними, внаслідок зростання витрат на вивчення потенційних партнерів та загроз втрати оперативного управління інвестиціями.

Попри наявність важливих передумов, зокрема макроекономічної стабільності, значного прориву у лібералізації підприємницької діяльності, лібералізації зовнішньої торгівлі, міжнародного руху капіталу та оздоровленні фінансового сектору, в Україні зберігаються такі системні загрози для інвесторів як: політична нестабільність, нестабільне й непередбачуване правове поле, вади системи державного правочинства (зокрема, у сферах захисту прав власників та загрозливого поширення «рейдерства», дисципліни виконання законодавчих актів), високий рівень корупції, тінізація економіки. Негативну роль відіграє пасивність держави у забезпеченні інституційного поля для поліпшення інвестиційного клімату через моніторинг та контроль за дотриманням прийнятих норм законодавства. За рейтингом захищеності прав власності, складеним Property Rights Alliance, Україна серед 70 найбільших країн світу посіла 58 місце і поступається всім країнам Центрально-Східної Європи, зокрема, за такими критеріями, як незалежність судів, довіра населення до судів, корупція, захист прав інтелектуальної власності, авторських прав тощо. Недосконалість судової системи України де-факто використовується окремими бізнесменами як додаткова конкурентна перевага, що призводить до зниження рівня конкуренції та перенесення її у позаекономічну сферу.

6. Низький рівень ефективності законодавства з питань корпоративного управління, що обумовлює виникнення конфліктів та протистоянь із залученням силових органів, блокування діяльності підприємств, нагнітання соціальної напруженості. Зокрема, найгострішими проблемами є непрозорість системи реєстрації та можливість викривлення відомостей про акціонерів, розмивання капіталу внаслідок додаткових емісій акцій, блокування проведення зборів акціонерів тощо. Неврегульованим залишається питання прав міноритарних акціонерів, що знижує гарантії захисту прав власників та значно підвищує ризики інвестицій в економіку України.

7. Негативний міжнародний імідж України, який склався внаслідок відсутності масових «успішних» інвестиційних історій, які б могли слугувати засобом реклами національного інвестиційного клімату; низький рівень підготовки суб'єктів національної економіки до формування інвестиційних пропозицій; значні диспропорції регіонального та галузевого розвитку, що обумовлюють концентрацію інвестицій у вузьких сегментах ринків та територій; застарілість інфраструктури тощо.

Виходячи з вищезазначеного, необхідними завданнями державної політики є якісна ревізія існуючої системи формування та підтримання інвестиційного клімату України, стратегічний аналіз пріоритетів розвитку національної економіки, а також ідентифікація чинників, які обумовлюють неефективність нормативно-правових актів, що приймаються з метою підтримання сприятливого інвестиційного клімату України.

Література

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18. 09. 1991 № 1560-XII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
2. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19. 03. 1996 № 93/96-ВР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Про інститути спільного інвестування: Закон України № 5080-VI від 05. 07. 2001 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>.
4. Україна піднялася на три пункти у рейтингу Doing Business-2017 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.epravda.com.ua/news/2016/10/25/608951>.
5. Інвестиційна карта світу: які країни залучають найбільше іноземних інвестицій? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.businessz.com.ua/news/events/1298>.
6. Сімонова В. С. Науково-методичні основи стратегії управління інвестиціями в регіональний розвиток / В. С. Сімонова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6 (60). – С. 97-105.

7. Лесько О. Й. Деретуляція підприємницької діяльності та покращення умов ведення бізнесу в Україні / О. Й. Лесько, Л. Д. Глущенко, Т. К. Мещерякова // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2016. – № 1. – 58-63 с.
8. Податковий кодекс України від 02. 12. 2010 р. № 2755 – VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

ВИХОВАННЯ ПОТРЕБИ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНИХ ФОРМ ЗАНЯТЬ

Олексій Стасенко

*Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка*

Кропивницький, Україна

Stasenkool@i.ua

Abstract. In the article the problem of introduction of physical culture is broken as an inalienable constituent of healthy way of life in the everyday way of life of junior teenagers, that it is extremely impossible without development of requirement in such employments. Certainly extracurricular work as effective factor of education of necessity is certain to engaging in the physical culture of students of this age-related group. It is resulted. It is reasonable that efficiency of extracurricular work depends on the rightness of choice of forms of engaging in physical exercises, what adequate to age-old, functional and motive possibilities of schoolchildren, and creation of corresponding pedagogical terms.

Key words: extracurricular work, physical culture, schoolchildren.

Анотація. В статті порушено проблему впровадження фізичної культури як невід'ємної складової здорового способу життя в повсякденний побут молодших підлітків, що вкрай неможливо без розвитку потреби в таких заняттях. Визначено позакласну роботу як ефективний чинник виховання потреби до занять фізичною культурою учнів даної вікової групи. Обґрунтовно наведено, що ефективність позакласної роботи залежить від правильності вибору форм занять фізичними вправами, які адекватні віковим, функціональним і руховим можливостям школярів, та створенню відповідних педагогічних умов.

Ключові слова: позакласна робота, фізична культура, школярі.

Одним із головних завдань держави у галузі освіти є турбота про здоров'я нації, виховання фізично загартованого підростаючого покоління. Цим зумовлена необхідність посилення виховної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах України та обґрунтування ефективних методик виховання учнів, здатних наполегливо навчатися у школі та займатися фізичною культурою у процесі позакласної діяльності.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки поряд з проблемами впровадження інноваційних технологій, методів та форм організації професійної підготовки фахівців у вищих закладах освіти, надзвичайно важливим завданням освіти в Україні є формування фізичного, психічного і духовного здоров'я підростаючого покоління. Це завдання є одним із обов'язків держави, передбачених Національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національною програмою «Діти України», цільовою комплексною програмою «Фізичне виховання – здоров'я нації», Державною програмою «Вчитель», Національною програмою патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства. Впровадження цих і ряду інших програм вимагає перегляду сформованих стереотипів поведінки сучасної молоді, переосмислення концептуальної моделі здоров'я з урахуванням того, що провідне значення у його збереженні та зміцненні належить способу життя [1; 3].

У теперішньому часі все більшої гостроти набуває проблема виховання потреби школярів до занять фізичною культурою. Необхідність її всебічного дослідження пояснюється насамперед поступовим зниженням в учнів інтересу до фізичного виховання, спорту, фізкультурно-масової роботи, національних та історичних цінностей нашого народу, що веде до повноцінного розвитку й формування школярів як патріотів своєї країни.

Дослідження проведені у шести школах м. Кропивницького, засвідчили, що від 38 до 55% учнів 2-3 класів (залежно від школи) виконують усі навчальні нормативи та тестові вправи на оцінки «добре» та «відмінно». У 5-7 класах таких учнів 28-36%; серед школярів 10-11 класів, які не відвідують спортивні секції, цей відсоток зменшується до 25. Дослідженням також виявлено зниження рівня фізкультурно-спортивної активності старшокласників та зниження інтересу до занять фізичною культурою. Так, якщо

56% п'ятикласників відносять уроки фізичної культури до улюблених предметів, то в 10-тих класах таких учнів лише 26%. Тільки 5-9% обстежених учнів відзначають особисте та суспільно-економічне значення занять фізичною культурою. Спостереження виявили причини такого стану, до них належать: недостатня виховна та освітня спрямованість уроків фізичної культури; недосконала методика їх проведення; відсутність пропаганди здорового способу життя і формування фізкультурно-спортивних цінностей та інтересу учнів до занять фізичними вправами.

Результати аналізу передової практики шкіл та численних наукових досліджень свідчать, що процес формування в учнів потреби у фізичному вдосконаленні складається з низки взаємопов'язаних напрямів:

- виховання позитивного ставлення та інтересу до занять фізичними вправами;
- озброєння школярів спеціальними знаннями і вироблення на їхній основі переконань у необхідності систематичних занять фізичною культурою;
- формування відповідних умінь і навичок;
- залучення учнів до щоденних занять фізичною культурою [6].

Ставлення учнів 5-7 класів до фізичної культури досліджує Є. В. Столітенко [4; 5]. Як негативний факт він констатує, що у загальноосвітніх школах не проводиться спеціальна робота з виховання позитивного ставлення учнів до фізичної культури, не вироблено конкретної методики вивчення рівня сформованості в учнів ставлення до фізичної культури. У структурі позитивного ставлення учнів до фізичної культури дослідник виділяє такі структурні компоненти: емоційний (переживання), мотиваційний (мотиви, інтерес, потреби), когнітивний (система знань), діяльнісний (активність у заняттях, звичка займатися фізичними вправами). Вони виступають критеріями сформованості у молодших підлітків ставлення до фізичної культури.

Завдання школи полягає в тому, щоб всебічно готувати молодь до життя, трудової діяльності й захисту Вітчизни. У зв'язку з цим учителі повинні прищеплювати кожному учневі звичку займатися фізичною культурою, у тому числі самотійно і навіть після закінчення школи з метою зміцнення здоров'я й підтримання на високому функціональному рівні своїх розумових та фізичних можливостей, що є необхідною умовою високопродуктивної праці [2].

Однією з важливих умов успішного процесу фізичного виховання учнів є вирішення проблеми диференціації, що полягає в необхідності індивідуальної роботи з дітьми, особливо, коли це стосується додаткових фізичних навантажень у процесі гурткових, секційних та самостійних занять. Диференціація учнів за рівнем фізичної підготовленості з урахуванням функціональних показників має бути одним із принципів організації позакласної роботи в школі. Сучасні технології з фізичної культури повинні переслідувати завдання, не тільки пов'язані з підвищенням рівня фізичних якостей школярів, але й виховувати в них звички до здорового способу життя та певних вольових якостей. Ефективність саме позакласної роботи залежить від правильності вибору форм занять фізичними вправами, які адекватні віковим, функціональним і руховим можливостям школярів.

Одним з головних завдань стосовно виховання потреби у заняттях фізичною культурою є прагнення викликати у школярів первинні інтереси, задовольнити потреби й запити, розвинути глибокий і сталий інтерес до певних видів позакласної спортивно-масової діяльності. Також виховати потребу в свідомому ставленні до власного здоров'я і необхідності формування морально-вольових якостей. Ми переконались, що пробудження інтересів залежить від навколишнього середовища, певного настрою школярів, а постійне збільшення інформації стимулює розвиток досить широких життєвих і пізнавальних інтересів учнів.

В основі комплексного і системного підходів, яких слід дотримуватись при організації позакласної діяльності є ідеї єдності, цілісності, нерозривності, які забезпечують інтеграцію у цілісну систему всіх впливів, спрямованих на особистість. Проектована виховна система повинна передбачати узгодженість дій усіх суб'єктів, що справляють вплив та застосування спеціально обґрунтованого змісту, методики і широкого арсеналу засобів.

В процесі організації та проведенні позакласної роботи з виховання потреби до занять фізичною культурою слід враховувати, що вона буде ефективною лише у тому випадку, якщо кожна з її форм вписується у навчально-виховний процес школи. У зв'язку з цим усі постійні й тимчасові форми роботи, які плануються у межах системи, повинні координуватися адміністрацією навчального закладу, а також узгоджуватися з планами класних керівників.

Отже, проблема виховання потреби учнів даного вікового контингенту до занять фізичною культурою в позакласних формах занять, а також навчання відповідального ставлення до власного здоров'я як найвищих індивідуальних і суспільних цінностей значно актуалізується на сучасному етапі у зв'язку із значним погіршенням стану здоров'я дітей. Гуманізація освіти вимагає якісно нового підходу до потреб школяра, формування стійких мотивацій до фізичної культури як важливої складової здорового способу життя, активності, позитивної соціальної поведінки.

Безперечно, система виховних заходів у складі організаційних форм позакласної роботи може бути оптимальною, якщо вона здійснюється шляхом застосування різноманітних методів і методичних прийомів фізичної культури. Спеціально упорядкована сукупність методів, методичних прийомів, засобів та форм з урахуванням особливостей функціонування основної школи, а також розробка педагогічних умов виховання потреби в заняттях фізичної культури учнів 5-7 класів у процесі позакласної роботи, які сприятимуть ефективності даного процесу. Серед основних педагогічних умов, слід виокремити наступні: формування позитивного ставлення дітей до занять фізичною культурою в позакласній роботі із застосуванням організаційних форм і методів; визначення та впровадження змісту, форм та методів позакласної роботи, яка відповідатиме віковим особливостям учнів 5-7 класів для виховання потреби як їхнього особистісного утворення.

Література

1. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді: Затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21 липня 2004 р. – № 605 // Директор школи. – № 40. – С. 23-29.
2. Новосельський В. Ф. Фізична культура і здоров'я школярів / В. Ф. Новосельський. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1984. – 48 с. – (Серія VII «Педагогічна»; № 5).
3. Повышение здоровья школьников за счет построения учебного процесса в режиме «динамических поз» / В. Ф. Уфимцева, Э. Я. Оладо, В. А. Гуров // Новые исследования по возрастной физиологии. – 1998. – № 2. – С. 69-73.

4. Столітенко Є. Методика вивчення ставлення учнів 5-7 класів до фізичної культури / Є. Столітенко // Фізичне виховання в школі. – 2001. – № 1. – С. 37-41.
5. Столітенко Є. Вихованість позитивного ставлення до фізичної культури в учнів 5-7 класів Є. Столітенко // Фізичне виховання в школі. – 2001. – № 3. – С. 40-44.
6. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян. – Частина 2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 248 с.

НАВЧАЛЬНІ КУРСИ З АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ БАКАЛАВРАТУ ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИЩІЙ ШКОЛІ США

Світлана Федоренко

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Київ, Україна

4me@ukr.net

Abstract. The article highlights the features of the first year seminars aimed at adapting undergraduate students to the educational environment of the institution of higher education in the USA. It is noted that these courses provide the intellectual, emotional and spiritual development of students, promote the establishment and maintenance of effective interpersonal relationships and have a positive influence on making decisions concerning further vocational study and life in general.

Key words: first year seminars, undergraduate students, institution of higher education in the USA, educational environment.

Анотація. У статті висвітлено особливості курсів-семінарів першого року щодо адаптації студентів бакалаврату до освітнього середовища закладу вищої освіти у США. Зазначено, що ці навчальні курси забезпечують інтелектуальний, емоційний і духовний розвиток студентів, сприяють встановленню та підтриманню міжособистісних відносин та позитивно впливають на прийняття рішень про подальшу професійну підготовку та життя загалом.

Ключові слова: курси-семінари першого року, студенти бакалаврату, вища школа США, освітнє середовище.

Упродовж минулого століття США постали на чолі загальних глобалізаційних процесів суспільного розвитку, не лише внаслідок свого економічного добробуту та політичної сили, а й прогресивних напрямів в освітній сфері, в основу яких покладено навчання і виховання людини як

творця на засадах духовності, як критично мислячого громадянина й успішного учасника соціально-економічної системи.

Водночас у вищій школі США запроваджено спеціально розроблені для студентів першого року навчання курси-семінари, які передбачають адаптацію студентів до академічного середовища закладу вищої освіти та створюють сприятливі умови для самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення студентів. Окрім свого ключового завдання – всебічний розвиток особистості, ці курси ставлять за мету «допомогти першокурсникам успішно інтегруватися в освітньо-виховне середовище навчального закладу шляхом обговорення різноманітних соціокультурних тем, акцентування уваги на розвитку вмінь і навичок, необхідних для ефективної життєдіяльності загалом і подальшого навчання зокрема, а також створення атмосфери довіри, продуктивної міжособистісної взаємодії, підтримки і турботи» [1, с. 49]. Дещо розширюють указаний перелік цілей американські педагоги М. Апкрафт і Дж. Гарднер [9], зазначаючи, що курси-семінари першого року:

- 1) забезпечують інтелектуальний, емоційний і духовний розвиток студентів;
- 2) сприяють встановленню та підтриманню міжособистісних відносин;
- 3) розвивають ідентичність кожного студента;
- 4) позитивно впливають на прийняття рішень про подальшу професійну підготовку та життя загалом;
- 5) спонукають до дбайливого ставлення до власного здоров'я і сприяють гарному самопочуттю;
- 6) забезпечують вироблення студентами комплексної філософії всього життя [9, р. 2].

Вищезгадане цільове призначення курсів-семінарів підкріплюється емпіричними дослідженнями. Згідно з колективною думкою американських освітян, які взяли участь у проекті з вивчення духовного розвитку студентів, ініційованого Інститутом дослідження вищої освіти Каліфорнійського університету в Лос Анджелесі (UCLA's Higher Education Research Institute), «інтенсивний духовний розвиток студентів відбувається саме на першому році навчання. Значну роль в цьому відіграють курси-семінари, в ході яких студенти залучаються до активних духовних пошуків, зокрема досліджуючи такі «вічні питання», як сенс і мета життя людини» [6, с. 8]. «Надання студентам більше можливостей пізнати своє «внутрішнє Я» й установити з ним зв'язок позитивно

впливає на індивідуальне психологічне здоров'я та сприяє розвитку інтелектуальної, емоційної і духовної сфер особистості» [6, с. 9].

На переконання учасників указанного проекту з вивчення духовного розвитку студентів, духовність є багатогранною якістю особистості, яка включає:

- активні пошуки відповідей на так звані «вічні питання» (*духовні пошуки*);
- глобальний погляд на життя, що виходить за межі етноцентризму й егоцентризму (*глобальний світогляд*), почуття турботи і співчуття до інших та навколишнього світу загалом (*етика турботи*) у поєднанні зі способом життя, який передбачає служіння іншим (*залучення до суспільно корисної діяльності*);
- здатність підтримувати своє почуття спокою і зосередженості, особливо в стресових ситуаціях (*незворушність*) [6, с. 5].

Курси-семінари першого року навчання через виховання духовності на основі самоідентифікації сприяють всебічному розвитку американських студентів, допомагаючи їм визначити своє місце в соціумі, адаптуватися до умов нового освітнього середовища та розвинути активну життєву позицію.

Разом зі сферою самопізнання, самоосмислення і систематизації життєвого досвіду, тематика курсів-семінарів для студентів першого року навчання охоплює дослідження широкого діапазону важливих питань історичного, філософського, соціокультурного аспектів життя людини. Так, в Університеті Фурмана студентам першого року навчання пропонуються курси-семінари: «Людство, фізика та всесвіт», «Майбутнє енергоносіїв у США», «Математика: історія та сутність», «Роль жінки в суспільстві: між кар'єрою і сім'єю», «Норми поведінки», «Витоки глобальної бідності», «Наркотики, секс і хибний шлях життя», «Університет Фурмана в світі», «Теорія гри», «В пошуках щастя в США» та ін. [2].

Педагогічна спільнота Університету Брауна пропонує першокурсникам на вибір понад сто навчальних курсів семінарського типу, серед яких: «Транснаціональне життя: антропологія міграція і мобільності», «Статистика в усьому», «Підробки! Історія неавтентичних речей», «Ботаніка і сучасна медицина», «Хто володіє минулим?», «Психологія креативності», «Війни Ізраїлю», «Введення в художню прозу» та ін. [3].

Перелік курсів-семінарів для студентів першого року навчання у Пенсільванському державному університеті (загальна кількість – 138 курсів)

охоплює різноманітні сфери соціокультурного життя людини: «Основи мистецької освіти», «Етичні проблеми сільського господарства», «Устої та цінності американської культури», «Основи афро-американської культури», «Сучасні проблеми у галузі біотехнологій», «Ідеї як візуальні образи», «Основи бізнесу», «Шляхи особистісного зростання», «Здоровий спосіб життя», «Біоінженерія», «Успішне студентське життя», «Громадська суспільно значуща діяльність», «Ораторське мистецтво», «Традиції американської літератури», «Роль мас-медіа в суспільстві», «Мистецтво кінематографії» та ін. [7].

Досить цікавим, на наш погляд, видається навчальний курс «Що таке добре життя?», запроваджений для першокурсників в Університеті Флориди. У програмі курсу зазначено: «Питання «Що таке добре життя?» стає особливо актуальним, коли ви все частіше приймаєте рішення, які визначають ваше майбутнє і майбутнє інших людей. Щоб зробити розумний, зважений і морально-етичний вибір у житті, корисно замислитися над тим, як ви одночасно можете бути індивідумом і членом місцевої громади та глобального співтовариства». Зрештою, вказаний курс ставить за мету допомогти студентам зрозуміти своє місце у світі та підготувати їх до майбутньої успішної життєдіяльності загалом і професійної діяльності зокрема [11].

Сьогодні в освітньому процесі закладів вищої освіти США використовується п'ять основних видів курсів-семінарів:

1) курси семінарського типу, де кожне заняття охоплює поглиблене вивчення певного аспекту загальної теми курсу (seminars with generally uniform content);

2) тематичні курси-семінари, які характеризуються тим, що кожне заняття присвячене обговоренню окремої теми соціокультурного характеру (seminars with various topics);

3) курси-семінари, спрямовані на успішну інтеграцію студентів в освітнє середовище вищого навчального закладу, які включають ознайомлення з основними стратегіями навчання, основами тайм-менеджменту, планування індивідуального графіку навчання, практиками особистісного зростання (extended orientation seminars / college survival / university 101 / student success courses / basic study skills seminars);

4) професійно орієнтовані курси-семінари у межах певної галузі знань «Знайди свій шлях» (professional or discipline-based seminars “Find Your Path”);

5) курси-семінари змішаного типу (hybrid seminars) [8].

У ході вивчення методичних доробків викладачів Університету Невади в Лас Вегасі під час стажування автора в цьому вищому навчальному закладі найцікавішим видався нам досвід професора коледжу освіти Г. Веста [10], який викладає курс семінарського типу «Етикет студента коледжу», спрямований на комплексне вивчення правил поведінки, пов'язаних із студентським життям. Тематика занять включає:

1. «Навчання в коледжі максимально спрямуй на особистісне зростання, інтелектуальний розвиток та спілкування».
2. «Столовий етикет – наука і мистецтво».
3. «Говоріння не обов'язково є комунікацією: правила ефективної комунікативної поведінки в коледжі».
4. «Мобільні телефони й інтернет у спілкуванні студентів з викладачами».
5. «Особиста гігієна як частина етикету студента».
6. ««Перемогу під Ватерлоо здобуто на полях Ітона»: правила поведінки членів спортивних клубів та їхніх прихильників».
7. «Життя у кампусі: толерантність й емпатія, згода і компроміс».
8. «Уперше в житті: виробнича практика, резюме і співбесіда».
9. «Радощі та негаразди життя: правила поведінки».

Запропонована Г. Вестом тематика є актуальною в умовах усе зростаючого нехтування етикетом у сучасному суспільстві. Американський освітянин переконаний, що знання і дотримання правил поведінки, традицій, прийнятих у суспільстві, забезпечує морально-етичний та естетичний розвиток студентів.

Навчання у ході курсів-семінарів відбувається у невеликих за чисельністю групах (10-20 студентів), що дозволяє значно збільшити інтенсивність освітньо-виховного процесу та його ефективність, а також пришвидшити формування необхідних навичок. Заняття проходять у формі дискусії, яка є істотною частиною навчально-виховного процесу в цілому та філософії вищої освіти США зокрема, забезпечуючи формування суб'єктного начала кожного студента та сприяючи широкій діалогізації відносин усіх учасників освітнього процесу. Прагматика дискусійної практики в американській вищій школі зорієнтована на:

- створення динамічної взаємодії між викладачами та студентами, де ідеї і знання передаються й обговорюються в критично заохочувальній манері, що перетворює студентів на активних учасників власного навчання і виховання;
- підвищення рівня розвитку інтелектуальних навичок студентів, необхідних для аналізу і вирішення складних питань і проблем у ході подальшого навчання та всієї життєдіяльності в цілому;
- заохочення студентів до виявлення власних прагнень, ресурсів та прояву лідерства;
- розвиток у студентів стійкої мотивації до здобуття нових знань та набуття трансдисциплінарного досвіду розв'язання проблем;
- формування адекватної самооцінки та навичок самовиховання;
- розвиток у студентів власного самостійного стилю академічної та наукової комунікації (усної й письмової), що відрізняється від тієї, до якої вони звикли в старшій школі [2, с. 5-6].

Таким чином, теоретичний аналіз американських науково-педагогічних джерел засвідчив, що курси семінарського типу для студентів першого року навчання на основі міжособистісної взаємодії та багатосторонньої, полілогової комунікації зорієнтовані на задоволення пізнавальних інтересів і потреб студентів як активних суб'єктів освітнього процесу. Вони призначені для виховання впевненості в собі, почуття поваги до власної індивідуальності, підвищення самооцінки, формування емпатійно-ціннісного ставлення до інших людей, здатності конструктивно відстоювати власні думки, вільно висловлювати свої почуття й емоції, брати на себе відповідальність за свої дії і поведінку.

Література

1. Barefoot B. O. Helping First-year College Students Climb the Academic Ladder: Report of a National Survey of Freshman Seminar Programming in American Higher Education / Betsy Overman Barefoot. – Williamsburg, VA: College of William and Mary, 1992. – 392 p.
2. Building a Foundation for Liberal Learning: First Year Seminars at Furman University 2013-2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.furman.edu/academics/fys/Documents/2013-2014_fys.pdf.

3. Brown University First Year Seminars 2014-15 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.brown.edu/academics/college/degree/sites/brown.edu/academics.college.degree/files/uploads/2014-15_FYS.pdf.
4. Chorzempa B. To Find Yourself, Think For Yourself / Barbara Chorzempa, Laurie Lapidus // Teaching Exceptional Children. – 2009. – Vol. 41. – № 3. – P. 54-59.
5. Copeland M. Socratic Circles: Fostering Critical and Creative Thinking / Matt Copeland. – Portland, MN: Stenhouse Publishers, 2005. – 162 p.
6. Lindholm J. A. A Guidebook of Promising Practices: Facilitating College Students' Spiritual Development / Jennifer A. Lindholm, Melissa L. Millora, Leslie M. Schwartz, Hanna Song Spinosa. – California: Regents of the University of California, 2011. – 124 p.
7. Penn State Baccalaureate Degree General Education Program [Electronic resource] – Mode of access: <http://bulletins.psu.edu/undergrad/generaleducation/generalEd2>.
8. Tobolowsky B. F. 2006 National Survey of First-Year Seminars: Continuing innovations in the collegiate curriculum: Monograph / B. F. Tobolowsky. – Columbia: University of South Carolina, 2008. – 142 p.
9. Upcraft M. L. The freshman year experience: Helping Students Survive and Succeed in College / J. N. Gardner, M. L. Upcraft. – San Francisco: Jossey-Bass. – 480 p.
10. West G. R. Picking Your Nose in Class and Other Ways to Ruin Your Academic Career / Glenn R. West. – Las Vegas: Sarabby Press, 2012. – 255 p.
11. What is the Good Life: Course Information [Electronic resource]. – Mode of access: <http://undergrad.aa.ufl.edu/hum-course.aspx>.

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВУЗІ

Олександр Холодний¹, Данило Жижченко²
Донбаський державний педагогічний університет
Слов'янськ, Україна
¹holodnijalexandr@ukr.net, ²slavmoto2@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the problem of improving the process of training specialists in higher educational institutions and developing the motivation of students' educational activities as a factor in the success of the training. It reveals the ability to provide professional learning of student learning. It is shown the significance of acquiring an obobictic vitality in the study.

Key words: motivation, motive, educational and cognitive activity, students.

Анотація. Стаття присвячена проблемі вдосконалення процесу підготовки спеціалістів у вищому навчальному закладі та розвитку мотивації навчальної діяльності у студентів як фактора успішності навчання. В ній розкрито умови забезпечення професійної мотивації навчання студентів. Показано значущість набуття у навчанні особистісного життєвого сенсу.

Ключові слова: мотивація, мотив, навчально-пізнавальна діяльність, студенти.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні проблема професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів набуває особливого значення. Зауважимо, що процес підготовки фахівців у вузах досить складний і обумовлений багатьма факторами, одним із яких є мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Останніми роками в психолого-педагогічній науці і практиці активно ведуться наукові пошуки саме у вивченні різноманітних аспектів мотивації навчальної діяльності дітей та учнівської молоді, студентів, оскільки це впливає на якість навчання. Переважання у середовищі сучасної молоді зовнішніх, утилітарних мотивів веде до того, що учіння набуває формального характеру,

відсутній творчий підхід, самотійна постановка навчальних цілей. Відомо, що саме негативне або байдуже відношення до учіння може бути причиною низької успішності або неуспішності студента.

У дослідженнях присвячених вивченню студентського віку в основному розглядаються питання, пов'язані з віковими та індивідуальними особливостями студентів (Т. Корнілова, Є. Григоренко), залежності професійних переваг студентів від їх індивідуально-типологічних особливостей (В. Морошин, І. Соколов). Розглядаються також питання професіоналізації пам'яті студентів (В. Мараєв, Г. Копасєва). Значення навчальної мотивації розглядалося М. Липкіним, А. Реан та ін. Однією з найбільш актуальних проблем сучасної освіти є побудова такого процесу учіння, який міг би бути основою самотворення мотиваційної сфери студентів.

Навчання для студентів повинно набути особистісного життєвого сенсу, який поєднує розум, почуття і волю та виявляється у спрямуванні творчої пізнавальної активності на життєве самовизначення і професійне самоствердження, оволодіння професією і розвиток своїх потенційних можливостей.

Неупереджене, пристрасне ставлення до мети, завдань і процесу навчання загалом визначає успіхи студента в учбовій діяльності. На успішність студента впливає також і рівень його інтелектуального розвитку, багаж знань і вмінь, з яким він приходить зі школи. Проте в дослідженні А. Реана був виявлений цікавий факт [10]. Результати тестування за шкалою загального інтелекту групи студентів-майбутніх педагогів були зіставлені з рівнем їх успішності. Виявилось, що відсутній значущий зв'язок рівня інтелекту студентів із показниками успішності як із фахових предметів, так і з дисциплін загальногуманітарного циклу.

Цей дивний, на перший погляд, факт отримав висвітлення також у дослідженні В. Якуніна, який встановив іншу суттєву закономірність [13]. Виявилось, що «сильні» і «слабкі» студенти все ж таки відрізняються один від одного, однак не за рівнем інтелекту, а за мотивацією навчальної діяльності. Для «сильних» студентів характерною є внутрішня мотивація: вони мають потребу в опануванні професією на високому рівні, зорієнтовані на отримання міцних професійних знань і практичних умінь. Стосовно ж «слабких»

студентів, то їх мотиви загалом зовнішні, ситуативні: уникнути осуду і покарання за низьку успішність, не залишитися без стипендії тощо.

Результати дослідження засвідчують, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного фактору за умови недостатньо високого рівня розвитку спеціальних здібностей або прогалин у необхідних знаннях, уміннях і навичках студента. У зворотному ж напрямку такої компенсаторної залежності не спостерігається. Це означає, що ніякий високий рівень інтелектуальних здібностей студента не може компенсувати низьку його учбову мотивацію та безпосередньо сприяти успішній навчально-професійній його діяльності. Саме тому важливою проблемою є формування професійних мотивів навчання, потреби в набуванні професійних знань, умінь і навичок. Тоді навчання надає насолоду, викликає позитивні переживання, бажання працювати. Починати роботу треба з вивчення мотивів вступу студентів саме до цього університету, на цей факультет [13, с. 184-185].

Сприятливими чинниками вибору професії є яскраво виражені професійні інтереси індивіда, його прагнення бути корисним, обов'язок соціального служіння та ін. В окремих же студентів мотивом вибору професії часто є її соціальна престижність, вплив знайомих і рідних або високий рейтинг навчального закладу тощо. Як наслідок, у цих студентів образ майбутньої професії розмитий; несформовані плани майбутнього життєвого шляху; навчальна діяльність мотивується бажанням уникнути невдач, а не мотивами успіхів. У зв'язку з цим був проведений експеримент з «екзаменом-автоматом». студентам було запропоновано замість «відмінно» отримати оцінку «добре», замість «добре» – «задовільно», «задовільно» – «задовільно». Як результат, 77% з них погодилися на такі оцінки, тобто мотивували своє бажання захисними механізмами. Навчання для них – засіб позбавитися неприємності. При цьому важко очікувати на творчий підхід і насолоду успіхом.

Людина навчається в закладах освіти упродовж приблизно 20 років. Якщо не любити навчання, то вагома частина життя втрачає свій сенс. Професійна діяльність повинна набувати життєвого сенсу. Це відбувається тоді, коли людина відображає, втілює в собі цінності професійної діяльності. Коли між людиною та її справою немає розриву, лише тоді праця цілком поглинає її, вона одержує задоволення від самої діяльності. Тому й важливо, щоб студенти

осмислювали свій ціннісний життєвий простір і побачили його зв'язок з обраною професією [11, с. 92].

Розуміння важливої ролі мотивації учбової діяльності привело до формулювання принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу.

Багато психологів висловлюють думку про необхідність цілеспрямованого формування в студентів позитивної мотивації навчально-професійної діяльності, підкреслюючи складність управління цим процесом [1, 4, 5].

Слід виокремити наступні принципи й психолого-педагогічні умови забезпечення професійної мотивації навчання студентів:

1. Формувати (і підтримувати) прагнення студентів виявити і ствердити себе через навчально-професійну діяльність. Із цією метою застосовують: ознайомлення з майбутньою професійною діяльністю, її суспільною значимістю; створення уявлень про професіонала з обраної спеціальності, усвідомлення ближніх (безпосередніх) і кінцевих (перспективних) цілей професійного навчання; складання «Образу-Я» як фахівця; формування ціннісних орієнтацій, що пов'язані з професійною діяльністю; забезпечення умов для самопізнання, самовиховання, стимулювання прагнення до самовдосконалення; підтримання допитливості й “пізнавального” психологічного клімату в студентській академічній групі. Як наслідок, формується часова перспектива, ідентифікація з професійною моделлю, уявлення про себе в майбутньому в ролі виконавця професійної діяльності.

2. Допомогати (навчати) мінімізувати тривожність, невпевненість щодо професійної діяльності, приділяти увагу розвитку професійних якостей, здібностей до саморегуляції.

3. Навчання набуває життєвого сенсу, якщо приносить задоволення, переживання успіху, усвідомлення свого просування вперед. Тому самооцінку треба підвищувати за рахунок успіху, а не зниженням рівня домагань. Над психологією мотивації надбудовується психологія свободи вчитися, бажання вчитися, потреби в набутті знань [10].

К. Роджерс писав: «Під навчанням я розумію ненаситну допитливість, що рухає розумом людини, яка прагне опанувати все, що може почути, побачити або прочитати з теми, яка має для неї особистісний смисл» [14, с. 78]. Отже, щоб навчально-професійна діяльність була повноцінною, потрібно внутрішньо відмовитися від очікування лише винагороди за неї у вигляді позитивних

оцінок. Треба одержувати насолоду від самого процесу навчання. Важливим до того ж є зв'язок розуму й почуттів.

Ю. Орлов зауважував: «Навчання я розглядаю як клубок: одна нитка – розум, друга нитка – почуття. І вони завжди стикаються» [9, с. 6]. Якщо навчання не має для людини особистісного сенсу, то це схоже на механічне заучування безглузвих слів, які не мають ніякого смислу і змісту. Вони не викликають ніяких позитивних почуттів (але негативні, мабуть, так) і нічого не значать для людини. Якщо навчання перетворюється в творчість, то це особливо сприятливо впливає на емоційну сферу студента, загострює його пам'ять і увагу, викликає почуття радості й задоволення, сприяє підвищенню інтересу до пізнавальної діяльності. Отже, необхідне особистісне залучення студента в процес навчання. Лише за такої умови навчання змінює і настанови, і поведінку студента, і особистість його загалом. Навчання повинно поєднувати логічне та інтуїтивно-творче, інтелект і почуття, ідею і смисл. Лише самостійно організована пізнавальна діяльність дає позитивні результати та забезпечує набування системи знань, умінь і навичок, а також професійне зростання особистості.

Знання стають «живими знаннями» тоді, коли є потреба в них, розумове напруження, емоційне задоволення. Розв'язання проблеми забезпечення професійної мотивації залежить також і від викладачів: насичення змісту навчання інформацією, яка має значення для особистісного зростання студента як професіонала (професіоналізація знань із будь-якого предмету); нарощування змісту і новизни навчального матеріалу; надання студентам необхідної свободи (умов) для виявлення своїх творчих можливостей; творче ставлення самих викладачів до викладання свого предмету, інтерес до науки, їх компетентність і авторитет як особистості; визначення, через які мотиви студент пішов навчатися саме до цього ВНЗ; систематична діагностика реально діючих мотивів навчання студентів; стимулювання самоосвіти студентів, підтримування пізнавального інтересу до всього, що пов'язане з майбутньою професійною діяльністю [8, с. 19].

Висновки.

1. Успіх у навчанні залежить від багатьох факторів, серед яких провідне місце займають мотиви (причини, що спонукають до навчання), установка

(психологічне налаштування, готовність до діяльності), пізнавальні потреби й інтереси, а також цілеспрямованість та інші вольові якості студента.

2. Мотивація навчання, являючи собою особливий вид мотивації, характеризується складною структурою, однією з форм якої є структура внутрішньої (орієнтованої на процес і результат) і зовнішньої мотивації.

3. Суттєвими є такі характеристики мотивації навчання як її стійкість, зв'язок з рівнем інтелектуального розвитку і характером навчальної діяльності.

4. Неупереджене, пристрасне ставлення до мети, завдань і процесу навчання загалом визначає успіхи студента в учбовій діяльності.

5. Формування мотивації студентів до навчання почасти відбувається стихійно і дуже рідко є предметом цілеспрямованої систематичної роботи. В зв'язку з цим перспективами нашої подальшої роботи є розробка і апробація програми формування навчальної мотивації студентів педагогічного вузу засобами інтерактивного тренінгу.

Література

1. Аврамчук Л. А. Формування активної пізнавальної діяльності студентів / Л. А. Аврамчук // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 122-125.
2. Бибрих Р. Р. Особенности мотивации и целеобразования в учебной деятельности студентов младших курсов / Р. Р. Бибрих, И. А. Васильева // Вестник МГУ. – Серия 14. – Психология. – 1987. – № 2. – С. 12.
3. Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації: професіогенез особистості / В. І. Гордієнко // Психологія праці та професійної підготовки особистості: Навч. посіб. / За ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. – Хмельницький: ТУП, 2001. – С. 48-67.
4. Дубовицкая Т. Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов / Т. Д. Дубовицкая // Психологическая наука и образование. – 2004. – № 2 – С. 82-86.
5. Князян М. Ф. Формування пізнавальної мотивації дослідницької діяльності студентів / М. Ф. Князян // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 1. – С. 173-181.
6. Лапки М. М. Мотивация учебной деятельности и успешность обучения студентов вузов / М. М. Лапки, Н. В. Яковлева // Психологический журнал. – 1996. – № 4. – С. 134-140.

7. Моргун В. Ф. Психологические проблемы мотивации учения / В. Ф. Моргун // Вопросы психологии. – 1976. – № 6. – С. 54-67.
8. Нюттен Ж. Мотивация / Ж Нюттен // Экспериментальная психология / Ред.-сост. П. Фресс, Ж. Пиаже / Пер. с франц. М., 1986. – Гл. XV.
9. Орлов Ю. М., Творогова Н. Д., Шкуркин В. И. Стимулирование побуждения к учению / Ю. М. Орлов, Н. Д. Творогова, В. И. Шкуркин. М., Просвещение. – 1988. – 231 с.
10. Реан А. А. О ценностно-мотивационной сфере студентов-универсантов / А. А. Реан, Т. В. Андреева, Н. Н. Киреева и др. // Ананьевские чтения – 99: Тезисы научно-практической конференции. – СПб., 1999. – С. 47.
11. Смирнов С. Д. Секреты хорошей и плохой учебы. // Вопросы психологии. – 1996. – № 2. – С. 11-14.
12. Токар Н. Ф. Динаміка мотивації в процесі професійної підготовки // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4.– С. 151-154.
13. Якунин В. А. Педагогическая психология / В. А. Якунин. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А.: Полинус, 1998. – 639 с.
14. Rogers C. R. On Becoming a Person. – Boston: Houghton Mifflin, 1995. – 400 p.

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ТЕХНИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ЮНЫХ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ

Сергей Чернобай

Донбасский государственный педагогический университет,

Славянск, Украина

mpdsps@ukr.net

Abstract. The article shows the urgency of improving the technique of technical training for young volleyball players at the initial stage of many years of improvement; the main tasks of the trainer's work are indicated; principles of the construction of teaching and training work in the groups of initial training; methods and techniques of the training process of young volleyball players.

Key words: volleyball, technical training, methods and techniques of technical training in volleyball.

Аннотация. В статье показана актуальность совершенствования методики технической подготовки юных волейболистов на начальном этапе многолетнего совершенствования; указаны основные задачи работы тренера; принципы построения учебно-тренировочной работы в группах начальной подготовки; методы и приемы учебно-тренировочного процесса юных волейболистов.

Ключевые слова: волейбол, техническая подготовка, методы и приемы технической подготовки в волейболе.

Основной целью политики нашего государства в области физической культуры и спорта является оздоровление нации, формирование здорового образа жизни населения, гармоническое воспитание физически крепкого поколения, а также достойное выступление украинских спортсменов на международных спортивных соревнованиях. Однако анализ выступлений украинских волейбольных команд за последние десять лет показывает, что режим соревновательной деятельности спортсменов далек от максимальных

границ их возможностей. Для того чтобы достигать хороших результатов в этом виде спорта, необходимо совершенствовать систему подготовки волейболистов.

В волейболе техническая подготовка на начальном этапе многолетнего совершенствования, приобретает одно из ведущих значений, так как правильно сформированные знания и последующие закрепленные за ними двигательные навыки, формируют устойчивую начально-базовую подготовку практических умений. Это является основным критерием, способствующим продуктивности достижения поставленных целей и задач на начальном этапе подготовки волейболистов [4, 5, 6].

На сегодняшний день ведущее место в теории и практике технического становления юных волейболистов на начальном этапе многолетнего совершенствования по праву отводится компетентному, качественному спортивному отбору и всестороннему гармоническому развитию спортсменов, с упором на развитие ведущих физических качеств. Безусловно, учет морфо-функциональных показателей имеет первостепенное значение для проведения начального отбора и последующего формирования технических аспектов подготовки. Однако, в связи с профессионализацией, жесткой конкуренцией, высокими физическими и психическими нагрузками, значительным увеличением финансовых затрат на подготовку высококвалифицированных спортсменов, одной из актуальных проблем становится именно техническое становление юных волейболистов на начальном этапе.

Теоретическому обоснованию эффективности формирования основных и специальных технических приемов в подготовке волейболистов посвящено ряд научных работ (А. Доронин, А. Дукальская, В. А. Осколкова, М. С. Сунгуров, Е. Фомин и др.). Также проблемам психофизиологической подготовки волейболистов на этапах многолетней подготовки уделяли внимание Г. Горская, Г. Горбунов, А. Шалманов и др. авторы. Развитие физических качеств спортсменов исследовали Н. Бернштейн, А. Деминский, Г. Козырева, В. Никитушкин, О. Топышев, С. Шерстнев и др., а теоретико-методические основы подготовки волейболистов рассматривали Ю. Железняк, В. Кепелер, В. Кунянский, В. Платонов, О. Чехов и т.д. [2, 3, 4, 5, 6, 13].

Так, Ю. Железняк, в своих работах раскрывает различные аспекты технической и физической подготовки спортсменов-волейболистов. Он

подчеркивает, что задачи работы в группах начальной подготовки органически связаны с основной целью многолетней подготовки резервов волейбола в спортивных школах – подготовка спортсменов высокой квалификации, гармонически развитых физически и духовно [4].

Конкретные задачи на этапе многолетней подготовки таковы:

1. Содействовать укреплению здоровья, правильному физическому развитию и разносторонней физической подготовленности.
2. Развивать быстроту, ловкость, скоростно-силовые качества, гибкость.
3. Обучить основам техники перемещения и стоек, подачи, приема и передачи мяча, нападающего удара и блокирования.
4. Обучить основам тактических действий.
5. Приучить к игровым и соревновательным условиям.
6. Обеспечить выполнение нормативных требований программы по видам подготовки.
7. Привить стойкий интерес к занятиям волейболом [3].

Основной принцип построения учебно-тренировочной работы в группах начальной подготовки – универсальность в постановке задач, выборе средств и методов по отношению ко всем занимающимся, соблюдение требований индивидуального подхода и глубокого изучения особенностей каждого занимающегося. Основная тенденция поурочной программы – обучающая. Необходимо создать предпосылки для успешного обучения юных спортсменов широкому арсеналу технических средств для достижения высокого уровня специальной физической подготовленности на последующих этапах многолетнего совершенствования [5].

О. Чехов в своих исследованиях так же затронул тему подготовки волейболистов в процессе многолетнего совершенствования. Он утверждает, что «...под двигательным навыком понимают такую степень владения техническим приемом, при котором волейболист управляет движениями автоматически. Для всей системы движений характерна большая устойчивость к различным сбивающим факторам (утомлению, эмоциональным сдвигам, длительным перерывам и др.» [10].

При формировании навыка различают ряд относительно четко выраженных стадий, которым соответствуют определенные этапы педагогического процесса – обучения техническим приемам и тактическим действиям:

1. Образование первоначального умения (этап овладения основной техникой изучаемого приема).

2. Уточнение системы движений (этап детализации овладения техникой приема).

3. Упрочение и совершенствование навыка (этап совершенствования технического мастерства).

В каждом разделе решаются свои специфические задачи, используются средства и методы, при этом все они объединены генеральной задачей – совершенным овладением навыками игры в волейбол.

А. Беляев, М. Савин в своих исследованиях так же освещали вопросы подготовки юных волейболистов. Они определили, что направленность и содержание работы тренера устанавливается, прежде всего, возрастными особенностями функционирования органов и систем спортсменов, их психологическими особенностями и ориентируются на модельные характеристики спортсменов высшей квалификации [13].

Цель исследования: проанализировать методы и приемы, способствующие формированию техники игры у волейболистов на начальном этапе многолетнего совершенствования.

В методической литературе по волейболу акцентируется внимание на интегральной подготовке и всестороннем развитии юных волейболистов, развитии их координационных способностей, временно-пространственных ощущений, ловкости, скоростных качеств [1, 3, 5, 9, 11]. Именно эти качества являются базой и залогом продуктивного и результативного построения учебно-тренировочной деятельности. Так, Ю. Железняк придерживается такого основного принципа построения учебно-тренировочной работы в группах начальной подготовки как универсальность в постановке задач, выборе средств и методов по отношению ко всем занимающимся, соблюдение требований индивидуального подхода и глубокого изучения особенностей каждого спортсмена [5]. Автор указывает, что необходимо создать предпосылки для успешного обучения юных спортсменов широкому арсеналу технических средств для достижения высокого уровня специальной физической подготовленности на последующих этапах многолетнего тренировочного процесса.

Эффективность подготовки юных волейболистов во многом зависит от тренировочных занятий, их структуры, выбора средств, методов и т.п. По направленности практические занятия делятся на: однонаправленные; комбинированные; целостно-игровые; контрольные.

Теоретические занятия проводятся в виде бесед. Однонаправленные занятия посвящены одному из видов подготовки: технической, физической или тактической. Комбинированные занятия включают материал из двух-трех видов подготовки в различных сочетаниях (физическая и техническая, техническая и тактическая, материал трех этих видов подготовки в одном занятии). Игровые занятия строят, опираясь на взаимосвязь различных аспектов подготовки волейболиста и используя метод сопряженных воздействий фрагментов игры, двусторонней игры по правилам мини-волейбола и по упрощенным правилам.

О. Чехов уделял внимание в своей методике следующему [10].

Ознакомление с разучиваемым приемом

1. Личный показ тренера дополняется демонстрацией наглядных пособий: кинограмм, схем, макетов площадки и т.д.

2. Объяснение должно быть кратким и понятным для спортсменов. Обычно объяснение чередуется с показом.

Применяются также пробные попытки спортсменов выполнить технический прием. Это способствует формированию первых двигательных ощущений, которые имеют большое значение в создании правильного представления о разучиваемом движении.

Изучение приема в упрощенных условиях

1. *Метод целостного обучения.* Спортсмены выполняют технический прием сразу, без расчленения его на части, чтобы иметь более полное представление об изучаемом действии и получать хорошую логическую основу для формирования двигательного навыка. Обычно данный метод применяется при разучивании простых технических приемов, несложных по структуре.

2. *Метод обучения по частям.* Технический прием разделяют на отдельные элементы, выделяя при этом основное звено или то, что труднее всего дается спортсменам. Не следует длительное время задерживаться на изучении отдельных частей приема. Следует по возможности быстрее подвести юных спортсменов к выполнению целостного движения. При первоначальном обучении важно облегчить условия выполнения технического приема, не

нарушая его основной структуры. Успех обучения на этой стадии во многом зависит от правильного подбора подводящих упражнений: они должны быть близки к техническому приему, а по степени упрощения соответствовать силам и возможностям занимающихся. Велика роль при этом специального оборудования (обучающие устройства, тренажеры и т. п.).

3. Методы управления. К ним относятся распоряжение, световое и звуковое лидирование (ритм шагов в нападающем ударе), зрительные и звуковые сигналы, зрительные ориентиры (направление разбега при ударе, место отталкивания при блокировании).

4. Методы срочной информации. Очень важно довести до сведения занимающихся результаты выполнения технического приема (зажигание лампочки при ошибочной передаче, сила удара по мячу, точность попадания мячом при подаче, передаче, нападающих ударах и т. п.).

Изучение приема в усложненных условиях

1. Только многократное повторение обеспечивает становление и закрепление навыков и знаний, стабильность и надежность техники. Повторность предполагает изменение условий и их постепенное усложнение.

2. Применение усложнений и затруднений по сравнению с соревновательными (введение нескольких мячей, увеличение числа действий за единицу времени, быстрые переключения).

3. Выполнение приемов игры на фоне утомления (в конце занятия, после выполнения интенсивных упражнений).

4. Упражнения в условиях единоборства, с сопротивлением.

5. Игровой и соревновательный метод.

6. Сопряженный метод. Здесь задачи совершенствования техники и развития специальных качеств, а также технической подготовки и формирования тактических умений решаются в единстве.

7. Круговая тренировка.

8. Методы, применяемые на втором этапе, но с иной направленностью: с их помощью совершенствуют технику, отдельные звенья приемов, исправляют ошибки.

Закрепление приема в игре

1. Анализ выполненных движений с применением киносъемки, специальных видов записи игры.

2. Специальные задания по технике в учебной игре.
3. Игровой и соревновательный метод.
4. Интервальный метод.

Таким образом, анализ научной и методической литературы, изучение передового опыта спортивных тренеров по волейболу показал следующее:

1. Техническая подготовка юных спортсменов-волейболистов является одной из основополагающих частей тренировочного процесса.

2. При всем разнообразии описанных отдельных методов и приемов технической подготовки юных волейболистов нет четкой системы и конкретных программ, нацеленных на решение данной проблемы.

3. При разработке системы тренировочного процесса нужно учитывать возрастные и анатомо-физиологические особенности, биологические предпосылки, антропометрические данные каждого спортсмена.

4. Подготовка юных волейболистов будет более эффективной при условии разработки конкретных тренировочных программ (микроциклов, мезоциклов, макроциклов) с четкой постановкой и планированием решения конкретных задач на каждом этапе тренировочного процесса.

Литература

1. Беляев А. В. Волейбол: учебник для высших учебных заведений физической культуры / А. В. Беляев, М. В. Савина. – М.: Физкультура, образование, наука. – 2000. – 368 с.
2. Железняк Ю. Д. 120 уроков по волейболу / Ю. Д. Железняк. – М.: ФиС. – 1965. – 178 с.
3. Железняк Ю. Д. Формирование двигательных навыков у юных волейболистов / Ю. Д. Железняк. – М.: ФиС. – 1972. – 202 с.
4. Железняк Ю. Д. К мастерству в волейболе / Ю. Д. Железняк. – М.: ФиС. – 1998. – 156 с.
5. Железняк Ю. Д. Волейбол / Ю. Д. Железняк, А. А. Ивойлов. – М.: ФиС. – 1991. – 186 с.
6. Железняк Ю. Д. Волейбол: методическое пособие по обучению игре / Ю. Д. Железняк, В. А. Кунянский, А. В. Чачин. – М.: Терра – Спорт. – 2005. – 259 с.

7. Ковалёв В. Д. Спортивные игры / В. А. Голомазов, С. А. Керминас. – М.: Просвещение. – 2001. – 304 с.
8. Осколкова В. А. Техника и тактика игры в волейбол / В. А. Осколкова, М. С. Сунгуров – М.: ФиС. – 2005. – 162 с.
9. Хапко В. Е. Техника игры в волейбол / В. Е. Хапко – Киев: Здоровье, 1984. – 64 с.
10. Чехов О. С. Уроки волейбола / О. С. Чехов. – М.: ФиС. – 2005. – 185 с.
11. Чуркин А. А. Основы тактической подготовки начинающих волейболистов: учебное пособие/ А. А. Чуркин. – СПб: ТЭИ, 1997. – 92 с.
12. Шалманов А. А. Биомеханические основы волейбола / А. М. Зафесов, А. М. Доронин. – Майкоп: Изд-во АГУ. – 1998. – 92 с.
13. Шнейдер В. Ю. Методика обучения игры в волейбол / В. Ю. Шнейдер. – М.: Человек. – 2009. – 56 с.

SECTION 3

HUMANITARIAN ISSUES OF DEVELOPMENT IN MODERN WORLD

FORMATION OF LOGICAL AND MATHEMATICAL COMPETENCE OF PRESCHOOLERS

Oksana Alieko
Donbas State Pedagogical University
Slovyansk, Ukraine
aleko.oksana@gmail.com

Abstract. The article analyzes modern methods of formation of logical and mathematical competence of children of the senior preschool age. The significance of the formation of logical and mathematical competence at the stage of preschool childhood is substantiated. The components of technologies of formation of logical and mathematical competence of preschool children are characterized. The importance of cooperation between family and teachers in this process is substantiated.

Key words: logic-mathematical competence, children of the senior preschool age, educators, family, preschool educational institution, logic-mathematical games.

A logical condition for a qualitative modernization of modern society is the multiplication of its intellectual potential. The solution to this task depends on reorganizing the educational process in the institutions of preschool education and its organization accordingly to the world tendencies. The present situation requires socially adapted, intellectually developed personalities, capable of personal development and continuous self-improvement. The preschool age is the primary stage of child's becoming a subject of cognition, communication and any mental

activity, therefore the family and the institution of pre-school education are responsible for the development of certain qualities in the younger generation.

Preschool education as the first original link must flexibly respond to modern socio-cultural inquiries; not only should teachers enrich the knowledge of children with the necessary qualitative information, but also promote the formation of appropriate competences, help them realize natural potential, focus on universal and national values.

Actualization of the issue of the formation of logical and mathematical competence is conditioned by the time, since the new epoch brings higher requirements for the ability of a person to treat life consciously. In modern conditions the ability to apply information practically is determined by the level of the preschool child's development of the logical thinking. Urgent requirements of the present require teachers' redefining of the educational process and finding effective ways of forming the logical and mathematical competence of children, which involves the formation of certain skills:

- thinking, proving the correctness of their judgments;
- classification of geometric figures (by color, size, material, presence or absence of angles) and objects (by purpose, color, size, shape);
- serializing by size, content, mass, volume and location (closer, further, left, right, inside, under, above);
- calculating and measuring.

The problem of teaching children of the preschool age elements of mathematics is not new, representatives of classical and modern pedagogy and psychology have addressed to it (O. Brezhneva, L. Wenger, O. Gribanova, R. Green, V. Danilova, T. Yerofeeveva, L. Zaitseva, Y. Komensky, V. Kotrylo, G. Leushina, M. Montessori, N. Nepomnyascha, M. Poddyakov, A. Stolyar, Y. Tikheeva, O. Funtikova, F. Frebel, K. Shcherbakova, etc.). Studies conducted in Ukraine and other countries (G. Kostyuk, G. Leushina, M. Mashovets, N. Menchinska, O. Savchenko, I. Stetsenko) prove that the age-based possibilities of preschool children allow them to form completely scientific, albeit elementary, mathematical knowledge.

Recently, the term "competence" has been thoroughly included in modern methods (V. Bocharova, N. Gavrish, L. Zaitseva, I. Zyazyun, L. Koval, A. Kononko, I. Kostyuk, K. Kruty and others). V. Starchenko explains the term "logical and

mathematical competence" in his research, noting that this competence implies a formed ability to ponder, prove the correctness of own judgments.

Formation of mathematical competence of preschool children is effectively implemented:

- 1) during specially organized studying;
- 2) in the joint activity of the educator and preschoolers;
- 3) in the independent activities of children.

Each of these areas is important for the development of children, the domination of one of them leads to negative consequences. In the educational process, these areas exist as different forms of livelihood of preschool children.

During classes and after them, teachers of preschool establishments should create such conditions that will promote the increase of cognitive activity of children, therefore it is necessary:

- to give children maximum of freedom;
- to target children to examine objects, people, compare them; teach them to be enriched, to consolidate and use their own experience, thereby develop the habit of relying on it in the event of problems;
- to enrich the sensory experience of sensations and perceptions of a child;
- to fill the planned activity with elements of unexpectedness, variability, in the selection of means of influence to focus on the individual life experience of the child;
- to give a child the opportunity to explore, experiment, inquire, agree or disagree with something, ask, seek clear and accessible information;
- to encourage children to make independent creative searches; to organize the pedagogical process so, that children themselves can come to the "discovery";
- not to concentrate attention on failures; to compare the obtained result with the previous one;
- not to force a child to take part in the activity, if he / she does not want it; with the first signs of fatigue or loss of interest – to stop the exercise.

In classes, in the joint activity of the educator and children, and ultimately in the independent activity of children, logical and mathematical games are widely used, they are considered to be a certain system with gradual complication of tasks. In these games, such logical and mathematical constructions are modeled, such tasks are solved, that they help accelerate the formation and development of simple logical structures of thought and mathematical ideas in children. For instance, "Logical

Blocks" developed by the Hungarian psychologist Z. Dienes are used in these games. Using the logical blocks of Dienes, it is possible to construct a number of logical and mathematical games and didactic exercises.

The didactic material of the Succulent Kiuizener, also referred to as "numbers in color" has also acquired the widespread use in practice of preschool education institutions; it fully corresponds to the specifics and peculiarities of children's thinking. From a mathematical point of view, the sticks are numerous mathematical situations through which an educator successfully teaches children to model numbers, divide them into parts, measure them with conditional measures.

And the main thing is that both these games are toys, all the details are bright, voluminous and attractive; it is interesting to play with them and, simultaneously, practice in recognizing various mathematical concepts.

One of the conditions for the formation of logical and mathematical competence is the self-education activity of preschool children in a specially organized environment. Teachers have to create meaningful game spaces that will encourage kids to cognitive activity. These are the corners of intellectual games filled with: lego, mosaics, intellectual games, proofreading tables by N. Gavrish, geometric designers or puzzle games "Tangram", "Pythagoras", "Pentamino", "Columbian egg", "Vietnamese" game, "Magic circle", which are intended for the development of spatial orientation in children, logical and intuitive thinking.

We are convinced that teachers of preschool establishments not only should give children knowledge, but also promote the development of creative, logical thinking and intellectual abilities of toddlers, encourage preschoolers to think, correctly justify their opinions, make their own decisions; all of these tasks are an urgent requirement of the present.

**DIRECT PUBLIC RELATIONS
AS A PART OF THE MANAGEMENT PROCESS
IN THE JUDICIARY OF UKRAINE**

Viktoriia Andriiash¹, Nadiia Ahafonova²

¹Petro Mohyla Black Sea National University,

²Economic Court of Mykolayiv region

Mykolaiv, Ukraine

¹andriyash_v2017@ukr.net, ²nadiyanfa@gmail.com

Abstract. The article defines public relations as a part of the management process in the Ukrainian judicial system. The author reveals the essence of the management function of public relations through consideration of the possibilities of the main instruments of influence defined in the Concept of public relations in the courts. The author gives examples of outreach programs the introduction of which creates a communicative space on the basis of partnership between government and society.

Key words: direct communications, public relations, judiciary, outreach programs, partnership.

Implementation of an effective humanitarian policy in the state is impossible without the active cooperation of the authorities and civil society. In the context of reforming the system of public administration in Ukraine, the problem of openness of the authorities, the development of direct communications with the general public and dialogical forms of interaction with the society becomes more and more acute. In this context, particular attention should be paid to the harmonization of the society's relations with the courts, which require the citizens to have a proper understanding of the functions of justice and increase public confidence in the judicial system, the level of which remains extremely low.

Throughout the history of the existence of the judicial system of Ukraine, the formation of ties with the public administration bodies was usually carried out in three ways:

- 1) in the process of public review of court cases;
- 2) during the disclosure of information about its activities (in the media, on official web sites of courts, etc.);
- 3) in the process of responding to requests from citizens, media representatives, etc. These most common communication mechanisms primarily provide public information on specific aspects of court activity.

Analyzing the experience of public relations with the authorities of the other branch of power – the executive – the scientist V. Malynovskyi also emphasizes the informing of the public. The provision of information on the activities, plans and problems of the state body takes place in three directions:

- 1) direct communication (personal contacts);
- 2) communication with means of communication (telephone, correspondence);
- 3) mediated communication through the media (Malynovskyi, 2009, p. 400).

These traditional mechanisms of public relations meet the need of citizens to receive publicly disseminated information about the government, but the question of the transformation of government bodies, in particular, the courts, into social institutions that is as close as possible to society remains open. Consequently, the search and implementation of new methods for establishing relations between public authorities and the public is one of the most important issues in the system of public administration.

The purpose of our article is to define the forms of direct public relations as part of the management process in the judicial system.

The need to overcome the distancing of the judiciary from society has led to the development of a Concept of direct public relations in the courts (Annex 3 to the Memorandum on cooperation and cooperation of representatives of the justice system of Ukraine of February 10, 2017), which the Communications Committee of the justice system approved on July 21, 2017. The concept has become a revolutionary document in the field of public relations management in court, defining partnership as one of the main principles of establishing direct relations.

The development and implementation of communications programs of public authorities is similar to the process of adoption and implementation of management decisions, since in both cases it becomes necessary to choose the most optimal ways (tools) to solve a particular problem.

In the Concept of direct public relations in the courts, the following measures / tools of direct relations have been proposed:

- 1) personal communication with judges and employees of court machines;
- 2) computer games;
- 3) cartoons;
- 4) films about the court and the profession of judge;
- 5) books, audio books;
- 6) videoblogs (for example, "Dummy Court");
- 7) infographics, iconography;
- 8) special projects (for example, "Day in the court");
- 9) role playing games;
- 10) attending court, court sessions;
- 11) directories;
- 12) visits by judges of educational institutions, practical classes, judicial debates;
- 13) contests;
- 14) long-term engagement programs;
- 15) expert events;
- 16) official measures;
- 17) lectures;
- 18) interview;
- 19) digests;
- 20) comments;
- 21) blogs, columns;
- 22) social networking pages;
- 23) social videos;
- 24) TV / radio;
- 25) bordeaux (Direct public relations in the courts, 2017, p. 9).

These measures (tools) in the Concept also have a different name – outreach programs, through which in the process of establishing direct links, society receives information about the activities of the court and judges.

In our view, the application of coverage programs goes far beyond the mere implementation of the information function of public relations. The programs of coverage contribute to the proper understanding of the functions of the justice of the population and target the specific target audience of citizens, which determines the

choice of a particular measure (a tool of direct communication) for managing public opinion and behaviour – it manifests the essence of the managerial function of public relations. The most important task of this function is the parity of bilateral ties between the judicial authority and the public, compromise management decisions on optimal, balanced realization of their interests.

The development of communicative strategies and plans for the justice system, in particular the planning of the work of public relations and mass media departments, is an important part of the management's activity of the court. It is expedient to draw up strategic communication plans of the court, taking into account the need to use the tools specified in the Concept. The use of direct link tools makes it possible to transform the strategic objectives of the authority into cognitive structures of the public. The use of direct link tools will enable the court to create a communicative platform for interaction of all actors of communication on the basis of partnership. It is the principle of partnership, which is the basis for building a unified communicative space, will ensure, according to the definition of the scientists E. Arkhypova and N. Dmytrenko (2016, p. 94), the consolidation of democracy and public confidence in public authorities, which is an indication of the effectiveness of their work.

Implementation of the Concept of direct public relations is carried out during 2018-2020 and envisages four stages of implementation:

- 1) development of methods of coverage programs;
- 2) preparation of the judicial corps and personnel in the court of the court, which is planned to be involved in the coverage programs;
- 3) launch of pilot projects;
- 4) dissemination of the experience of applying coverage programs to all courts of Ukraine.

Today new forms of public relations are only beginning to gain popularity in Ukraine. Courts are slowly testing the tools of direct ties, working on creating an effective system of interaction with journalists and the public. For example, in 2017 the Zarichsky District Court of Sumy used the following tools for the development of communicative activities: open-air days (17 events for schoolchildren and 18 for students); information telecasts "On the court" (18 issues); meetings with journalists, lawyers, police, prosecutors, jurors; games (1 legal quest "Protect your rights in court"); model court session for students (Horkusha, 2018).

Consequently, public relations are the important part of the court's management activity, which has a wide range of instruments of influence on the object of management. The current system for organizing work with the public in the authorities should meet the new challenges of the present – informational, social, technological, etc. Therefore, the tools of influence on the public are in the stage of permanent development. The need to reform the traditional models of public relations management in the judiciary is due to the gradual transformation of the degree of trust of citizens to power on the factor determining the efficiency of the court. Direct communication with the public as a new model of court communication should deepen the information openness of the courts and create the basis for creating a high level of public trust in the judicial system.

References

1. Arkhypova Ye. O., Dmytrenko N. O. Efektyvna komunikatsiia mizh orhanamy derzhavnoi vlady ta hromadskistiu yak umova rozvytku demokratychnoho suspilstva [Effective communication between public authorities and the public as a condition for the development of a democratic society] // Investytsii: praktyka ta dosvid. 2016. № 1. S. 92-66.
2. Horkusha N. Pryntsypy komunikatsii: vidkryti dveri, kvesty ta peredachi na TB. [Principles of communication: open doors, quests and TV transmission] URL: http://zib.com.ua/ua/132103-principi_komunikacii_sudu_vidkriti_dveri_kvesti_ta_tb-pereda.html (data zvernennia: 12. 07. 2018).
3. Malynovskyi V. Ya. Derzhavne upravlinnia: navch. posib. [Public administration: teaching manual] Kyiv: Atika. 2009. 608 s.
4. Priami zviazky sudiv z hromadskistiu. Metodychni rekomendatsii: zbirnyk dokumentiv i statei. [Direct public relations in the courts. Methodical recommendations: a collection of documents and articles] Kyiv: Pretsedent, 2017. 136 s.

IDEAS OF PEDAGOGICAL SUPPORT IN PRE-SCHOOL EDUCATION

Iryna Aprielieva, Iryna Poliakova

*The Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy"
of Kharkiv Region Council
Kharkiv , Ukraine
Apreleva555@ukr.net*

Abstract. The article reveals the ideas of pedagogical support of child development in pre-school education. The essence, content and conditions of pedagogical support of child development in the pre-school institution are defined.

Key words: pedagogical support, pre-school education, pre-school age.

A consistent democratization of the Ukrainian society, humanization of the general secondary education paradigm requires a revision of approaches to the educational process organization, including pre-school institutions. One of the trends that determine the development of modern pre-school education is the search for new forms of interaction between teachers and children and lending credibility to the world to a child.

In view of this, the issue of changing priorities in setting goals for education and training was revived. The new idea began to sound like this: a child is not just a subject of upbringing which needs the conditions for the comprehensive development to be provided, but also an author of his own daily life; therefore, in the learning and education process the conditions for self-development should be provided and built and implemented on the basis of pedagogical support.

The concept of "support" genesis is revealed in the process of historical and philosophical analysis. To the leading ideas of support in pedagogy could be attributed seeing a personality in a child, humane attitude and love for him, consideration of age features and awakening capacities and competences, developing traits, abilities, mutual understanding and developmental support.

The ideas of upbringing creative person possessing free thinking acute at the current stage of pedagogical science development, as well as appreciation of the value of personal development of each child, have been raised by the teachers and philosophers throughout time.

The idea of free upbringing has become a key for many educators who endeavoured to ensure that the child development was in conformity to natural laws and in accordance with the principle of non-violence and freedom. Such upbringing was directed particularly to the cultivation of a free individual in a free society, which can be seen in theoretical and practical works by A. Dukhnovich, J. J. Rousseau, M. Montessori, S. Frenet, L. Tolstoy, S. Rusova, V. Sukhomlinsky, et al.

The need for "support" of child development is expressed by modern educators as well (Sh. Amonashvili, I. Bekh, O. Gazman, N. Mikhailova, et al.)

In pedagogical scientific literature, as well as in pedagogical practice, the phenomenon of "pedagogical support" is understood ambiguously, nevertheless, all researchers agree that the implementation of support is possible with a positive attitude toward the subject of support, his high level of activity, as well as his personal willingness to socialization, personal development, personal growth and self-improvement.

Perhaps the most figurative and explicit definition of "support" was given by M. Bityanova: "... accompanying a child along his journey of life is to move along with him, next to him, sometimes – slightly ahead, when there is a need to explain possible solutions". The author emphasizes that accompaniment is the activity of a teacher aimed at creating a system of social and psychological conditions conducive to a successful learning and development of each child in a specific educational situation.

With the broad appeal to the notion of "pedagogical support" it should be noted that the studies on its specific nature with regard to pre-school age are insufficient.

Understanding of the objectives of pedagogical support in early childhood development should be based on the humanistic objectives of education, which reflect the development of the full potential of children, creation the conditions for the maximum manifestation of positive traits of child's personality, as well as not only focused and practical assistance from the educators, but also stimulating individual activity, self-organization, humane life sustenance based on free development.

Pedagogical support is a system of comprehensive activities to help the child in learning how to make deliberate choices throughout his life.

We take the view that the purpose of pedagogical support of pre-school development is to help the child to achieve his full capacity, to apply his knowledge and learning skills to succeed in various activities.

We believe that the effective psychological and pedagogical prerequisite of personal development of a child are as follows: restructuring of the educational space according to the model of pre-school education centered on the individual; transition from frontal to personalized communication style between teachers and children; development of the psycho-educational competence in teachers making them competent in methods of studying age and individual features of children, methods of detection of achievements in the development of children; elaboration of individualized educational programs and effective engagement of parents in teaching and educational process.

If the teacher is able to come back with a supporting attitude, then the process of self-development of a child will be much more effective, conscious and purposeful. Pedagogical support makes it possible to follow the natural development of the child, to rely not only on age patterns, but also on personal achievements which consolidate the efforts made to move forward. Recognizing the unconditional value of the inner world of each person, as well as the priority of personal needs, the teacher encourages the child to find and make independent decisions, helps to assume the necessary measure of responsibility, in other words, provides the necessary conditions for self-development and implementation of personal choices.

The support can be fully implemented in those educational institutions where the pertinent antecedents with a high level of willingness to accept the idea of support (the teachers and psychologists do not build any obstacles, all participants of the pedagogical process possess meet the highest standards of competence) have come in.

Modern researchers on issues of pedagogical support should pay attention to especially topical areas that require professional pedagogical support.

The orientation of pedagogical support on an individual nature of the child is fundamental to improving the effectiveness of the educational process.

VIABILITY DEVELOPMENT IN THE SCOPE OF HUMAN CAPITAL

Kseniia Balabanova
National Aerospace University «KHAU»
Kharkiv, Ukraine
myrany17@gmail.com

Abstract. The article considers the phenomenon of viability as a component of human capital. It is shown the necessity of creating of the special system of psychological training programmatic modules for the development of viability at different stages of specialist's personality formation.

Key words: viability, human capital, development.

The modern society is currently witnessing the process of developing and improving various aspects of human life, which makes people value not only economic or material assets but also all the things that facilitate social interaction and are considered as so-called non-economic or human capital.

Considered within the framework of humanistic development paradigm, human capital positions person as a primary investment object or object that accumulates knowledge and skills facilitating its existence.

There are multiple approaches to define the term "human capital". Generally, human capital is understood as intangible thing that includes health capital, culture-creative capital, education capital, labor capital, and social capital. Uncovering the phenomenology of this concept, we understand it as a certain amount of physical health, knowledge, skills, abilities and motivations, moral and cultural values formed by a person as a result of investments and accumulations, that is used in certain sphere of labor application and brings income to both the owner of the workforce and the employer.

Forming of a human capital is a complicated process that results in development of individual qualities. The totality of the latter transforms into different types of human capital.

In accordance with modern life trends, health is the basis of human capital. As M. Grossman assumed, health service and medicine are industries that produce “health capital”.

Health capital is considered as investments into a human that need to be done in terms of forming, retaining and improving their health and efficiency.

Health capital includes physical health (healthy sleep, proper nutrition, physical exercise to keep fit, prevention and timely treatment of diseases), mental health (adequate self-perception and attitude towards others, ability to cope with stress, emotional flexibility, the presence of positive emotions, etc.), social health (correct assessment of personal social status, making social contacts), spiritual health (attitude towards religion, good and evil etc.), and energy health (the ability to rest and regain strength).

One of the most important components of mental health is viability.

The introduction of the term "viability" into the scientific circulation is of particular interest. Many modern researchers in the field of psychology, pedagogy, psychotherapy, philosophy, sociology and medicine seek to base this approach. The complexity and scientific significance of individual viability phenomenon and its relation to the effectiveness of professional activity requires careful psychological analysis and is extremely relevant.

Viability is a person's ability to cope with adverse life circumstances with the possibility to recover using all resources available, both internal and external; it is the ability to experience life in all its manifestations, ability to develop; it is the ability to overcome various difficulties, stress resistance, personal mental stability.

As for investigating into the viability phenomenon in domestic psychology, today this concept has not been sufficiently developed, although more and more scientists pay attention to this issue. So, the study of K. R. Mannapova reveals the viability phenomenon in terms of person's hardiness. The author believes that hardiness affects how the individual evaluate the situation because of the willingness to act, on the one hand, and on the other hand, it helps to actively cope with difficulties by creating a new constructive behavior and transforming the components of viability. From the point of view developed by M. P. Guryanova, the person's viability understood as human ability to self-identification, independent life path choice and life organization is impossible without hardiness that is a complex of personal features and behavioral reactions enabling constructive solving complicated life

situations. A. A. Nesterova in her social-psychological conception defines viability as system individual quality characterizing the unity of personal and social-psychological abilities to implement resource potential and use constructive behavior strategies in life difficulties, which provides returning to the pre-crisis functioning level or determines post-crisis personal growth. Viability is considered by A. A. Nesterova as a stable personal disposition, which includes the following components: the capacity for being active and initiative; the ability to self-motivation and achievements; the emotional control and self-regulation; positive cognitive attitudes and flexible thinking; reasonable self-esteem and self-respect; social competence; adaptive defensive-coping strategies and behavior; the ability to organize the time and plan the future.

As integral characteristic, viability is interconnected set of the following components: the adaptation ability, the self-regulation ability, the self-development ability, and life meaningfulness.

Like physical, human capital is prone to wear and tear (knowledge obsolescence, ability degradation, health weakness). Therefore it is necessary not only to form human capital but also to constantly reproduce it.

The reproduction process is carried out in cycles that constantly repeat and renew at a qualitative new level in each new cycle.

Therefore, it is necessary to develop the special system of psychological training programmatic modules designed for creating, developing, and retaining the particular level of viability as a component of human capital. To achieve the best results and maintain the most efficient functioning of a system as a whole it is recommended that these modules should be implemented starting from early stages of specialist training, namely first year of higher educational establishment or even last grade of high school. This is the way we create a solid foundation for further developing of person's human capital. The level of person's viability will steadily evolve and strengthen step by step in parallel with growing of their human capital, which will fill up with knowledge and skills regarding chosen specialty, moral and ethical attitudes, etc. Moreover, the high level of viability will contribute to better developing of human capital during the process of education, because high school and university students are subject to a lot of pressure and thus vulnerable to different stressful situations (External Testing (ZNO) preparation, entering the higher educational establishment, dramatic increase in workload, exam sessions and so on). The high

level of viability will help them adequately evaluate a stressful situation and cope with it faster without any significant aftermath. This will enable them to effectively acquire knowledge and professional skills without losing their mental and psychological resources.

INTERCONNECTION OF SELF-EVALUATION AND WILLING REGULATION OF WORKING STUDENTS AND NON-WORKING STUDENTS

Yuliia Bilotserkivska¹, Vitalii Kislyi², Anna Kolchyhina³

^{1,3}Ukrainian Engineering-Pedagogics Academy,

²Kharkiv National University of AirForce,

Kharkiv, Ukraine

¹bilotcerkivcka@gmail.com, ²kisliyv67@gmail.com, ³annakolchyhina@gmail.com

Abstract. The work deals with problem of interconnection of self-evaluation and willing regulation of working and non-working students. The work contains an analysis of recent research and publications as part of the fundamental psychological approaches and scientific schools, theoretical current approaches to the matter point of a problem definition have been reviewed. The essence of the concepts of self-evaluation and willing regulation have been also considered. The manifestation of students' self-evaluation have been analyzed; the various aspects of willing regulation and specificities of its development have been listed. The influence of professional activities on regulating and self-evaluating functions of personality have been analyzed. The results of own research based on test performance have been presented.

Key words: self-evaluation, willing regulation, self-regulation, student period.

Introductory. The current level and pace of life demand of young people certain characteristics to be derived only from the willing experience, caused by not only physical substance, but also worldview, value-motivational matter, which is capable of changing a person in the ontogenetical context. The student period of human life include primarily late youth or early grown up, characterizing by all the diversity of social skills mastering for mature adult, by the obtaining of right of choice, certain legal liability and economic responsibility, the possibility of involving in all types of social activity, by obtaining of higher education and profession. The major students' spheres of activity are vocational training, personal growth and self-affirmation,

development of mental performance, self-enrichment, moral, esthetical and physical self-actualization. Frequently, after the beginning of training at higher educational establishment, the students start their professional activity.

According to multiple sources, the willpowers is interpreted as encouraging person to be active, and self-evaluation is determined as person's evaluation on their own, his possibilities, characteristics and place among other people, as a regulator of human behaviour, impacting on the effectiveness of activity [2], we became interested in the problem of interconnection of self-evaluation and willing regulation of working and non-working students.

Methodology. Many authors have interpreted the self-evaluation as a personal complex, directly involving in regulation of human behaviour and activity, as autonomous characteristics of the personality, its key component, forming with the active involvement of personality and reflecting the diversity of inner world [3]. A number of scientists (B. G. Ananyev, N. E. Berns, F. Zimbardo, I. S. Kon, E. T. Sokolova, V. V. Stolin, P. R. Chamata, S. L. Rubinshtein, and others) have studied the self-evaluation and its components, and also its effect on individual vital functions. The specific research problem is the investigation of ontogenetical development of willpowers and volitional powers of personality. The majority of studies, dealing with this matter, has been limited to childhood investigating (L. I. Bozhovich, V. K. Kotirlo, O. O. Smirnova and others). However, there is every indication that the development of willpowers is not limited by childhood, but continues at a later age, including student period, in the training process at higher educational establishment, and also in the process of professional activity.

It should be pointed out, that as a rule the concepts «willpower» and «willing regulation» (self-regulation) are used as synonyms in the domestic psychology, as the vast majority of scientists consider that the main function of willpower is a regulating function, the concepts of willpower and willing regulation are broadly synergistic, the willing regulation (self-regulation) is a type of psychical regulation of activity and behaviour, when a person has to overcome difficulties in setting goals, planning and execution of activities consciously and independently, so that it is essential to identify the self-evaluation impact on self-regulation.

It should be noted that the researches have not adopted a single term concerning explanation for the terms self-evaluation and willing regulation, for this reason we have used only the most widespread. Such personal complex as self-evaluation is an

important factor in regulating of activities including training activity. The self-evaluation is known as a component of consciousness including also knowledge of himself, the person's evaluation of himself, his abilities, moral standing and actions [1]. The success of activity is considered to be increased the level of person's self-evaluation and consequently his claims, but underachievement therefore understates them. In addition, interesting matter is the idea of I. M. Ushakova – a positive self-esteem, but sometimes, inflated self-assessment of volitional powers and effect of activity are positively associated with student's stable high status in a group, especially when a student is actively engaged in public work (Ushakova, 2011).

Nartov A. V. indicates that willpower plays a significant role in the training process of higher educational establishments. The willing regulation, the person's volitional powers and self-control have developed fast exactly in student period (at the nexus of early adulthood and youth). The development takes place within academic and beginning professional life, which tasks place demands on the student's willing regulation (Nartov, 2017).

The objective of this research is to identify the peculiarities of self-evaluation and willing regulation and their correlation.

The following methods have been used to undertake empirical research: the diagnostic methods of self-evaluation of Dembo-Rubinstein [5] and the methods "The scale of control over the actions" of Y. Shar (in adapting of S. A. Shapkina) [4].

The results of the study. This study was conducted on the basis of Ukrainian Engineering-Pedagogics Academy. 56 full-time students from second to fifth year of training aged between 17 and 23 years, among them 26 working students (46%) and 30 non-working students (54%) took part in the research. The following methods of mathematical statistics have been used during the work: Student t-test, r_{xy} – Pearson linear correlation coefficient. According to questionnaire of self-evaluation of Dembo-Rubinstein by methods of Student t-test, the credible differences have been detected between the claims rates and self-evaluation rates of working students and non-working students. The working students have a high claims rate ($81,3 \pm 9,4$), demonstrating the better understanding of own abilities, which is important in student's' personal development. The non-working students have also a high claims rate ($78 \pm 13,4$). The self-evaluation rates of working students are high ($64,7 \pm 14,1$), the self-evaluation rates of non-working students are at the middle level ($56,9 \pm 15,8$). This highlights the realistic and adequate self-evaluation in study

sample. Based on the research by the methods “The scale of control over the actions” of Y. Shar (in adapting of S. A. Shapkina), there is no evidence of significant differences attributed to students.

According to questionnaire of self-evaluation of Dembo-Rubinstein by methods of rxy-Pearson linear correlation coefficient have been detected a statistically significant relation between the self-evaluation rates and claims rates of working students ($r = 0,66$, $p < 0,05$) and non-working students ($r = 0,76$, $p < 0,05$). The correlates have not been detected between claims rates and rates by Y. Shar methods of working students and non-working students. The working students’ self-evaluation rate correlates positively with rate “the control over the action, linked to the implementation” (at the implementation) ($r = 0,42$, $p < 0,05$). The non-working students’ self-evaluation rate correlates positively with rate “the control over the action, linked to the making a decision (at planning)” ($r = 0,49$, $p < 0,05$), “the control over the action, linked to the implementation” (at the implementation) ($r = 0,48$, $p < 0,05$) and “the control over the action, linked to the orientation on failure (at planning)” ($r = 0,51$, $p < 0,05$).

Conclusion. Because of our study, it was revealed that the claims rate is high and the peculiarities of willing regulation of goal processes of intention in action are similar irrespective of working students and non-working students. However, there are also trends related to the working students have higher self-evaluation. Accordingly, it could be said that, the work during the studies as a whole does not affect self-evaluation rates and claims rates.

According to the results of methods “The scale of control over the actions” of Y. Shar (in adapting of S. A. Shapkina)” all students of study sample focus on the condition, have difficulties in decision-making and initiating action, achieving the intent. In this way, the students of study sample manifest spontaneously the ability to initiate the process of achieving the intent in spite of accompanying difficulties. We consider these results are promising for further study.

The positive correlation between the claims rate and self-evaluation rate of the whole study sample suggests that the claim rate is increasing with the self-evaluation rate, and vice versa. The reliable relationship between the claims rate and willing regulation have not been detected. According to results of correlation relationship between self-evaluation rate and willing regulation, we can assume that at the working students’ self-evaluation increasing, the ability of achieving the intent is

increasing, they need time to hold the attention on actual intention, display perseverance, and vice versa. Non-working students also have this tendency, but at self-evaluation increasing, we may be ready to assume the increasing of ability to be distracted from substandard, competitive intentions and ability to initiate the processes of achieving the intent in spite of accompanying difficulties. Consequently, the non-working students, evaluating themselves more positive, can impact on the whole rates of willing regulation of the processes of achieving the intent in action, and vice versa, thereby their self-evaluation depends on their willing regulation of activity. All mentioned relationships are easy to comprehend, and we can assume, that there are some latent factors that underlie these relationships, which is perspective issue of our further study.

References

1. Anan'ev B. G. Chelovek kak predmet poznaniya. M.: Nauka, 2000. – 351 s.
2. Andruschenko T. K. Izucheniye samootsenki v uchebnoy deyatel'nosti // Sb.: Eksperimental'nyye issledovaniya po problemam psikhologii. M., 1999. – Vyip. Z. – 47 s.
3. Zaharova A. V. Psihologiya formirovaniya samootsenki. – Minsk, 1993. – 185 s.
4. Shapkin S. A. Eksperimental'noye izucheniye volevykh protsessov Uchebno-metodicheskoye posobie. M.: Smyisl, 1997. 140 s.
5. Yanshin P. V. Praktikum po klinicheskoy psikhologii. Metody issledovaniya lichnosti. – SPb: Piter, 2004. – 336 s: il. – (Seriya «Praktikum po psikhologii»), s. 15-29.

EDUCATIONAL AREA OF FOCUS IN PRESERVING AND STRENGTHENING THE HEALTH OF YOUTH

Valentina Chernii

Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Kropivnitsky, Ukraine

valchern1972@gmail.com

Abstract. The article deals with the importance of the educational area of focus in preserving and strengthening the health of youth. The main tendencies for improving the health of the population through education have been highlighted. On the basis of the conducted scientific and pedagogical search, positive experience and disadvantages that prevented the progressive solution of the problem of forming a healthy lifestyle of the younger generation through the system of school education in the period of studying have been defined.

Key words: health, healthy lifestyle, school education, pupils.

Modern school demands radical rethinking of the paradigm of education and upbringing, the development of advanced technologies for the spiritual development of the student's personality, the creation of conditions for the self-actualization of their essential forces in various forms of creative activity. Modern schools demand the integration and implementation of fundamentally new pedagogical ideas, constraints, technologies centered on the child's personality, his / her needs and interests, vital values. But the most important value that a modern school should nurture is the child's health, its formation and support at different stages of school education. Therefore, the obligatory component of the national education system should be not only the preservation and strengthening of the health of children and young people in the educational environment, but also its formation. Without a competent, purposeful solution to the problem of forming students' health, the use of effective health-improving technologies, and non-traditional approaches, the school is deprived of the opportunity to fulfill its task of preserving the health of schoolchildren.

The importance of this problem determined the analysis and study of effective approaches to the formation of healthy lifestyles of students in the process of their schooling.

In the last decade, a number of studies have been conducted in Ukraine. These studies consider various aspects of the problem of forming a healthy lifestyle for children, adolescents and young people (V. Gorashchuk, M. Zubaliy, O. Savchenko, T. Boychenko, S. Kondratiuk, J. Omelchenko, M. Orzhehova, L. Sushchenko, etc.). The study of a healthy lifestyle based on life skills through a system of school education was implemented by O. Balakirev, L. Vashchenko, T. Vorontsova, V. Ponomarenko, the problem of forming a healthy lifestyle of schoolchildren in the educational process was studied by A. Herasimchuk, O. Savchenko, N. Bibik, N. Koval. An integrated approach to the upbringing of healthy lifestyle of younger schoolchildren was found in the works by S. M. Kondratyuk.

In the second half of the twentieth century, the requirements for health increased significantly and the meaning of the very concept «health» changed as well. A one-sided, mostly somatic approach was substituted by more integral and integrated definition. Integrated medicine and pedagogy began to develop, especially in the West.

In the 80th of the last century, the European countries began to recognize the educational direction as a priority for the preservation and strengthening of public health. In many European countries, it is generally accepted that the school system is an ideal environment for promoting health.

Ukraine has actively embraced world trends in improving the health of the population through education. An important step towards the formation of a healthy personality was the adoption in 1994 of the Concept of Contemporary Valeological Education in Ukraine. The conceptual ideas of the continuous valeological education are aimed at the reduction of the crisis phenomena and the acuteness of the problem of formation, preservation and strengthening of the health of the Ukrainian population, and first of all, the younger generation [1].

At various educational meetings (All-Ukrainian Meeting on Health Care of Residents of Rural Areas (December 1998), All-Ukrainian Scientific and Methodological Conference «Health of Children and Youth: Program Approaches and Priority Areas of Physical Education» (April 1999). The All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Valeological Education and Upbringing: Modern

Approaches, Accessibility and Ways of their Development in Ukraine» (June 1999), etc.), the problems of valeological education and education in schools of Ukraine were raised, namely: the absence of personnel, training programs; lack of school textbooks; unsatisfactory financing and material support, etc. Valeological science faces many new tasks: the development of scientific basis for the introduction of valeological training; the scientific research and creation of new programs and textbooks for elementary and secondary schools; the improvement of the education system, in particular, the creation of special, experimental schools of health, study experience, experimentation.

It should be noted that not all educators, and later, parents, positively perceived such innovations, as the introduction of healthy lifestyle courses into the school curriculum provided for the reduction of class and efficient planning of pre-school time. In those schools, where the innovators managed to see the perspective of health-improving objects and to combine valeological theory and practice, the task of learning and forming a healthy lifestyle of the younger generation was widespread, which contributed to the emergence of a number of newest educational institutions in Ukraine – the «Health Promoting Schools».

The idea of creating schools of health as the main form of valeological education and training was reflected in the joint order of the Ministry of Health and the Ministry of Education of Ukraine dated February 7, 1995 No. 25/31 «On the accession to the International project «The European Network of Health Promoting Schools». According to this order, the organization of the activities of the «Health Promoting Schools» was launched in Ukraine [2]. The emergence of such schools in the education system of Ukraine contributed to the effective implementation of the conceptual provisions of valeological education in school practice, creating conditions for the valeologization of the entire educational process.

Consequently, the provision of professional freedom to the pedagogical community, the development of the «Health Promoting Schools» contributed to the active development of author schools and pedagogical innovation, the development of pedagogical creativity. The development of the author's school curricula for the education of a healthy lifestyle began to be developed (author's program «Recreation zone of personality development», developed by the pedagogical staff of the educational complex № 28, Dnipropetrovs'k, the concept of the educational institution of secondary school No. 4, city of Rivne «From the health of the teacher to

the health of the students and a healthy society»; the educational program of the School № 159, Kharkiv «Education about health»; the concept of the Zaporizhzhya Specialized School of Physical Culture № 18» We choose a healthy lifestyle «the author's program Kremenchuk school № 12 «A healthy child is the future of our country», school program of the Stebliv Secondary school «Art to be healthy», etc.).

A positive aspect of the problem under study was the actualization of the health-improving tasks of physical education at school, as reflected in the program «Physical Culture – Health of the Nation», approved by the Presidential Edict (1998). This allowed a new approach to health promotion, lead in operation reserves, which can significantly affect the improvement of students' health: «physical training barefoot» with inhalation of evaporations of medicinal herbs (V. Avramenko); implementation of unusual forms and methods of children's quenching in the school practice, separate education, starting from the first grade (V. Pokhlebin). It is worth emphasizing also the creation of author's teaching aids, aimed at increasing the motivation of children to study physical culture, the effectiveness of the organization of work on physical education.

Unfortunately, the scientific research made it possible to identify the disadvantages that hinder the progressive resolution of the problem of forming a healthy lifestyle of the younger generation through the system of school education, namely: insufficient support for author programs at the state level, some projects are implemented within experimental schools of health and not are massive; the health-oriented orientation of lessons, other forms of education and education often has a spontaneous, formal character without a clearly defined system; insufficient school textbooks; unsatisfactory financing and material security.

References

1. Gorashhuk V., Bojchenko T., Vadzyuk N. and et al. (1994), "Concept of continuous valeological education in Ukraine", *Zbirnyk materialiv* [School course "Valeology"], Osvita, Kyiv, pp. 5-19.
2. Order of the Ministry of Health and the Ministry of Education of Ukraine dated February 7, 1995 No. 25/31 "On the accession to the International project "The European Network of Health Promoting Schools", (1995), available at: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=1187> (accessed September 10, 2018).

THE EFFECTIVE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Olha Chovhaniuk¹, Iryna Haman²

Ivano-Frankivsk National Medical University

Ivano-Frankivsk, Ukraine

¹ochovganyuk@gmail.com, ²gamanira@gmail.com

Abstract. Modern society needs high quality education. For the beginner doctor, innovative teaching methods can become not only a guide to knowledge but also an indispensable help in diagnosing and treating the patients. An electronic approach to presentation of educational data is much more effective than traditional teaching methods. It provides an opportunity to enhance teaching effectiveness and improve the competences and practical skills of medical students. The purpose of the work is to study the impact of innovative technologies on the continuous update of the educational environment of the university, improve the teaching of academic disciplines and the quality of knowledge and practical skills of students. To achieve this goal, a computer class was founded at the Department of Internal Medicine of the Faculty of Dentistry named after prof. M. M. Berezhnytsky of Ivano-Frankivsk National Medical University. By means of Littmann software, students got possibility to study the research of respiratory (basic and adverse respiratory sounds) and heart (auscultation pattern in norm and pathology) systems, as well as to simulate heart disease. Thus, today we are able to prepare future doctors with a higher level of professionalism, since electronic approach to presentation of educational data, in contrast to traditional methods, has a much more effective impact on the efficiency of teaching the academic disciplines, therefore increases the level of knowledge and practical skills of students.

Key words: pedagogical process, e-learning, MUMEENA, Littmann program, Medical Information Technologies.

Modern society needs high quality education. One of the priorities of the higher education reforms in Ukraine is professional training of students and building

scientific capacity of the future specialists. The objective acceleration of scientific and technical progress along with the global process of transition towards information society require the intensification of the learning process through the application of information technologies, based on the use of electronic devices.

According to the following laws of Ukraine: "On Education" [1], "On Higher Education" [2], "National Doctrine of the Development of Education in Ukraine in the XXI Century" (2013) [3], development of the system of higher education requires implementing modern technologies and new methods into the process of teaching children and young people. Innovation in pedagogical process is associated with the globalization and integration that are taking place in modern society.

Preparing the younger generation for life in a modern technological society requires the integration of information and communication technologies into the educational process of higher education. The effective solution to this problem depends to a large extent on the level of professional competencies of faculty staff.

Therefore, finding new approaches to the implementation of information and computer technologies in the medical students training process, in order to form and develop their clinical thinking, nowadays has become one of the challenges of both Ukrainian and worldwide medical education systems.

Medical information technology is crucial for healthcare reform in Ukraine. For the beginner doctor, innovative teaching methods can become not only a guide to knowledge but also an indispensable help in diagnosing and treating the patients. It is information technology that will make diagnostics as fast as possible, help to avoid side effects from treatment, prevent medical errors.

There are many aspects of the use of technology in medical education and clinical practice. The most important one is providing the necessary conditions and electronic devices that medical students and teachers can use for effective learning.

Our *goal* is to offer the effective use of innovative technologies in the educational process in order to enhance teaching effectiveness and improve the competences and practical skills of the students.

The transition towards information society significantly changes the condition of education. To achieve our goal, the professional personnel of Ivano-Frankivsk National Medical University create an information website of the university. Through the use of the website students and teachers can receive an information package designed to assist the students willing to study at the university, and the

administrators and teachers working on improvement of the content and organization of the learning process. The information package is focused on the use of the European Credit Transfer System (ECTS). Implementation of information and communication technologies promotes the mastery of knowledge and skills, develops the creative cognitive activity, helps to improve the professional and personal qualities.

At the moment, special attention is paid to interactive forms of work, which encourage students to be active during the classes and develop their clinical thinking. Thus, a computer class was founded at the Department of Internal Medicine of the Faculty of Dentistry named after prof. M. M. Berezhnytsky of Ivano-Frankivsk National Medical University. MUMEENA project is effectively implemented into the learning process. By means of Littmann software, students got possibility to study the research of respiratory (basic and adverse respiratory sounds) and heart (auscultation pattern in norm and pathology) systems. Littman provides the most important clinical information on lung auscultation, particularly for medical students. The disk contains audio, text and graphic information. The multimedia presentation demonstrates the principles of lung auscultation and offers the examples of normal and pathological sounds. In addition, the program provides information on the concept of acoustic analysis, which allows to identify normal and pathological sounds during the lung auscultation for diagnosis, differential diagnosis of lung disease and tonality of lung sounds.

In addition to studying the respiratory system, Littman software also covers the study of blood circulation, in particular, the heart auscultation. In the "Sounds of the Heart" section, the software provides a description of the heart sounds and contains the audio and visual examples of the most common of them; it suggests the identification of the normal and pathological sounds of this important organ providing help in diagnosis making.

The Department of Internal Medicine provides many methodological developments, generalizing the experience of teaching process with the use of the latest technologies. The university website is effectively used to provide actual information on the life of the department (plans of the conferences, meetings of the scientific society, materials of the final classes, final module control, etc.).

The Department introduces the methodology of research to medical students to help them gain the skills necessary for scientific research. To this end, within the

framework of the MUMEENA project, during the practical classes the students of the 3rd year study the following issues: "Search Strategies for Scientific Research"; "Formulating Research Aims and Objectives"; 4th year students – "Collection and Analysis of Patient Survey Data"; "Summarizing Research Findings".

"Internal Medicine" and "Clinical Pharmacology" disciplines help the students at the Department of Internal Medicine of the Faculty of Dentistry named after prof. M. M. Berezhnysky develop the basis of their clinical thinking and gain the knowledge necessary for the analysis of clinical symptoms, which is the basis for diagnosis, predicting emergency and providing emergency care.

Conclusion. Therefore, today we are able to prepare future doctors with a higher level of professionalism, since an electronic approach to presentation of educational data is much more effective than traditional teaching methods. It provides an opportunity to enhance teaching effectiveness and improve the competences and practical skills of medical students. The implementation of innovative teaching methods into the learning process contributes to the development of clinical thinking among future doctors, provides comprehensive scientific knowledge, teaches to synthesize the obtained data, and helps to integrate the MUMEENA project into the educational process.

Scientific research projects build and develop the clinical thinking skills in students and young researches, teach future doctors to synthesize and analyze the obtained information.

References

1. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" vid 05. 09. 2017 № 2145-VIII.
2. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" / Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, № 37-38, st. 2004). Iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonom № 2233-VIII vid 07. 12. 2017, VVR, 2018, № 2, st. 8.
3. Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 chervnia 2013 roku № 344/2013.

COMMUNICATION AS ONE OF THE CORE SKILLS TO BE MASTERED IN AN ESP COURSE

Iryna Didenko¹, Iryna Oliinyk²
Taras Shevchenko National University
Kyiv, Ukraine
¹ir-za@i.ua, ²irenoliinik@gmail.com

Abstract. This paper reports on some changes that have been implemented in the English for Specific Purposes course at the Faculty of Economics in Taras Shevchenko National University of Kyiv within the framework of British Council ‘English for Universities’ project. On the basis of needs analysis communication skills mastering was outlined as a core priority for students majoring in Economics. The issues of the communication skills development were arisen. The risks and benefits of functional language introduction to an ESP course were considered.

Key words: communication, English for Specific Purposes, functional exponents, functional language, 21st century skills.

While participating in the British Council ‘English for Universities’ project from 2014, we have implemented some changes in the English for Specific Purposes course at the Faculty of Economics in Taras Shevchenko National University of Kyiv. The aim of the project is to make ‘a transformational change’ at the tertiary level of education in terms of teaching and learning English. Eight English teachers of our department have participated in British Council Summer and Winter Teacher Development Schools, where we had a unique opportunity to get familiar with the cutting-edge global trends in an ESP approach. Later on we tried to implement these innovative ideas in our ESP classroom. According to the ESP gurus: Tom Hutchinson and Alan Waters, Peter Strevens, Tony Dudley-Evans and Maggie Jo St. John, – an ESP course should deal with meeting the learners’ needs. Bearing this in mind we have conducted the needs analysis among our students, and the necessity of mastering 21st century skills (Communication, Collaboration, Creative thinking, Critical thinking) was recognized as a crucial one in an ESP course. We have undertaken an

experimental research with the first year students, whose specialism is International Economics. The experiment lasted one semester from February, 2017 till June, 2017. A group of 12 students has participated in the experiment and we compared their final results with their initial results in the form of initial and summative assessment. The main emphasis was made on the development of their ability to communicate with each other, but the development of other skills (collaboration, critical and creative thinking) was not left beyond. As we have found out from initial assessment, the students did not use functional language while they were discussing the given problem and searching for solutions with their peers. The reasons for this were as follows: some of them had never heard about functional exponents at all, while the rest of them had not found them to be necessarily used in their discussions. Firstly, we have introduced the functional exponents used in discussions to them, later they were asked to use them in their own discussions. In order to incentivize their usage we organized their discussions in the ‘fish in a bowl’ mode of interaction: when one group of four was discussing a problem, the other two groups of four were watching the process and analysing it according to the following criteria: whether the problem was solved, whether functional exponents were used appropriately, whether everybody was involved in the discussion. After the discussion we introduced analysis in the form of: self-evaluation, peer-evaluation and teacher-evaluation according to the given criteria. As a result, at the end of the semester our learners were communicating using functional language, moreover, according to the final survey they have understood the importance of functional exponents usage for effective communication and collaboration.

There are two sides of one coin in functional language introduction in an ESP course for communication skills development. Among the benefits we can mention quick success that leads to students’ confidence. Even low-level students are able to communicate successfully having a set of phrases that they can use respectively for expressing different functions: agreeing, disagreeing, interrupting, clarifying, holding the floor, inviting others to speak. Functional exponents are a kind of tools that even a novice and inexperienced interlocutor can use in order to participate in discussions successfully. They even do not need to know and understand the grammatical structure of the exponent, just use it as it is for a certain function. Undoubtedly, due to this reason low-level students very quickly can communicate successfully with more advanced students: that is a real *trouvaille* for mixed-ability groups. One more

benefit of functional language introduction is its effect on handling a big and noisy class. When the teacher introduces discussion tools to the students and makes them use these tools, the students have nothing to do, but listen to each other, because they are required not only to express their own opinion, but to react on what was said before them: agree, disagree, support, or clarify the ideas of their partners. In this way the communication culture is developed in the class.

Unfortunately, besides benefits there are some risks of functional language introduction. One of them is that students start to sound artificially. The reason for this is that in their mother tongue they almost do not use functional language. So it is unusual situation for them to use functional exponents in English as well. Sometimes they sound like bad actors, trying artificially make themselves use these phrases. One more risk is a huge amount of functions and their exponents that low-level students are not able to memorise without understanding their grammatical structure and knowing lexis. So the initial success can be pretty illusory and fast can bring to demotivation of students. And the third risk is that in real life communication English speakers do not use functional language that much. If you try to find a piece of authentic discussion or debate, you will notice only a couple of functional exponents that are used in a real situation. That raises a question whether it is worth hassle to put so much emphasis on teaching functional language.

Every teacher, undoubtedly, will solve this issue in their own way. However, our experience of functional language introduction for communication skills development was positive, but we think this can work with mixed-ability groups and at the initial stage, in order to give the students the general understanding of these tools and some practice, without putting so much emphasis on them.

CONTENT OF PEDAGOGICAL PRACTICE OF FUTURE TEACHERS IN CONDITIONS OF COMPUTERIZATION OF MODERN SCHOOL

Tetiana Fursykova

Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Kropivnitsky, Ukraine

tan_u@ukr.net

Abstract. The article describes the purpose of the pedagogical practice of future teachers of fine arts, as an integrative type of specialist training. The content characteristics have been analyzed, their own views on the peculiarities of organization of pedagogical practice with the use of computer technologies are presented.

Key words: pedagogical practice, computer technologies, future teachers of fine arts.

Pedagogical practice, as one of the most important unit in the system of teacher training, has a long and continuous character, providing a foundation for the formation of the basic pedagogical skills and skills of future teachers. According to K. Ushinskyi, the method of teaching can be studied from books or from the words of the teacher, but to acquire the ability to use this method can only be due to long-term practice. It is in practice that the student can determine how correctly he chose the field of activity, to find out the degree of correlation of personal qualities with the profession of a teacher.

The main purpose of pedagogical practice in institutions of higher education is the formation of the ability of students to apply in the pedagogical activity the scientific and theoretical knowledge, gained during the study of primarily social, general pedagogical and special disciplines; developing interest of future educators and teachers in the field of pedagogical and scientific activities.

Pedagogical practice integrates in vocational education not only knowledge of psychological and pedagogical disciplines, but also knowledge of social and special educational subjects. During practice, educational work is carried out, aimed at the

formation of professional skills, active life position and the totality of civil and moral qualities of the future teacher. The student and the student team act as the subject of education at the same time.

Pedagogical practice performs a number of functions: adaptive (the student is acquainted with various types of educational institutions, gets used to the rhythm of the pedagogical process, work with children); educational (actualization, deepening and application of theoretical knowledge, formation of pedagogical skills and abilities); educational (formation of attitude to the pedagogical profession, professionally significant qualities of the teacher's personality, understanding of the need for self-education and self-improvement); developmental (development of pedagogical abilities of students, pedagogical thinking, motivational sphere for pedagogical activity); diagnostic (checking the level of personal and professional qualities of the future teacher, professional competence and preparedness for pedagogical activity).

In practice, the pedagogical activity of students is improved on the basis of theoretical content material, knowledge and effective assimilation of which is possible only on the basis of "living" impressions and observations. It is in the process of continuous active and long-lasting practice that there are contradictions between the available and the required stock of knowledge, which is the driving factor of continuous self-education.

During active pedagogical practice, students have the conditions for practical pedagogical activity. In our opinion, the process of mastering the profession, in particular the assimilation of theoretical knowledge, practical skills and skills, is directly related to the formation of a new qualitative formation in the structure of the personality of the future teacher of fine arts, which can be characterized by such qualitative indicators: motivation (manifested in relation to performance professional duties as needed); the level of knowledge of the psychological and pedagogical and methodical cycle, which corresponds to the level of complexity of the tasks performed; the attitude to the educational process in a comprehensive secondary school; performance of the functional duties of the teacher of fine arts and achievement of high quality of the performed work; activity in professional self-improvement and self-education; the desire to enrich the spiritual and professional culture.

Competent organization of pedagogical activity requires the possession of certain skills, which can be developed only in practice in the process of direct communication with children: the ability to set goals and find ways to achieve it; the ability to organize the learning process as cooperation and mutual understanding as a system of cognitive actions; to form general and special skills; ability to focus on a student; prognostic and projective skills; methodical skills.

The use of computer technology in art classes is possible only on the condition of interpenetration and interdependence of the theoretical and practical training of the future teacher of fine arts. In the process of formation of pedagogical techniques and skills, the exclusive role belongs to pedagogical practice. It is conditioned by the general tasks of forming the personality of the teacher of fine arts and the specific features that practice can provide as a special form of vocational training, in contrast to all other forms of educational work. It is pedagogical practice that increases self-realization of future teachers, mobilizes personal potential and reveals hidden capacities of a student. In the process of practice there is an intensive acquaintance with all aspects of future work, a critical and meaningful attitude towards the disciplines of the professional cycle is studied, the mechanisms of pedagogical reflection are included, the principles of professional self-evaluation are formed.

Among all the forms of educational work that is offered to perform at the university, it is the pedagogy that carries out a system-building role. First of all, it has a number of functions: adaptive (addiction to the rhythm of the pedagogical process, to children, orientation in the system of internal school relationships); educational (actualization, deepening, application and development of theoretical knowledge, formation of pedagogical skills and abilities); educational (formation of pedagogical culture and professionally significant qualities of the personality of the future teacher of fine arts); developmental (development of technological skills and cognitive creative activity of the future teacher); communicative (formation of communicative competence in systems: teacher – student, teacher – teacher, teacher – parents, teacher – leadership); diagnostic (verification of the character and level of professional orientation of the future teacher of fine arts, the degree of computer readiness); constructive (to know and be able to use in the practical activity of various computer technologies); creative (formation of artistic and creative approach to the teaching of fine arts).

The pedagogical practice of the students of the IV course – the future teachers of fine arts – has its own peculiarities. Its particularity lies in the fact, that it is complex, requiring the student to mobilize and apply all acquired knowledge, skills and abilities in the process of training, as well as individual abilities.

The purpose of pedagogical practice oriented on the use of computer technologies is to form the main quality of the personality of the future teacher of fine arts, the ability to work professionally and independently in the computerization of the educational environment. The objective is to define the following tasks:

- to form a positive orientation of the future teacher of fine arts for the introduction of computer technology in education and teaching of fine arts;
- to deepen and consolidate theoretical training on the use of computer technologies in the classes of fine arts;
- to form skills and abilities to use the acquired knowledge on practical application of computer technologies in the lessons of fine arts;
- to develop professional creative abilities, form elements of the individual style of the future teacher of fine arts.

The requirements for future teachers of fine arts during computer-oriented pedagogical practice are rather high:

- availability of a curriculum for a student, while conducting a lesson, its information-technological map;
- development of a package of software and methodological support for the study of fine arts using computer graphics tools;
- application of tasks that enable the student to choose the type, kind and form of study of the material (verbal, graphic, symbolic);
- creation of positive emotional mood for the work of all participants during the lesson;
- informing at the beginning of the lesson not only the topic, but also the forms of organization educational activities;
- discussion with students at the end of the lesson not only what they «learned» (what they had got), but also what they liked (did not like) and why; what they would like to repeat, and what had to be done in a different way;
- stimulating students to choose and independently use different ways of performing tasks;

- encouragement during the interview at the lesson not only the student's correct answer, but also an analysis of how the student reflected, which method he used, why and what was wrong.

In accordance with the goals and objectives of the pedagogical practice of future teachers of fine arts, its content was filled with ideas, theoretical provisions and practical recommendations on the use of computer technologies in the classes on fine arts.

During the course of pedagogical practice (IV course) the teacher of the school and methodologist of the Department of Fine Arts and Design of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko assessed the level of readiness of students for the application of computer technologies, and the practice supervisor carried out a comparative analysis of the results of its implementation by the students of the control and experimental groups (for students of the control group, the work was planned and conducted on the basis of the traditional program of pedagogy). The students of the experimental group, whose professional training was aimed at the use of computer technologies in the fine arts lessons, showed an average (43%) and high (41%) level of readiness for the specified type of activity. The control group of students spontaneously used computer technology elements in practice, so only 19% showed an average readiness level, no students in the control group showed a high level.

Consequently, the analysis of the obtained results allows to predict and plan the educational activity of students, to improve the pedagogical conditions of preparation for the application of computer technologies in future professional activities.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ETHNOPEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATORS

Nadiia Heorgian
Donbas State Pedagogical University
Slovyansk, Ukraine
georgayn1963@gmail.com

Abstract. The pedagogical conditions of etnopedagogichnoi competence of future teachers of preschool institutions are considering in the article. Special attention is paid to such etnopedagogichnoi competence as:

- creating an educational environment;
- using of practice-oriented approach in learning and higher education appropriation applicants ethnic and cultural values and their application in professional activities.

Key word: etnopedagogical approach; etnopedagogical competence; educational environment; practice-oriented approach.

An important condition for the professional development of the individual is the creation of an educational environment in which the process of assimilation, appropriation of ethno cultural values, the formation of the ethno cultural competence of the teacher is carried out. It is a preschool teacher who is the leader of the cultural ethnic composition. His aim is to get children interested into cultural values, folk traditions, to be the bearers of their own national culture. Therefore, along with the educator's general professional competence, the task of mastering the ethno-cultural values by the students and applying them in professional activities is set.

It should be noted that at the present stage, the ways of forming the etnopedagogical competence of future educators are not definitively determined, ethnocultural traditions are not sufficiently used in the educational process, which significantly impoverishes the content of the students' professional training.

The aim of the article is to determine and prove theoretically pedagogical conditions that contribute to the formation of future educators' ethnopedagogical competence. Ethnopedagogical competence formation of future educators involves the organization of educational process, where a set of pedagogical conditions that allow to create an appropriate connection between the content, methods, forms of educational and practical activities of students make up the theoretical basis.

In determining the pedagogical conditions we proceeded from the fact that ethnopedagogical competence is multidimensional in its manifestations and has different ways according to the methods of formation. Structural elements of ethnopedagogical competence are:

- value component (confidence in the importance of ethnopedagogical knowledge);
- activity component (efficiency in choosing the priority of values, forms of tolerant interaction in the conditions of the multi-ethnic composition of the people);
- reflexive component (adequate attitude towards other people from the standpoint of respect to the individual).

Pedagogical conditions for ethnopedagogical competence formation of future educators were defined:

- creating the educational environment;
- applying the practice-oriented approach in the process of assimilating and appropriating the ethno-cultural values by the students and their application in professional activities.

The condition for the professional development of the individual is the creation of an educational environment in which the formation of the ethnopedagogical competence of future educators is carried out.

The educational environment, which provides the education of the future teacher on the ethnopedagogical values, is the only space in which the goal, process, outcome and perspective of professional development of the individual are determined. The general goal of creating an educational environment involves the ethnopedagogical competence formation.

Creating a model of the educational environment, cognitive and educational potential of ethno-cultural values was used.

Educational and cognitive aspect involves the future teachers' orientation on the ethnopedagogical ideal of the personality, the formation of ethnographic culture, the

ability to understand the culture of peoples, to feel the need for new ethno-cultural knowledge. The developmental aspect is aimed at forming the emotional and motivational system of ethnocultural formation of the future teacher. The educational aspect contributes to the formation of moral, ethical, aesthetic qualities of the individual, the ability to apply ethnographic knowledge in the social environment.

The final result of ensuring the realization of the given aspects in the pedagogical process involves the formation of the system of ethnocultural values that correspond to their needs, interests, stimulate to gain the experience of socially useful activities and behavior, create favorable conditions for the formation of socially significant needs, self-development and self-actualization of the individual.

The process of assimilating the ethno-cultural values by the students is closely linked to the mechanism of self-expression. Understanding the culture and value system of the people provides identification of the completeness of individual instincts, the development of a humane personality, manifestation of creativity. Active perception of ethno-cultural values contributes to the formation of understanding the burning problems of the present by the teachers, it helped understand the world, to cognize their own «I», to reveal the essence of their own purposes. Constant orientation to the common values and traditions of the people ensures awareness and evaluation of pedagogical actions, forms of behavior by the students, it develops the need for self-education, self-development. The involvement of future teachers in creative activity, the reproduction of ethno-cultural values through communication, word, holiday, stimulates cognitive activity, actualizes knowledge and experience. It also provides the assimilation of the basic laws of coexistence of people.

The positive impact of the process of assimilating ethno-cultural values is achieved through the formation of motives of students' cognitive activity. The formation of the emotional and motivational system of ethno-cultural formation of the future teacher is significantly influenced by the novelty factor. The involvement of future educators into creative activity can support the interest in cultural heritage, traditions, customs, rituals, folklore, and others.

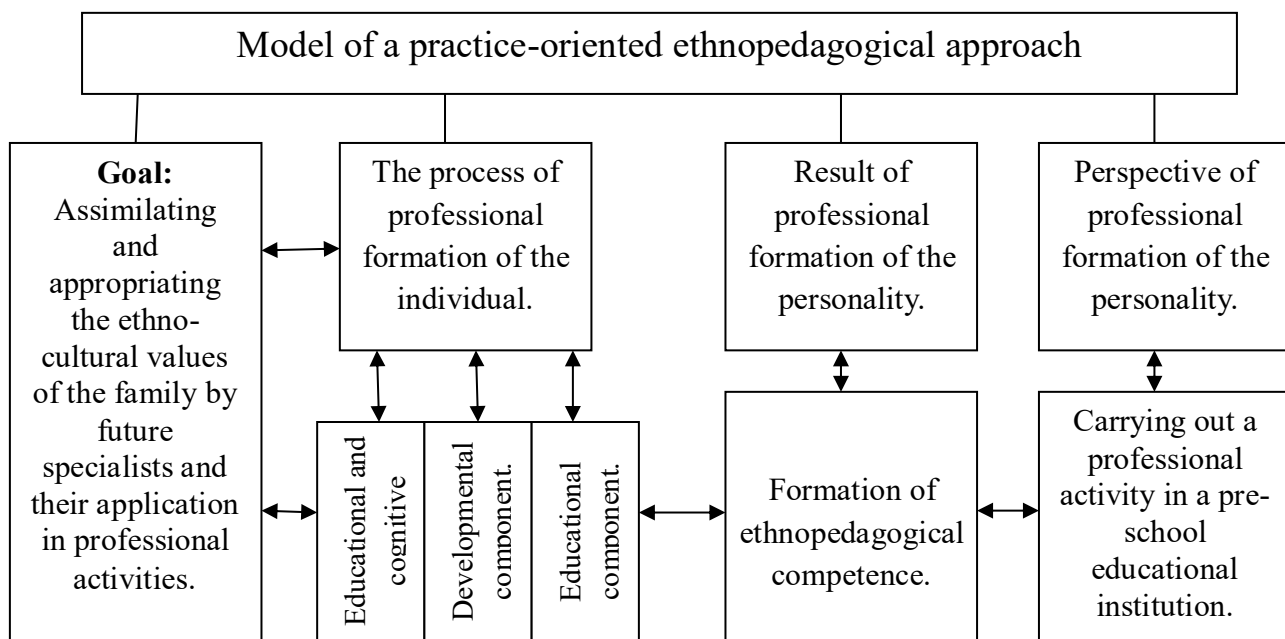
The research work of future educators in the ethno-cultural aspect provides an opportunity for cultural improvement, humane aesthetic, intellectual development. They learn to acquire new information, develop their ability to relate, compare.

Understanding and assimilation of ethno-cultural values contributes to the formation of an outlook. This process is quite complex and requires a certain social maturity, awareness of their own abilities, a critical reflection on the experience of the past, the ability to anticipate the phenomena and act accordingly. In this regard, in the educational process, it is expedient to use as many situations as possible for a responsible choice, to promote the individual development of each individual, and to develop self-realization skills. This is facilitated by the choice of values based on the humane interaction of man with the world, man with nature.

Among the pedagogical conditions that contribute to the formation of the ethnopedagogical competence of future educators, a special place belongs to the practice-oriented approach. We believe that in the preparation of the future educator, the practice is the space in which the social activity of the individual develops, the subject-subject interaction is carried out, a system of value orientations is formed.

The basics of the scientific practice concept were laid down in the works of M. Haidegger. Everyday life of a person becomes meaningful within the framework of a certain understanding of what society is, how it functions and is changing. In this case, society is understood as a set of human practices, organized in an appropriate manner. Consciousness and knowledge are defined as secondary in origin phenomena, as the verbalization of practices, as a form of social activity in the realization and understanding of practices. Researchers emphasize that practical knowledge can be comprehended as the real basis of any «theory», its source. So, the formation of a professional teacher is carried out through the transmission of practical knowledge, its form, content, and means. Work with future educators was carried out in the process of studying the discipline «Ethnopedagogy of childhood». Practical-oriented approach was implemented using the developed model, which includes target, content and technological components (Picture 1).

Consequently, ensuring the interconnection of these conditions in the process of studying the discipline «Preschool ethnopedagogy» contributed to the awareness of the essence of ethnopedagogical achievements by the future specialists, the acquisition of experience in teaching and upbringing preschool children. These conditions are capable to actualize such components of professional activity as: humanistic orientation; the ability to live and work in a multi-ethnic environment, preserving ethnic identity and observing the rights and obligations of a citizen of society.

Pic. 1.

FORMATION OF STUDENTS' COMMUNICATIVE ABILITIES AT ENGLISH CLASSES IN HIGHER SCHOOLS

Uliana Irkhina

South Ukrainian National Pedagogical University named K. D. Uschinsky

Odesa, Ukraine

irhinajuliana@gmail.com

Abstract. The article analyses the abstract formation of social and communicative competence means a high culture level of communication in the society. Expansion of communicative processes in the global scale allows the necessity of verbal colleague professional communication due to knowledge of foreign languages. Integrational and professional situations acquire “operativeness” of engineer and other language competence which include not only knowledge in linguistics but the ability to operate them in the professional activity.

Key words: foreign language, interaction, education, communication, improvisation, computer technology.

The problem and its relationship to scientific and practical tasks. The foreign language has a huge socialization and educational potential. The main common goal of language education is to prepare students to active and full-fledged cooperation in a modern multicultural world by means of language learning. Knowledge of one or more foreign languages allows you to use them in different spheres of society: in science, technologies, economics, culture, practical professional activity, spiritual spheres of life and in the process of communication of people in social, cultural and political life. The knowledge of foreign language is a real and valuable way of communication. In order to a foreign language will become a means of communication, it is necessary to know as deeply as possible the world of a learning language, as the basic of language structures is found on the sociocultural structures.

Languages should be studied in indissoluble unity with the world and culture of the peoples speaking these languages, as the national-specific characteristics of the

most different components of cultural communicants complicate, and their knowledge can facilitate the process of intercultural and professional communication.

Integrative communicative competence, being interdisciplinary, includes language, speech, socio-cultural, strategic, sociolinguistic, educational competence, which turn, has a single core of linguistic and speech competence, which forms the basis of the speech interaction, being an obligatory component of any of communication. The problem of the formation of social and communicative interaction, associated with mastering a foreign language, was studied as I. L. Vartanov, P. Gurvich, E. I. Passov, P. V. Sysoev, S. G. Ter-Minaeva, etc. Interactive methods of teaching were studied by German scientists as A. Shelten, I. Shveytzer, F. Stus, I. Veydig. Issues of problem education are in the works of American scientists as J. Dobson, R. Matthews, B. Smith, J. Taylor, and others.

The problems to which the article is devoted is a communicative culture in another language. It is knowledge of country's life. The language is being studied, is the process of mastering knowledge of the cultural diversity of the different countries, which languages are studied and about the relationship between cultures in a modern multicultural world, so the formation of an active life position and skills of interaction with representatives of different countries and cultures [2]. The tasks of teaching a foreign language as a means of communication are inextricably linked with tasks of studying the social and cultural life of countries and peoples speaking in this language. The purpose of the publication is to theoretically the need to learn a foreign language justify, the development of communication skills. Knowledge of foreign language, national-cultural specifics of the countries of the studied language will allow the specialist to establish communicative contacts in professional and social plans, not only from the point of view, but the view of linguistic feature, but also the knowledge of features and individualities of people representatives.

Communicative abilities mean the ability to interact with society, community, team, family, friends, partners; ability to foresee conflicts and the ability to extinguish them, cooperation, tolerance, respect and acceptance of the other social mobility; includes intercultural competence, which is characterized by the ability of the individual to establish relationships with representatives of other cultures, that increases the culture of a specialist, its competitiveness in the international labor market; cooperation in group, the ability to find adequate solutions in different situations, to regulate interpersonal interaction [1]. Increasing the level of mastering a

foreign language, a student should know: the features system of the learning foreign language in its phonetic, lexical and grammatical aspects; sociocultural norms of household and business communication, as well as the rules of speech etiquette, allowing a specialist effectively use a foreign language as a means of communication in a modern a multicultural world; the history and culture of the countries of their languages.

The student should be able to:

- a) to conduct social and cultural communication in the volume, provided by the curriculum;
- b) read and translate literature on the specialty;
- c) in writing form express their communicative intentions in the areas envisaged by the program;
- d) to form written documents, using the details of the business letter;
- e) to fill the forms for the participation;
- f) to understand an authentic, foreign speech by ear.

Non-linguistic education, intercultural, communicative interaction ensures the sense of the direction of each person's activity, nature, science, technology, from which the system of human values, his communicative, professional culture. There is an increasing interest in mastering foreign languages as a means of communication, since communication always involves the exchange of thoughts, the exchange information, such communication, which satisfies practical and theoretical needs of a person in the process of his labor and social activities. Learning a foreign language expands the horizons of knowledge and communication, activates mental and speech activity, forms the mechanisms of internal translation, opens the possibilities of real self-expression in a foreign language, stimulates use of speech ability in the native language. The highest goals of education and development are the formation of creative speech activity. Educational process in the university, aimed at the formation of social activity of the individual, includes the ability to creation. This facilitates the learning of foreign languages, which lead to the expansion of cognitive and creative activity. Communication is understood as the process of oral or written communication, the essence of which consists in the exchange of information and its evaluation. Communicative and oriented teaching implies the formation of communicative competence among students, which can be considered formed if the future specialist uses a foreign language in order to independently acquire and expand

their knowledge and experience. Professional reading in a foreign language is for him a way satisfaction of both communicative and cognitive requests. Information the flow makes it possible to get knowledge from all possible sources such as books, magazines, Internet.

Knowledge of a foreign language is a real and valuable means of communication. Knowledge of a foreign language, the formation of a foreign language competence makes to cover social and humanitarian problems broadly, to expand his communicative competence in these subject areas, to decide tasks effectively. Using interactive methods in the process of studying foreign languages encourages the teacher to a constant creativity, perfection, professional and personal growth. Interactive learning involves interaction in the mode of conversation, dialogue with something or someone. The forms and the methods of interactive learning include: heuristic conversation, presentations, discussions, method "Round table", the method "business games", courses of practical work with their discussions, role games, trainings. Interactive learning involves joint activities students and teachers, in the result of which is the exchange of information, a joint solutions is developed, situations are modeled. The learner must actively and intensively think, mobilizing his intellectual potential, as a result of cognitive, research activities of a student; the causes of failures and achievements are analyzed, skills are acquired with the teamwork, determines their own contribution to achieving success. Received in an independent search, the theoretical and practical conclusion is perceived by the student as a result of his own labor.

American scientists developed and implemented in the educational system the model of problem education, contributing to the formation of an independent personality, that is ready for communicative interaction. The model of the problem education studied, adapted to Ukrainian educational realities and applied with the teaching of a foreign language.

The essence of problem education is that students must use their own knowledge, independently select and critically analyze the information, to be responsible for its reliability, a personal part of work and work of the whole group, interact on an equals, share life experiences, traditions and knowledge [10, p. 45-48]. Thanks to communication, respectful attitude of participants is formed to each other, close ties are established in the exchange of life experience, their own knowledge are constructed, the ideas are generated, one's own point of view is formed the total work

contributes to mutual understanding and mutual respect [4]. Communication can take place in two modes (face-to-face communication), the communication of a student with a teacher and the communication using computer technology, as the Internet. The teacher can communicate with students using computer technologies in particular the Internet, when it is possible to invite all comers outside the group of the students. These groups create a virtual educational space in which the communication between people of different nationalities, age, education, social status [6]. The Internet, as a technology of education of the 21st century, provides teaching materials, methods of developing of an electronic library, communication between a teacher and a student; the WEB-server of remote education, developed and implemented video courses that facilitate an independent preparation of part-time students, the feedback is provided nonresident students with teachers.

In Western universities innovative educational technologies are used:

- a) computer-mediated-communication – CMC;
- b) the Virtual Learning Company;
- c) distance education is of an integral nature, it functions in every western university;
- d) high intellectual and creative educational multimedia technologies – HICEMTs.

Knowledge of a foreign language, being a structural component of communicative competence, enhances the possibilities of communication, activates the thinking and speech activities, forms internal transfer mechanisms, opens up opportunities real self-expression in a foreign language.

Conclusions. The maximum development of communicative abilities is the main, perspective, not an easy task for teachers of foreign languages. A foreign language as a means of communication between representatives of different peoples and cultures is that languages must be studied in indissoluble unity with the world and the culture of peoples, speaking in these languages, which contributes to the expansion of sociocultural space, formation of planetary thinking.

TO THE PROBLEM OF PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS OF THE LITERARY DISCOURSE OF ALIENATION

Volodymyr Ivanchuk
Donbas State Pedagogical University
Slovyansk, Ukraine
ivanchuk.vladimir777@gmail.com

Abstract. The article analyzes artistic creativity as the most important way of presenting the problems of alienation. The problem of alienation, its various and numerous forms reflected in the literature of the 20th century are considered more substantially. It is shown that poetry in its best manifestations is a kind of introduction to the philosophical and anthropological issues of alienation, showing its such characteristics, which often fall beyond the strict scientific analysis.

Key words: alienation, literary discourse, philosophical and anthropological issues, subject.

Modern society undergoes significant transformations, which are conditioned by scientific and technological progress, socio-political, environmental challenges and a very difficult humanitarian situation. All this leads to a crisis of human existence and is accompanied by social and spiritual instability. In these circumstances, a person is under the foreign forces, processes that he is unable to control or change. Because of this, a person loses part of his eternal being, his own essential characteristics, and is no longer a free amateur creature, but only an object of economic, political and socio-psychological manipulation.

In this regard, the problem of the alienation of a person that arose in Western European philosophy at the turn of the 18th – 19th centuries within the enlightenment project, early socialist doctrines and German idealism, and eventually became one of the most important concepts of Western philosophical anthropology.

Exploring the alienation in the plane of existential philosophy, one can not ignore one of the most important sources of the problem of alienation namely artistic creativity. The way the problem of alienation, its various and numerous forms are

reflected in the literature of the 19th – 20th centuries should be considered in detail. The obvious excess of material is recorded, since poetic discourse is absolutely congenial to philosophical studios. The artistic intuition of many talented writers has been raising this issue for a long time and has formulated it most acutely and existentially reliably. The undisputed source in this issue is the works of F. Dostoevsky, who is considered one of the harbinger of existential tradition, a man who has created a certain cultural standard, measure and quality of consideration of the question of alienation. Alienated, lonely and unhappy characters can be considered the most significant: the character of "Notes from the underground", Rodion Raskolnikov from "Crime and Punishment", the main character of the story "Peaceful" and many others.

Conditionally, F. Dostoevsky's approach to human issues, understanding of human's characteristics and the presentation of a certain religious position is based on three basic provisions: the priority of personally nuanced existence over depersonalized historical reality and some general characteristics; the priority of exacerbated existential, intimate, sensual origins over science, "truth", the ideas of the social revolution, progress, etc.; the consistent involvement of a number of pagan or dualistic components into the original Christian-Orthodox position.

F. Dostoevsky unambiguously associates the alienation with the essence of a human, and criticizes his contemporary progress and social development because they only strengthen the alienation, without changing anything in essence.

One of the central protagonists of the clandestine man is the character of the works of F. Kafka, unsettled, wandering, constantly reflecting, a peculiar analogue of the personality of the writer himself. According to researchers, F. Kafka's world is "...easily interpreted (recognized) as a world of loser". Borges says about F. Kafka and his predecessors: Zenon, Han Yu, S. Kierkegaard, Browning, Blois, Dansen that the discussion of endless motion / process, which never reaches the goal, is like a hike to the horizon line (compare also with Dino Butsatti "The Seven Gins").

F. Kafka relates the problem of overcoming the alienation to the problem of finding meaning, usually unsuccessful, but principled for the formation of a man. These searches within the original alienated substantive and social environment inevitably lead the character of F. Kafka to the absurd, moreover, in many incarnations. "As life is diverse and strong, so absurd is varied and powerful, perhaps one that denies life. It is "apparently", and not actually, because he himself is only the

one of his own manifestations, which denies one form, only then, to approve the other or not to approve anything. Different forms of absurd continue one after another and correspond to different forms of being. The usual logic and the usual language are denied differently, and then we call it absurdity, but it does not cease to be a manifestation of life, neither in reality, nor in a dream” [2, p. 243].

As noted by literary critics, F. Kafka's works are particularly marked by the impersonal nature of the subject of authority. In particular, A. Arefiev emphasizes that “authority in the novel is conditional. Only the objects of authority and mechanisms of its implementation are indicated. The subject of authority in the novel is a collection of sacred names and spells. Probably K. is the only full-blooded, alive, tangible individual or representative of the author himself, an oneiric character. It is clear that K. is not a surveyor, he knows it perfectly himself; the Castle knows it also, perhaps from the appearance of K. in the village. He also understands that they have a correct idea about him in the castle. He only remembers some of his assistants and he will give them the Castle the next day. In general, it's something similar to the game of “cat-mouse”. The castle, which could throw K. from its possession in the first night, decided to leave the traveler away jokingly or with some intention. If K. gets to the inn of the courtyard due to the negligence of the hostess the timidity of the host (the appearance of a person in the world is a kind of negligence), he remains already having an official permit, proving his status as a land surveyor, which he himself has chosen. At the same time, according to K., Castle is arrogant and seeks to cause fear, which it finally managed to. “And if they believed that they could keep him in constant fear with this extremely arrogant recognition by his surveyor, they were wrong, he was only slightly scared and that's all” [1, p. 32].

The dispute about artistic creativity in connection with the existential issue of alienation and the actual status of a person in the world would not be complete without analyzing the work of one of the most prominent representatives of this trend – A. Camus. The writer's creativity is permeated with concern for human existence, the challenges of the modern world and the transformations that occur with people.

Among the most famous and most striking works of A. Camus, devoted to the problems of alienation, one can mention the novel "The Plague", the essay "The Rebellious Man", "The Essence of the Absurd", the story "The Third", the pieces "Understanding", "Kalgula", etc. The writer connects the problem of alienation with the notions of the absurdity of the world and human existence quite consistently,

simultaneously saturating his story with such vivid, spectacular figures and plot styles that even the most experienced reader is subjected to a kind of suggestion, a special magic of the narrative.

We can confidently assert that the theme of alienation is core for the work of the writer. Even in texts not specifically devoted to this topic, A. Camus constantly emphasizes one or other forms of alienation and its existential and social forms. Speaking about society in general, and the social essence of a man in particular, A. Camus does not usually restrain critical and even sarcastic intonations. “Contrary to the opinion of many famous contemporaries, I do not consider that a man in his essence is a social animal. To tell the truth, I think quite differently. Another thing is that, as it seems to me, he can no longer live outside of society, whose laws are necessary for his physical existence” [3, p. 126].

A. Camus strictly criticizes alienation in all its manifestations. The spirit that is alienated from it self is the main source of all modern problems. The reason for this is in the very essence of a man, the writer repeats this idea too often to consider it a simple figure of speech. It is the inhumanity of a man, when we expect from him the actual human manifestations, that is criticized by the writer, “People also distinguish something inhuman. Another time, in the hours of special clarity of mind, the mechanics of their gestures, their absurd pantomime makes somehow meaningless everything around them. The man speaks on the phone behind the glass partition; one can not hear him, but his facial expression, devoid of meaning is visible – and suddenly the question arises, why he lives Severe embarrassment before inhuman in man itself, involuntary confusion in terms of what we really are namely “nausea”, as a modern writer has called all this, also show absurdity. Just as and that stranger, who sometimes moves toward the depth of the mirror, that brother who simultaneously disturbs us, which we see in our own photographs reminds us of the absurdity” [4, p. 38].

The considered works serve only as an illustration and an indication of the fundamental importance for the philosophical understanding of the alienation of the artistic discourse of the 20th century, which stresses, emphasizes the significance and omnipresence of alienation. Poetry in the best manifestations is a kind of introduction to the philosophical and anthropological issues of alienation, emphasizing such characteristics, which often find themselves beyond the strict scientific analysis.

References

1. Arefiev A. R. Authority and a subject in the work of Kafka. Novosibirsk: Advaita, 1997. 224 p.
2. Badikov E. F. Reinterpretation of subjectivity in the European philosophy of the 20th century // Scientific records of the Kazan University. Series: Natural sciences. Kazan: Publishing house of Kazan University, 1996. Volume 151. Issue 17. P. 240-246.
3. Camus A. Works: in 5 volumes. Volume 4. Kharkov: Folio, 1998. 620 p.
4. Camus A. Creativity and freedom: articles, essays, notebooks: translation from French / [compiled and preface by K. Dolgov]. Moscow: Rainbow, 1990. 608 p.

MEDIA EDUCATION IN TEACHING AND EDUCATIONAL PROCESS OF THE INSTITUTION OF PRESCHOOL EDUCATION

Yulia Kakhiani
Donbas State Pedagogical University
Slovyansk, Ukraine
kakhiani.yulia@ukr.net

Abstract. In article questions of media education of children of preschool age and its integration into teaching and educational process of an institution of preschool education are considered.

Key words: media education, preschool children, teaching and educational process, integration, game, occupation, media means.

In modern pedagogics interest in problems of formation of the media competent personality is observed, however the aspect of preschool media education is studied insufficiently and needs careful development. It is obvious that the solution of the problem of formation of media competence of children of preschool age becomes possible upon transition of system of preschool education to a new paradigm. But it is impossible to perceive media education as something additional that occurs outside real life. Media education is continuously connected with the daily activity relevant for the child. Competently organized process of media education represents high potential of opportunities for intellectual development of the child, promotes increase in interest to study, its efficiency, develops the child harmoniously for this reason work with information and media becomes the main contents in today's pedagogical work with children of preschool age.

In domestic scientific research at branch of pedagogics and psychology of a study of a question of media education as special direction are the most significant B. Potyatinik, N. Gorb's operation, scientists of Institute of ecology of mass information of the Lviv national university of Iwan Franco. Developing of the Concept of implementation of media education in Ukraine and approvals by its resolution of Presidium of National academy of pedagogical sciences of Ukraine of

May 20, 2010 (protocol No. 1-7/6-150) demonstrates that media education is recognized as an important component of modernization of education.

In the Concept of introduction of media education in Ukraine it is defined that "media education preschool is essentially integrated and it is aimed at the balanced esthetic and intellectual development of the identity of the child (including different forms of intelligence, in particular emotional, social and practical intelligence), provides its protection against an aggressive media environment (including from information "garbage", not respectively to century opportunities of mentality of the child of information influences, in particular production which contains elements of violence, horrors, of a sensuality), abilities to be guided, choose and use production adapted according to century norms of media".

Media – television, computer technologies, numerous printing editions became faithful companions of each modern person. They are complex means of development of the world around, play a huge role in education, cultural development not only of children, but also adults. Optimum organized process of media education in an institution of preschool education provides the huge potential of opportunities for intellectual and personal development of children, promotes increase in interest to study, its efficiency, comprehensively develops the child; unites all participants of teaching and educational process, provides the common cultural growth of adults, their study of literacy in a broad sense.

Media education as development and self-development of the personality on materials and by means of mass media designed to form the culture of communication, abilities to perceive consciously, to critically comprehend, and interpret media texts for the purpose of expansion of the general, sociocultural and professionally significant knowledge, communicative and creative abilities". Work with information and media becomes the main contents in teaching and educational work in an institution of preschool education.

In an institution of preschool education media resources as which understand also elementary information objects today (photos, video fragments, sound recording, text documents, animation, interactive models, tasks in a test form and so forth), both combinations of such objects, and innovative constructive environments which support creative individual and collective educational cognitive activity of children are used.

Increase in media educational competence of teachers of preschool educational institution is carried out during the methodical work organized in different forms: pedagogical readings, seminars, problem seminars, an auction of the pedagogical ideas, a round table, seminars trainings, business games, coaching – consultation of teachers and so forth. Media means are widely and effectively used when carrying out various forms of methodical work. Media education of adults (teachers and parents) – the soil for the organization of work from media education of pupils of an institution of preschool education.

Compound media educations of pupils of an institution of preschool education: media education; media educational game; media study; media creativity. In development of media literacy game activity becomes particularly important. Therefore in preschool educational institution are developed and games with use of media are actively applied. Prior to each game teacher needs to gather additionally or make independently didactic material (pictures, objects deputies).

During performance of a complex of game and creative tasks which structure joins elements of history of media and the analysis of media texts the main tasks of media education of children of preschool age successfully are solved: to provide training of children for effective interaction with the modern information environment by formation of their media competence in the course of which formation to promote harmonious development of the preschool child.

Active development of imagination and imagination in the course of the media educational occupations plays an important role in expansion of an outlook of children, allows them to feel researchers, creators, and awakes sharpness, imagination. Involvement of preschool children to the general game creative process promotes self-expression of each child, education of culture of communication with works of modern media. Therefore irrespective of playful ways and receptions which are used at the organization of media educational occupation media pedagogical activity has to be based as complete system, and each occupation – mother the accurate purpose and a complex of pedagogical tasks.

On occupations tutors and musical directors use technical media means which can retell the matter of objects and play their role. Objects not what available through their high cost or features, it is possible to show to children in illustrations or charts, sound documents or movies. The presentations for children, computer games which are used in preschool educational institution have the developing character. For their

help it is possible in an interesting form to seize the alphabet, to comprehend the secrets of the account, to get acquainted with other countries and continents, to learn a foreign language and so forth. The illustration of the story of the tutor the multimedia presentation on occupation not only modernizes educational and educational process, but also provides him with qualitative and corresponding presentation.

It is important to gather additionally such forms of work with media materials which promote formation of esthetic taste, figurative thinking, understanding of media texts and so forth. With children are carried out: the conversations, didactic games and game exercises directed to acquaintance to the computer equipment. On occupations musical directors hold noise games with children, put "stories and fairy tales without words" by means of musical instruments and materials which form different sounds.

It is important that the plan of each concrete game media educational occupation or integration of media educational tasks into traditional teaching and educational process were equitable to interests and century opportunities of children, promoted obtaining new knowledge, activation of informative activity and development of creative potential. And of course, creation of a benevolent situation, sincere interest of the teacher in communication with children's collective and the world of media act as an important condition of the organization of playful ways of media educational work.

Media occupations favorably differ from traditional forms of educational process in the atmosphere of amateur performance and creativity, presentation of results of the carried-out activity, an opportunity to realize creative requirements, the general enthusiasm and goodwill.

We see prospect of further researches in development and improvement of forms and methods of media education in an institution of preschool education, formation at pupils of an institution of preschool education of media culture, ensuring their preparation for effective interaction with the modern information environment.

PRESERVATION OF HEALTH OF SENIOR SCHOOL AGE IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION

Tetiana Khrystova

Bogdan Khmelnsky Melitopol State Pedagogical University

Melitopol, Ukraine

fizreabznu@gmail.com

Abstract. The thesis first developed innovative technology for strengthening the health of children of senior school age in the process in physical education, that included: aim, task, principles, orientation of independent classes, organizational and pedagogical conditions, stages of introduction and criteria of efficiency. A relevant content of extracurricular activities for mastering theoretical knowledge was proposed, it is aimed at creating a sustainable motivation for self-study in physical education and conscientious attitude to their health. The use of the proposed innovative technology contributed to improve health, physical development, level of physical preparedness, motor activity of 10-11th grades students.

Key words: physical education, senior school age, innovative technology, health.

Modernization of the education system in Ukraine is characterized by a combination of traditions developed in secondary school with new ideas that are connected with the entry of Ukraine into the European and world educational space. In today's society, a great help for active regulation of all branches of today is the activation of cognitive interest, without which no branch of education can function effectively. Today, the question of pedagogical conditions for the formation of the health culture of children of the senior school age in the conditions of use of independent work is extremely acute.

The young generation health is one of today's global issues. It is integral to the human being matter, comes into existence together with a human being and modifies according to human culture motion [1]. Health is a state of complete physical, mental and social well-being, but not merely the absence of disease or infirmity. This definition is given in the Preamble to the Constitution of the World Health

Organization. One of the most important indicators of health status is the level of human body major adaptive systems functional development. Health is a process of preservation and development of physiological, biological and mental functions of optimal labor and social activity within maximum duration of active creative life [2].

The maximum level of human health is the goal achievement of which should be provided to each member of the society by the modern state. However, it is not a secret that the modern system of health protection and medical science are mostly aimed at the design of the newest treatment technologies [2]. But the number of sick people doesn't decrease; on the contrary, the epidemic of chronic non-communicable diseases grows in the world moreover among the population of the most active age. These diseases are major causes of death. This situation is also observed in Ukraine and is a threat to the national security [1]. It is the youth medico-social status that will determine the quality of the labor, economic, reproductive and defense potential of the country in future.

Today's formed notions about health person closely connected with harmonious overall developed personality. Healthy in all attitudes person can be named such as able to react adequately and to adapt to constantly changing conditions of ecological, biological and social environment; is able to self-improvement morally, to support highly personality capacity.

Ideas about health as the integrated system fulfils the main function of supporting vital and human life in the society generally can be used advisably on the present stage of research of health human problem. In this connection if it is the level of integrated health, the high level is characterized by functional balance of the organism with environment in the presence of condition of the physical, mental and social comfort. Generalized analysis and systematization of scientific literature prove that the modern information paradigm of personal health of a healthy human is presented as the union of its components: physical, mental and social.

Health of a healthy human as informational problem consists, as minimum of three modules:

- Module of informational knowledge field of basic subject spheres.
- Module of information technology research base.
- Module of information and organizational management tools.

The Ukrainian youth health is characterized with the high incidence morbidity and prevalence of disease, disability and death. Morbidity of 17-18 years old students

in the period from 2009 to 2011 increased by 1,6 times and reached 8521,4 cases per 10000 population. Prevalence of disease in this very period grew by 1,8 times that makes 14900 for every 10000 young people [1].

The level of the functional development of the leading adaptive systems of the organism of human is one of the most important indices of health status. Health is the process of retention and development of the physiological, biological and mental functions of optimum working and social activity with the maximum duration of active creative life [2].

According to the Ministry of Health of Ukraine, 80% of young people have a deviation in their health. The situation is exacerbated by the growing popularity of attractive types of non-physical activity in the youth environment (watching television programs, computer games, etc.) [1]. According to the National Sociological Survey "The Lifestyle of Ukrainian Youth" conducted by the Ukrainian Institute of Sociological Studies, in the group of young people aged 10-22 years, factors of lowering the level of health are: reduced physical activity, in particular, review of transmissions more than four hours a day or work for a computer more than 10 hours a week (24%); psychological discomfort (22%), tobacco smoking (20%), consumption of alcoholic beverages (14%), chronic diseases (10%), use of narcotic substances (5%); overweight (4%). That is, insufficient physical activity is recognized as a leading risk factor for health.

Before the teachers of physical culture, the task is to create a lasting cognitive interest in the students of the classes. An effective means of raising pupil's cognitive activity is independent work. Key points for the formation of a healthy lifestyle can be formulated as follows: a teacher must be able to create a positive motivation for students to understand health as a value; it is necessary to use health-improving technologies, to reduce the impact of negative lifestyle on schoolchildren's health in the educational process and in the process of independent work; directing the maintenance of health technologies to the development of all aspects of individual health (spiritual, psychic, physical) of senior pupils in conditions of use of independent work; development and introduction into the educational process of the components of the culture of health.

Creating a positive motivation for the pupils to understand health as a value is determined by us as one of the main pedagogical conditions for a successful solution to this problem. The isolation of this condition is due to the fact that the

understanding of health as a value is one of the most important factors in the formation of the culture of health of students. Extremely important in this regard is the use of teachers of various forms of independent work.

Independent work of the student is the main means of mastering the educational material at the time, free of compulsory training. It is carried out in order to process and master the teaching material, consolidate and deepen knowledge, skills and abilities; performance of individual tasks, preparation for future classes and control activities. Student's independent work on mastering the theoretical and practical teaching material on physical education can be performed at sports facilities of an educational institution, in sports and health clubs, in the library and at home. Independent work of the student is carried out in the following forms:

- study of educational methodical literature;
- self-monitoring of personal functional state and physical fitness, registration of indicators in the diary of self-control;
- preparation of abstracts on the subject of the curriculum;
- participation in sports competitions;
- systematic classes in extra-curricular time by any kinds of motor activity.

The educational material on physical education, provided by the curriculum for independent work, is put on the final control together with the educational material, which was developed at the training sessions.

Using independent work can form positive motivation in students to understand health as a value. The acute need for the formation of sustainable values of a healthy lifestyle is conditioned by the constant increase in morbidity and deterioration of the health of students. Today, high school students are not well-informed about the importance of physical exercises to maintain the necessary level of ability to work, their physical fitness is not sufficient for the implementation of educational programs for physical education for general education institutions.

So, the problem of human health was given considerable attention at all stages of development of society. Special process of forming a culture of health in senior pupils acquires significance, since recently a sharp deterioration in the health status of an apprentice youth has been observed, which is caused or induced by an educational institution. The components of the culture of health that need to be formed in upper-grade students are: humanistic value orientations and ideals that allow orientation of the personality in a wide range of values and form an appropriate attitude on this

basis to the outside world; knowledge of the spiritual, psychological and physical aspects of human health; owning health-improving technologies for the formation, preservation and strengthening of their health.

References

1. Христовая Т. Е. Состояние здоровья студентов: проблемы и пути решения / Т. Е. Христовая // Transformations in Contemporary Society: Social Aspects: monograph. – Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. – P. 355-360.
2. Khrystovaya T. E. Especially monitoring the health of students / Т. Е. Khrystovaya // Психологічні, педагогічні і медико-біологічні аспекти фізичного виховання і спорту: мат-ли VII Міжнар. заочної науково-практ. конф. (25-29 квітня 2016 р., Одеса). – Одеса, 2016. – С. 245-250.

EUROINTEGRATION ASPIRATIONS OF UKRAINE: SOME ASPECTS OF EDUCATIONAL LINGUISTIC POLICY

Ivan Lopushynskyi¹, Olena Kovnir²
Kherson National Technical University
Kherson, Ukraine

¹doctordumetaua@meta.ua, ²Lopushynskaya@ukr.net

Abstract. The research analyzes the theoretical principles of the formation and implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine, defines the essence and interconnection of the main categories of the theory of language policy, and substantiates the need for the development of modern language policy in the field of education of Ukraine as an integral part of the national state-public system of this policy. On the basis of the conducted researches the methodology of improvement of mechanisms of its functioning and development is offered. Alternative models of implementation of language policy in the field of education of Ukraine are offered. On the basis of the conducted researches the methodology of improvement of mechanisms for formation and realization of the state language policy in the field of education of Ukraine is given.

Key words: language policy, branch of education, prospective euro integration.

European integration movement of Ukraine means, in particular, the recognition of European standards in the field of linguistic policy, as world experience proves the decisive role of the language and cultural factor in the formation of national communities, and that the spread of a single language is the most effective factor in consolidating the population within a single state.

In Ukraine today, there is an urgent need for a substantial restructuring of language training, ensuring the study, in addition to the state and native language (in elementary school), of at least two foreign languages, in particular those that are sufficiently communicative in the short term. We have identified the specifics of the formation and implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine in the conditions of European integration processes, it is substantiated that

updated standards of Ukrainian language education should combine national and European components; the facts of European development, including the necessary knowledge about Europe, European heritage (including national and regional languages), values and benchmarks should be taken into account. Changes in the content of Ukrainian language education should be the main effective tool for its reform.

The mentioned processes cause, first of all, the need for the definition, harmonization and approval of normative and legal support in the field of language education, taking into account the requirements of international and European standards and certification systems. Provided that Ukraine's legal documents are brought into line with European standards, restructuring of the organizational and functional structure for the implementation of the language policy, the use of the experience of the leading European states regarding the resolution of language problems at the national and regional levels is quite possible.

We define and theoretically substantiate the system of socio-political, legal, economic and organizational mechanisms for the formation and implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine, the ways of its realization are revealed.

At the moment, the following tendencies of the development of language policy in the field of education of Ukraine remain:

- 1) the Ukrainian language has not yet been properly applied in the field of education, its prestige level is inadequate in its use;
- 2) the educational space in Ukraine is bilingual (Ukrainian-Russian);
- 3) lagging behind the pace of improvement of the regulatory framework for the implementation of language policy from the needs of the present;
- 4) the lack of formation of the Ukrainian-speaking space in the field of education;
- 5) insufficient attention from the public authorities to the priority of the native (Ukrainian) language in the formation and development of a citizen of Ukraine;
- 6) insufficient level of study and distribution of languages of national minorities.

As a result of our research, we identified the following priority ways of optimizing legal and organizational and structural mechanisms for the formation and implementation of state language policy in the field of education of Ukraine, as:

- 1) amending the Constitution of Ukraine, adopting new laws and improving existing ones;

- 2) adoption of the "Concept of the State Language Policy" on the board level;
- 3) the development of effective mechanisms for the implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine;
- 4) optimization of the organizational and functional structure of the formation and implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine;
- 5) the development of models for the provision of educational language policy.

In order to accelerate social transformation and optimize language and cultural space in Ukraine, new laws "On the State Language of Ukraine", "On National and Regional Minorities", Amendments to the Laws of Ukraine "On the Principles of the State Language Policy", "On Ratification of the European Charter for Regional Policy language or minority language", which would effectively protect and establish the Ukrainian language as the language of national unity and Ukrainian citizenship, guarantee the equality of ethnic groups, harmonize national language legislation with European and world ones and consistently performed Ukraine's commitments under international treaties and international legal instruments.

The new language legislation, in particular the Law of Ukraine "On Education", the State Program for the Development of the Ukrainian Language, should eliminate potential sources of tension between the different language groups of society, between the eastern and western regions of Ukraine, accelerate the process of European integration, the formation of a Ukrainian political nation, civil society, ethnic, political and linguistic culture of citizens. In the new language legislation, in particular the Law "On the State Ukrainian Language", appropriate state financial support and appropriate protectionist measures for the development of the Ukrainian language should be established, and it is necessary to specify its status, functions and consolidating role.

We have offered a methodology for improving the mechanisms for the formation and implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine. The analysis of the effectiveness of political, socio-economic, legal and organizational mechanisms for the formation and implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine makes it possible:

- a) to establish factors influencing the linguistic situation in the state (social status of the society and state of its economy, state and political leadership, political parties and public organizations, the spiritual state of society, Ukrainian-language and Russian-speaking churches, patriotic aspirations of the intelligentsia, state and

linguistic unity of citizens, the influence of the West and the East diaspora, external factors, etc.);

b) to prove the need to amend the current legislation of Ukraine regarding the implementation of the language rights of citizens in the field of education, since the absence of a long legal basis ("The Concept of Language Policy" (until February 2010), the modern Law "On the Principles of State Language Policy" (until July 2012), the basic new Law "On Education" (until September 2017), confusion in the laws of Ukraine ("On National Minorities", "On Ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages" and others) certain determined and the concepts and their non-compliance with European and world standards did not allow the Ukrainian language to take place in the right place for education in the Ukrainian state and, at the same time, to ensure proper study and use of regional languages and languages of national minorities;

c) to identify ways of reforming the existing ones and creating new organizational structures for the implementation of language policy (proposals have been made for the renewal of the Council on the issues of language policy under the President of Ukraine, the creation of appropriate structures at the Administration of the President of Ukraine and the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the State Department (Institute) of language policy and its structures in the vertical of the bodies of state executive power and executive bodies of local self-government, language inspections, language services, etc.).

The urgent need to ensure the implementation of modern language policy in the field of education in Ukraine has encouraged us to develop and substantiate a conceptual model based on a system of scientific approaches, legal documents and empirical data on the language situation in the field of education of Ukraine.

The proposed conceptual model implies the attribution of Ukraine to one-national (mono-ethnic) states (with several existing multinational regions); definition of the state status of the Ukrainian language as the only state in Ukraine; recognition of Russian as one of the languages of national minorities in Ukraine (as opposed to opinions about Russian as a second state language); awareness of the needs of regionalization of language education in Ukraine; the need for several variants (by degree of complexity) of programs and textbooks in the Ukrainian language intended for different regions of Ukraine; the requirement for proper knowledge of the state

language and at least one foreign language by all graduates of educational institutions of Ukraine, including schools with languages of instruction of national minorities.

The conditions for the implementation of alternative models of the formation and implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine, the first of which – "Balancing the national-language ratio of the population of Ukraine" – provides for the provision of the national status of the Ukrainian (native) language, the second – "Reorganization of the linguistic policy in the field of education of Ukraine on a regional principle" – aims to achieve the national status of the Ukrainian (state) language, the third – the "status quo" – in the case of failure in reaching agreement in the Ukrainian society and politicians especially – provides for steady and consistent implementation of existing legislation on the functioning of Ukrainian and minority languages in education in our state.

It is determined that the conditions of implementation at the regional level of the proposed alternative models are personnel, software and textbooks providing education, the needs of markets labor, the regulatory framework of the education system, the state of management of the educational sector, the role of civil society in implementing the educational process, etc. It is shown that in the present situation, consensus in the language sphere should be beneficial (politically and financially) both to the Ukrainian-speaking and Russian-speaking communities in Ukraine, as well as to all national minorities in our country.

In order to manage properly the process of implementing the state language policy in the field of education, the following recommendations can be given to state authorities and local self-government:

1) through the system of continuous language education in the state policy, a language breakthrough should be provided that will enable every citizen of Ukraine to master the state (Ukrainian), native (national), regional and at least one foreign language;

2) in educational institutions where learning is conducted in the languages of national or regional minorities, it is necessary to create extremely favourable conditions for the proper mastering of the state language, which will allow the painless entry of representatives of national and regional minorities into Ukrainian society, provide them with access to civil service, troops, science, culture and information sphere. At the same time, the right of national and regional minorities to meet the educational needs of their native language, the preservation and

development of ethnic culture, its support and protection by the state should be adequately ensured;

3) the widespread introduction of the state (Ukrainian) language, the division of classes into subgroups for the study of the Ukrainian language in schools with languages of instruction of national minorities necessarily requires an additional number of Ukrainian-speaking teachers and teachers of the Ukrainian language. The Ministry of Education and Science of Ukraine, along with the increase in the number of such future teacher categories for pedagogical higher educational institutions, should be provided with a significant increase in their professional training, especially at the philological faculties.

The question of the quality of Ukrainian-speaking students' training is a matter of urgency, in which the level of professional training of the teaching staff of higher educational institutions, their degree of possession in the Ukrainian (state) language, and, ultimately, their patriotic feelings and sense of civic duty, play one of the first roles;

4) immediately complete the work on the new edition of "Ukrainian Spelling" and introduce it into the educational process of educational institutions of Ukraine of all levels and the media;

5) the issue of ensuring Ukrainian educational textbooks, video and audiovisual manuals, computerization, creating web pages of educational institutions and connecting them to the Internet, especially in rural areas, remains a priority for today. In the context of the transition to the information society, the inclusion of Ukraine in the globalizing world processes is particularly acute in the use of electronic technologies in the educational process on the Ukrainian-language basis. At the same time, the combination of students' and students' interest in high-tech activities with the Ukrainian-language basis will encourage them to profoundly master the Ukrainian language, creating a proper language environment both in educational institutions, in particular, and in the Ukrainian society as a whole.

Consequently, the current language situation in the field of education in Ukraine shows that only the declaration of the status of the Ukrainian language for its adoption in this area is not enough. Effective mechanisms for the formation and implementation of state language policy in the field of education are necessary. The consistent and systematic implementation of the tasks of the state language policy in the educational sphere should ensure free and non-conflict development of all

available national and regional languages in Ukraine, create the necessary conditions for the establishment of the statehood of the Ukrainian language, the acquisition of its features of prestige, credibility and prospects.

References

1. Глави МЗС Болгарії, Угорщини, Греції та Румунії підписали лист українським колегам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/chetyre-strany-obratilis-obse-povodu-ukrainskogo-1505402773.html>.
2. Гриневич Л. М. Нам потрібне невідкладне прийняття нового Закону «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/09/04/nam-potribne-nevidkladne-prijnyattya-novogo-zakonu-%C2%ABpro-osvitu%C2%BB,-shhob-zaklasti-koshti-u-byudzheta/>.
4. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»): затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03 листопада 1993 року № 896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lenvit.ucoz.ua/ZER.pdf>.
6. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/994_014.
7. Конституція України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Національна доктрина розвитку освіти: затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. – Режим доступу: www.gdo.Kiev.ua/files/db.php?st=860&god=2002.
9. Про Концепцію державної мовної політики: Указ Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>.
10. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03 липня 2012 року № 5029-VI (втратив чинність) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/page2>.

11. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
12. Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України від 15 травня 2003 року № 802-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/802-15>.
13. Рамкова конвенція про захист прав національних меншин від 1 лютого 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_055.
14. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект: навч.-наук. вид. / Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова, та ін.; за заг. ред. Н. Г. Протасової. – К.; Львів: НАДУ, 2012. – 456 с.
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) № 10-рп/99 від 14. 12. 99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>.
16. Хобзей Павло. На жаль, дискусія про новий закон про освіту зводиться до обговорення статті, яка визначає мову навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://ua.censor.net.ua/news/455209/na_jal_dyskusiya_pro_novyiy_zakon_pro_osvit_u_zvodytsya_do_obgovorennya_statti_yaka_vyznachaye_movu_navchannya.

FEATURES OF THE GENDER ASPECT IN SHAPING THE HARDINESS OF ADOLESCENTS FROM INCOMPLETE AND COMPLETE FAMILIES

Kateryna Mannapova

Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

Kharkiv, Ukraine

e.mannapova@gmail.com

Abstract. The article deals with the problem of the influence of an incomplete family on the formation of hardiness of boys and girls of adolescence. The paper analyzes the latest researches and publications within the framework of the main psychological approaches and scientific schools, analyzes the modern theoretical approaches to the definition of the essence of the problem, the probable consequences of the influence of an incomplete family on the basic components of hardiness. There are described the main components and preconditions for the development of hardiness. It is noted that the concept of "hardiness" reflects the psychological vitality and increased human efficacy, and is an indicator of its mental health. It has been found that welfare, or the absence of breaches in education, has a greater impact on the formation of components of hardiness than the completeness of the family.

Key words: teenager, incomplete family, breaches in education, a well-functioning family, hardiness.

Statement of the problem in general form. Hardiness characterizes the extent of the person's ability to withstand a stressful situation, maintaining internal balance and not reducing the success of the activity. In the structure of hardiness, it performs the function of maintaining the stability of the system, helps to reproduce the balance between risk factors and protective factors. The expressiveness of the components of commitment, control, acceptance of challenge and hardiness in general prevents the emergence of internal stress in stressful situations due to sustainable overcoming of stress and perception of them as less significant.

Components of hardiness develop in childhood and partly in adolescence, although they can be developed later. Their development decisively depends on the relationship between parents and the child. In particular, for the development of the component of engagement, acceptance and support, love and approval from the parents are crucial. For the development of control, support is very efficient for the child's initiative, and also his or her desire to cope with the challenges of increasing complexity on the brink of their capabilities. For the development of challenge acceptance, the richness of experience is very important, as well as variability and heterogeneity of the environment. Therefore, it is important either to identify the impact of the completeness of the family and the well-being of family upbringing on the indicators of this function of the hardiness of adolescents, especially in the gender perspective.

The study of hardiness in adolescence is especially important since at this time such things as a personality identity, professional self-determination, the I-concept, the formation of an adult mature person are formed; for the development of the ability to cope with the difficulties of adult life, the formation of regulatory mechanisms of behavior, an effective way of interaction with the world.

This relevance has led to the following *aim* of our article: the study of the peculiarities of the formation of hardiness of girls and boys of adolescence from complete and incomplete families, with breaches of family education and without breaches of family education.

Analysis of recent researches and publications. The development of hardiness as an integral characteristic of the individual and its components is the subject of scientific research and research of domestic and foreign scientists: L. Alexandrova, B. Ananiev, S. Bogomaz, D. Koshaba, D. Leontiev, M. Loginova, S. Maddi, T. Nalyvayko, R. Rakhimova, S. Rubinstein, P. Tillyha, A. Fominova and others; the features of the connection of hardiness with elements of self-organization, self-realization, self-regulation of activity and personality behavior in his writings were substantiated by L. Dick, A. Domen, V. Morosanov, K. Mudzybayev, O. Osnitsky, and others.

It should be noted that the phenomenon of "hardiness" and its value for a person first was spoken by an American psychologist S. Maddi, from the point of view of which, the concept of "hardiness" reflects the psychological survivability and increased efficiency of man associated with its motivation to overcome stressful life

situations [11]. According to S. Maddi, people constantly make a choice: "the choice of the past" (familiar, known by them) or "choice of the future" (new, unpredictable, uncertain). Hardiness in this process is a necessary resource that a person can count on in choosing a future with his uncertainty and anxiety, providing new experiences and creating a certain potential and prospects for personal growth [1].

Hardiness consists of three components: commitment, control and challenge. The first component of vitality "commitment" is an important characteristic of a person's attitude towards himself, the surrounding world and the nature of interaction with him, which gives strength and motivation to self-realization, leadership, a healthy way of thinking and behavior; makes it possible to feel significant and valuable enough to fully engagement in solving life problems without paying attention to the presence of stressful factors and changes. The second component of hardiness is "control". Control of circumstances organizes the search for ways to influence the results of stressful changes, as opposed to falling into a state of helplessness and passivity. The third component of hardiness – "challenge acceptance" helps a person to be open to the surrounding world, other people, society. Its essence consists in perceiving the personality of life events and problems as a challenge and test personally for themselves [6].

The very indicators of the challenge acceptance component in their content are closely linked to self-regulation, which is expressed in the ability of the individual to consistently and purposefully follow the intended goals. Components of hardiness comprehensively characterize the personality readiness to be active, become the subject of his own life ready for self-realization, the disclosure of his potential and acceptance of responsibility for his own life choices.

Analyzing the phenomenon of hardiness in all its manifestations, one can speak not only about the relation to difficult life situations, but also about the relation to the current life of a certain person. We agree with the opinion of A. M. Fominova, that the hardiness of the individual manifests itself exists at three levels: personalsemantic, sociopsychological and psychophysiological. The result of the manifestation of hardiness at the personal semantic level is a positive attitude, meaningfulness of life, increase its quality. At the socio-psychological level, effective self-regulation and self-realization through adaptation to society are manifested. At the psycho-physiological level, hardiness is manifested through optimal responses to

stress, the ability and willingness to withstand a stressful situation without lowering the success of the activity [10].

According to the results of scientific research of D. O. Leontiev, the phenomenology of personal potential fully reflects the concept of hardiness, because it is a mental quality, which combines the power of I Am power, freedom, internality, active and meaningful attitude to the world [9]. T. O. Larina substantiated the influence of hardiness on self-efficacy of the person – his or her sense of one's own competence, which contributes to increasing the ability to resist various stressors [8]. From the point of view of E. F. Zer, a life-sustaining person tends to perceive the difficult circumstances as a challenge and readily accepts it as a call to act [5].

Research methods. Investigated adolescents aged 14-16 years of secondary schools in Kharkiv using the method "Analysis of family relationships" E. G. Eidemiller and V. V. Yusticky were divided into eight groups: girls from complete with absence of breaches in upbringing (17 children), girls from complete families with certain breaches in upbringing (22), girls from incomplete families with no breach of education (18 people), girls from incomplete families with breaches in upbringing (23 persons), as well as boys from complete families with no breaches in upbringing (18 people), boys from complete families with breaches in upbringing (18 persons), boys from incomplete families with no breaches in upbringing (18 people), boys from incomplete families with breaches in upbringing (15 people), a total of 149 people. The absence of breaches in education or upbringing we conventionally called "well-functioning".

Methods of research: analysis of psychological and pedagogical and methodical literature; methods of empirical research (observation, testing); experiment, analysis of its results (quantitative, qualitative-comparative), methods of mathematical processing of data. The following techniques were used in the work:

1. Questionnaire of the JS "Analysis of Family Relations" E. G. Eidemiller and V. V. Yusticky;
2. Methodology "Test of Hardiness" S. Maddi (adaptation of D. O. Leontiev, O. I. Rasskazova).

Research results. While processing the results of the method of the "Test of Hardiness" S. Maddi (adaptation of D. O. Leontiev, O. I. Raskazova) there have been revealed some differences in the level of hardiness and its components, depending on

the gender, completeness and the presence or absence of breaches of the type of upbringing in studied families (Table 1).

Table 1. Results of diagnostics of hardiness of adolescents from complete / incomplete families and well-functioning / dysfunctional families with a gender perspective

	Hardiness	Commitment	Control	Challenge acceptance
Girls from incomplete dysfunctional families	69,95±6,65	30,21±5,78	25,26±3,17	14,47±2,42
Girls from incomplete well-functioning families	74,33±4,05	23,33±3,37	41,38±2,91	9,61±1,78
Girls from complete dysfunctional families	75,27±3,22	23,00±2,24	39,13±4,84	13,13±2,03
Girls from complete well-functioning families	89,94±5,88	45,94±2,83	30,23±3,38	13,76±2,76
Boys from incomplete dysfunctional families	66,13±3,87	26,73±1,75	23,66±4,18	15,73±1,48
Boys from incomplete well-functioning families	76,05±3,22	23,83±2,50	42,16±2,38	10,05±1,76
Boys from complete dysfunctional families	76,38±8,52	23,22±3,96	38,61±5,43	14,55±3,31
Boys from complete well-functioning families	89,11±10,31	44,50±5,28	30,16±5,87	14,61±4,50

The general indicator of the hardiness of girls from incomplete dysfunctional families is clearly lower than that of girls from complete and well-functioning families ($p \leq 0,001$), girls from complete dysfunctional families ($p \leq 0,01$), as well as from incomplete well-functioning families ($p \leq 0,05$) The indicator of the hardiness of girls from incomplete families is lower than that of girls from complete and well-functioning families ($p \leq 0,001$), but there is no significant difference from the overall indicator of the hardiness of girls from complete and dysfunctional families. The hardiness of the tested girls from the complete dysfunctional families is lower than that of girls from complete well-functioning families ($p \leq 0,001$).

The commitment of girls from complete dysfunctional families is lower than in other tested participants: the scores on this scale are significantly different between girls from incomplete dysfunctional families ($p \leq 0,001$), girls from complete well-functioning families ($p \leq 0,0001$), but they are not statistically significant differences from girls from incomplete and well-functioning families. Indicators of commitment of girls from incomplete dysfunctional families are higher than that of girls from

incomplete families ($p \leq 0,01$), but lower than girls from complete well-functioning families ($p \leq 0,0001$). Girls from dysfunctional families have lower rates of commitment than girls from complete well-functioning families ($p \leq 0,0001$).

Girls from incomplete dysfunctional families have lower grades on the "control" scale than girls from incomplete families ($p \leq 0,001$) and girls from complete dysfunctional families ($p \leq 0,001$), but higher than girls from complete well-functioning families ($p \leq 0,01$). Indicators of control of girls from incomplete well-functioning families are higher than that of girls from complete well-functioning families ($p \leq 0,001$), but there is no significant difference from the control of girls from complete dysfunctional families. Girls from complete dysfunctional families have higher control rates than girls from complete well-functioning families ($p \leq 0,001$).

Girls from incomplete well-functioning families have slightly lower challenge acceptance rates than girls from incomplete dysfunctional families ($p \leq 0,001$), girls from complete dysfunctional families ($p \leq 0,001$), and girls from complete well-functioning families ($p \leq 0,001$). Indicators on the "challenge acceptance" scale for girls from incomplete dysfunctional families do not have a meaningful difference between the indicators of a girl from full dysfunctional and well-functioning families that do not differ statistically.

Consider the results of teenage boys.

The general indicator of hardiness of boys from incomplete dysfunctional families is lower than that of boys from complete and well-functioning families ($p \leq 0,001$), boys from complete dysfunctional families ($p \leq 0,01$), and also from incomplete well-functioning families ($p \leq 0,001$). Indicators of hardiness of boys from incomplete well-functioning families are lower than that of boys from complete and well-functioning families ($p \leq 0,001$), but there is no significant difference from the overall score on the "hardiness" of boys from complete and dysfunctional families. The data of hardiness of boys from complete dysfunctional families is significantly lower than that of boys from complete well-functioning families ($p \leq 0,001$).

The data obtained on the scale of "commitment" in boys from complete dysfunctional families is lower than that of boys from incomplete dysfunctional families ($p \leq 0,01$) and boys from complete well-functioning families ($p \leq 0,0001$), have no statistically verified difference from boys from incomplete, well-functioning

families. Indicators of commitment of boys from incomplete dysfunctional families are higher, than boys from incomplete well-functioning families ($p \leq 0,01$) and boys from complete dysfunctional families ($p \leq 0,01$), but lower than boys from complete well-functioning families ($p \leq 0,001$). Boys from complete well-functioning families have higher rates of commitment than boys from complete dysfunctional families ($p \leq 0,001$).

Indicators on the "control" scale for boys from incomplete dysfunctional families are lower than for boys from incomplete well-functioning families ($p \leq 0,001$), boys from complete dysfunctional families ($p \leq 0,001$) and complete well-functioning families ($p \leq 0,01$). Indicators of control of boys from incomplete well-functioning families are higher than that of boys from complete dysfunctional families ($p \leq 0,05$), as well as boys from complete well-functioning families ($p \leq 0,001$). Boys from complete well-functioning families have lower control rates than boys from complete dysfunctional families ($p \leq 0,001$).

Challenge acceptance by boys from incomplete well-functioning families is significantly lower than challenge acceptance indicators in boys from incomplete dysfunctional families ($p \leq 0,001$), boys from complete dysfunctional families ($p \leq 0,001$), and boys from complete well-functioning families ($p \leq 0,001$). Indicators on the "challenge acceptance" scale between tested participants from other groups do not have any significant differences.

The correlation analysis (Fig. 1) allowed the following results to be obtained for the family's completeness and well-functioning: a direct correlation was found between family completeness and hardiness ($r_{xy} = 0,52$; at $p \leq 0,05$); commitment ($r_{xy} = 0,37$ at $p \leq 0,05$), challenge acceptance ($r_{xy} = 0,23$; at $p \leq 0,05$); family well-functioning and hardiness ($r_{xy}=0,51$; at $p \leq 0,05$); commitment ($r_{xy} = 0,43$; at $p \leq 0,05$); control ($r_{xy} = 0,26$; at $p \leq 0,05$), as well as the link between family well-functioning and challenge acceptance ($r_{xy} = -0,36$; at $p \leq 0,05$).

Consider the effect of completeness and well-being, dividing the tested participants into groups by these indicators.

Results of the study of the effect of family completeness on adolescents are shown in Table 2. The indicators of hardiness and its components in girls from incomplete families are lower than in girls from complete families, but reliable differences are found only between indicators of hardiness and commitment.

Indicators of incomplete families' boys are also rather low and have a significant difference in the hardiness, "commitment" and "challenge acceptance" scales.

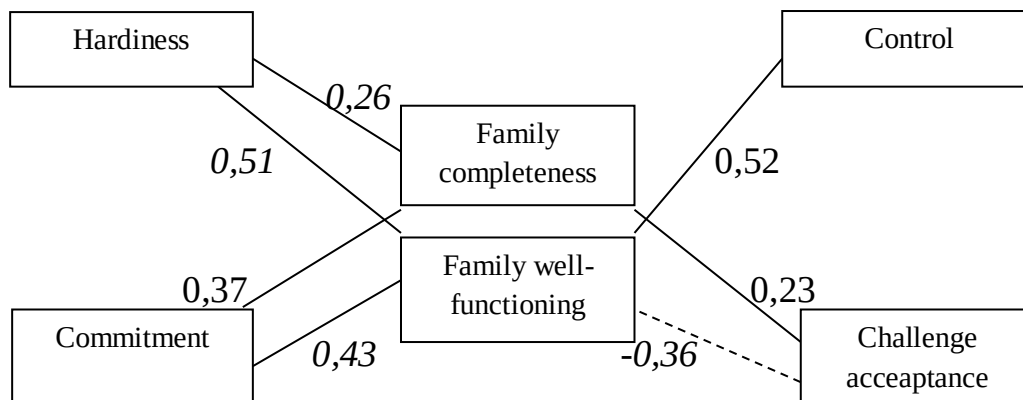

Fig. 1. Interconnection of the completeness and well-being of the family with the hardiness and its components

These data may indicate that for these adolescents, minor situations are more and more perceived as complex and as violating the usual course of life; being in a challenging situation (test situations, loss situations, situations of social deprivation) these tested participants overcome it with negative consequences for mental and physical health, for personal development, for the formed interpersonal relationships.

Table 2. Indicators of hardiness of boys and girls from complete and incomplete families

	Hardiness	Commitment	Control	Challenge acceptance
Girls from incomplete families	71,87±6,01	27,19±5,93	32,34±8,65	12,34±3,25
Girls from complete families	81,6±9,52	33,00±11,78	35,25±6,14	13,41±2,33
T	5,5	2,8	1,7	1,7
P	0,0001	0,01	-	-
Boys from incomplete families	71,54±6,10	25,15±2,61	33,75±9,90	12,63±3,29
Boys from complete families	82,75±11,34	33,86±11,73	33,38±7,03	14,58±3,89
T	5	4,2	0,3	2,2
P	0,0001	0,0001	-	0,05

The study of the hardiness of boys and girls from well-functioning and dysfunctional families, that is, families with breaching in the education and non-breaching style of upbringing, has the following results (Table 3): hardiness,

commitment and control of girls from dysfunctional families are significantly lower than those who are being tested from well-functioning ones. Indicators on the "challenge acceptance" scale are higher; similar results are also found in boys. Such data, on the one hand, can testify to the fact that they do not enjoy the interaction with others and from their own activities, they more and more feel alienated and "out of" life. However, on the other hand, high challenge acceptance rates suggest that these adolescents consider life as a way of gaining experience, they are ready to act in the absence of reliable guarantees of success at their own risk.

*Table 3. Indicators of hardiness of boys and girls
from complete and incomplete families*

	Hardiness	Commitment	Control	Challenge acceptance
Girls from dysfunctional families	72,55±6,93	26,68±5,69	32,04±8,09	13,82±2,31
Girls from well-functioning families	81,91±9,33	34,31±11,87	35,97±6,45	11,62±3,07
T	5,1	2,8	2,3	3,6
P	0,0001	0,001	0,05	0,001
Boys from dysfunctional families	71,72±8,48	24,81±3,58	31,81±8,97	15,09±2,67
Boys from well-functioning families	82,58±10,02	34,16±11,24	36,16±7,51	12,33±4,08
T	4,8	4,6	2,2	3,3
P	0,001	0,001	0,01	0,01

Conclusions. Study of hardiness is an important direction in socio-psychological research because the question of the quality of a person's life, its satisfaction with oneself, their work, and family is more and more timely. Attention is focused on the study of key prerequisites that allow you to maintain effective interaction with meaningful people, to succeed in life, to be happy even in the presence of unfavorable external circumstances. Hardiness allows a person to resist the negative effects of the environment, gives confidence and determination in his or her own actions, promotes the preservation of health and maintains the optimal level of work capacity and activity in stressful conditions. Hardiness is formed in childhood and completes its formation in adolescence. That is why the subject of our study has chosen hardiness as a component of the personality in girls and boys of adolescence.

We can say that the hardiness of both boys and girls from complete families without breaching in education is much higher than that of those from other groups.

This indicates that trying to gain stability and security in extreme living conditions, these teenagers, based on internal and external resources, find an individual way of effective life balancing. They receive more support, love and approval from parents.

However, well-being, or the absence of breaches in upbringing, has a greater impact on the components of hardiness than the completeness of the family, so far the girls and boys from complete, but dysfunctional families have the lowest rates of commitment; the same lowest rates of control of girls and boys from incomplete and dysfunctional families take place, which testifies to their sense of helplessness and the inability to influence events in their lives, make their own decisions. We find interesting the following results of the welfare impact on the challenge acceptance of girls and boys from incomplete families: teenagers from dysfunctional families have the highest rates – they are ready to take risks, go to the end and believe that everything that happens to them contributes to their development at the expense of the acquired experience, and the lowest rates are tested by well-functioning families, they are prone to avoiding risk situations, preferring to get reliable arguments in favor of success before proceeding to any business.

The completeness of the family affects the overall hardiness and commitment rate of girls and the overall rate of hardiness, commitment and challenge acceptance in boys, while well-functioning affects both overall hardiness and all its components both in girls and boys; therefore, we can state that in incomplete, but well-functioning families, the expressiveness of components and hardiness in general prevents the emergence of stress in stressful situations through the sustainable management of stress and the perception of them as less significant.

References

1. Babatina S. I. Vpliv zhittestijkosti na osobistisnij rozvitok v students'komu vici / S. I. Babatina // Praktichna pedagogika ta psihologija: metodi i tehnologii: mater. vseukr. nauk.-prak. konf. (m. Zaporizhzhja, 1-2 lipnja 2016 r.) / Klasichnij privatnij universitet. – Zaporizhzhja, 2016. – S. 119-123.
2. Bogomaz S. A. Zhiznestojkost' cheloveka kak lichnostnyj resurs sovladenija so stressami i dostizhenija vysokogo urovnja zdorov'ja / S. A. Bogomaz // Materialy nauchno-prakticheskikh meroprijatij V Vserossijskogo foruma «Zdorov'e nacii – osnova procvetaniya Rossii». Tom 4. – M., 2009. – S. 18-20.

3. Dement'eva I. F. Negativnye faktory vospitaniya detej v nepolnoj sem'e / I. F. Dement'eva // Sociologicheskie issledovanija. – 2001. – № 11. – S. 108-113.
4. Denisenko A. O. Bat'kivs'ka ljubov jak ody z veduchih chinnikov u procesi vihovannja / A. O. Denisenko, K. O. Doroshenko // Nauka i osvita. – Odesa, 2007. – № 1-2. – S. 7-10.
5. Zeer Je. F. Social'no-psihologicheskie aspekty razvitija zhiznesposobnosti i formirovanija zhiznestojkosti cheloveka / Zeer Je. F. // Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. – 2015. – № 8. – S. 69-76.
6. Kondratenko O. A. Vospitanie zhiznesposobnosti: psihologicheskij aspekt / O. A. Kondratenko // Materialy II mezhdunarodnoj konferencii «Sovremennye problemy psihologii razvitija i obrazovanija cheloveka». Tom 1. – SPb. – 2010. – S. 262-266.
7. Laktionova A. I., Mahnach A. V. Vlijanie lichnostnyh i sredovyh harakteristik na zhiznesposobnost' i social'nuju adaptaciju starsheklassnikov // Vtoraja Vserossijskaja nauch.-prakt. konf. po psihologii razvitija «Drugoe detstvo». Tezisy. M., 25-27 nojabrja 2009. S. 216-218.
8. Larina T. O. Zhittestijkist' jak peredumova postanovki zhittevih zavdan' / T. O. Larina // Jak buduvati vlasne majbutne: zhittevi zavdannja osobistosti / Za red. T. M. Titarenko. – K.: Nac. akad. ped. nauk Ukraini, In-t social'noï i politichnoji psihologiji, 2012. – Vip. 6. – S. 287-322.
9. Leont'ev D. A., Rasskazova E. I. Test zhiznestojkosti. – M.: Smysl, 2006. – S. 3-63.
10. Fominova A. N. Zhiznestojkost' lichnosti: monografija / Fominova A. N. – M.: MPGU, 2012. – 152 s.
11. Maddi S. R., Harvey R. H., Khoshaba D. M., Lu J. H., Persico M. & Brow M. The personality construct of hardiness, III: Relationships with repression, innovativeness, authoritarianism, and performance. Journal of Personality. – 2006. – P. 74, 575-598.

OPTIMIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS THROUGH THE INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Olena Murzina¹, Olena Raznatovska², Hanna Aliksieieva³

^{1,2}Zaporizhzhia State Medical University

³Berdyansk State Pedagogical University

^{1,2}Zaporizhzhia, Ukraine

³Berdyansk, Ukraine

¹elena_murzina@ukr.net, ²raznatovskaya@gmail.com, ³alekseeva@ukr.net

Abstract. The article presents certain results of the work of lecturers concerning the development and use of the informational and educational environment in the context of continuing learning of present-day information-oriented society. The basic principles of providing innovative approaches, methods, technologies of the uniform informational and educational environment of higher education medical institutions are substantiated. The necessity of disclosing the experience of higher education institutions regarding the creation of the informational and educational environment as part of the optimization of the student's educational process is emphasized.

Key words: informational and educational environment; optimization of the educational process; professional education; innovation-educational technology.

Improving the effectiveness of training of future highly qualified personnel requires the improvement of existing and search for new forms and methods for organizing the educational process. Such approach requires the use of complexes of technical and didactic means that ensure the interconnection between classroom and non-classroom forms of the educational process. Professional training includes a key element aimed at mastering professional skills by future professionals, performing professional functions, mastering the types of professional activity in the context of personally oriented paradigm of education, aimed at preparing students for professional identity, professional self-realization and professional self-actualization throughout life. Therefore, the provision of humanistic-oriented professional qualification requires the reworked educational process grounding, development and

introduction of the relevant innovative approaches, methods and technologies into the educational process of higher education institutions.

Today's higher education actively implements the latest pedagogical technologies, among which are distance learning, e-learning, mobile learning, m-learning, blended learning, the use of interactive techniques, training by practical course technology, etc.

The development of informatization of the education system is based on the achievements of scientific and technological progress and psycho-pedagogical science, implementation of access to quality education in educational systems, principles of open education, comprehensive application of modern information and communication technologies in education, and deepening of cooperation between education institutions, scientific institutions and business entities in the sphere of information and communication technologies for providing quality education, forming effective economic mechanisms for engagement and promotion of joint activities.

The use of information and communication technologies is one of the main directions of the development of informatization of higher education. Problems of optimization of education were covered by M. Anokhin, Y. Babansky, A. Berg, V. Bespalko, P. Gusak, M. Danilov, L. Zankov, V. Kagan, V. Lozova, M. Makhmutov, A. Nisimchuk, I. Ogorodnikov, I. Podlasy, O. Pekhota, S. Sysoev, A. Khutorsky and others.

Today, the optimization of the educational process is aimed at the formation of a highly skilled and competitive specialist in the conditions of European integration and globalization, which is based on fundamentalism, professionalism, creativity and communication through the use of advanced training technologies.

The prospective way of organizing the educational process based on the widespread use of information and communication technologies in the higher education institution is the combination of traditional and distance learning. The process where traditional technologies are to be combined with innovative technologies of electronic, distance and mobile learning is called "blended learning". Blended learning as an instrument for modernizing modern education in practice appears to be the creation of new pedagogical techniques based on the integration of traditional approaches to the organization of the educational process with transfer of knowledge and technology of e-learning.

To optimize the educational process, higher education institutions actively implement innovative technologies, the most popular of which are distance learning, learning with the use of interactive techniques, training by practical course technology, etc. One of these technologies is the information and educational environment allowing you to create and apply electronic notes, encyclopedias, tests, glossaries, questionnaires, virtual labs, etc.

Also, in order to form the professional qualities of future, in addition to traditional teaching methods, those modern interactive methods and learning technologies that unite students and give them the opportunity to work in a group, namely, “case study”, “business games”, “video training”, “aquarium” and others may be used.

Optimization of the classroom and individual educational interconnection of the participants to the pedagogical process through the creation of the information and educational environment and its filling with interactive, context means in the learning process enables to improve the educational process, to create such activity tool to facilitate the accumulation of relevant knowledge and experience, as well as to support intellectual efforts of students, to stimulate cognitive activity. Thus, it will increase the motivation of students for learning; cultivate cognitive, productive, conscious grounds that will impact on all scopes of activities.

Such learning organization enables students to gain new knowledge through electronic resources at all reasonable time and practice new skills in communication with the lecturer and fellow students in classroom. It forms responsible attitude of students institutions to the learning process, choosing the pace of material adoption. In the course of such learning, there is the process of individual cognitive activity and it enables to balance basic and related knowledge due to individual learning of theory and doing additional exercises.

Thus, creating information and educational environment that supplies interaction between lecturers and students in classroom through interactive forms of communication on the basis of edX platform promotes the optimization of the learning process that makes the learning process more effecient and addes the interaction of lecturers and students with interactive forms of communication and also facilitates the improvement of higher education level in Ukraine.

PROBLEMS OF HIGH EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE IN TERMS OF ACADEMIC INTEGRITY

Natalia Mushchynska

O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Kharkiv, Ukraine

mushchynska@gmail.com

Abstract. The study explored academic integrity (AI) principles in general and their implementation towards academic environment in Ukraine. Recommendations are proposed to help faculties to find a balance between motivation and punishment in their way to reduce academic dishonesty.

Key words: academic integrity, plagiarism, high education system.

Academic integrity principles have been widely implemented in high education system. Academic integrity principles typically take either or a combination of the following fundamental values: honesty, trust, fairness, respect, responsibility. At its very origin, academic integrity discussions on Post-Soviet Union Countries area is also a real aspect of education system. In spite of that, Ukrainian high school vitally needs to foster high ethical standards within research environments.

The Law of Ukraine on Education adopted by the Verkhovna Rada on 5 September 2017 in Article 42. has described academic integrity as ethical principles and rules stipulated by the law, which should be followed by participants of the educational process during study, teaching and implementation of scientific (creative) activities in order to ensure confidence in learning outcomes and/or scientific (creative) achievements.

The background of the problem just raised could be described by the general factors. The most serious problem is *positive attitudes* towards academic cheating and other forms of dishonest behavior. As suggested by Mariya A. Yukhymenko-Lescroart (2014), Ukrainian students believe that it is not wrong to turn in a purchased from someone else term paper, do not think that unilateral (e.g., taking advantages of inadvertently seen or heard answers, receiving information from

students who have taken the exam before) and collaborative cheating for or during a test is wrong.

The massification of higher education (see Denisova-Schmidt, Huber, and Prytula 2016) would imply that disproportionately many individuals who lack the skills or integrity to finish their university studies without cheating attain positions of high responsibility with potentially detrimental effects on their economy and society.

In addition to that facts, designing effective systems to promote ethical behavior in University could face such barriers as *reward systems, sanctioning systems, moral compensation and informal systems* (Bazerman and Tenbrunsel 2013). All these facts could harm individual decision-making process and must be taking into account by the academic administration.

According to research of Bertram-Gallant, T. (2008), there are two types of institutional constraints on faculty's and students' level.

Faculty's level:

A perceived or real lack of institutional or administrative support for enforcement;

An unwillingness to take the role of cop or "ogre" and engage in confrontation over the misconduct;

Overburdened by committee, teaching, and publishing responsibilities:

Teaching in large classes, which makes academic misconduct difficult to monitor;

Rewards for conducting research and publishing and penalties (in cost of time and energy) for reporting or monitoring misconduct; and

A fear of consequences such as retribution or harassment by the charged student or damage of the student's academic or career future.

Students' level:

A teaching or evaluation oriented rather than a learning oriented environment;

Lack of venues for disagreeing with those in power on acceptable means for completing academic work;

Perception of normative behavior (cheating) that counter institutionally desired norms (academic integrity);

Lack of information on the policy and nature of academic misconduct;

Loyalty to peers, which often conflicts with loyalty to community and constrains students from abiding by institutional policies; and

Competing interests such as employment and extracurricular activities.

The analysis shows that the problems of high education system in terms of academic integrity are common for different countries. That fact allows us to make some *recommendations*.

Academic restriction should be provided according to acceptable Standard. The first step is to develop procedures and penalties for violations of AI policy should be established.

Awareness of ethical and unethical behavior standards in educational process should be as essential component in AI policy of University. Other way as researchers (Bazerman and Tenbrunsel 2013) have suggested punishing unacceptable behavior encourages ethical fading and increases the probability that the behavior will be evaluated via a cost-benefit analysis rather than on its ethically.

It is proved that recommendation on fair behavior are ... just half a way to AI.

The result of high level involvement in dishonest behavior has one positive aspect. It is experimentally assessed that students who had previously been confronted with bribing were more willing to participate in an anti-corruption campaign (see Denisova-Schmidt, Huber, and Prytula 2016).

Acknowledgments

The author is grateful to SAIUP project. This paper with its birth-concept from project activities provides thought for the intensification of AI principal implementation in Ukrainian high education system.

References

1. Yukhymenko-Lescroart, M. A. J Acad Ethics (2014) 12: 29.
<https://doi.org/10.1007/s10805-013-9198-3>.
2. Elena Denisova-Schmidt, Martin Huber & Yaroslav Prytula (2016) An experimental evaluation of an anti-corruption intervention among Ukrainian university students, Eurasian Geography and Economics, 56:6, 713-734, DOI: 10.1080/15387216.2016.1155467.
3. Bazerman, M. H. and Tenbrunsel, A. E., 2011. Blind spots: Why we fail to do what's right and what to do about it. Princeton University Press.
4. Bertram-Gallant, T. (2008). Academic integrity in the 21st Century: A teaching and learning imperative. ASHE Higher Education Report, 33 (5).

AMBIGUITY TOLERANCE AS AN INTEGRAL PROPERTY OF A SUBJECT OF CREATIVE TRANSFORMATION OF THE LIFE SPACE

Iryna Ostopolets¹, Dmytro Kasharskyi², Valeria Kolva³

¹Donbass State Pedagogical University

¹Slovyansk, Ukraine

^{2,3}National University of Civil Defence of Ukraine

^{2,3}Kharkiv, Ukraine

¹irinaostopolets@gmail.com, ²stophamkrm7@gmail.com, ³valeria.klv77@gmail.com

Abstract. The article reveals the concept of tolerance to uncertainty as an important personal quality, which helps to adapt to the difficult periods of crisis of a person's life. Life is a continuous uncertainty. It is necessary for a person to be open to new life experiences and to flood uncertainty. It is this quality that allows you to maintain mental health and be an active subject of the transformation of your own living space.

Key words: uncertainty, tolerance to uncertainty, crisis.

The problem of the growing uncertainty of people's existence was brought to life by an ever-increasing flood of the necessary information and a rapid increase of the life tempo. On the one hand, no matter how hard modern man tried to catch up with the time requirements, he is obliged to act in the situation of external informational uncertainty. On the other hand, aspiring 'to run apace with the time' is unrelentingly confronted with the physiological limits of a human organism's ultimate capacities.

Characterizing modernity as an epoch of the global crisis (political, ecological, ethical), researchers of the problem of tolerance reveal in the latter directly opposing qualities. Some observe in tolerance "an ideal and a vitally significant principle" maintaining that "it will give a chance for the civilization survival". Others believe that it "serves only to symbolically hide and cure a real split and indifference which are demonstrated by humanity" [4].

Under these conditions, there is an increased interest in the tolerance phenomena which were described as far back as in the middle of the previous century. Frenkel-

Brunswick defined “tolerance toward ambiguity as emotional and perceptive variables which play a prominent part in the estimation of the probability outcomes of decision making”. Budner: “the tendency to perceive ambiguous situations as desirable”. MacDonald pointed out that “people with a high ambiguity tolerance:

- b) seek for ambiguity;
- c) feel comfortable in ambiguous situations;
- d) have advantages over those who are intolerant toward ambiguity when performing ambiguity tasks” [4].

Ukrainian and Russian researchers define tolerance of ambiguity as:

- a) capacity for decision making and pondering over a problem even if all facts and possible outcomes are unknown (Gusev A. I. [1]);
- b) as a social and psychological setup which incorporates effective cognitive and behavioral components (Lukovitskaya E. G. [2]);
- c) a person’s ability to experience positive emotions in the new structure-free ambiguous situations when these situations are considered as challenging, not threatening ones (Lushin P. V. [3]);
- d) a capacity to withstand tense problem situations (Okoneshnikova N. L. [4]).

Ambiguity is what people flee and hide from. However when one takes a look at how the world is constructed one will find out that ambiguity is a fundamental thing: it is often unclear what is taking place, the more so, what will happen. The challenge of ambiguity is to live with it side by side and to accept it. Any stability is relative while it is instability that is absolute. And yet one of the mostly spread life strategies is to turn a blind eye to this instability [5]. But a hope for a fulcrum, a pivot, does no longer help. It is necessary to seek for a pivot as a basis of existence in one’s own self, one has to bring some certainty oneself – into one’s own life, and into the global ambiguity of the world.

The world we live in is getting complicated all the time. Which resources are kept hidden in ambiguity and how does one have to react on this situation when one departs from the habitual and can make a choice? It would seem one has to have an influx of strength. However, in reality a person does not understand in what direction to move. His first reaction is to look for support outside. Then a moment comes when he understands that it is useless: no one will tell him what he must do. After the first hysteries in life one does not so much shoulder oneself with responsibility as one

takes at least some initiative. The next stage is getting to realize that it is no longer possible to live by old rules.

Crises are by definition a situation of ambiguity. Bound to perish in them is one who exerts to retain everything the way it had been before. A person with such an attitude begins to behave as if nothing has changed, he does not take into account the feedback from the world, he stubbornly continues to rely on the old ways. Life is a total ambiguity. To avoid the ambiguity means to reduce the quantity of life in one's own life, that is to make everything dead-like because what is dead is certain and absolutely foreseeable.

The open system of personality strives for a periodic revision of its own boundaries, norms and views [3]. Crises and various traumatic situations harden our psychological immunity thus stimulating our personality for development. If we fully commit ourselves to the will of ambiguity, and trust in it, then variants may arise which transcend our fantasies.

References

1. Гусев А. И. Толерантність к неопределенности: проблематика исследований / А. И. Гусев // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 8. – С. 75-80.
2. Луковицкая Е. Г. Социально-психологическое значение толерантности к неопределенности: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Е. Г. Луковицкая. – СПб., 1998. – 14 с.
3. Лушин П. В. Формирование толерантности к неопределенности: эконпсихологическая перспектива / Лушин П. В. // Психолого-педагогічні засади професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи: Зб. наук. праць. – Частина 1. – Тернопіль, 2003. – С. 65-71
4. Оконешникова Н. Л. Проблема толерантности личности в современной зарубежной психологии. Методологические проблемы современной психологии: иллюзии и реальность / Н. Л. Оконешникова // Материалы Сибирского психологического форума, 16-18 сентября 2004 г. – Томск: Томс. гос. ун-т, 2004. – С. 215-221.
5. Экофасилитация: официальный сайт: [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ecofacilitation.ucoz.com>.

THE PROBLEM OF ALCOHOL AND NARCOTIC DEPENDENCE AMONG YOUNG PEOPLE IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY

Olga Skorynina-Pogrebnaya¹, Irina Ushakova², Svetlana Gura³

National University of Civil Defense

Kharkiv, Ukraine

¹0979780197olga@gmail.com, ²Ps.Ira@ukr.net, ³gyra@nuczu.edu.ua

Abstract. The dynamism of social processes occurring at the present time, the crisis situation in many spheres of public life, are steadily leading to an increase of deviations. Alcoholism, crime and drug addiction are increasing in modern Ukrainian society. Three ways of solving the problem of alcohol and drug addiction are proposed: the complete elimination of these social phenomena, the mitigation of these social phenomena, the work to prevent the use of psychoactive substances among the youth. The author's classification of the risks of the development of alcohol and drug addiction is based on the analysis of domestic and foreign studies of the problem of alcoholization and drug addiction and describes the signs of recovery.

Key words: drug addiction, alcoholism, addiction, psychoactive substances, risk factors, prevention of addiction, youth.

The complex modern situation in the independent Ukraine is accompanied by the aggravation of many acute social problems. One of the key places belongs to the sharp spread of alcoholism and drug addiction among the youth.

Drugs and alcohol harm the whole body and represent a danger to human health due to the fact that internal organs are weaned out to work in a normal mode and require another dose of psychoactive substances. The difficulty in getting rid of addiction is connected with the fact that if you refuse to use the next dose, there is a withdrawal.

A well-thought-out strategy is needed to overcome addiction on psychoactive substances. The actions and measures taken must be systemic.

The lack of a strategic program to combat drug addiction and alcoholism among the youth can be explained by the uncertainty of the goal to be achieved. There are three ways to solve the problem:

1. The complete elimination of these social phenomena,
2. The mitigation of these social phenomena,
3. The work to prevent the use of psychoactive substances among the youth.

The mechanisms to achieve these goals vary significantly, although in an ideal development of events, these goals can complement each other.

With the complete elimination of drug addiction and alcoholism, the main factor of influence on the youth is the coercive factor. The state relies on the fact that the initiative to conduct all activities to combat addiction is its task. Coercive measures are applied to people who do not want to refuse taking alcohol and drugs.

The second goal that aimed at alleviating such a social problem as psychoactive substances addiction is rejecting the principle of coercion or a significant limitation of its scope. In this case, it is about helping people who are aware of its necessity and who are accepting this help. The society assumes the responsibility to make such assistance accessible to all who need it and to give them a chance to change their lives.

Prophylactic work to prevent the use of psychoactive substances among young people is both primary and secondary and requires a comprehensive impact on the identity of the youth.

Primary prevention should be designed to communicate with potential alcoholics and drug addicts. Preventive effects are designed to develop resistance to alcohol and drug addiction. Educational and organizational measures should be aimed at obtaining knowledge about the threat of alcoholism and drug addiction. They are called upon to teach young people to recognize and reject dubious proposals as well as to be able to leave the circle of pseudo-friends and protect them as much as possible from taking alcohol and drugs. Measures that stimulate enthusiasm for various developmental hobbies or activities should be aimed at developing the personality and maintaining interest in new knowledge.

Secondary anti-drug and anti-alcohol prophylaxis is a complicated, continuous process of influencing young people with the aim of changing the lifestyle and the formation of a different value system.

However, unfortunately, the existing state system of prevention of alcoholism and drug addiction in Ukraine is not structured and systematized enough, and, therefore, it is not very effective.

The purpose of the work is to present the author's classification of the risks of the development of alcohol and drug addiction and to describe the signs of healing (long-term remission).

Using the experience of domestic and foreign research item about the problem of alcohol abuse and drug addiction of the youth, it is possible to identify a number of factors that shape risk.

1. Biological factors:

- 1.1. genetic features;
- 1.2. intrauterine growth characteristics of the fetus;
- 1.3. mental disorders.

2. Personal factors:

- 2.1. interest in substances and conditions after using them;
- 2.2. subordination to authoritative persons who are addicted;
- 2.3. conformism as a characteristic of the personality;
- 2.4. emotional instability;
- 2.5. fear of rejection;
- 2.6. age crises.

3. Social factors:

- 3.1. constant emotional stress;
- 3.2. post-traumatic syndrome;
- 3.3. filling the psychological void;
- 3.4. presence of addicted persons in the surrounding.

4. Family factors:

- 4.1. behavioral scenarios;
- 4.2. lack of parental authority;
- 4.3. lack of attention from parents;
- 4.4. lack of control;
- 4.5. lack of adequate child-parent communication.

In this case, we are interested in those parameters that will allow us to fulfill the complex task of preventing and overcoming drug and alcohol addiction.

We believe that the following points play an important role in mitigating the problem:

- Increasing parental responsibility for the children and for their psychological comfort.
- Strengthening the institution of the family in modern Ukraine.
- Creating conditions for the development of the abilities to adaptate to the dynamic conditions of modern societies among the youth.
- Trainings of personal growth and training of stress resistance.

Thus, the problem of alcohol and drug addiction is one of the urgent problems of modern Ukrainian society and its solution in many ways depends on the limitation of the effect of pathological factors of a biological, social and psychological nature.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Людмила Андрєєва

Маріупольський державний університет

Маріуполь, Україна

andreeva.lyudochka@gmail.com

Abstract. This article is devoted to the analysis of children's leadership in the modern world. Characteristic features of the preschool-leader are revealed. A distinction is drawn between leadership and headship. Categories of leaders in the preschool community are considered.

Key words: leader, preschool leader, leadership, leadership skills.

Анотація. Дана стаття присвячена аналізу проблеми дитячого лідерства в сучасному світі. Виявлено характерологічні риси лідера-дошкільника. Виділено відмінність між лідерством і керівництвом. Розглянуто категорії лідерів у дошкільній спільноті.

Ключові слова: лідер, лідер-дошкільник, лідерство, лідерські якості.

В сучасному темпі життя нашого суспільства та в умовах становлення ринкової економіки успіх кожного індивідуума залежить від його конкурентоспроможності, а це: адекватна реакція на зміни, детальний аналіз інформації та прогностичні вміння, логічна та професійна точка зору. Розвивати майбутню активність людини в соціумі, її лідерський потенціал необхідно починати вже в дошкільному дитинстві. В цей період життя конструюється основа майбутньої особистості, формується ставлення до діяльності, людей, самого себе.

Актуальність даної статті обумовлена бурхливим зростанням попиту суспільства у нових лідерах для досягнення спільних цілей і централізованого управління державою. Нинішній лідер повинен адаптуватися до умов

сьогодення: мати високорозвинений інтелект, бути ініціативним, діяльним, активним, вміти представляти спільні інтереси тощо.

Наше дослідження спрямоване на вивчення неформального лідерства у колективі дітей старшого дошкільного віку. Тому одним із його завдань визначено теоретичне вивчення літератури з проблеми дитячого лідерства та визначення характерологічних компонентів лідерського потенціалу дитини дошкільного віку.

Проблему виховання лідерів, створення середовища для розвитку лідерського потенціалу і формування соціальної активності особистості вивчають у своїх дослідженнях Д. Алфімов, І. Купа, Т. Вежевич, О. Тихомирова, А. Войцихова, Л. Локошко, Т. Прохоренко, В. Ягоднікова, К. Садохіна, К. Слесик, О. Чорна. Вчені підтверджують, що лідером може стати лише людина, що володіє лідерськими якостями й здатна втілити їх у конкретній ситуації.

Оскільки існує потреба в лідерстві у нашому суспільстві, проблема формування лідерського потенціалу у дітей дошкільного віку у виховному процесі є актуальною. Організація виховного процесу передбачає застосування ефективних способів та створення необхідних педагогічних умов, завдяки яким стане можливим формування лідерських якостей дошкільників [1, с. 46].

Розвиток лідерського потенціалу безумовно залежить від вікових та індивідуальних особливостей дітей. Лідерські якості проявляються на всіх етапах розвитку дитини, але мають відмінності у рівні необхідної мотивації та ефективності діяльності.

На думку Є. Коваленко, лідерство й керування є персоніфікованими формами контролю та інтеграції всіх механізмів і способів соціально-психологічного впливу з метою досягнення максимального ефекту в груповій діяльності й спілкуванні [2, с. 10]. Однак лідерство має суттєву відмінність: цей феномен пов'язаний з регулюванням і формуванням внутрішньогрупових та міжособистісних відносин, які несуть неофіційний характер. Керування ж є особливим методом регулювання саме офіційних взаємин соціальних організацій.

Лідер-дошкільник – це ініціативна, енергійна, діяльна особистість, яка може корегувати ситуацію зсередини та направляти спільну діяльність, вести колектив за собою. У таких дітей сильно розвинене бажання бути головними в

іграх, першими у змаганнях, давати іншим дітям і спрямовувати їх діяльність. В залежності від обставин, відносини із лідером у групі дітей можуть бути різні: від співпраці до суперництва.

Ровесники хочуть бути у доброзичливих, хороших стосунках із лідером, для цього вони поступаються, займають підлегле місце, погоджуються з ідеями лідера, розділяють його бажання і не звертають уваги на помилки. Але більшість дітей заздять лідерам і хочуть бути на їх місці, не розуміючи всієї відповідальності.

Лідерство, як і керування, може мати позитивний чи негативний характер. Позитивний лідер – це дитина-організатор, яка відрізняється доброзичливістю, допомагає у складних ситуаціях, підтримує, хвалить за досягнення і дає слушні поради щодо поразки. На відміну від них, лідер, що має негативну схильність, часто буває задиристим, агресивним, намагається підкорити собі всіх силою, криком, погрозами.

За дослідженням Т. Сенько лідер-агресор, що має негативні форми керування, матиме не вигідне становище та погане ставлення з боку однолітків. Чим більше принижень та образ з боку домінанта, тим сильніший засіб захисту використовують діти. Це може бути підкорення або спроба досягнення влади й реакція опору, колективні спроби протистояння кривднику. У свою чергу, діти з комбінованими формами домінування будуть мати вищий статус і сильнішу взаємодію у колективі. Діти-організатори, або позитивні лідери будуть користуватися авторитетом та викликати серед дітей велику симпатію [4, с. 24].

Таким чином, в дитячому колективі найбільш дієвою та ефективною формою лідерства є позитивний підхід до співпраці. Цей підхід визначає не тільки ставлення дітей, але й педагогів.

В роботах О. Смирнової та Є. Калягіної підтверджується думка, що основою лідерського потенціалу є емоційний контакт з колективом, а не інтелект чи вольові якості. Це проявляється в доброті, ласкавості, чуйності, дружелюбності, терпимості, підтримці, м'якості, співчутті, умінні вислухати та поступитися. Але ці якості тільки супутні, основними є риси характеру дитини [5, с. 53].

Аналіз наукової літератури свідчить, що лідер повинен володіти наступними характерологічними рисами: воля, психічна стійкість, критичність, витривалість, оптимістичність, наполегливість, адаптивність, вимогливість до

себе та інших, сприйнятливість до нового, рішучість, ініціативність, незалежність, самокритичність, надійність, стресостійкість [1, с. 50].

Погляди науковців розділились з приводу природи лідерства. Одні з них (В. Давидович, Л. Уманський, Г. П. Щедровицький) вважають, що щоб стати лідером, їм треба народитися, а виховання та спеціальний розвиток тільки допомагають розвинути вже існуючим якостям. Як вказує М. Ярмаченко, є якості, які притаманні не всім. Це припущення засноване на тому, що у людини є сім вроджених інстинктів: самозбереження, продовження роду, альтруїзму, дослідження, домінування, свободи та збереження гідності. Людина народжується з генетичною програмою пристосування, за своїм покликанням, яке і є доля. Від того, який саме інстинкт займає у конкретної людини перше місце, залежить його типологія за домінуючим інстинктом [3, с. 154].

Інша група дослідників (Т. Антонова, Є. Кульчицька, В. Мухіна, Р. Смірнова) дійшли висновку, що весь процес розвитку лідерських якостей можна скорегувати за допомогою спеціальних умов життя і стратегією виховання. Для цього лише потрібно мати міцне здоров'я та добре розвинені пізнавальні процеси.

На наш погляд, ці дві теорії можна органічно поєднати, адже основи лідерського потенціалу закладаються за допомогою біологічних факторів і розкриваються та доповнюються за допомогою соціальних.

Формування особистості з лідерськими якостями не можливе без участі закладів дошкільної освіти, бо саме в дошкільному віці закладається фундамент психічної стійкості, оптимістичності, наполегливості та інших рис, що складають характер майбутнього лідера. Тому в кожному закладі дошкільної освіти має бути система, що спрямована на розвиток юних лідерів.

Таким чином, в умовах сьогодення проблема лідерства є досить актуальною. У перспективі подальших досліджень заплановано виявити педагогічні умови формування позитивного лідерського потенціалу у дітей старшого дошкільного віку та перевірити їх ефективність.

Література

1. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» / Д. В. Алфімов // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т; [голова ред. ради: А. О. Монаєнко;

- редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 11 (64). – С. 44-51.
2. Прохоренко Т. Г. Лідерство як форма самоствердження особистості в малій групі / Т. Г. Прохоренко, О. П. Зборовська, Г. А. Носирєва // Вісн. Міжнар. слов'ян. ун-ту. Сер.: Соціологічні науки. – 2008. – Т. 11, № 1. – С. 8-13.
3. Шалагинова Я. В. Психология лидерства / Я. В. Шалагинова. – СПб.: Речь, 2007. – 494 с.
4. Сенько Т. В. Зависимость положения дошкольников в группе сверстников от форм их личностного поведения / Т. В.Сенько // Вопросы психологии. – 1991. – № 5. – С. 23-28.
5. Смирнова Е. О. Отношение популярных и непопулярных дошкольников к сверстникам / Е. О. Смирнова, Е. В. Калягина // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С. 50-61.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Людмила Баліка

Рівненський державний гуманітарний університет

Рівне

8l12s@ukr.net

Abstract. The article deals with the problem of “crisis of reading”; the attention is focused on the needs to use of modern information and innovative technologies at libraries of the establishments of higher education with the aim to increase the number of readers in them. Some forms of work with the use of information and communication technologies that will help the library to remain a navigator in the information world are considered in the article. It is noted that the main task of using modern innovative forms is to create a vivid image of the book, to interest, to intrigue the reader, to encourage the reader to read.

Key words: library, information communication technology, webinar, book-trailer, flash mobs, book-crossing, pecha-kucha.

Анотація. У статті актуалізована проблема «кризи читання», акцентовано увагу на тому, що сьогодення вимагає від бібліотек закладів вищої освіти використання сучасних інформаційних та інноваційних технологій, що дасть змогу збільшити чисельність читацької аудиторії. Розглянуто окремі форми роботи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, які допоможуть бібліотеці залишатися навігатором у інформаційному світі. Зазначено, що основне завдання використання сучасних інноваційних форм – створити яскравий образ книги, зацікавити, заінтригувати читача, спонукати до читання.

Ключові слова: бібліотека, інформаційні комунікаційні технології, вебінар, буктрейлер, флешмоби, буккросинг, pecha-kucha.

Одним із ключових показників успішного національного розвитку, конкурентоспроможності держави на світовому ринку є рівень культури та освіти кожного її громадянина. Головною ознакою, що визначає цей рівень, завжди було і залишається читання, яке розглядається як ключ до інформації. Нині сучасне суспільство атакує інформаційний світ. Інноваційні технології, які змінюються щохвилини, включені у практично усі сфери діяльності – від освіти до промисловості. Не є виключенням і бібліотеки закладів вищої освіти. Вони, як і раніше, залишаються інформаційним центром освітнього простору, однак витримувати шалену конкуренцію з глобальною інформатизацією їм стає все важче і важче.

Кабінетом Міністрів України схвалено «Концепцію державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року». Метою Концепції є відродження соціального значення книги та читання як процесу культурного, духовного, професійного та інтелектуального збагачення людини, що дасть можливість підвищити рівень конкурентоспроможності України як європейської держави [6].

Сьогодення вимагає від бібліотек ЗВО використання сучасних інформаційних та інноваційних технологій, що дасть змогу збільшити чисельність читацької аудиторії.

За визначенням І. Д. Бега, інноваційна виховна технологія – це система теоретично обґрунтованих (на основі глибоких знань про психологію вихованця) й підтверджених практикою способів, прийомів, процедур розгортання гуманістично спрямованого змісту та організаційно доцільних умов виховної діяльності, які забезпечують підвищення рівня духовно-моральної вихованості як суб'єкта відповідних цінностей [1].

Як зазначається в державних нормативних документах, використання комп'ютерних технологій – це не вплив моди, а необхідність, зумовлена реальним рівнем розвитку освіти [7].

Ми погоджуємося з думкою О. Б. Петренко, що інформативні технології необхідно широко використовувати в організації виховного процесу, позаяк їхні можливості надзвичайно великі. На її думку, ІТ:

- виступають як засіб для створення інформаційно-методичних матеріалів і документів (планів, конспектів, методичних розробок та ін.);

- як засіб забезпечення наочності (презентації, відеоролики, відеофільми й інші демонстраційні форми);
- як засіб пошуку інформації (текстової, відео- і аудіо-);
- як засіб обробки інформації (фото- й відеозображень, текстової, статистичної інформації для портфоліо, обробки анкет, побудови діаграм, графіків при дослідженні динаміки тих або інших процесів у виховній діяльності);
- як засіб зберігання інформації (бази даних, методичні розробки й колекції, фото- і відеоархіви, електронні сховища);
- як засіб комунікації (сайт, електронна пошта, форуми, чати тощо) [8].

Розглянемо окремі форми роботи бібліотекаряз використанням ІКТ, які допоможуть бібліотеці залишатися навігатором у інформаційному світі.

Вебінар – (англ. webinar) – спосіб організації зустрічейон-лайн, формат проведення семінарів, тренінгів та інших заходів за допомогою Інтернету [4]. Вебінари використовуються бібліотекарями як просвітницькі заходи для читачів. Бібліотека може проводити розповіді про книги і онлайн-зустрічі з письменниками, організовувати віртуальні екскурсії літературними і пам'ятними місцями. У цьому випадку надзвичайно важливо вибрати цільову аудиторію, оптимальний час, активну рекламну кампанію в Інтернет-просторі на сайті бібліотеки, у її блозі, соціальних мережах. Для молоді цей вид комунікації дуже привабливий – він проходить у звичному для них Інтернет-середовищі, можна спілкуватися в чаті, користуватися ніком, у будь-який момент покинути місце збору. Бібліотекарям вебінар відкриває можливості для творчості. Запис вебінару в майбутньому можна використати неодноразово, викласти на сайті і використовувати для навчання читачів інформаційній грамотності (проведення відкритих занять з розповідями про інформаційні ресурси, методики пошуку інформації); методичних нарад [5, с. 19].

Ще однією цікавою формою роботи бібліотекарів є буктрейлери. Сучасна довідкова вільна енциклопедія Вікіпедія визначає буктрейлери (англ. booktrailer) як короткі відеоролики, що розповідають у довільній художній формі про будь-яку книгу [2]. Буктрейлери з'явилися у 2002 році в Америці, а популярність здобули з розвитком YouTube та його аналогів. В Україні цей спосіб просування книги прийшову 2009 році, але залишається швидше екзотичною заморською новинкою, ніж актуальним способом просування книг.

Основне завдання – яскраво і образно розповісти про книгу, зацікавити, заінтригувати читача, спонукати до читання [3]. На сьогоднішній день жанр буктрейлера зробив великий крок вперед. Із звичайних презентацій в технології PowerPoint він перетворився на справжнє мистецтво.

Сьогодні стали популярними формами молодіжні вуличні флешмоби: «Улюблена книга», «Хвилина читання», «Як пройти в бібліотеку?», «Відкрий свою книгу». Перевага таких акцій – в масовості, швидкості і барвистості. Суть цієї форми у тому, що студенти одягають яскраві майки з нашитим слоганом «В комп'ютері – новини, в книзі – життя». У певний час звучить сигнал, і всі одночасно розкривають свої улюблені книги і протягом хвилини читають їх вголос, своїм прикладом показуючи, що читати модно та цікаво [9, с. 5-6].

Ще одним із різновидів подолання «кризи читання» є «Bookcrossing: прочитав – передай іншому!» – міжнародний рух, або просто книгообмін. Поки що ця корисна розвага не достатньо розвинута в нашій країні, але за останній час вона приваблює все більше розумних, творчих людей, які люблять читати та спілкуватися. Буккросинг (англ. bookcrossing, іноді «книгообмін») – хобі та громадський рух, що діє за принципом соціальних мереж і близький до флешмобу. Суть Буккросингу – це процес звільнення книг. Людина, прочитавши книгу, залишає («звільняє») її у громадському місці (парк, кафе, поїзд, станція метро), для того, щоб інша, випадкова людина могла цю книгу знайти та прочитати; та, у свою чергу, повинна повторити процес. Стеження за «подорожжю» книги здійснюється через спеціальні сайти в Інтернеті [9, с. 5-6].

Процес буккросингу складається з найпростішої дії, заснованої на принципі «прочитав – віддай іншому». Кожен студент може зробити свій внесок в процес буккросингу – принести прочитану книгу до бібліотеки університету, щоб звідти вона почала мандрівку, знаходячи нових читачів. Активні буккросери вважають, що просто гріх затримувати у себе гарну книжку – і не поділитися нею з кимось іншим.

Ця технологія має свої переваги та недоліки. Переваг у буккросингу багато: студенти мають змогу багато читати; можуть знайти однодумців, нових знайомих; не витрачати багато грошей на книги; серед книжок можна знайти справжні раритети (хоча такі книжки навряд чи хтось «відпустить» з легкою душею). До недоліків відносимо: вибір книжок поки обмежений, бо з цінними

книгами не дуже хочуть розлучатися, а відпускають лише те, що собі не потрібно.

Pecha-Kucha («печа-куча») – ще один новий формат презентації своїх ідей та проєктів, який набирає популярність. У перекладі з японської «печа-куча» (Pecha-Kucha) перекладається як «бла-бла-бла», цей захід вже давно називають інтелектуальним караоке. «Печа-куча» – це невелика презентація, супроводжувана слайдами, на показ і коментарі до яких відводиться 20 секунд. За декілька хвилин можна розповісти про що завгодно: про новий проєкт, оригінальну ідею, рецепт улюбленого пирога. Можна поділитися досвідом і вмінням у написанні сценарію, способі схуднення, приготуванні чайного морозива та подорожі автостопом. Не існує ніяких обмежень у виборі теми [9, с. 10]. «Печа-куча» – чудовий спосіб інтелектуально провести час, розширити світогляд, завести нових знайомих. Але найголовніше, що там можна не тільки знайти однодумців або поділитися улюбленим хобі, у такому форматі не страшно винести на перший суд свою досить незвичайну ідею і отримати так необхідну на початковому етапі підтримку. «Печа-куча» – це не просто презентації та слайд-шоу, це можливість для особистого розвитку і, найголовніше, – живого спілкування.

Таким чином, підтверджено, що паперові книги все менше привертають увагу студентів. Розширюється ринок електронної книги, тоді, коли ринок друкованої продукції згортається. У цьому є свої позитивні та негативні сторони. Для того, щоб утримати свого читача й вижити в умовах складної конкуренції, бібліотека повинна: працювати у віртуальній площині; інтегруватися у систему інформаційного консультування та спланувати навчально-виховне дозвілля для свого користувача. Тобто необхідно докорінно змінювати філософію бібліотеки. До сучасних форм роботи бібліотек, які спонукають до творчості і пошуку нестандартних рішень віднесено: вебінар, буктрейлери, флешмоби, буккросинг, Pecha-Kucha тощо.

Література

1. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 1 – С. 12-17.
2. Буктрейлер – Режим доступу:

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BB%D0%B5%D1%80> – Заголовок з екрана.

3. Буктрейлер – современный способ продвижения книги в библиотеке: методические рекомендации. Вып. 1 / Детско-юношеская библиотека Республики Карелия им. В. Ф. Морозова; [авт.-сост. Т. А. Лисовская] – Петрозаводск: ДЮБ РК, 2014. – 16 с.

4. Вебінар – режим доступу:

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80>.

5. Інновації як стратегія і умова розвитку бібліотек: Консультація / Нац. б-ка України для дітей; авт.-уклад. Н. І. Безручко. – Київ: Національна бібліотека для дітей, 2014. – 24 с.

6. Концепція державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D1%80> – Заголовок з екрана.

7. Лист Міністерства 1/9-879 від 12. 12. 11 Щодо оволодіння учителями загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційними технологіями. – Режим доступу: <http://tvogovt.zp.ua/lysty-mon>. – Заголовок з екрана.

8. Петренко О. Б. Використання ІТ у виховному процесі: можливості, переваги, ризики, перспективи / О. Б. Петренко // Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 4 / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне: РДГУ, 2016. – С. 40-47.

9. Розвиток інтересу до книги і читання: методичні рекомендації / Комунал. закл. «РОМЦ БКР» Черкас, райради; авт. – укладач Л. В. Гріщенко – Черкаси, 2014 [б. в.], – 28 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Любов Балабанова¹, Дмитро Дусенко², Ірина Жданова³

¹Національний університет цивільного захисту України

²Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського "ХАІ"

³Харківський національний університет внутрішніх справ

Харків, Україна

Abstract. The article deals with the existing scientific approaches to healthy lifestyles (HL). It has been shown that the concept of HL should be based on the system principle and include two aspects – policy of social justice in relation to health on the one hand and personal responsibility and value attitude towards themselves and their health on the other.

Key words: healthy lifestyle, psychology of health, policy of social justice, personal responsibility, culture of health support.

Анотація. У статті розглядаються існуючі на сьогодні наукові підходи до здорового способу життя (ЗСЖ). Показано, що концепція ЗСЖ повинна базуватись на принципі системності і включати в себе два аспекти – політику соціальної справедливості по відношенню до здоров'я, з одного боку, і особисту відповідальність та ціннісне ставлення до себе і свого здоров'я, з іншого.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, психологія здоров'я, політика соціальної справедливості, особиста відповідальність, культура підтримки здоров'я.

Наукові інтереси дослідників в значній мірі визначаються запитами практики. І сьогодні проблемне поле, яке визначається як здоровий спосіб життя (ЗСЖ) потребує нового погляду на цей феномен, що може бути можливим тільки при наявності нетривіальних концепцій і формування нових

парадигм. Збільшення кількості як наукових, так і науково-популярних публікацій по проблемі ЗСЖ не дає підстав для оптимізму. Це пов'язано з тим, що між експериментальними даними, теоретичними напрацюваннями і реальною практикою слідування населення здоровому способу життя існує все зростаючий розрив. В результаті ми констатуємо наявність значного відставання показників здоров'я населення в Україні порівняно з іншими, економічно розвиненими країнами. Але, справедливості ради, відмітимо, що число осіб, які починають і підтримують оздоровчі програми, слідують ЗСЖ, збільшується, хоч і дуже повільно. Виходячи з вищенаведеного, актуальними є питання пошуку причин сповільнення механізму переведення теоретичних рекомендацій щодо ЗСЖ в реальну, повсякденну життєдіяльність людей. Для цього необхідно проаналізувати існуючі наукові підходи до ЗСЖ і виокремити суттєві аспекти, що містять в собі глибинні знання по відношенню до цієї проблеми.

Історичний аналіз наукових публікацій показав, що цією проблемою займалися цілий ряд науковців як в нашій країні, так і за кордоном. Так, в 1980 році І. І. Брехман ввів поняття валеології (*valeo* – від лат. слова “бути здоровим”) як науки про здоров'я, предметом вивчення якої був ЗСЖ людини, а об'єктом – здорова людина як соціально реалізований індивід, який здатний повноцінно виконувати суспільні, професійні, сімейні функції тощо. Але ця парадигма не стала стійкою потребою суспільства. Традиційний підхід медичних спеціалістів переслідував, в основному, мету розробки гігієнічного змісту способу життя. Центром уваги спеціалістів стали: гіподинамія, нераціональне харчування, шкідливі звички і ряд негативних нервово-психічних характеристик способу життя.

В подальшому фокус уваги дослідників спрямовувався на вивчення зв'язків культури (в тому числі фізичної) з природним розвитком людини та типології способу її життя. В цьому аспекті, змістовне наповненні ЗСЖ, згідно Ю. П. Лисиціну, включало чотири категорії: економічну – як рівень життя; соціологічну – як якість життя; соціально-психологічну – як стиль життя; соціально-економічну – як уклад життя. Однак кардинальних змін в сторону підвищення рівня здоров'я населення не спостерігалось, що було зумовлено відсутністю системного бачення і системної організації заходів від населення в цілому до індивіда зокрема. Сформувався своєрідний метафізичний підхід,

метою якого було досягнення успіху без певних матеріальних та духовних затрат і без розробки належних наукових програм. Той тезис, що ЗСЖ формується самим суб'єктом і безпосередньо пов'язаний з системою його установок і ціннісних орієнтацій відтіснявся на задній план.

І тільки в останні роки спеціалісти стали говорити про системний підхід, який спирається на розробку альтернативних варіантів оздоровлення, створення об'єктивних умов та формування суб'єктивного фактору для реалізації ЗСЖ на практиці. Із сказаного витікає, що формування ЗСЖ не може бути зведене тільки до його пропаганди; це результат дії багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, які базуються на принципі системності. Значну роль в розробці і практичному вирішенні проблеми ЗСЖ повинні грати методи, понятійно-категоріальний апарат та концептуальність, які притаманні соціальній психології, соціології та психології здоров'я. Без них проникнути у внутрішній світ людини, де відбуваються процеси формування мотивів, установок, ціннісних орієнтацій, неможливо. Відсутність вірогідної інформації та концептуальна нерозробленість проблеми ЗСЖ – це одна із причин, що стає перешкодою на шляху до високого рівня здоров'я людини. Перші кроки по поверненню в апарат науки уявлень про ЗСЖ пов'язані з іменами В. П. Петленко, Г. І. Царегородцева, про психологію здоров'я – з Г. В. Ложкіним, Е. М. Потапчуком, С. О. Світличною. В їх роботах починає розвиватись ідея про відповідальність кожної людини за стан свого здоров'я перед суспільством. Стимулом до цього є переваги в умовах сучасної ринкової економіки здорової у фізичному і психологічному відношенні людини перед хворою чи слабкою. З іншого боку повинна виконуватись політика соціальної справедливості по відношенню до здоров'я. Саме суспільство повинно дати можливість реалізації в повній мірі здоровим особам, гарантуючи їм високу заробітну платню і соціальну захищеність хворих і інвалідів, зводячи до мінімуму соціальне утримання. Політика, яка спрямована на зменшення соціальної несправедливості по відношенню до здоров'я повинна визначатись чотирма характеристиками: чітко сформульовані цілі, практична стратегія для планування і реалізації заходів, достатнє ресурсне забезпечення як фінансовими засобами, так і кадровими, конкретний розподіл обов'язків між громадськими структурами. Політика соціальної справедливості по відношенню до здоров'я повинна бути спрямована на забезпечення базових умов формування ЗСЖ: мир,

достатня забезпеченість їжею, водою, можливість отримати освіту, бути соціально корисним, належні житлові умови, достатній дохід. Як свідчить досвід американського суспільства, поширення програми «Спорт для всіх» і збільшення числа прихильників ЗСЖ, було у великій мірі обумовлено постійним зростанням ціни на медичне обслуговування. І тут ми абсолютно погоджуємося з О. Я. Іванюшкіним, який наголошує, що здоров'я – це певна міра свободи людини, міра панування людини над обставинами її життя.

Вибудовуючи концепцію ЗСЖ відмітимо, що вона повинна базуватись на двох положеннях. З одного боку політика соціальної справедливості по відношенню до здоров'я, яка повинна проводитись поетапно та невпинно і бути спрямованою на створення організаційних структур підтримки ЗСЖ, прийняття відповідних законодавчих документів, проведення просвітницької роботи з населенням і в закладах освіти, проведення наукових досліджень в області збереження здоров'я та ЗСЖ. З іншого боку – ціннісне ставлення до себе і свого здоров'я; слідування принципу системності в розробці індивідуальних оздоровчих програм та їх реалізації на різних ієрархічних рівнях – тілесному, емоційно-когнітивному і регулятивно-вольовому; формування мотивації і потреби слідування ЗСЖ, культури підтримки і покращення стану власного здоров'я. Загалом можна констатувати прогрес в розвитку наукових поглядів на ЗСЖ. Однак практика впровадження рекомендацій по ЗСЖ не викликає оптимізму, що спонукає до пошуку ефективних методів для зміни ситуації на краще.

ВПЛИВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА ФІЗИЧНУ ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ЮНИХ БІЙЦІВ-БАГАТОБОРЦІВ 6-8 РОКІВ

Олександр Бур'яноватий

Центральноукраїнський державний педагогічний університет

ім. В. Винниченка,

Кропивницький, Україна

Shurik-b1976@meta.ua

Abstract. Goal: to investigate the dynamics of physical preparedness of young fighter's multiathlons 6-8 years due to shifting the emphasis from technical and tactical training to the physical side. The purpose of the study was to analyze the effectiveness of the impact of occupations, and to identify a positive or negative trend of dynamics change. Results: It has been established that the effectiveness of the proposed structure and content of physical training in the first and second year of military sports sporting events showed positive results ($p \leq 0.05$) after the molding experiment. Conclusions: shifting the emphasis from technical and tactical preparation to the general physical side reveals the positive dynamics of changes in the indicators of physical fitness of youngfighter's multiathlons of 6-8 years in the groups of initial training.

Key words: young fighter's multiathlons, physical training, stage of initial training, military-sport multiathlons, program.

Анотація. Мета: дослідити динаміку фізичної підготовленості юних бійців-багатоборців 6-8 років через зміщення акцентів з техніко-тактичної підготовки у бік фізичної. Завданням дослідження було проаналізувати ефективність впливу занять, і виявити позитивну, або ж негативну тенденцію змін динаміки. Результати: встановлено, що ефективність запропонованої структури та змісту фізичної підготовки на першому та другому році тренувань військово-спортивним багатоборством виявила позитивні результати ($p \leq 0,05$) після формувального експерименту. Висновки: зміщення акцентів з техніко-тактичної підготовки у бік загальної фізичної виявляють позитивну динаміку

змін у показниках фізичної підготовленості юних бійців-багатоборців 6-8 років у групах початкової підготовки.

Ключові слова: юні бійці-багатоборці, фізична підготовка, етап початкової підготовки, військово-спортивне багатоборство, програма.

Актуальність теми. За останні десятиріччя значно зросла зацікавленість різними видами єдиноборств, в тому числі і військово-спортивним багатоборством, оскільки вони перетворилися на видовищні види спорту, які вимагають від спортсменів високого рівня фізичної підготовленості, без якої неможливо якісно засвоїти та ефективно реалізувати спортивну техніку. Як і в інших складно-координаційних видах спорту, військово-спортивне багатоборство має свої особливості, обумовлені змагальною діяльністю. Важливу роль у підготовці спортсменів, які займаються військово-спортивним багатоборством відіграє етап початкової підготовки, на якому здійснюється розвиток фізичних якостей, зміцнення здоров'я юних спортсменів, усунення недоліків у їхньому фізичному розвитку і підготовленості, створення рухового потенціалу для засвоєння рухових навичок. Разом з тим, аналіз науково-методичної літератури дозволив встановити наявність лише окремих відомостей, щодо вдосконалення фізичної підготовки у військово-спортивному багатоборстві. Автори акцентують увагу на необхідності врахування сучасних ефективних засобів тренування та оволодіння спеціальними технічними навичками. Фахівці вважають, що у військово-спортивному багатоборстві, як і в інших видах спорту, досягнення результатів неможливе без надійної фізичної підготовки, яка є фундаментом для подальшого спортивного вдосконалення.

Підготовка спортсменів, які займаються військово-спортивним багатоборством на етапі початкової підготовки здійснюється згідно з «Навчальною програмою для військово-спортивного багатоборства» (2001 р.).

Однак зміст програми не враховує індивідуальні особливості спортсменів, територіальні умови, наявність матеріально-технічної бази тощо.

Виявлено, що програма початкової підготовки для дітей 6-8 років ще знаходиться у стадії розробки й до теперішнього часу не затверджено науково-методичною радою Міністерства молоді та спорту України та не опубліковано для практичного використання у ДЮСШ. В зв'язку з вище сказаним, тренери

адаптують програму для ДЮСШ 2001 року видання і працюють за нормами для першого та другого року навчання груп початкової підготовки, розрахованої за багатьма показниками на 14 річних дітей. Тому виникає протиріччя між традиційно сформованими підходами до тренувального процесу і постійно зростаючими вимогами до технічної та фізичної підготовленості спортсменів. Це заважає гармонійному освоєнню спортсменами технічних навичок, необхідних у майбутньому для змагальної діяльності.

Порівняння та аналіз отриманих результатів дослідження до експерименту у юних спортсменів багатоборців 6-8 років свідчить про їх однорідність, що підтверджує визначений коефіцієнт варіації (табл. 1).

Табл. 1. Показники фізичної підготовленості юних бійців-багатоборців 6-8 років до та після формувального експерименту

№	Контрольні тести	Етап	X±σ	P	X±σ	P
			ЕГ (n=20)		КГ (n=20)	
1	Біг 30 м., (с)	А	7,8±0,9	≤0,05	7,9±0,9	≤0,05
		Б	6,5±0,3		7,5±0,6	
2	Стрибок у довжину з місця, (см)	А	95,4±8,3	≤0,05	95,2±8,3	≤0,05
		Б	145,0±4,0		105,8±6,5	
3	Вис на зігнутих руках, (с)	А	1,2±0,4	≤0,05	1,3±0,4	≤0,05
		Б	12,0±1,0		2,5±0,4	
4	Згинання та розгинання рук в упорі, лежачи на підлозі (раз)	А	1,5±0,5	≤0,05	1,5±0,5	≤0,05
		Б	18,5±1,5		11,3±2,5	
5	Піднімання тулубу за 1 хв. в сід, (раз)	А	7,5±0,5	≤0,05	7,5±0,5	≤0,05
		Б	40,0±5,0		21,5±2,5	
6	Нахили тулуба вперед з положення сидячи, (см)	А	2,7±1,0	≤0,05	2,8±1,0	≤0,05
		Б	12,0±2,0		5,8±0,8	

Примітки: А – Початкові дані, Б – Кінцеві дані.

Аналіз основних показників фізичної підготовленості показав, що існують відмінності впливу програми експериментальної групи та контрольної вкінці формувального експерименту. Показник швидкості «біг 30 м» свідчить про те, що після 2 років занять в експериментальній групі діти почали виконувати цей тест на 1,3 с краще, ніж до педагогічного експерименту і достовірно швидше ($p \leq 0,01$; $V = 4,6\%$), ніж діти контрольної групи. В контрольній групі також були відмічені зміни в зменшенні часу виконання тесту на 0,4 с і вони були достовірними ($p \leq 0,05$; $V = 8,0\%$). Приріст показників післяексперименту в експериментальній та контрольній групах складав 16,6% та 5,0% відповідно.

Слід відмітити, що діти експериментальної групи стали більш якісніше виконувати тест і допускали менше помилок: кількість дітей, що виконували тест на низькому рівні на початку експерименту була 7 чоловік, але 14 покращили свій результат на 1,1 с, троє залишились на рівні – нижче середнього, троє – вище середнього.

Аналіз показників тесту «стрибок у довжину з місця» у дітей після експерименту свідчить про те, що в експериментальній групі після двох років занять середній показник покращився на 49,6 см достовірно краще у порівнянні з вихідним рівнем ($p \leq 0,001$; $V = 2,7\%$), й достовірно краще у порівнянні з контрольною групою $105,8 \pm 6,5$ ($p \leq 0,01$; $V = 6,1\%$). В контрольній групі було незначне покращення результату на 10,6 см. Після впровадження експериментальної структури та змісту процесу фізичної підготовки, приріст показників в експериментальній групі склав 51,9% та у контрольній групі – 11,1%. Після експерименту виконання тесту значно покращилось у 12 чоловік, у 4 – рівень підвівся до вище середнього, четверо показали результат нижче середнього, а у контрольній групі показники покращилися, але рівень залишився без змін.

Досліджування тесту «вис на зігнутих руках», який дав змогу оцінити рівень силової витривалості дітей і показав, що юні бійці-багатоборці проявили характер і наполегливість, були більш зосередженими під час виконання завдання, про що свідчить середній показник до кінця експерименту, який на 10,8 с. більше, ніж до впровадження нашої структури та змісту ($p \leq 0,01$; $V = 8,3\%$), а також на 9,5 с більше ніж в контрольній групі (79,1%). В контрольній групі також було помічено достовірне покращення результату на 1,2 с ($p \leq 0,05$; $V = 16,0\%$). У відсотках покращення показників в експериментальній групі становило – 900%, що є більшим ніж в контрольній – 92,3%. В експериментальній групі результати покращилися і становлять – 10 чоловік на середньому, 6 на вище середнього та 4 на нижче середнього рівні.

Аналіз результатів тесту «згинання та розгинання рук в упорі, лежачи на підлозі» дає змогу оцінити можливість силової витривалості плечового поясу (яка відіграє важливу роль під час ведення сутичок на килимі), свідчить про те, що в експериментальній групі середній показник відповідав рівню вище середнього, що достовірно відрізняється від результату до експерименту – 17,0 раз, й на 7,2 раз краще, у порівнянні з результатом контрольної групи

($p \leq 0,05$; $V = 22,1\%$). Після експерименту показники експериментальної групи піднялись на рівень вище середнього, а показники контрольної групи на рівень нижче середнього.

Дослідження показників тесту «піднімання тулубу за 1 хв. в сід» дав змогу оцінити рівень силової витривалості дітей і показав, що в експериментальній групі середній показник слав різницю 35,5 раз, а показники контрольної групи 14,0 раз. При цьому обидві групи показали достовірні результати: ($p \leq 0,001$; $V = 12,5\%$) та ($p \leq 0,05$; $V = 11,6\%$) відповідно.

Аналіз даних показника «нахили тулуба вперед з положення сидячи» показав, що в експериментальній групі середній результат склав $12,0 \pm 2,0$ см (що відповідає високому рівню), в контрольній – $5,8 \pm 0,8$ см. Достовірний приріст в експериментальній групі отримали на 9,3 см ($p \leq 0,01$; $V = 16,6\%$), а в контрольній групі – на 3,0 см ($p \leq 0,05$; $V = 13,7\%$).

Висновки. Підґрунтям для розробки експериментальної програми фізичної підготовки на першому та другому році тренувань військово-спортивним багатоборством були результати констатувального експерименту, які показали незадовільну ситуацію в організації та побудові навчально-тренувального процесу на першому та другому році навчання, і як наслідок низькі показники рівня фізичної підготовленості дітей 6-8 років.

У заняття включені вправи на розвиток швидкості, загальної витривалості, вибухової сили, статичної сили, силової витривалості та гнучкості.

В результаті проведення формувального експерименту було виявлено ефективність запропонованої структури та змісту фізичної підготовки на першому та другому році тренувань військово-спортивним багатоборством в зв'язку з тим, що в експериментальній групі відзначено вірогідний приріст ($p \leq 0,05$) у показниках рівня рухових якостей, що позначалось на стабільності відвідування занять у порівнянні із контрольною групою.

Показники фізичної підготовленості дітей після першого та другого року тренувань свідчать проте, що в експериментальній групі відбувся достовірний приріст у більшості показників. Аналіз результатів дослідження показав, що під впливом занять військово-спортивним багатоборством спостерігається достовірний приріст ($p \leq 0,05$) розвитку силової витривалості, вибухової сили, та гнучкості.

Література

1. Акулик И. В. Как определить тренированность спортсмена. – М.: Физкультура и спорт, 1977. – 102 с.
2. Баландин В. И. Прогнозирование в спорте / В. И. Баландин, Ю. М. Блудов, В. А. Плахтиенко. – М.: Физкультура и спорт, 1986. – 193 с.
3. Булкин, В. А. Комплексный педагогический контроль в системе подготовки квалифицированных спортсменов / В. А. Булкин // Средство и методы педагогического контроля и индивидуализации тренировочного процесса. – Л.: ЛНИИФК, 1983. С. 3-22.
4. Бурьяноватый А. Н. Определение уровней физической подготовленности и вестибулярной устойчивости у детей младшего школьного возраста (7-8 лет) на занятиях в специализированной группе по военно-спортивному многоборью. Физическое воспитание студентов: научный журнал. Х., 2009. № 1. С. 3-5.
5. Вайнштейн, А. Л. Взаимосвязь общей и специальной физической подготовки в начальном периоде обучения / А. Л. Вайнштейн, В. П. Жур. Теория и практика физической культуры. 1974. N 6. С. 43-44.
6. Вавилов Ю. Н. Физиологические основы двигательной активности / Ю. Н. Вавилов, Н. А. Фомин. – М.: Физкультура и спорт, 1991 – 87 с.
7. Воропай С. М., Бур'яноватий О. М. Вплив занять переважної акробатичної спрямованості на рівень фізичної підготовленості юних бійців військово-спортивного багатоборства у групах початкової підготовки. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: научный журнал. Х., 2012. № 9. С. 30-33.
8. Горбунов Н. П., Батенкова И. В., Шабунин Р. А. Функциональное состояние школьников в процессе адаптации к учебной деятельности [Электронный ресурс] / Н. П. Горбунов, И. В. Батенкова, Р. А. Шабунин // Научная онлайн-библиотека Порталус, 2007. № 5. С. 9.
9. Myer G., Ford K., McLean S., Hewett T. The effects of plyometric versus dynamic stabilization and balance training on lower extremity biomechanics. The American Journal of Sports Medicine, 2006, 34 (3): p.p. 445-455.

МОБІЛЬНЄ НАВЧАННЯ, КРОКИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Людмила Гонтаренко¹, Гліб Парфьонов²

Національний університет цивільного захисту України

Харків, Україна

¹lgontarenko910@gmail.com, ²parfenuczu@gmail.com

Abstract. Accumulation, storage, analysis, online discussion of materials gives priority to mobile learning. To get knowledge when it is interesting, creates a continuous need, an incentive to acquire and use knowledge. The substantive provision of a competently oriented environment for learning, the re-understanding of ways to find knowledge, creates a subject experience in the course of study. Educational activities are conducted in a contextualized cell for gathering meaningful resources and interacting with educators and mentors according to standards. The right ranges of mobile education, the impact on the pupil and the proper changes in educational practice, infrastructure, surrounding the cell, and so on.

Key words: need for information, pedagogical requirements, mobile learning, individual learning, content support.

Анотація. Накопичення, зберігання, аналіз, онлайн обговорення матеріалів надає пріоритетність мобільному навчанню. Отримувати знання коли цікаво, створює безперервну потребу, стимул здобування та використання знань. Змістовне забезпечення компетентнісно зорієнтованого середовища для навчання, переусвідомлення способів пошуку знань, створює суб'єктний досвід в ході навчання. Освітня діяльність ведеться в контекстуалізованому осередку для збору вагомих ресурсів та взаємодії з педагогами та менторами за стандартами. Правильні діапазони мобільного навчання, впливи на виховання і належні зміни освітньої практики, інфраструктури, оточуючого осередку, та інше.

Ключові слова: потреба в інформації, педагогічні вимоги, мобільне навчання, індивідуальні навчання, змістовне забезпечення.

Нові технології та нові освітні форми навчання стають більш актуальними при обговоренні освітянського прогресу. Їх показник практичної цінності повинен миттєво обґрунтовувати підсумки навчання. Завдяки неформальному поза аудиторному навчанню активного розвитку досягли відомі особи та компанії і довели необхідність такого впровадження нових форм навчання. Джерелами інформації стали комп'ютери, планшети, мобільні телефони та інші девайси. Он-лайн простір надає широке поле вибору, а кількість користувачів в останні роки постійно зростає. Створюються спільноти, виникає постійна необхідність у здобуванні нових знань. Можливість керування творчим процесом самими учнями та самостійним вибором інформації завдяки мобільним девайсам спрощують процес навчання.

Доступність. Мобільний телефон найчастіше використовують учасники освітнього процесу, а за статистичними даними загальна кількість українців, що користуються мобільними телефонами збільшилась у п'ять разів. Компанія «Smart Ukrainians 2018» провела дослідження у 2018 році у ході якого було виявлено, що 45% українців є постійними користувачами смартфонів (в 2013 було лише 9%). Кількість людей, що користуються мобільними телефонами всіх видів сягає до 39 млн. [3], а користувачів Інтернетом в Україні 21,6 мільйонів. Проникнення його складає 64,8% за даними виступу на iFogim 2018 навіть 70% [4]. Смартфони вже давно вибороли звання найбільш швидкозростаючого типу комп'ютерного девайсу і за прогнозами залишиться таким в наступні п'ять років. Сучасні мобільні телефони перевищують можливості персональних комп'ютерів 90-х років ХХ століття. Проте, учні частіше використовують їх для розваг та спілкування.

Мобільне навчання в режимі реального та обмеженого часу забезпечує потребу учнів навчатися в зручному темпі та в будь-який час і де завгодно: проводиться он-лайн обговорення; накопичування, аналіз та зберігання матеріалів; спільне використання пристроїв; а також створення безперервного досвіду отримання знань.

Мобільні пристрої, які весь час з собою, набувають повсюдний доступ, дозволяють швидко реагувати, охоплюючи цифрові світи. Освіта охоплює декілька педагогічних моделей: перегляд сторінок, прослуховування аудіо файлів та участь в он-лайн обговоренні, вивільняє діяльність учнів та проходить на ходу, в обмежений проміжок часу. Можливим стає освоєння швидкого

переключення між формами та завданнями навчання, накопичення та аналізу матеріалу, синтез знань. Потрібне середовище створюється для підготовки та роздумів учнів, що спрямовує на вирішення необхідних питань та стає більш особистісно зорієнтованим, з індивідуальним підходом, формує та розвиває конкретні знання, навички, здібності та потреби індивіда.

Чи корисна інформацію, необхідно активно вивчати, систематизувати, структурувати. Створити і спрямувати користування інформаційного простору для навчання.

Мобільне навчання, перебуває на стадії розробки. Незважаючи на свою гнучкість і доступність, в педагогічному сенсі достатньо обмежена, а технологічні складності потребують великої праці педагогів, щодо конкретних вимог до освітніх практик та вимагає стандартизації [2], та пристосуванню до різних систем цінностей користувачів з різних верств суспільства і досвіду. Технології розробки мобільних додатків оновлюються, педагогічні моделі вивчаються. Потребують розгляду, вивчення, апробації та застосування, як з боку учнів та викладачів.

Співробітництво, як продовження освітнього простору в мобільному середовищі потребує підтримки освітніх цілей та моделі, виявлення загальних подібностей, підстав, сучасних підходів та розуміння педагогічних вимог та використання досвіду. Необхідно підтримати співробітництво в мобільному середовищі з метою розширення ресурсів навчання, які отримані в одному місці, а розвивають та використовують в іншому, перетворюючи матеріали в доступні, легко навчальні із зрозумілим та спрощеним змістом запропонованим учасниками середовища для більшої аудиторії [1].

Мобільний простір стає співпрацею в навчальному середовищі. Важливо відзначити правильні розміри мобільного навчання провести зміни відповідної освітньої діяльності, ретельно дослідити стани учнів (впродовж такої форми навчання) необхідні зміни інфраструктуру.

Існують вже тривалий час спеціальні програми, що сприяють вивченню іноземної мови, розвитку комунікативних навичок, які мають, цікаву форму подання інформації, звукові ефекти, яскраве унаочнення і вони використовуються достатньо широко. Мобільні додатки через свою практичність, інтерактивність, результативність, дружелюбний інтерфейс

знайшли свої доцільні аудиторії та широко використовуються. Кожен учень може знайти доцільну для себе програму.

Уваги викладацької спільноти в М-навчанні потребує не тільки поліпшення навчального досвіду, а також і специфічне навчання та участь контингенту з обмеженими можливостями. На даному етапі не виявлено додатка, який був би не тільки інструментом застосування, а відповідав всім педагогічним вимогам.

Персоналізоване навчання та робота в групах, спільна он-лайн робота та дослідження, а також рівний доступ до навчання є потребою сучасного навчання для розвитку критичного мислення, впровадження активних методів, розвиває особистісне орієнтований підхід. М-навчання стає важливим елементом розвитку та формує нові компетенції. Відбувається процес набуття знань за індивідуалізованими особливостями, визначається рівень знань власних та узгодження з відомою інформацією нової. Надається можливість індивідуального порівняння та виміру знань, активізується мотивація та навчально-пізнавальна діяльність.

Віртуальні класи, дослідження, візуальні засоби формують образне уявлення, знайомлять з науковими та культурними досягненнями.

М-навчання у формі гри, спрямовує на досягнення результату. Визначаючи завдання, не обмежені дійсністю, шукають нові альтернативні рішення, розвиваючи здатності, породжуючи скептицизм до вірності рішень.

Мобільні пристрої приваблюють до процесу навчання, обміну інформацією. Ефективність викладання при використанні звукових, відео- і графічних файлів збільшується. Знання, закріплення матеріалу, швидке та постійне оновлення довідників в такій формі є ефективним. Перебування в процесі навчання як заглиблення в реальність при інтерактивному навчанні стає тривалішим стає більш доступним. Економія та коштів часу, оптимізується та розширення форм навчальної діяльності зацікавлюють та мотивують. Спрямована самостійна робота стане ефективною, безперервною, якіснішою, орієнтованою на кінцевий результат може лише, якщо буде спрямована педагогами та визначена психологами. Це потребує вивчення в подальшому.

Література

1. Бектурганова М. К., Син Е. Е. Мобильное обучение как новый подход в вузовском образовании // Научный форум: Педагогика и психология: сб. ст. по

материалам V междунар. науч.-практ. конф. – № 3 (5). – М., Изд. «МЦНО», 2017. – С. 24-30.

2. Attewell J. Mobile technologies and learning: A technology up date and m-Learning project summary / Attewell, J. – London: Learning and Skills Development Agency, 2005. – 25 p. 6. В.

3. Microlearning: Emerging Concepts, Practices and Technologies after Learning / Hug, T., Lindner, M., Bruck, P. A. (eds.). – Innsbruck University Press, 2006. – 230 p. Мікроучительство: нові концепції, практики та технології після електронного навчання.

4. <https://glavcom.ua/country/society/v-ukrajini-kilkist-koristuvachiv-smartfoniv-zroslo-u-pyat-raziv-ekspert-480621.html>.

ФОРМУВАННЯ ФІТНЕС-КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Галина Григораши

Бердянський економіко-гуманітарний коледж

Бердянського державного педагогічного університету

Бердянськ, Україна

linagala@ukr.net

Abstract. The characteristics of new pedagogical technologies in physical education as a condition for productive innovation in the formation of teachers fitness culture students.

Indispensable condition of productive innovative activity for teachers of physical training is development and execution of pedagogical innovations. These innovations are embodied in development and introductions of new technologies in the organization of process in physical training of students.

The principles of the personal-focused education and transition from compulsory training programs to separate variable plans are used.

Key words: educational technology, innovation, physical education, fitness culture, and students.

Анотація. Дана характеристика новим педагогічним технологіям у процесі фізичного виховання як умови продуктивної інноваційної діяльності викладачів при формуванні фітнес-культури студентської молоді.

Обов'язковою умовою продуктивної інноваційної діяльності викладачів фізичного виховання є розробка і використання педагогічних інновацій, що знаходять своє втілення у розробці та впровадженні нових технологій до організації процесу фізичного виховання студентів з використанням принципів особистісно орієнтовної освіти й переході від обов'язкових навчальних програм до окремих варіативних форматів.

Ключові слова: педагогічні технології, інноваційна діяльність, фізичне виховання, фітнес-культура.

Актуальність дослідження. У просторі сучасного молодіжного соціуму поняття «фітнес-культура» сьогодні набуває статусу суспільно-значущого явища, що формує особистість на основі нормативно-ціннісної системи принципів здорового способу життя, психофізичного самовдосконалення, цілеспрямованої підготовки та адаптації до навчальної й професійної діяльності [1, с. 32-33; 2, с. 12; 4, с. 10].

Інтерес молоді до фітнес-культури обумовлений доступністю, ефективністю і емоційністю її складових, у числі яких – фізичні вправи виборчої спрямованості з використанням інноваційних програм і технологій.

На думку О. Г. Сайкіної та Г. М. Пономарьова [4, с. 10] фітнес відноситься до предметної галузі фізичної культури, оскільки формує спеціальні знання, розвиває рухові здібності і вміння, що визначають фізичну дієздатність і здоров'я людини на основі використання інноваційних підходів, засобів, методів, обладнання, інвентарю та умов проведення занять.

Виклад основного матеріалу. Формування затребуваного в молодіжному середовищі суспільного феномену – фітнес-культури з активним створенням нових психосоматичних і соціокультурних пріоритетів, вимагає від фахівців фізичного виховання впровадження нових педагогічних технологій для вирішення специфічних завдань придбання студентами сучасних фізкультурних знань, розвитку необхідних рухових умінь, навичок і здібностей, позитивного мотиваційно ціннісного ставлення до занять.

На думку багатьох вчених, обов'язковою умовою продуктивної інноваційної діяльності викладачів фізичного виховання є розробка і використання педагогічних інновацій.

Своє втілення інноваційна діяльність знаходить у розробці та впровадженні нових технологій до організації процесу фізичного виховання студентів з використанням принципів особистісно орієнтовної освіти й переході від обов'язкових навчальних програм до окремих варіативних форматів.

Принцип оздоровчої спрямованості фізичного виховання студентської молоді конкретизується в фітнес-технологіях, що на сьогоднішній день розвиваються дуже інтенсивно. У цьому контексті поняття «технологія» охоплює парадигмальні основи спеціальних знань і практичного досвіду реалізації фізкультурно-оздоровчого потенціалу різних (як традиційних так і

нових, як правило, інноваційних) форм рухової активності з використанням сучасних способів їх педагогічного забезпечення і контролю [2, с. 8].

На думку В. І. Григор'єва [1, с. 27] фітнес-технології – це сукупність науково-обґрунтованих методів і методичних прийомів, націлених на підвищення оздоровчого процесу, задоволення потреб студентів у руховій активності, формування позитивних емоцій юнаків і дівчат, позитивного ставлення до здорового способу життя, соціальної успішності.

Таким чином, поняття фітнес-технології – це з одного боку, процес використання різноманітних засобів фізичного виховання з оздоровчою метою, з іншого – наукова дисципліна, яка розробляє і вдосконалює основи методики фізкультурно-оздоровчих занять.

На практиці фізкультурно-оздоровчі технології у фізичному вихованні студентів впроваджуються через різні фітнес-програми, спеціально організовані в межах групових або індивідуальних (персональних) занять. Вони можуть мати оздоровчу спрямованість для зниження ризику розвитку захворювань, досягнення і підтримання належного рівня фізичного стану, або забезпечувати розвиток рухових здібностей з метою спортивного удосконалення студентів.

Висновки. Таким чином, формування фітнес-культури, вимагає від фахівців фізичного виховання розробки і впровадження нових педагогічних технологій, які розглядаються в широкому сенсі як сукупність теоретично обґрунтованих засобів і методів навчання та виховання, що дозволяють успішно реалізовувати поставлені освітні цілі.

Інноваційна педагогічна технологія, що є основною (процесуальною) частиною системи освіти, пов'язаної з дидактичними процесами, засобами, методами і організаційними формами навчання, відповідає на традиційне запитання «Як вчити» з одним суттєвим доповненням – «як вчити сучасно і результативно».

Орієнтуючись на нормативно-ціннісну систему пріоритетів фітнес-культури молоді, педагогам необхідно приділяти особливу увагу розробці фітнес-технологій, в яких реалізуються принципи оздоровчої спрямованості фізичного виховання студентів.

Література

1. Григорьев В. И. Фитнес-культура студентов: теория и практика: учеб. пособие / В. И. Григорьев, Д. Н. Давиденко, С. В. Малинина. – СПб.: Изд-во СПб. ГУ-ЭФ, 2010. – 228 с.
2. Зінченко В. Б. Фітнес-технології у фізичному вихованні: навч. посіб / В. Б. Зінченко, Ю. О. Усачов. – К.: НАУ, 2011. – 152 с.
3. Переверзева И. В. Психолого-педагогическое сопровождение профессионального развития преподавателей по физическому воспитанию в вузе / И. В. Переверзева – Ульяновск: Ул. ГТУ, 2011. – 225 с.
4. Сайкина Е. Г. Семантические аспекты отдельных понятий в области фитнеса / Е. Г. Сайкина, Г. Н. Пономарев // Теория и практика физической культуры: науч.-теор. журнал. – 2011. – 08. – С. 6-10.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ ПІД ЧАС СТРЕСОВОЇ СТИМУЛЯЦІЇ

Аліса Дербеньова¹, Ліна Перелигіна², Антон Швалб³

¹Харківська спеціалізована школа-інтернат «Ліцей “Правоохоронець”»

Харківської обласної ради

^{2,3}Національний університет цивільного захисту України

Харків, Україна

¹alisaderbenova@gmail.com, ²linaperelygina@gmail.com,

³shvalb.anton@gmail.com

Abstract. In this thesis we shall analyze that under the influence of stress there are significant changes in the work of cognitive functions. Analysis of the test results shows the influence of stress factors on the effectiveness of the functioning of cognitive processes. Changes affect both the quantitative indicators of the performance of functions and their qualitative aspects. Two main trends in the response of cognitive functions in a stressful situation were revealed.

Key words: perception, memory, intellection, attention, stress.

Анотація. Нами було показано, що під впливом стресу відбуваються значні зміни роботи когнітивних функцій. Аналіз результатів тестування показує вплив стресогенних факторів на ефективність функціонування когнітивних процесів. Зміни торкаються як кількісних показників продуктивності функцій, так і їх якісних сторін. Виявлено дві основні тенденції реагування когнітивних функцій у стресовій ситуації.

Ключові слова: сприйняття, пам'ять, мислення, увага, стрес.

Кажучи про гуманітарні питання розвитку сучасного суспільства, неможливо оминати таку тему, як підготовка людини, яка живе в умовах урбаністичної та індустріальної культури, до дій в умовах екстремальних й кризових ситуацій. Підготовка як професіоналів у даній галузі, так і «мирного» мешканця, повинна вміщувати елемент психологічної підготовки.

Як було показано, когнітивний компонент є одним з структурних елементів психологічної готовності.

Те, як ми можемо сприймати сигнали з оточуючого середовища, наша здатність до аналізу й інтерпретації цих сигналів.

Когнітивний компонент забезпечує не тільки якість стратегічного і оперативного аналізу ситуації. Встановлений позитивний зв'язок між когнітивними показниками й рівнем стресостійкості та збільшенням відсоткового співвідношення зовнішньої позитивної й внутрішньої мотивації. [1]

Нами було поставлено питання: чи мають місце особливості функціонування когнітивних процесів у ситуації стресового впливу та безпосередньо після нього. Загальна методологія дослідження будувалась наступним чином. Усі учасники програми пройшли тестування когнітивних функцій у «спокійному» режимі.

Наступний крок – формування у учасників експерименту стресового стану. Моделювання стресового стану у навчальному процесі в межах професійної підготовки до діяльності в умовах надзвичайної ситуації є одною з найскладніших задач – як з технічного, так і з морально-етичного боку. [2]

У даному випадку ми застосовували комбіновану техніку штучної стимуляції, яка містить аудіо- та відеодемонстрацію стресогенних сюжетів, раптову зміну умов діяльності та набір незвичних фізичних навантажень.

Сортування за типом стресорної відповіді, яку демонструє учасник, відповідає розподілу, який очікувався. 35% учасників показали «А» тип, 15% – «Б» тип, 60% – змішаний, зі зміщенням до «А» типу. Різниця характеризується протилежною поведінкою при стресі – активними спробами перетворення середовища існування у типу «А» та реакцією затаювання, активною спробою пристосуватись до змін середовища, які відбулись, у типу «Б» [1].

Одразу після ініціації стресового стану було проведено повторне тестування роботи когнітивних функцій. Для виключення «ефекту тренуваності» тестові завдання були аналогічні вихідним за суттю, але були змінені за формою подачі й конкретному змісту.

Наступний аналіз отриманих даних був спрямований на виявлення змін у показниках продуктивності роботи когнітивних функцій під впливом стрес-фактору. Стисло зупинимось на інтерпретуванні даних.

Відчуття. Тестування торкалось слухового та зорового аналізаторів. В якості параметрів були вибрані нижній поріг чутливості й кроковий поріг розрізнення. Група А показала зниження значень нижнього порогу, що відповідає підвищенню чутливості до стимуляції. У групі Б нижній поріг збільшився, що показує зниження чутливості.

Сприйняття. В якості параметрів, які оцінювались: виявлення, розпізнавання, впізнання, ідентифікація у візуальній та аудіальній модальностях. В групі А зростає ефективність перших двох – виявлення й розпізнавання, в групі Б – збільшується показник впізнання та ідентифікації.

Пам'ять. Тестувались такі показники короткочасної слухової та зорової пам'яті, як обсяг і точність. В групі А показано зниження результативності за двома шкалами. В групі Б обсяг залишився стабільним, але точність відтворення зросла.

Мислення. Нами тестувались три типи мислення: наочно-дійове, наочно-образне і вербально-логічне. За результатами групи А помітне збільшення продуктивності мислення усіх трьох типів: ріст операцій, кількість образів, які генеруються, мовленнєво-розумових одиниць. Ріст супроводжується зниженням точності. У групі Б ми помічаємо зниження швидкості протікання розумових процесів.

Увага. Оцінювались параметри: переключення і стійкість. У групі А показано зниження стійкості, навіть до неможливості довільної концентрації уваги на стимулі. В групі Б стійкість зростає і у деяких випадках набуває крайніх значень.

Висновки:

1. Аналіз первинного тестування роботи когнітивних функцій показав відповідність кривої нормального розподілу за кожним параметром.

2. Вторинне тестування показало значні зміни роботи когнітивних функцій. Зміни торкаються як кількісних показників продуктивності функцій, так і якісних сторін.

3. Виявлено статистично значиме розходження у розділі вибірці на дві основні тенденції реагування роботи когнітивних функцій при стресовій стимуляції. Перша тенденція виявляється у стрибкоподібному посиленні активності функцій. Друга – зниженні активності вказаних процесів.

4. Подальше розгортання дослідження ми бачимо у розробці протоколів поведінки кризисних психологів з урахуванням особливостей функціонування когнітивних процесів при стресовій стимуляції.

Література

1. Боснюк В. Ф., Олефір В. О., Перелигіна Л. А. Інтелектуально-емоційний ресурс копінг-поведінки рятувальника. – Х.: ХНАДУ, 2016. – 196 с.
2. Швалб. А. Ю. Застосування тренінгової технології при формуванні засобів психічної саморегуляції у психологів МНС / А. Ю. Швалб // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. – Вип. 8. – Харків: НУЦЗУ, 2010. – С. 247-253.

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО НАВЧАННЯ

Надія Дубровіна¹, Віра Дубровіна², Яна Пеліова³

*¹ Вища школа економіки і менеджменту суспільного управління
в Братиславі*

*²Харківський торгівельно-економічний інститут
Київського національного торгівельно-економічного університету*

³Економічний університет в Братиславі

^{1,3}Братислава, Словачія

²Харків, Україна

^{1,2}nadija@mail.ru, ³peliova@euba.sk

Abstract. The implementation of modern technologies for conducting trainings, cases and computer simulators of business games in the educational process is considered in this article. The role of computer business simulation technologies for activating business skills, raising competencies and developing student communications, and increasing their competitiveness in the labor market is determined.

Key words: educational technologies, interactive environment, business games.

Анотація. В роботі розглянуто досвід впровадження сучасних технологій проведення тренінгів, кейсів та комп'ютерних симуляторів бізнес-ігор в навчальний процес. Визначена роль ігрових технологій для активізації ділових навичок, підвищення компетенцій та розвитку комунікацій студентів, зростання їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Ключові слова: навчальні технології, інтерактивне середовище, ділові ігри.

Новий формат вищої освіти вимагає використання в навчальному процесі сучасних методів навчання, спрямованих на формування професійних компетенцій майбутніх фахівців. Інтерактивні методи навчання, такі як тренінг та ділові ігри, створюють сприятливе середовище для багатогранного

спілкування, від якого значною мірою залежить успіх в професійній діяльності всіх суб'єктів навчального процесу. Спілкування є могутнім стимулятором розвитку студента, фактором становлення та самореалізації його особистості.

В процесі такого комунікативного та інтерактивного спілкування створюється колективний банк ідей, способів та прийомів вирішення конкретних завдань; формуються загальні погляди на вирішення досліджуваних питань, стратегія колективної поведінки; відбувається взаємозбагачення особистостей студентів, природно виникають професійно спрямовані правдоподібні міркування і на базі наукових та професійних понять імітується правдоподібна професійна діяльність.

Найбільш цінними напрямками інтерактивної ігрової діяльності є:

- вміння ефективно спілкуватися та працювати в колективі;
- вміння самостійно приймати рішення та формувати потенціал лідера;
- вміння системно бачити соціально-економічні процеси;
- вміння аналізувати, моделювати і конструювати ці процеси.

Ігрове спілкування породжує та розвиває в свідомості студента якісно нову інформацію про моделювання як ефективний метод накоплення знань, формування свого інтелекту [1].

Одна з актуальних проблем компетентнісного підходу – навчити студентів застосовувати знання для вирішення практичних завдань – ефективно вирішується відповідними ігровими технологіями. Саме в процесі ігрової діяльності створюється сприятливе середовище для формування та розвитку ігрової компетентності як сукупності знань в дії.

Особливо ефективні ігрові технології при формуванні та розвитку компетенцій, відповідних важливим ключовим компетенціям, виділеним Радою Європи. Так, досвід проведення ділових ігор «МЕКОМ» і «MESE» свідчить про активне формування таких компетенцій [2, 3]:

- соціальні компетенції – здатність взяти на себе відповідальність, спільно з іншими виробляти рішення і брати участь в їх реалізації (прийняття ігрових рішень за ціною, обсягом виробництва, інвестиціями та ін.);
- комунікативні компетенції, що визначають володіння технологіями усного рахунку, спілкування на різних мовах, у тому числі і комп'ютерного програмування, включаючи спілкування через Internet (розрахунок та обговорення прогнозних звітів за результатами ігрової діяльності);

- соціально-інформаційна компетенція, що характеризує володіння інформаційними технологіями (аналіз кон'юнктури на ринках та ін.);

- персональна компетенція – готовність до постійного підвищення освітнього рівня, потреба в актуалізації та реалізації свого особистісного потенціалу, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння, здатність до саморозвитку (реалізація в грі особистої конкурентоспроможності).

В контексті формування фінансової грамотності особливої актуальності набувають тренінг-ігри, зокрема «Cashflow» та її модифікації [4]. Головна мета тренінг-гри «Cashflow» – це формування у студентів практичних навичок інвестування, аналізу та формування фінансових звітів; оцінки ефективності бізнес-ідей. Проведення таких тренінгів допомагає студентам економічних спеціальностей впевнено користуватися фінансовою термінологією, розуміти закони ведення бізнесу. Проведення навчальних занять у формі тренінгу-гри «Cashflow» з використанням персональних комп'ютерів допомагає студентам формувати професійні компетенції: приймати рішення по управлінню власними грошовими потоками, оцінювати ефективність запропонованих ідей, аналізувати фінансові звіти та ступінь фінансових ризиків, примножувати власний капітал. Такі освітні технології формують фахівців нового покоління, які по-новому зможуть оцінювати фінансову ситуацію в умовах постійних змін і приймати рішення про вибір найбільш ефективної фінансової стратегії з оптимальними ризиками.

Таким чином, розроблення і впровадження в економічну освіту системи тренінг та ділових ігор за різними напрямками підготовки фахівців для економіки і бізнесу є необхідною умовою формування професійного спілкування та забезпечення їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Література

1. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр; за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р. С. – Львів: ЛДУ БЖД, 2012. – 380 с.
2. Дубровин А. А. Учебные игры – эффективная форма начального бизнес-образования / А. А. Дубровин, В. А. Дубровина // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан та проблеми розвитку

підприємництва в регіоні». – Том 3. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 87-89.

3. Ділова гра МЕКОМ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mecom.modam.ru>.

4. Тренінг-гра Cash-flow [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://aktivkyosaki.com/cashflow>.

УНІВЕРСИТЕТ ЯК ВІДКРИТА ІННОВАЦІЯ

Світлана Коломієць

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Київ, Україна

svitlanak29@gmail.com

Abstract. The paper considers the missions of university in the modern world that faces the challenges of Industry 4.0 revolution. The author analyses educational, research and social missions of university in their synergy as an open innovation, which is considered to be the new imperative for creating and profiting from technology. The research reveals the strategy of a research university – the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, which is based on the innovation process model. The study also proves the fact that moral principles should play a key role in the educational process.

Key words: Industry 4.0 revolution, open innovation, synergy, educational, research and social missions.

Анотація. В статті розглядаються питання визначальної ролі університету у протистоянні викликам четвертої промислової революції. Університет розглядається з позицій поняття відкритої інновації. В статті схарактеризовано модель організації інноваційного процесу яка має назву «потрійна спіраль» і базується на трьох чинниках, а саме, університет, виробничий сектор, інноваційний розвиток. В статті схарактеризовано синергію основних функцій університету, а саме освітньої, науково-дослідницької та соціальної.

Ключові слова: четверта промислова революція, відкрита інновація, синергія, освітня, наукова та соціальна функції.

Переорієнтація сучасної парадигми вищої технічної освіти з накопичення знань та формування фахово-значущих навичок і вмінь на підготовку духовно зрілого, інноваційно-активного фахівця, здатного до винахідництва, до

прийняття нестандартних рішень, ініціативності у імплементації інноваційного продукту в бізнес-проекти. Глобалізаційні процеси в організації пошуку інноваційних рішень наукових і технічних завдань дали поштовх розвитку так званої відкритої інновації. Термін «відкрита інновація» (open innovation) запровадив Henry Chesbrough в книзі «*Open Innovation: The new imperative for creating and profiting from technology*». Він є дотичним до понять «cumulative innovation», «mass innovation», суть яких пояснюється як стратегія створення та впровадження нових технологій шляхом систематичного використання внутрішніх і зовнішніх джерел інноваційних можливостей, інтеграцію цих можливостей через численні канали» [4]. Вважаємо, що університет в синергії його трьох функцій, до яких відносять навчальну, наукову та соціальну сам по собі є відкритою інновацією, інформаційно-рольовою сіткою сучасного соціуму, вузлами якої є міри компетентностей як суб'єктів інноваційного науково-технічного прогресу та соціальної діяльності як в межах так і поза межами університету.

Поняття синергії, етимологія якого походить від грецької συν – "сумісно" та ερως – "який діє" визначають як науку про принципи самоорганізації та розвитку складних систем, які існують в природі й суспільстві. Основні положення синергетики як нової міждисциплінарної парадигми, які були викладені німецьким науковцем Германом Хакеном у курсі лекцій у Штутгартському університеті в 1969 році, набувають особливої актуальності в сучасному періоді входження цивілізації в четверту промислову революцію (Industry 4.0), сутність якої полягає в злитті технологій, у розмиванні кордонів між фізичною, цифровою і біологічними сферами, в розвитку штучного інтелекту і віртуальної економіки.

Викликам цієї революції мають відповідати сучасні університети, зокрема університети дослідницького типу, до якого належить НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». Стратегія університету будується на моделі організації інноваційного процесу Генрі Інковіца, яка має назву «потрійна спіраль» і базується на трьох чинниках, а саме, університет, виробничий сектор, інноваційний розвиток держави. Саме університет є головним центром інноваційної діяльності. Інноваційне мислення й інноваційна діяльність набули надзвичайного значення для всіх сфер життєдіяльності Інновації – це та суспільно-необхідна творча діяльність, без якої вже не може відбуватися

результативно будь-який суспільний процес, в тому числі й освітній. Поза економічними, політичними, соціальними трансформаціями, вони і є тією *новою реальністю*, котра вимагає інноваційного мислення, інноваційного підходу до їх усвідомлення і розуміння.

Навчальну діяльність сучасного університету доцільно розглядати у контексті глобальних освітніх тенденцій, які отримали назву "мегатенденції", до яких на думку М. В. Кларіна входять:

- масовий характер навчання та його *безперервність* як нова якість;
 - *значимість* як для індивіда, так і для суспільних очікувань та норм;
 - орієнтація на *активне* освоєння людиною способів пізнавальної діяльності;
 - адаптація освітнього процесу до запитів та *потреб* особистості;
 - орієнтація навчання на особистість того, хто вчиться, забезпечення можливостей його *самореалізації* [2].
- Саме такі мегатенденції прослідковуються в сучасному університеті, де на перший план окрім навчальної висувуються міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетентності. Суттєвою є також компетентність у сфері науки й технологій – науково-технологічна компетентність включає знання основних наукових понять, принципів і методів, технологій, технологічних продуктів та процесів, що формує здатність до досягнення певних цілей [5].

Соціальна функція університету насамперед полягає у формуванні у студентів вищої школи ціннісних орієнтацій, тобто смислів, які впливають на самоідентифікацію особистості, адже одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є питання стратегій її розвитку, пошуку концептуальних відповідей на виклики, що стоять перед суспільством яке відчуває нагальну потребу в вихованні справжньої державної еліти. При цьому світоглядною є теза Анрі Мальро про те, що ХХІ століття або буде століттям духовності, або його зовсім не буде. Визначаючи основні загрози для духовності ХХІ століття (загроза пріоритету прагматичних цілей перед духовними цінностями, дефіцит людських якостей), С. Кримський формулює основні принципи духовності, а саме:

- принцип монадності (здатності особистості репрезентувати свою епоху, націю культуру);

- принцип екзистинційного крещендо (сходження до найвищих реєстрів цінностей);
- принцип еквопотенційності (розуміння життя як зростаючої кульмінації творчих подій);
- принцип полісистемності цілей як складових чинників головної мети [3].

Формування ціннісних орієнтирів у студентів університету є запорукою успішності та результативності як освітньої, так і соціальної місії університету в сучасному світі, позаяк професійні якості реалізуються не тільки в науково-технічних, але й економічних, політичних, соціальних трансформаціях, що корелюється з функціями університету в сучасному світі, а саме, університет як освітній центр, центр інноваційної діяльності, лідер громадських думок.

У підсумку зазначимо важливість усвідомлення сучасними університетами їх вирішальної ролі не тільки в межах держав, які вони репрезентують, але і в глобальному масштабі як запоруку викликам четвертої промислової революції, як центрів відкритих інновацій, адже саме університет є «навчально-науково-інноваційним, методологічним центром держави, ...осередком виховання професіоналів нового покоління, справжніх патріотів України» [1].

Література

1. Згуровський М. З. Доповідь на сесії науково-педагогічних працівників 30 серпня 2018 р. – Київський політехнік № 23 (3239). – С. 4.
2. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике. – М., 1995.
3. Сергій Кримський. Принципи духовності ХХІ століття / Україна incognita топ 25 (за заг ред. Ларіси Івшиної). – Київ: ПрАТ Українська прес-група, 2014. – С. 355-379.
4. Chesbrough, Henry William (2003). "The era of open innovation". *MIT Sloan Management Review* 44 (3): 35-41.
5. Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. – 12 pp.

ОПТИМІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анастасія Мельнік

Центральноукраїнський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка

Кропивницький, Україна

nastenkamelnik89@gmail.com

Abstract. The article defines the effective influence of recreational and recreational means of physical education on the body of schoolchildren. It was found out that recreational and recreational work has a complex influence on the formation of moral and physical health of youth, its intellectual development. One of the most effective areas of extracurricular education is youth tourism and regional studies. It is proved that the improvement of schoolchildren in classrooms under the conditions of the natural environment forms coordination functions, the development of creative and performing activity, and involves research and development activities.

Key words: recreation and health work, pupil, tourism, local lore, personality, educational process.

Анотація. В статті визначено дієвий вплив рекреаційно-оздоровчих засобів фізичного виховання на організм школярів. З'ясовано, що рекреаційно-оздоровча робота комплексно впливає на формування морального і фізичного здоров'я молоді, її інтелектуальний розвиток. Одним з ефективних напрямів позашкільної освіти є дитячо-юнацький туризм і краєзнавство. Доведено, що оздоровлення школярів на заняттях в умовах природного середовища формує координаційні функції, розвиток творчої і виконавської активності, залучає до пошуково-дослідницької діяльності.

Ключові слова: рекреаційно-оздоровча робота, учень, туризм, краєзнавство, особистість, освітній процес.

Постановка проблеми. Сучасні економічні та соціальні передумови сформували суспільне замовлення на розвиток системи рекреаційно-оздоровчої діяльності засобами фізичного виховання. Субстратом розвитку виступає ресурсно-туристичний потенціал, основною складовою частиною якого є рекреаційно-туристські ресурси.

В умовах розвитку української державності, демократизації суспільства та гуманітаризації освіти підвищується попит підростаючого покоління на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання можливостей позашкільної освіти.

Одним з ефективних напрямів позашкільної освіти, що дає змогу поєднувати навчання і виховання дітей та підлітків, є дитячо-юнацький туризм і краєзнавство. Саме туризм і краєзнавство дають виняткову можливість побачити на власні очі красу рідної землі, ознайомитися з історією, культурою, традиціями свого народу, загартуватися як фізично, так і морально.

Навчально-виховний процес, у середовищі в якому знаходяться учні школи, вимагає від них в основному розумової напруги, у той час як біологічна сутність дитини спрямована на активну діяльність (у тому числі фізичну) і безпосереднє пізнання навколишнього соціального світу.

Рекреаційно-оздоровча робота комплексно впливає на формування морального і фізичного здоров'я молоді, її інтелектуальний розвиток шляхом залучення до активного пізнання світу й самого себе в світі.

Зміст фізичної рекреаційної діяльності становлять рухливі ігри та розваги, переключення з одного виду діяльності на інший, профілактика несприятливих зовнішніх впливів навколишнього середовища на організм людини, відновлення незначно знижених функцій організму [2, с. 18].

Зміни, що відбуваються в суспільному житті країни, визначають нові вимоги до організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах.

Мета дослідження полягає в оптимізації фізичного виховання школярів засобами рекреаційно-оздоровчої діяльності. Для вирішення поставленої мети були визначені наступні завдання:

- узагальнити та оцінити результати досліджень в рекреаційно-оздоровчій галузі ;
- визначити проблеми розвитку системи дитячо-юнацького туризму;

- обґрунтувати пріоритетні напрями подальшого розвитку та удосконалення територіальної організації дитячо-юнацького туризму в регіоні, запропонувати нові економічно та соціально обґрунтовані форми організації рекреаційно-туристської діяльності дітей та юнацтва.

Результати дослідження. В процесі науково-дослідної роботи нами з'ясовано, що з розвитком суспільства з'являються й розвиваються нові засоби рекреаційно-оздоровчої діяльності, а саме види туризму. При цьому частина з них відокремлюється від туризму в якості окремих видів спорту, таких, як альпінізм, скелелазіння, спортивне орієнтування, водний слалом та ін. У той же час і туризм вбирає в себе елементи інших видів спорту, удосконалюючи техніку туристичних походів і подорожей. Різні форми туризму мають характерні ознаки. До таких ознак відносяться: рівень доступності й соціальної значимості туризму, місце занять туризмом, організаційні основи туризму, туристична програма, фізичне навантаження на туристичному маршруті, сезонність туристичних маршрутів, склад учасників.

Аналізуючи наукові дослідження в галузі фізичної культури, нами з'ясовано, що Т. Ю. Круцевич, Н. Є. Пангелова, О. Д. Кривчикова визначили туризм як найбільш поширений вид рекреації. Під час туристичних походів створюються умови для відновлення працездатності й зміцнення здоров'я під впливом комплексу факторів: зміни обставин, дії кліматичних умов, раціональної рухової активності [4, с. 276-277].

Одним з ефективних напрямів позашкільної освіти, що дає змогу поєднувати навчання і виховання дітей та підлітків, є дитячо-юнацький туризм і краєзнавство. Саме туризм і краєзнавство дають виняткову можливість на власні очі бачити красу рідної землі, ознайомитися з історією, культурою, традиціями свого народу, загартуватися як фізично, так і морально. Для дитини кожна подорож – це своєрідне відкриття, це можливість зрозуміти, що стоїть за звичним словом Батьківщина. Допомогти дитині зробити такі відкриття покликані колективи центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станції юних туристів України [1, с. 54].

Одним з напрямів роботи центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів є впровадження в практику освітянської роботи краєзнавчого принципу навчання і виховання, введення краєзнавчого компонента в роботу гуртків спортивно-туристського напрямку, проведення

різноманітних краєзнавчих експедицій, зльотів, акцій тощо, безпосередня робота краєзнавчих гуртків. Перевагу юні краєзнавці віддають гурткам народознавства, історичного та географічного краєзнавства. Крім того, працюють фольклорно-етнографічні гуртки, музеєзнавства і мистецтвознавства, юних геологів, археологів та ін.

Освітній процес, у середовищі якого знаходиться учень школи, вимагає від його в основному розумової напруги, у той час як біологічна сутність дитини спрямована на активну діяльність (у тому числі фізичну) і безпосереднє пізнання його навколишнього соціального світу.

Ціль занять складається з розвитку рухової, функціональної і пізнавальної активності учнів, у зміцненні їх здоров'я, психічному і фізичному оздоровленні організму в процесі туристсько-пізнавальної діяльності. При цьому передбачається рішення наступних основних завдань:

- оздоровлення дітей на заняттях в умовах природного середовища;
- формування координаційних функцій;
- розвиток творчої і виконавської активності учнів у процесі освоєння місцевого краєзнавчого матеріалу;
- залучення учнів у пошуково-дослідницьку діяльність засобами туризму.

Організація оздоровчо-пізнавальної, туристсько-краєзнавчої діяльності повинна будуватися диференційовано, з обліком індивідуальних вікових і статевих особливостей молодших школярів і бути особистісно-орієнтованою. Педагогові важливо передбачати організацію відпочинку дітей після інтенсивного фізичного або емоційно-психологічного навантаження для відновлення ними витрачених сил. Кожен захід – туристська прогулянка, міні-змагання, фізичні вправи, екскурсія та інші – повинні припускати загальне оздоровлення, що гарантує вплив на організм учнів, нормалізацію всіх його функцій.

Педагогічна ефективність оздоровчо-пізнавальної, туристсько-краєзнавчої діяльності буде вищою, якщо кожен хто займається буде залучатися в цю діяльність за допомогою виконання посильних його віковим особливостям і індивідуальним творчим здібностям, мотивам і інтересам ігрових посад (ролей): організаційно-господарських (командир, фізорг, ремонтний майстер, штурман, черговий, завідувач спорядженням, санінструктор і т.д.) і пізнавально-краєзнавчих (знавець погоди, знавець птахів, знавець рослин, знавець трав,

знавець вулиці, знавець визначних пам'яток). При цьому педагогові необхідно формувати у вихованців відповідальне відношення до виконання посадово-рольових обов'язків, колективізм, пунктуальність, ініціативність [3, с. 17].

У результаті проведеного дослідження нами було визначено, що внаслідок впровадження гуртків з туризму у позакласну роботу навчального закладу значно покращиться успішність школярів, відвідування ними уроків, поведінка та здоров'я.

Різноманітність видів туризму, проведення занять та змагань в природних умовах, можливість змагатися за різними програмами дозволила задовольнити інтереси учнів в залежності від її віку і статі, фізичних можливостей, стану здоров'я. Саме ці чинники обумовлюють масовість туризму як виду рухової активності, його доступність різним групам населення, зокрема школярам.

Проблеми виховання дітей і підлітків рекреаційно-оздоровча робота вирішує через специфічний зміст, форми і методи. Нами було визначено, що основою такої системи є діяльність протягом навчального року туристсько-краєзнавчих гуртків, пошуково-краєзнавчих груп, експедицій, організованих на принципах самоуправління, де кожна дитина може проявити себе, свої здібності в неформальній обстановці, що дає можливість вести виховну роботу безперервно і цілеспрямовано.

Перспективні напрямки розвитку даної системи є:

- формування світоглядних уявлень дітей і підлітків засобами туризму;
- виховання національної свідомості учнів, створення умов для формування фізично здорової особистості, організацій змістового дозвілля;
- впровадження інноваційних технологій та модернізація методів і засобів освітнього процесу.

Висновки. Таким чином, рекреаційно-оздоровчі види діяльності забезпечують здоровий відпочинок, сприяють задоволенню емоційних потреб, пов'язаних зі змістовною розвагою. Фізична рекреація – невід'ємний елемент здорового способу життя. Засобами активної рекреації можна запропонувати підліткам гідну альтернативу беззмістовному, примітивному дозвіл्लю, бо в сучасному розумінні вона гармонійно поєднує фізичний розвиток, оздоровлення, пізнання реалій сьогодення, формування цінних духовних якостей особистості.

Література

1. Косенко В. М. Групові багатоденні пішохідні мандрівки. Практичний poradник / В. М. Косенко. – Тернопіль: «Мустанг», 2002. – 240 с.
2. Круцевич Т. Ю. Історія розвитку фізичної рекреації: навчальний посібник / Т. Ю. Круцевич, Н. Є. Пангелова, С. Б. Пангелов. – К.: «Академвидав», 2013. – 160 с.
3. Серба Т. Б. Техніка безпеки змагань зі спортивного туризму: Методичні рекомендації / Т. Б. Серба. – Тернопіль, 2003. – С. 16-18.
4. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту: у 2 т. / [Т. Ю. Круцевич, Н. Є. Пангелова, О. Д. Кривчикова та ін., за ред. Т. Ю. Круцевич]. – [2-ге вид., переробл. та доп.]. – К.: Національний університет фізичного виховання і спорту України, вид-во «Олімп. л-ра», 2017. – Т. 2. Методика фізичного виховання різних груп населення. – 448 с.

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ

Тетяна Нестеренко

Центральноукраїнський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка

Кропивницький, Україна

tetiananesterenko1207@gmail.com

Abstract. The article deals with historical and political factors that influenced the language situation in modern Ukraine. A row of historical documents are reviewed, which determined the language policy towards Ukraine in the Russian Empire, in the period of Ukrainization 1920-1927, in the time of the Stalinist terror of 1930-ies, the Thaw of 1960-ies and during the rusification policy of Ukrainian society in the 1970-ies – the middle of 1980-ies. Complicated historical conditions both gave rise to a complex of problems, among which are the shrinking of the sphere where Ukrainian is used, the absence of an orthography with pronounced national features and left a negative mark on the state of contemporary Ukrainian language. Only passing an effective language law can guarantee positive changes in the language situation in Ukraine.

Key words: language situation; state language; policy of Ukrainization; language legislation.

Анотація. У статті проаналізовано історичні та політичні чинники, які вплинули на мовну ситуацію в сучасній Україні. Розглянуто низку історичних документів, що визначили мовну політику щодо України в Російській імперії, у період українізації 1920-1927 років, у часи сталінського терору 30-х, за відлиги 60-х років та за політики русифікації українського суспільства в 70-х – середині 80-х років. Складні історичні умови породили комплекс проблем, серед яких звуження сфери функціонування української мови, відсутність правопису з яскравими національними рисами та негативно позначилися на сучасному стані української мови. Лише ухвалення ефективного мовного закону може гарантувати позитивні зрушення в мовній ситуації в Україні.

Ключові слова: мовна ситуація, державна мова, політика українізації, мовне законодавство.

Глобалізація, якою характеризується ХХІ століття, охоплює всі сфери суспільного життя. Вона спричиняє значні деструктивні процеси, серед яких уніфікація культурного й мовного простору. За умов, коли на перший план виходять мови міжнародного спілкування, перед кожною державою постає проблема національної самоідентифікації, особливо такої важливої її ознаки як самобутність мови. В Україні мовне питання ускладнюється ще й історичними умовами розвитку нової літературної мови та втручанням політичних чинників у, здавалося б, «суто філологічні справи» [3, с. 4].

Насамперед це пов'язано з довгим періодом бездержавності українського народу, перебуванням його під владою ворожих країн, що згубно впливало на розвиток етнічної культури, у тому числі й української мови. Наприклад, у царській Росії, до складу якої входило більше двох третин українських земель, українська мова не мала статусу самостійної (мовляв, «малороссийского языка нет и быть не может и ...нарекание их, употребляемое простонародием, есть тот же русский язык, только испорченный влиянием на него Польши» [1]), її вважали діалектом російської, видання українських книг як духовного змісту, так і навчальних чи взагалі призначених для початкового читання народу було заборонене, шкіл з українською мовою навчання не існувало.

Короткий період політики «коренизації», розпочатої у 1923 році в Українській РСР, позначився впровадженням української мови в усі сфери громадського життя. Упродовж 1920-1927 років тираж українських газет збільшився в п'ять разів, переважна більшість театрів стала українською, було відкрито безкоштовний доступ до освіти дітям усіх станів, школа була звільнена від церковного впливу, а здобуття освіти забезпечувалося рідною мовою. На початку 1920-х років стрімкого розвитку набуває науковий стиль української мови завдяки створенню Всеукраїнської академії наук на чолі з В. Вернадським. В Академії розгорнулася робота над словником української мови. Згодом було створено Інститут української наукової мови, який займався розробленням термінології різних галузей науки.

І хоча українська культура й мова вперше за свою історію отримала державну підтримку, українізація насамперед була питанням політичним, бо

партійне керівництво втручалося в розвиток культурної сфери. Українізація від початку була ідеологічно обмеженою, а її наслідки виявилися не простими. Ю. Шевельов про це говорить так: «З одного боку, більше ніж будь-коли, людей опанувало українську мову, ознайомилося до певної міри з українською літературою й культурою, дехто навіть почав розмовляти по-українському. На вулицях великих міст українська мова лунала частіше, ніж перед тим, хоч і не заступила російську як засіб щоденного користування. З другого боку, притаманний політиці елемент примусовості й штучності збуджував почуття ворожості до української мови» [5, с. 48]. Українізація, ніби рентгенівське проміння, висвітлювала дражливе питання про те, наскільки українська громада готова бути українцями. Ю. Шевельов доходить висновку, що на той час міцної соціальної основи українізація під собою не мала, бо фактично спиралася на дуже тонкий прошарок тогочасного суспільства – українську інтелігенцію комуністичної орієнтації, а «робітництво і середня кляса були в кращому випадку байдужі. Не збереглося жодних відомостей про який-небудь ентузіазм селянства...» [5, с. 148].

На перетині 1920-1930-х років, коли внутрішньопартійна боротьба добігла кінця та Йосип Сталін остаточно укріпився при владі, відбулася різка зміна у внутрішній політиці більшовистської партії й стало зрозуміло, що політика українізації згортається. 1929 року Центральний Виконавчий Комітет СРСР ухвалив постанову, згідно з якою російська мова, по суті, набула статусу офіційної. Так було припинено опанування чиновниками української мови, а тих, хто українською спілкувався, названо націоналістами. Після набуття чинності в 1932 році постанови ЦК ВКП(б) «Про перебудову літературно-художніх організацій» творчість українських митців також підпала під остаточний контроль партії.

Політика сталінського терору поклала край українізації та спричинила гуманітарну катастрофу в Україні, пов'язану з ліквідацією її соціальних інституцій та фізичним і моральним знищенням еліти української нації – кращих діячів культури, науки, літератури й мистецтва. Як свідчить Ю. Шевельов, «після 1937 р. в ділянці освіти починається деукраїнізація чимраз більшого числа шкіл по великих містах та промислових центрах... Деукраїнізація освіти провадилася нишком і дуже поступово, а проте, додаймо, вповні послідовно і безоглядно» [5, с. 174, 182-183]. Деукраїнізація призвела до

посилення російських впливів, зокрема в науково-дослідних закладах частка росіян з 1929 по 1934 роки зросла з 31 до 50%, тоді як українців – знизилася з 50 до 30%. Було звільнено з роботи близько 4 000 українських учителів та 210 викладачів педагогічних інститутів. З 1938 року в українських школах стало обов'язковим вивчення російської мови. Українська абетка, граматики й словники були максимально наближені до російських, зокрема 126 правок було внесено в репресований Український правопис (1928). Зменшувалася кількість українських шкіл, скорочувалися накладки україномовної продукції, закривалися українські театри тощо.

Ці тенденції, ясна річ, отримали продовження в радянську епоху. Національне питання й надалі залишалось однією з найскладніших проблем суспільно-політичного життя. Короткотривала відлига 60-х років позитивно позначилося на розвитку української літератури, науки, мистецтва. Часткова ідеологічна лібералізація сприяла обговоренню деяких проблем, зокрема мовної. Конференція з питань культури української мови (Київ, 1963) продемонструвала невдоволення інтелігенції становищем української мови та провінційністю української культури й науки. Партійне керівництво почало вживати заходи для подолання цих «окремих недоліків». На межі 1950–1960-х років з метою підвищення престижу української науки й культури було розпочато видання фундаментальних наукових праць «Українська радянська енциклопедія», «Історія української літератури» та багатотомного тлумачного словника української мови тощо. З іншого боку, у сфері освіти були впроваджені кардинально протилежні зміни: відповідно до загальносоюзного закону про зв'язок школи з життям, спрямованого на докорінну реформу системи середньої освіти, батьки не мали права відмовитися від вивчення їхніми дітьми російської, англійської чи німецької, натомість могли реалізувати це право щодо української. Це спричинило значні негативні наслідки, зробило українську мову й культуру неprestижними, створило враження її непотрібності для життя. Закон викликав значне незадоволення та протести проти впровадження його «мовної» частини в Україні.

Надалі система продовжувала ігнорувати потреби національного розвитку. У 70-х – середині 80-х років у культурному житті України посилювалися процеси ідеологізації та русифікації. Низка заходів радянського керівництва в союзних неросійських республіках була спрямована на масове вивчення російської мови

в умовах часткового скорочення вивчення рідної мови. У листопаді 1978 року, керуючись закритою постановою ЦК КПРС, Міністерство освіти УРСР спрямувало в регіони директиву «Про удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки». Вона доповнила дію інструкції Міністерства освіти УРСР про вивчення української мови за згодою батьків та поклала початок тотальній русифікації в Україні. Згідно зі статистичними даними, в обласних центрах України до кінця 70-х років залишилось усього 28% українських шкіл, тоді як навчальні заклади з російською мовою навчання становили 72%. Особливо яскраво проявилася ця тенденція в східному регіоні (Донецькій, Луганській, Дніпропетровській і Харківській областях), а в Криму взагалі не залишилось жодної української школи. Додаткові заходи щодо вдосконалення російської мови, збільшення кількості шкіл з поглибленим вивченням російської мови, розширення набору студентів у вищі навчальні заклади на факультети російської мови і літератури, зростання випуску дитячих книг російською мовою на тлі значного скорочення кількості видань українською – це лише частковий перелік заходів, які призводили до зросійщення українського народу, «викохування» хвороботворного синдрому меншовартості українця. Наслідком такої багаторічної цілеспрямованої політики стало майже повне витіснення української мови з усіх сфер суспільного життя. Жива українська мова збереглася на периферії, у сільській місцевості та в середовищі незначної частини свідомої інтелігенції, переважно гуманітарної, а її літературний різновид витворювався шляхом калькування російської мови.

Перебудовчі процеси другої половини 1980-х років були покликані реформувати всі сфери життя суспільства: економічну, політичну, ідеологічну, соціальну, культурну, духовну. Це позитивно відбилося на статусі української мови, зокрема спричинило її повернення у сферу науки, освіти, культури. «Закон про мови в Українській РСР» (1989) визначив українську мову одним з вирішальних чинників самобутності українського народу та надав їй статусу державної. Відповідно до Закону, всі органи державної влади, установи та організації повинні створювати всім громадянам необхідні умови для вивчення української мови та поглибленого оволодіння нею [2]. Водночас «Закон про мови» закріплював вагоме значення російської мови в Україні, зокрема, службові особи зобов'язані володіти як українською, так і російською мовами,

акти найвищих органів мають публікуватися обома мовами, вивчення в усіх загальноосвітніх школах української і російської мов є обов'язковим. Останній пункт у супереч Закону в незалежній Україні не виконували – російська мова в багатьох загальноосвітніх школах стала факультативним уроком або й узагалі перестала бути предметом вивчення.

Державний статус української мови в Україні визначає стаття 10 Конституції України. Закон про мови втратив силу у зв'язку з прийняттям у 2012 році закону України «Про засади державної мовної політики» (так званий Закон Ківалова-Колесниченка). Цей документ за незмінності визнання української мови як державної в Україні істотно розширював використання регіональних мов. Він фактично утверджував домінування російської мови в південних і східних областях та, поглибивши розкол країни на мовному ґрунті, завдав великої шкоди справі дерусифікації України. Питання двомовності в Україні на початку ХХІ століття продовжувало залишатися політичним, а друга (російська) державна мова в Україні постійно ставала предметом спекуляції напередодні виборів. На 2013 рік мовна ситуація в країні наблизилася до критичної й «мовне питання» зіграло відчутну роль у зазіханні «руського мира» на цілісність української території.

Зрештою після чотирирічного зволікання 28 лютого 2018 року закон «Про засади державної мовної політики» Верховна рада України скасувала, визнавши його неконституційним. Проте Закон УРСР «Про мови в Українській РСР» відновленим і був.

Відсутність ефективного мовного законодавства негативно впливає на стан і статус державної мови. Сучасне українське суспільство навіть на тлі яскравого сплеску патріотизму в ставленні до української мови не виявляє абсолютної єдності: не минули безслідно століття бездержавності й зросійщення. Доктор філологічних наук, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія» Л. Масенко в серії просвітницьких публікацій, присвячених проблемам державної мови в Україні, говорить про збереження домінантних позицій російської мови на значній частині українських територій. Так, у південних і східних регіонах державну мову відверто ігнорують навіть у ключових для її функціонування сферах – адміністративно-управлінській та освітній [4].

31 травня 2018 року Президент України П. Порошенко підписав указ «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України», визначивши в такий спосіб стратегію мовної політики держави на найближче десятиліття. У відповідь директорат мовної політики при Міністерстві культури запропонував для громадського обговорення документ «Стратегія популяризації державної мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава», ініційовано обговорення змін до українського правопису. На думку Л. Масенко, без юридичного закріплення ці проекти залишаться порожньою риторикою, декларуванням бажаного, а не реального стану і мови, і держави. А це вимагає насамперед ухвалення у Верховній Раді законопроекту «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (5670-д), покликаною зміцнити позиції української мови.

Отже, мовні проблеми сучасної України закорінені в її історичне минуле, пов'язані з довготривалим розвитком та функціонуванням української мови в умовах бездержавності. Однією з головних умов збереження незалежної України та утвердження національної самобутності є закон, який захищатиме державний статус української мови.

Література

1. Валуєвський циркуляр: [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Валуєвський_циркуляр (дата звернення 14. 09. 2018). – Назва з екрана.
2. Закон УРСР Про мови в Українській РСР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/8312-11 (дата звернення 14. 09. 2018). – Назва з екрана.
3. Німчук В. В. Історія українського правопису: XVI-XX століття. Хрестоматія. – Київ: Наукова думка, 2004. – 584 с.
4. Новий мовний закон – запорука збереження цілісності Української держави // Радіо Свобода. Рубрика «Точка зору»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/> (дата звернення 14. 09. 2018). – Назва з екрана.
5. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): стан і статус. – Б.м.: Сучасність, 1987. – 295 с.

РОЗВИТОК У ДІТЕЙ ЗДІБНОСТЕЙ ДО ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Людмила Одерій

Донбаський державний педагогічний університет

Слов'янськ, Україна

yevhen.rozdymakha@ gmail.com

Abstract. In this article author expose the technological aspects of permission of one of issues of the day of preschool education. Theoretical aspects over of problem are brought in the article. A leading place is occupied by description and foundation of application for vocal development of children of study of art story of educator. The method of work recommended authors is instrumental in vocal development of children of preschool.

Key words: study of art story, artistic word, fine art, facilities of vocal expressiveness, vocal activity, listening is vocal development.

Анотація. У даній статті автори розглядають одну з актуальних сучасних психолого-педагогічних проблем – розвиток художніх здібностей у дітей, який відбувається за умов прилучення дітей до образотворчого мистецтва та художньої діяльності у рамках цього мистецтва; використання форм і методів педагогічної роботи, які забезпечують позитивне ставлення до проявів індивідуальності дитини у художній діяльності. Автори обосновують можливість і ефективність використання образотворчого мистецтва у якості ведучого засобу розвитку художніх здібностей.

Ключові слова: художні здібності, образотворче мистецтво, розвиток, діяльність.

Виявлення здібностей у дитини і їх правильний розвиток – одне з головніших завдань педагогіки. Зараз дуже важливим є вивчення окремих питань цієї проблеми. Поняття «художні здібності» – складне і багатогранне.

Це особлива обдарованість, що виражається у схильностях, потребах і можливостях до художньої творчості у рамках того чи іншого мистецтва [1].

А В. Кузьменко у своїй статті узагальнює, що художня здібність виявляється у схильності, потребі, здатності до художньої творчості, у легкості засвоєння навичок творчої діяльності [3].

Ми теж зробили спробу прийняти участь у вирішенні проблеми розвитку здібностей – зокрема, художніх здібностей дітей і припустили, що розвиток художніх здібностей відбувається за умов прилучення дітей до українського образотворчого мистецтва та художньої діяльності у рамках цього мистецтва; використання форм і методів педагогічної роботи, які забезпечують позитивне ставлення до проявів індивідуальності дитини у художній діяльності.

Розробляючи методику педагогічної роботи, спрямованої на розвиток художніх здібностей, ми виходили з загальновідомих фактів:

1. Здібності не являються уродженими якостями, вони існують тільки у процесі розвитку; не існують поза конкретною діяльністю; рівень розвитку кожної здібності у кожної людини залежить від задатків; самий високий рівень розвитку здібності людини можуть досягти особи обдаровані, талановиті, тобто маючи сприятливе сполучення різноманітних задатків; задатки – анатомо-фізіологічні особливості, що визначають можливості більшого чи меншого розвитку здібностей.

2. У психології розрізняють поняття: загальні здібності; спеціальні здібності.

3. Здібності до образотворчої діяльності – художні здібності, належать до числа спеціальних.

Здібності у широкому філософському понятті – психічні якості індивіда, що регулюють його поведінку і служать умовою його життєдіяльності. Потенціальна здібність представлена організацією морфологічних структур, пристосованих для виконання певної діяльності. Найбільш загальна людська здібність – чуттєвість [2].

Під здібністю у спеціальному смислі розуміють комплекс психічних якостей людини, що роблять її придатною до визначної, історично складеної професійної діяльності. Як визначають філософи, формування здібностей передбачає засвоєння індивідом створених людством у процесі суспільно-історичного розвитку засобів діяльності. Таким чином, здібності людини

визначаються не тільки діяльністю її мозку, успадкованими анатомо-фізіологічними особливостями індивіду, задатками, вміннями, навичками, але, насамперед, ступінню досягнутого людством історичного розвитку. У цьому сенсі, здібності нерозривно пов'язані з суспільною організацією праці і пристосованою до неї системою освіти.

Якісний рівень розвитку здібностей висловлюється: у понятті талант – сукупність здібностей, що дозволяють отримати оригінальний, досконалий і суспільно значущий продукт діяльності; у понятті геніальність – здатність здійснювати принципові зрушення у тій чи іншій сфері творчості [6].

Всебічний розвиток здібностей, відкриває кожній людині доступ до різних професійних форм діяльності – одне з найголовніших завдань кожного цивілізованого суспільства, кожної цивілізованої країни.

Здібності – індивідуальні особливості людини, що є умовою успішного виконання однієї чи декілька діяльностей. Якісно своєрідне сполучення здібностей, що забезпечують людині можливість успішного виконання будь-якої діяльності називається обдарованістю. Здібності – не ті індивідуальні особливості, які полягають у вже надбаних знаннях чи навичках. А власно від здібностей залежить легкість придбання знань, умінь, навичок. У свою чергу, процес їх надбання сприяє подальшому розвитку здібностей. Відсутність знань, умінь, навичок гальмує розвиток здібностей [8].

Здібності не надаються людині у готовому вигляді. Вони завжди результат розвитку, який здійснюється головним чином у процесі виховання і навчання. Уродженими можуть бути лише задатки, тобто анатомо-фізіологічні особливості, що лежать в основі розвитку здібностей. Самі ж здібності не можуть виникнути поза конкретною діяльністю людини. Усі складові здібностей – продукт людських взаємовідносин [4].

Це ще раз підкреслює і пояснює роль виховання. Свідомість, внутрішній духовний світ, всі різноманітні здібності, і, насамперед, здібність до діяльності, виникають у дитини в суспільній діяльності з дорослим, у результаті прилучення її до суспільної практики [5].

Само собою, що здібності людей не є рівними. Це має бути враховано при вивченні особливостей та побудові будь-якого процесу навчання і виховання.

Естетична здібність визначається як сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, завдяки яким відкривається можливість

здійснювати естетичну діяльність: естетично сприймати і переживати явища дійсності і мистецтва, оцінювати їх засобами судження, смаку і співставлення з ідеалом, створювати нові естетичні цінності (у праці, поведінці, науці, техніці і мистецтві) [7, 10].

Корені естетичних здібностей – у особливих природних задатках. Однак проявляються і розвиваються вони тільки у визначених психологічних і соціально-історичних умовах існування індивіда. Формуються вони по мірі становлення і вдосконалення особистості в умовах існуючого рівня естетичної і художньої культури. Своєрідним проявом, конкретизацією і спеціалізацією естетичних здібностей постають художні здібності. Художні здібності – це здатність не тільки до естетичного сприйняття, переживання і оцінювання творів мистецтва, а і здатність до створення художньої цінності [9].

На відміну від естетичних здібностей, якими володіє кожна нормальна людина, художня здібність – особлива обдарованість, що виражається у прихильностях, потребі і можливості до художньої творчості, в легкості засвоєння навичок творчої діяльності у тому чи іншому виді мистецтва. Художня здібність у залежності від рівня обдарованості особистості, від якості створених художніх цінностей, їх новизни, самобутності і суспільної значущості характеризується як талант і геній. При всій своїй універсальності, естетичні і художні здібності можуть бути розвинуті у різній ступені [9].

На підставі вивчення психолого-педагогічних наукових досліджень і аналізу результатів проведеної нами спеціальної педагогічної роботи можна зробити наступні *висновки*:

- образотворче мистецтво України має значний педагогічний потенціал, може бути вдало використано для розвитку художніх здібностей дітей;
- особливості образотворчого мистецтва України дозволяє дітям успішно просуватися від прямого наслідування до індивідуального виконання художніх робіт;
- запорукою успішного розвитку художніх здібностей є залучення дітей до продуктивної художньої діяльності;
- для досягнення позитивних зрушень у розвитку художніх здібностей необхідно використовувати сукупність педагогічних методів і прийомів, які забезпечують створення умов для проявів індивідуальності і самостійності у процесі художньої діяльності.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. К., 2012. – 26 с.
2. Запорожец А. В. Развитие произвольных движений / А. В. Запорожец. – М., 1960. – С. 93.
3. Кузьменко В. Здібності. Словничок психолога // Дошк. вих. – 2014. – № 10.
4. Кулачківська С. Новий погляд на стару проблему. Гуманістичний підхід до розвитку дітей / С. Кулачківська. – Дошк. вих. – 2002. – № 7. – С. 16-17.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1975. – 304 с.
6. Матюшкин А. М. Загадки одаренности: Проблемы практической диагностики / А. М. Матюшкин. – М., Школа-Пресс, 1993. – 127 с.
7. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию / Т. С. Комарова, Н. П. Сакулина, Н. Б. Халезова и др., под ред. Т. С. Комаровой. – М.: Просвещение, 1991. – 185 с.
8. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности // Обдарована дитина . – 2002. – № 4. – С. 25.
9. Неменский Б. М. Мудрость красоты: о проблемах эстетического воспитания / Б. М. Неменский. – М.: Педагогика, 1981. – 190 с.
10. Платонов Ю. П. Психология коллективной деятельности / Ю. П. Платонов. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 2013. – 184 с.

**СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ СХОДУ: СПЕЦИФІКА ПРЕДМЕТУ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ
(ІЗ ДОСВІДУ КАФЕДРИ КУЛЬТУРОЛОГІЇ, МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА
ТА ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ ОНПУ)**

Віра Остащук

Одеський національний політехнічний університет

Одеса, Україна

Ostvera@gmail.com

Abstract. This article is about the main problems of teaching the course of Ancient Civilizations of the East. In this regard, the report says about the goals and objectives of the course, the problems of working with the source base of Oriental studies, tasks and features of work in practical classes. A short description of the course program and recommended literature is given.

Key words: Ancient Civilization of the East, peculiarities of teaching, history.

Анотація. В статті викладається погляд на основні проблеми викладання курсу Стародавні цивілізації Сходу. У зв'язку з цим докладно говориться про мету та задачі курсу, проблеми роботи із джерелознавчою базою сходознавства, завдання та особливості роботи на практичних заняттях. Дається стисла характеристика програми курсу і рекомендованої літератури.

Ключові слова: Стародавні цивілізації Сходу, особливості викладання, історія.

Курс стародавні цивілізації Сходу є одним із найбільших у програмі вивчення студентами спеціальності «Філософія Близького та середнього Сходу з поглибленим вивченням однієї із східних мов». Він формує загальну перспективу розвитку світової цивілізації, бо охоплює три з п'яти тисяч років її існування. В предмет вивчення, перш за все, включенні великі первинні цивілізації – давньоєгипетська, месопотамська, індійська та китайська, а також численні вторинні центри, розвиток яких визначився процесом культурної

дифузії. У великій географічній зоні існувало безліч держав, які залишили яскравий слід і історії людства. Це Давньоєгипетське царство та Вавилон, держави Східного Середземномор'я та Ахеменідського Ірану, Хеттське, Лідійське та Ванське царства, держави Маур'єв і Гауптів в Індії та декілька імперій Китаю. Всі вони за своїм характером, типом культури, динаміці історичного розвитку сильно відрізнялися одна від одної. Тому важким представляється нам досягнення головної мети курсу – створення у студентів цілісного образу минулого давніх східних цивілізацій. І тут слід визначити ту гостру проблему, яка хвилює сьогодні не тільки сходознавців, а й істориків, які працюють і інших сферах історичної науки. Ми маємо на увазі так званий «дефіцит теорії». Наявні на сьогоднішній день напрацювання в цій галузі, напевно чи можуть претендувати на вирішення всіх спірних питань, пов'язаних з осмисленням історії Стародавнього Сходу в цілому.

Тим не меш, ми не відмовляємося від спроб вирішення завдання виявлення спільних рис для всіх східних цивілізацій, тобто того, що об'єднує їх між собою і вже в давнину стало підставою для виникнення дихотомії «Схід» – «Захід». При цьому поняття «Схід» виступає тут не стільки як географічна спільність, а має в першу чергу культурно-історичний, цивілізаційний сенс.

Теоретико-методологічним проблемам приділяється велика увага як в курсі і цілому, так і в початковому циклі лекцій в особливості. Однак безперечним є те, що за загальним теоретизуванням ні в якому разі не повинна зникати конкретна історична реальність, яка завжди була основним предметом вивчення будь-якого історика. Звідси випливає друге завдання нашого курсу: виявлення особливостей кожної із східних цивілізацій, що має сприяти розумінню гетерогенності цієї системи, яка об'єднується загальною дефініцією «Стародавній Схід».

Надзавданням нашого курсу ми вважаємо досягнення синтезно-систематичного знання історії Стародавнього Сходу. Виявлення максимальної кількості факторів, що зумовили особливий характер історичного процесу як на Сході і цілому, так і кожної з його складових цивілізацій, від вивчення конкретних історичних сюжетів до вибудовування внутрішньо несуперечливої картини давньосхідної історії, яка органічно поєднує в собі конкретний матеріал з його поясненням.

На лекціях і, особливо, на практичних заняттях багато часу приділяється знайомству студентів з текстами джерел різних типів, видів і розрядів. Підвищену увагу автори курсу звертають на специфіку роботи з нарративними джерелами. При цьому одним з найбільш складних завдань, що постають в ході роботи з ними, є проблема розуміння їх первинного змісту. Тут ми акцентуємо увагу студентів на два аспекти. По-перше, на те, що стародавні тексти відділені від нас дуже великим часовим простором. А по-друге, що, будучи текстами східними, вони відокремлені від нас простором соціокультурним. Ще давньокитайський історик Бань Гу писав: «Після того як Кун-цзи помер, став втрачатися сенс його іноказань, а після того як були поховані сімдесят його учнів, став спотворюватися внутрішній зміст його вчення». Це писав давній китаєць. Що ж говорити про те, наскільки наше сьогоденне розуміння значення термінів, що містяться в текстах джерел, що належать різним давньосхідним культурним традиціям, відповідає змісту, спочатку в них закладеному. Деякі дефініції настільки багатозначні, що їм просто неможливо підібрати однозначних аналогів в українській мові. Прикладами можуть служити такі поняття як «дхарма» і «нірвана» в індійській а поняття «дао» і «жень» – в китайській традиції.

В нашій роботі зі студентами ми постійно вчимо їх звертати увагу на той факт, що джерела, що ними вивчаються – продукти іншої епохи і іншої цивілізації, і, отже відображають мислення людей з іншими цінностями і домінантами, і, що, може бути, найголовніше – з відмінним від нашого стилем мислення.

Робота з джерелами на практичних заняттях предмету «Стародавні цивілізації Сходу» здійснюється за певним алгоритмом. Вона починається з їх зовнішньої критики, яка передбачає відповіді на такі питання: коли, де і за яких обставин виник той чи інший текст, хто його автор (або замовник), кому він адресований, який його склад, мова і стиль, які ще варіанти даного тексту існують. Після того, як всі зовнішні обставини описані, відбувається перехід до наступного етапу – його внутрішньої критики, яка передбачає виявлення в ньому усієї інформації про соціальне, економічне та політичне життя східних цивілізацій, про їх правові та духовно-світоглядні основи.

Ще один суттєвий момент, на який ми звертаємо увагу при роботі з джерелом, це те, що вступаючи в діалог з текстом, важливо виявити

максимальну інформацію не тільки з того, що він «говорить», але і з того, що він «замовчує».

Основними критеріями оцінювання на практичних заняттях є наступне: ступінь знання студентом джерел та уміння працювати з ними; рівень засвоєння рекомендованої наукової літератури; здатність логічно викладати свої думки.

Програма курсу складена в точній відповідності з його загальною метою і завдання. Вона містить у собі як розділи, присвячені політичній, соціальній, правовій, економічній історії східних цивілізацій, основ їх культури і ментальності, так і детальні огляди теоретичних, історіографічних та джерелознавчих сюжетів і проблем орієнталістики.

Список літератури відкриває «Історія Стародавнього Сходу», написана російським вченим Б. А. Тураєвим. Вперше видана ще в 1913 році, вона містить багато розділів цікавих сучасному читачу. Пізніше з'явилися підручники В. В. Струве, В. І. Авдієва, 3-томна «Історія стародавнього світу» за редакцією І. М. Дьяконова, «Історія стародавнього сходу» за редакцією В. І. Кузіщина.

У 2000 році був виданий перший україномовний підручник «Історія Стародавнього Сходу». В ньому О. П. Крижанівський враховує роль екологічного, демографічного, психологічних чинників у розвитку найдавніших цивілізацій.

В даний момент однією з нагальних проблем є створення спеціалізованого навчального посібника, присвяченого теоретичним та історіографічним проблемам сучасного сходознавства. В ідеальному варіанті – поява вузівського підручника з історії Стародавнього Сходу, написаний колективом у складі фахівців із цілої низки орієнтології (з шумерології, асиріології, еламістики, еблаїстики, семітології, мероїстики, іраністики, арабістики, єгиптології, урартології, хурритології, японістики, китаїстики тощо).

Отже, прищеплюючи студентам думку, що історична істина діалогічна по самій своїй природі, що вона є результатом перетину різних дослідницьких логік, ми сподіваємося, що тим самим кожний з них зможе стати у подальшому самостійним суб'єктом не тільки наукової, але загальнокультурної творчості, що є головним завданням освіти в цілому. Це обумовлено перш за все тим фактом, що у свідомості сучасної людини відбувається перетин різних культурних сенсів.

КАТЕГОРІЯ «ПРОФЕСІЙНА ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА» У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Оксана Петренко

Рівненський державний гуманітарний університет

Рівне, Україна

o.b.petrenko@gmail.com

Abstract. In the article author analyzes the concept of «gender competence», considers meaningful concept of «teacher's professional gender competence» as part of his professional competence. We identified the structural components of professional gender competence, such as: motivation and valuable, cognitive and behavioral; the main phases of activity: phase formation of gender knowledge system, phase formation of skills in analysis phenomena and situations of gender inequality, stage working off skills in gender and competent behavior, also we characterized terms of gender teacher competencies and indicators of teacher's professional gender competence.

Key words: competence, gender competence, professional gender competence of the teacher.

Анотація. У статті здійснено аналіз категорії «гендерна компетентність»; розглянуто змістове наповнення поняття «професійної гендерної компетентності педагога» як складової його професійної компетентності у сучасному освітньому просторі. Визначено структурні компоненти професійної гендерної компетентності, як-то: мотиваційно-ціннісний, когнітивний і поведінковий; основні етапи діяльності: етап формування системи гендерних знань, етап формування вмінь аналізу явищ і ситуацій гендерної нерівності, етап відпрацьовування навичок гендерно компетентної поведінки; схарактеризовано умови формування гендерної компетентності педагога та індикатори професійної гендерної компетентності педагога.

Ключові слова: компетентність, компетенція, гендерна компетентність, професійна гендерна компетентність педагога.

Компетентнісний підхід, який став базовим у сучасній освіті, дає можливість ліквідувати невідповідність між існуючою системою освіти і реальними освітніми потребами суспільства. Однією з основних ідей компетентнісного підходу є та, що компетентність означає здатність мобілізувати отримані знання, уміння, досвід і способи поведінки в умовах конкретної ситуації, конкретної діяльності. На наш погляд, на початку XXI ст. великого значення набуває гендерна компетентність особистості взагалі і майбутнього педагога, зокрема. Необхідність введення цієї компетентності обумовлена складними педагогічними, культурними й соціальними трансформаціями сучасного суспільства, зміною положення й ролей чоловіків і жінок, зміною стереотипів тощо. Включення гендерної компетентності у зміст та організацію навчального процесу у сфері освіти сприяє формуванню егалітарної свідомості, вихованню особистості, вільної від гендерних стереотипів та упереджень за ознакою статі, здатної комфортно вписатись у концепцію демократичного суспільства.

Становлення професійного образу «Я», з одного боку, є результатом дії багатьох взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх чинників, в систему яких входить і гендер. З іншого боку, вибір професії і подальша професійна діяльність можуть впливати на гендерні ідентифікаційні моделі, гендерну ідентичність і, відповідно, на соціальні моделі поведінки особистості. Тому вивчення процесу набуття професійної гендерної компетентності майбутніми вчителями є вкрай актуальним завданням у сучасній психолого-педагогічній науці.

Вивчення особливостей формування професійної компетентності майбутнього педагога здійснювали Н. Л. Гончарова, І. А. Зимняя, Н. С. Сахарова [3; 6; 10]. Спеціальному розгляду питання гендерної компетентності присвячені роботи Т. П. Голованової, Т. О. Дороніної, І. А. Загайнова, Л. І. Столярчук, Л. В. Штильової [2; 4; 5; 11]. Окремі параметри гендерної компетентності спеціаліста вивчали А. Л. Ворожбитова, Т. П. Голованова, О. М. Каменська, І. С. Кльоцина [1; 2; 7]. Однак на сьогодні виникає потреба більш глибокого теоретичного аналізу гендерної компетентності педагога, тому його здійснення ми й визначили завданням пропонованої розвідки.

Аналіз гендерної компетентності педагога має свою специфіку, так як здійснюється у декількох дослідницьких полях – соціальному, психологічному, культурологічному, педагогічному. Тому для ґрунтовного розуміння ситуації

варто виділити основні поняття й категорії. Найважливішими з них є «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність», «гендерна компетентність», «професійна гендерна компетентність».

Російська дослідниця Н. Л. Гончарова розглядає компетентність як особистісну характеристику, сукупність інтеріоризованих мобільних знань, умінь, навичок і гнучкого мислення, а компетенції – як заздалегідь задані вимоги до освітньої підготовки випускника, одиниці навчальної програми, що становлять анатомію компетентності [3].

Випускник закладу вищої освіти повинен володіти певними компетенціями – професійно-релевантними якостями, тим потенціалом, який буде актуалізований у процесі здійснення професійної діяльності й буде свідчити про його компетентність. Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що термін «компетентність» логічно вживати для характеристики фахівця у його професійній діяльності, а термін «компетенція» – для позначення базової властивості (якості), що робить фахівця «потенційно» компетентним, професійно успішним.

Термін «гендерна компетентність» педагога є сьогодні інноваційною розробкою. Сутність концептуальних вимог до гендерної компетентності зводиться до розширення знань, умінь і навичок, необхідних для підвищення ефективності професійної діяльності й життєдіяльності в цілому.

Гендерна компетентність представлена сукупністю засвоєних індивідом знань про сутність гендеру, гендерного підходу в освіті, умінь здійснювати гендерну стратегію в організації педагогічної роботи й наявністю досвіду використання гендерних знань і вмінь як основу технологій в умовах освітньої установи [2].

Як вважає Т. О. Дороніна (і ми з нею цілком погоджуємось) вести мову про гендерну компетентність майбутнього педагога можна лише за умови введення гендерного компонента в системні вимоги підготовки фахівця [4].

Під гендерною компетентністю Л. В. Штильова розуміє уявлення учнів, студентів і вчителів про соціокультурну природу міжстатевих відносин, знання про історичне і культурне розмаїття гендерних систем і гендерних ідеалів «чоловічого» і «жіночого» в різних народів і у різні епохи [11, с. 174].

Натомість І. С. Кльоцина вважає, що гендерна компетентність – це здатність чоловіків і жінок помічати ситуації гендерної нерівності в оточуючому світі;

протистояти сексистським, дискримінаційним впливам; самим не створювати ситуації гендерної нерівності [7].

У свою чергу, О. О. Нежинська вважає, що «під гендерною компетентністю особистості слід розуміти знання, уміння, навички, що зумовлюють взаємодію з особами різної статі на засадах гендерної рівності, опосередковані їх індивідуально-психологічними (маскулінність/фемінність, гендерна ідентичність, гендерні установки та стереотипи), які проявляються в повсякденній життєдіяльності, спілкуванні та поведінці з особами різної статі» [9, с. 212].

Отже, узагальнюючи, гендерну компетентність можна визначити як соціально-психологічну характеристику людини, що дає їй змогу бути ефективною у системі міжстатевої взаємодії. Гендерна компетентність особистості включає:

- 1) знання про існуючі ситуації гендерної нерівності, фактори і умови, що їх спричинили;
- 2) уміння помічати й адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності в різних сферах життєдіяльності;
- 3) здатність не проявляти у своїй поведінці гендерно дискримінаційних практик;
- 4) здатність розв'язувати свої гендерні проблеми й конфлікти, якщо вони виникають.

У структурі гендерної компетентності педагога українські вчені Л. І. Міщик, Т. П. Голованова, В. В. Васильєва виділяють три компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний і поведінковий [8]. Схарактеризуємо названі компоненти більш докладно.

Мотиваційно-ціннісний компонент включає особистісне, смислоутворююче ставлення до гендерного знання, до таких понять, як гендерна роль, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи самого педагога як носія всіх атрибутів. Мотиваційно-ціннісна складова припускає успішність у виконанні гендерних ролей; засіб саморозвитку; реалізацію здібностей.

Когнітивний компонент включає гендерне знання, оволодіння процедурами його здобування й проведення з ним інтелектуальних операцій. Когнітивна складова припускає, що у педагогів будуть сформовані наукові уявлення про гендер. Особливості самосвідомості й поведінки чоловіків і жінок у сучасному світі, чоловічі й жіночі рольові позиції: подібності й відмінності, поняття

маскулінності й фемінінності, самореалізація обдарованих жінок, – все це важливо для розуміння реальних і уявних психологічних відмінностей між статями, необхідності врахування реальних відмінностей при організації психолого-педагогічної роботи зі студентами, а також навчально-виховної роботи в школах.

Операційно-технологічний компонент включає здатність застосовувати компетенції в професійній діяльності при вирішенні конкретних психолого-педагогічних завдань. Формування гендерної компетентності педагога – тривалий процес, який починається задовго до безпосередньої професійної діяльності, і на його етапах можливий вимір рівневої сформованості. Вимір рівня сформованості гендерної компетентності педагога в освітньому процесі вищої школи може здійснюватися як вимір якості психолого-педагогічної діяльності за допомогою анкетування, спостереження, тестування, інтерпретації результатів психолого-педагогічної діяльності.

Відповідно, до *критеріїв гендерної компетентності педагога*, на нашу думку, доцільно відносити як теоретичні знання про соціально-конструктивістський характер гендеру і гендерних стереотипів, так і здатність особистості актуалізовувати, вибудовувати альтернативні домінуючій патріархальній культурі життєві стратегії і схеми поведінки, опиратися спробам нав'язування гендерних стереотипів, тобто здатність критично сприймати гендерно забарвлені думки й ідеї.

Набуття гендерної компетентності – це цілеспрямована діяльність, у результаті якої людина демонструє компетентність у ситуаціях з вираженою гендерною складовою. Іншими словами – це рух у напрямі від гендерної некомпетентності до компетентності, тобто набуття й освоєння гендерних знань, умінь і способів гендерно коректної поведінки. Виділені складові гендерної компетентності (сформульовані як знання й уміння) можуть допомогти у формулюванні кінцевих цілей навчання в процесі гендерної освіти майбутніх вчителів.

У процесі набуття й розвитку гендерної компетентності особистості можна виділити *три основних етапи діяльності*:

1. Етап формування системи гендерних знань.
2. Етап формування вмінь аналізу явищ і ситуацій гендерної нерівності.
3. Етап відпрацьовування навичок гендерно компетентної поведінки.

Серед умов формування гендерної компетентності педагога доречно виділити:

- інтеграцію гендерних і психолого-педагогічних знань у зміст професійної підготовки сучасного педагога в рамках інваріантної й варіативної частин блоку психолого-педагогічних дисциплін, особливо через викладання гендерно орієнтованих курсів;
- врахування гендерних характеристик студентів при організації педагогічного процесу, формування в майбутніх педагогів усвідомлення власної гендерної ролі й індивідуального гендерного стилю поведінки в межах педагогічної діяльності;
- розробку технологій формування гендерної компетентності в рамках педагогічної діяльності;
- організацію взаємодії навчальний заклад – громадська організація для розробки проектної діяльності з формування гендерної компетентності педагога.

Вважаємо, що індикаторами професійної гендерної компетентності педагога є:

- педагог володіє сучасними знаннями і приводить численні приклади на користь доведення культурного походження гендерних відносин і гендерних стереотипів;
- у ситуаціях розподілу ролей, статусів або інших переваг аргументує свій вибір індивідуальними перевагами кандидатів;
- критично ставиться до фактів і ситуацій дискримінації особистості за статтю, прагнуть усунути несправедливість;
- висока самооцінка і сміливі життєві плани як у чоловіків, так і у жінок;
- у повній мірі усвідомлюють свою гендерну ідентичність, але у поведінці не притримуються гендерних стереотипів.

Набуття педагогами гендерної компетентності дає можливість формувати неупереджене ставлення до здібностей та статусу людини незалежно від її статевої належності, орієнтувати діяльність на принципи егалітарності, на найповнішу самореалізацію особистості в освоєнні будь-яких сфер людської життєдіяльності.

Отже, сучасний педагог, володіючи гендерною компетентністю, може претендувати на професійну успішність, що дає змогу говорити про професійну

компетентність педагога в цілому й про відповідність його освіти європейським освітнім стандартам.

Висновки. Таким чином, професійна гендерна компетентність педагога – це багатомірний динамічний нелінійний процес, що обумовлює механізми, умови і результати структурування і переструктурування його професійної ідентичності. Перспективними в плані подальшого дослідження проблеми вважаємо розробку її прикладних аспектів, використання теоретичних знань у вузівській практиці, кінцевою метою якої є професійна гендерна компетентність майбутнього спеціаліста.

Література

1. Ворожбитова А. Л. Параметры гендерной компетентности специалистов области физической культуры / А. Л. Ворожбитова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://miytrener.com/512-parametry-gendernoj-kompetentnosti-specialista-v-oblasti-fizicheskoy-kultury.html>.
2. Голованова Т. П. Гендерная компетентность в контексте профессиональной педагогической культуры будущих социальных педагогов / Т. П. Голованова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp3/profteh/golovanova.pdf.
3. Гончарова Н. Л. Категории «компетентность» и «компетенция» в современной образовательной парадигме / Н. Л. Гончарова // Сборник научных трудов Сев. Кав. ГТУ. Серия «Гуманитарные науки». – 2007. – № 5 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: science.ncstu.ru/articles/hs/2007_05/ped/09.pdf/file_download.
4. Дороніна Т. О. Упровадження гендерного компонента до освітнього стандарту вищої школи / Тетяна Дороніна // Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки. Випуск 147. – Черкаси, 2009. – С. 61-66.
5. Загайнов И. А. Педагогические условия формирования гендерной компетентности современного учителя / И. А. Загайнов // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ Грани познания / Проблемы и перспективы гендерных исследований в образовании (спецвыпуск). – № 3 (4). – Волгоград. – Октябрь 2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://grani.vspu.ru>.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя // Ректор вуза. – 2005. – № 6. – С. 13-29.

7. Клёцина И. С. Развитие гендерной компетентности государственных и муниципальных служащих в процессе гендерного образования / И. С. Клещина // Женщина в российском обществе. Российский научный журнал. – № 3 (44). – 2007. – С. 60-65.
8. Міщик Л. І. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства / Л. І. Міщик, Т. П. Голованова, В. В. Васильєва. – «Факультет – громадська організація». Монографія. – Запоріжжя: Просвіта, 2007. – 220 с.
9. Нежинська О. О. Модель гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів / О. О. Нежинська; Ун-т менедж. освіти АПН України, Асоц. безперерв. освіти дорослих; редкол.: О. Л. Ануфрієва та ін.; голов. ред. В. В. Олійник // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. – К.: Геопринт, 2008. – Вип. 10. – С. 212-219.
10. Сахарова Н. С. Категории «компетентность» и «компетенция» в современной образовательной парадигме / Н. С. Сахарова // Вестник ОГУ. – 1999. – № 3. – С. 51-58.
11. Штылева Л. В. Фактор пола в образовании: гендерный поход и анализ / Л. В. Штылева. – М.: ПЕР СЭ, 2008. – 316 с.

РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Григорій Пустовіт

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Рівне, Україна

h.pustovit@gmail.com

Abstract. The article deals with the briefly characteristics of the important issues of scientific substantiation, development and experimental verification of the model of raising the professional level of management, pedagogical and socio-pedagogical staff to work on innovative educational technologies in the context of reforming the administrative-territorial structure in the system of post-graduate pedagogical education. The factors that have a direct influence on the efficiency of raising the professional level of management and pedagogical personnel to work on innovative educational technologies have been analyzed.

The ways of improving the system of raising the professional level in the conditions of decentralization, which provide for the development of the content of educational and professional pedagogical standards are determined, the implementation of which in practice will be effective provided the increase of educational and informational autonomy and practical and professional activities in the system of postgraduate pedagogical education. It was established that at the regional level it is necessary to create an electronic portal of normative-legal, scientific-methodical, informational and reference documents and materials on the development of pedagogical education, and to increase the professional skills of educators, which should provide free and qualitative access to Ukrainian and foreign educational and educational institutions. technologies, creation of conditions for effective training in distance courses for improvement the professional level of educators.

Key words: innovative changes, postgraduate pedagogical education, manager, teacher, improvement of professional level.

Анотація. У статті коротко схарактеризовано важливі питання наукового обґрунтування, розроблення та експериментальної перевірки моделі підвищення фахового рівня керівних, педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи за інноваційними освітніми технологіями в умовах реформування адміністративно-територіального устрою в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: інноваційні зміни, післядипломна педагогічна освіта, керівник, учитель, підвищення професійного рівня.

Помітні суттєві зміни в системі національної освіти сьогодні відображають потреби суспільства в оновленні освітньо-виховного змісту на всіх рівнях його реалізації, що має створити ефективні умови підготовки особистості до життя в сучасному динамічному і змінному світі. Саме в такому контексті освітні інноваційні процеси, функціонування яких можливе лише за умови інноваційної діяльності як окремих педагогічних працівників чи освітніх закладів, так і в цілому сучасної освітньої системи держави є визначальними чинниками переходу до моделі інноваційного розвитку України в цілому. Тому сьогодні, упровадження системи нових знань та інноваційних технологій в освітню діяльність детермінують необхідність посилення процесів підвищення фахового рівня педагогічних працівників, і у першу чергу, створення умов для набуття ними відповідних знань про інноваційні процеси в освіті та відповідних умінь і практичних навичок їх практичного застосування.

Мета – наукове обґрунтування, розроблення та експериментальна перевірка моделі підвищення фахового рівня керівних, педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи за інноваційними освітніми технологіями в умовах реформування адміністративно-територіального устрою в системі післядипломної педагогічної.

Основний виклад матеріалу. Децентралізація влади в Україні в умовах зміни адміністративно-територіального устрою, передбачає передачу частини повноважень і ресурсів у галузі освіти на рівень створених територіальних громад і має визначальний вплив на політичну, адміністративну, фінансову та інші сфери суспільного життя. Тому сьогодні ця проблема визначається однією з провідних в освіті людини XXI століття і має розглядатись у площині де

інтелектуально-творчий розвиток особистості здійснюється не стільки в суто освітньому контексті, а більше у психолого-педагогічному, з врахуванням сучасних цілей освіти й зростаючих соціальних викликів і загроз. У цьому контексті В. Кремень та В. Ільїн актуалізують увагу на завданнях формування нової освітньої парадигми, яка ґрунтується на цілісному, і в той же час, інноваційному сприйнятті процесів, що відбуваються. Завдання нової парадигми, на їхню думку, полягає в тому щоб задіяти не тільки можливості раціональної сфери особистості, а й таких не менш важливих складових “Я”, як почуття, віра, духовність та патріотизм. “Якщо освітня система хоче брати участь у створенні цілісної креативної особистості, а саме такі особистості потрібні “суспільству знань”, то вона повинна більшою мірою враховувати досягнення сучасних концепцій про саморганізацію...” [1, с. 11].

Саме процеси самоорганізації освітніх систем, й особливо на регіональному рівні, відзначаються наявністю ряду не лише соціальних, але й специфічних для освітнього процесу чинників, що мають суттєвий вплив на інноваційні процеси в освіті в цілому, й у післядипломній педагогічній освіті зокрема. Саме виявленням і класифікація цих чинників, що мають безпосередній вплив на ефективність підвищення фахового рівня керівних і педагогічних кадрів до роботи за інноваційними освітніми технологіями, дали змогу виокремити їх у дві основні групи:

- *суб’єктивні*, характерними серед яких є індивідуальні психофізіологічні особливості і якості керівника чи педагога, сформовані їхні духовні і моральні цінності, потреби і мотиви до самоосвіти і підвищення рівня самоорганізації у професійній діяльності, творчі здібності і загалом рівень фахової підготовки;

- *об’єктивні*, серед яких провідними є умови освітньо-виховного середовища закладу, рівень організація педагогічної діяльності та контроль (як індивідуальний, так і колективний чи адміністративний) за якістю такої діяльності, матеріально-технічний стан освітнього закладу. Визначені групи чинників можуть здійснювати як позитивний вплив на інноваційні процеси в освіті, активізувати їх перебіг та результативність, або навпаки – гальмувати його.

Однак, враховуючи сучасні трансформації суспільних відносин та їх вплив на процеси засвоєння молодим поколінням нагромадженого соціального досвіду, рівень і динамічність розвитку особистості, є підстави для висновку,

що протиріччями процесу освіти і виховання сьогодні є протиріччя між динамічними потребами суспільства та темпами, якістю і спрямованістю засвоєння підростаючим поколінням соціального досвіду, а отже і рівнем їхньої готовності до “...виконання відповідних соціальних ролей у майбутньому дорослому житті” [2].

Водночас, врахування цих протиріч у процесах реформування сучасної освіти, й особливо на регіональному рівні, передбачає упровадження ефективних підходів до самоорганізації освітніх систем різних рівнів як цілісного філософсько-культурологічного, психолого-педагогічного, соціально-адаптаційного й управлінського конструктів. Тоді в системі післядипломної педагогічної освіти підвищення фахового рівня педагогічних працівників має обов’язково вибудовуватися на розумінні ними провідних підходів організації інноваційного освітньо-виховного процесу у закладах освіти, серед яких:

- *особистісно орієнтованого* – сутність якого полягає у створенні ефективних організаційно-педагогічних і психолого-педагогічних умов для побудови дитиною самостійно, за допомоги вчителя чи вчителя і батьків, індивідуально-особистісної технології життєтворчості, що є результатом створення в освітньо-виховному процесі різноманітних і різновекторних “ситуацій успіху дитини”, враховуючи розмаїття її інтересів, психологічних станів, індивідуальних можливостей, нахилів та освітніх потреб. Застосування цього підходу забезпечує ефективну підготовку учня до успішної життєдіяльності в сучасному змінному суспільстві та побудову ним власного життєвого проекту. Отже, ми можемо констатувати, що особистісно орієнтований підхід в освітньо-виховному середовищі закладу вибудований на особистісних замовленнях дітей і їхніх батьків, які постійно розвиваються і варіюються, є ефективним за умови “...проектування таких педагогічних методик та технологій, які могли б якнайповніше допомогти дітям зорієнтуватись і самореалізуватись у складній і багатогранній соціокультурній ситуації” [3].

У цьому контексті з позицій особистісно орієнтованого підходу, як основи формування компетентності дитини в освітньо-виховному середовищі, нами підкреслюється значущість розв’язання вчителем проблеми особистісного розвитку, саморозвитку і становлення індивіда в соціокультурному середовищі. Зокрема, особлива увага на думку І. Беґа, має надаватися обґрунтуванню

інноваційних напрямів ефективного формування соціально позитивного вчинку й діяльності, творчого розвитку особистісного потенціалу дитини різного віку, закономірностей та чинників становлення її морально-духовної самосвідомості й системи особистісних цінностей [2];

- *ціннісно-мотиваційного*, його застосування в освітньо-виховному середовищі забезпечує формування у зростаючої особистості системи загальнолюдських й індивідуально вивірених часом і життям суспільства морально-духовних цінностей і важливих позитивних мотивацій досягнення вибудованої самою ж особистістю мети життєдіяльності у всій її багатомірності й соціальній значущості. Тобто важливим у цих процесах має стати усвідомлення вчителями психологічної закономірності, у відповідності до якої психічні внутрішні процеси (пошук інформації і набуття нових знань, їх усвідомлення, сприймання, запам'ятовування) мають завжди цілеспрямоване продовження у зовнішніх проявах, тобто у певних вчинках, поведінці чи видах діяльності. І чим вищий рівень внутрішніх процесів, їх логічна єдність та взаємозв'язок, тим вищий рівень й ефективність практичної (творчої) діяльності особистості в оточуючому їх середовищі.

У цьому контексті В. Сухомлинський зазначав, що "...пізнаючи навколишній світ, дитина має пізнати сама себе, пройнятися почуттям глибокої поваги до себе. Самоповага – це мати самовиховання. У почутті власної гідності – одне з найсильніших джерел людської честі, доброго імені, здорового самолюбства" [4, с. 286].

Саме таким чином побудована життєдіяльність зростаючої особистості, на думку В. Кременя, детермінує процеси трансформації авторитарної педагогіки у педагогіку толерантності, де б шанувалась особистість кожного учня, а навчання і виховання відбувалися відповідно до природних здібностей і психологічних особливостей кожної дитини. Це потрібно суспільству, бо без такої особистості ми не матимемо ані стабільної демократичної ситуації в країні, ані ефективної ринкової економіки, яка потребує активної, дієвої, відповідальної людини [5, с. 6].

Враховуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що формування компетентності учнів має спиратись не лише на засвоєння ними сукупності систематизованих наукових знань, вироблення творчих умінь та навичок, а більше на процеси їх практичного, а головне творчого, застосування.

Підтвердженням нашої думки є позиція А. Асмолова щодо різних напрямів пізнання, й на його основі побудови власного світу людиною в залежності від різних за своїм змістом цінностей, або ж системи цінностей уже вибудованих на цьому етапі її розвитку, конкретних цілей, інтересів, установок, потреб та емоцій, загалом набутого життєвого досвіду, які в сукупності визначаються вибірковістю і відповідно сформованою свідомістю, що в результаті має суттєвий вплив на спрямованість вчинків, поведінки та творчої діяльності особистості [6, с. 112];

- *особистісно діяльнісного*, застосування якого має на меті створення комфортних умов для практичної як індивідуальної, так і соціально-значущої діяльності особистості, що є основою її творчого і духовного зростання як активного члена суспільства. У межах цього підходу практичним навичкам з вивчення соціокультурного і соціоприродного середовища, тобто навичкам прийняття доцільних рішень щодо власних вчинків, поведінки і діяльності у найближчому для дитини соціумі ми відводимо одне з центральних місць у змісті освіти і виховання й розглядаємо їх як кінцевий етап в інтелектуальному й духовному збагаченні та фізичному розвитку особистості. Однак, не менш актуальним в реалізації сформованих умінь і практичних навичок учнів, у межах цього підходу, є формування комунікативних умінь, тобто умінь працювати в колективі, що особливо важливо в наші дні, “коли люди повинні об’єднуватися для досягнення суспільно значущих цілей у поступальному розвитку суспільства” [5];

- *соціально адаптаційного*, його застосування вчителем створює у межах освітньо-виховного середовища найбільш ефективні умови для соціальної адаптації дитини різного віку до викликів та загроз сучасного суспільства, виробленню системних соціально орієнтованих знань, умінь і практичних навичок самоосвіти, самовизначення, самоорганізації у процесах реалізації індивідуальних здібностей та творчого потенціалу. Окреме місце у цьому напрямі посідає формування “...поведінково-комунікативних умінь і навичок, що забезпечують ефективне включення дитини в різні соціально-психологічні групи та ситуації спілкування і взаємодії” [7, с. 421].

У межах цього підходу важливим є усвідомлення педагогом необхідності формування у дітей і учнівської молоді насамперед: *соціальних знань*, що визначають рівень орієнтування дитини у навколишньому світі, її адаптації до

суспільних викликів і загроз, а відтак, сприяють побудови власної відповідної діяльності у певний період її онтогенезу; *вербальних знань*, тих знань, сформованість яких визначається індивідуальними вербальними здібностями й можливостями особистості щодо усвідомлення й засвоєння системних знань про довкілля; *інтерактивних знань*, це ті знання, які у поєднанні з певними уміння і практичними навички дають змогу самостійно організувати плідну взаємодію з однокласниками, молодшими і старшими учнями, вчителями батьками та іншим дорослими. Такі сформовані знання дають змогу зростаючій особистості сформулювати самооцінні судження щодо власних вчинків, поведінки і діяльності у найближчому оточенні та оцінки інших, забезпечують умови визначення й усвідомлення своїх людських сутнісних якостей та характеристик, тобто свого власного “Я” у світі. Акцентуємо увагу на тому, що саме такі знання, уміння і практичні навички дають змогу зростаючій особистості, особливо у старшому шкільному віці, виокремити й схарактеризувати для себе власне місце у світі, що її оточує та значущість власної життєдіяльності як для себе, так і суспільства в цілому [8, с. 21-22].

Однак, розв’язання цих важливих завдань в умовах реформування освіти на тлі неоднозначних за своєю сутністю і спрямованістю процесів децентралізації детермінує розроблення нової моделі післядипломної педагогічної освіти, основою якої є застосування перманентного і систематичного пошуку інноваційних технологій підвищення фахового рівня педагогічних працівників і керівників освіти різних рівнів, упровадження кращих педагогічних практик щодо апробації, адаптації та впровадження таких інноваційних технологій, методик та моделей навчання впродовж життя саме на регіональному рівні. А відтак, сприятиме створенню необхідних організаційно-педагогічних умов підготовки керівних, педагогічних та науково-педагогічних кадрів до роботи за інноваційними освітніми технологіями, їх професійної та психологічної готовності до нових потреб ринку праці, нестандартного творчого мислення, самовдосконалення, ефективного спілкування та інноваційної діяльності. Розроблення такої моделі створює нові можливості для більш оперативного та ефективного процесу навчання впродовж життя, постійної взаємодії учасників освітнього процесу між собою, створення нових і необхідних освітніх проектів та інноваційних технологій навчання відповідно до сучасних запитів.

Наступним важливим кроком на шляху удосконалення системи підвищення фахового рівня в умовах децентралізації є необхідність розроблення змісту освітніх і професійних педагогічних стандартів за умови застосування компетентнісного підходу. Однак, їх упровадження у практику буде ефективним за умови підвищення навчально-інформаційної самостійності та практично-професійної діяльності в системі післядипломної педагогічної освіти.

Не менш важливим є врахування вимог нового Закону України “Про освіту”, Концепції нової української школи, тих суттєвих змін, що відбуваються на регіональному рівні у зв’язку з процесами децентралізації у розробленні інтегративних навчальних програм та їх науково-методичного забезпечення, метою яких є підвищення професійного рівня педагогічних кадрів в закладах післядипломної педагогічної освіти.

З актуалізованими нами вище положеннями щодо удосконалення системи підвищення фахового рівня педагогічних працівників та керівників освітою в системі післядипломної педагогічної освіти на регіональному рівні необхідним є створення електронного порталу нормативно-правових, науково-методичних, інформаційно-довідникових документів і матеріалів з розвитку педагогічної освіти, підвищення професійної майстерності педагогічних працівників, який має забезпечити вільний і якісний доступ до вітчизняних і зарубіжних освітньо-виховних технологій, створення умов для ефективного навчання за дистанційними курсами підвищення фахового рівня педагогічних працівників.

Наступним питанням, що вимагає термінового вирішення, є створення в системі післядипломної освіти якісного психологічного супроводу і допомоги всім учасникам освітнього процесу, від налагодження ефективної суб’єкт – суб’єктної взаємодії на рівні: діти – вчителі – батьки – громада до створення комфортного середовища, учасниками якого є: батьки – вчителі – керівництво освітнім закладом – громада. Тобто, йдеться про створення такого суспільства, де його учасники вміють разом жити, працювати і вчитися, вирішувати місцеві соціальні, економічні чи екологічні проблеми. Відтак, взаємодія школи з місцевою громадою передбачає відкритість як самої школи, так і громади де батьки мають відчувати себе партнерами школи.

Однак, до сьогодні залишається актуальним питання про розроблення й упровадження на регіональному рівні типового Положення “Про конкурс на посаду керівника державного, комунального закладу загальної середньої

освіти”. Основною особливістю такого типового положення має стати можливість для засновника вносити відповідні зміни й уточнення щодо складу конкурсних комісій, зокрема в частині представництва з боку громадських об’єднань, керівників закладів середньої освіти відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Висновок. Зрозуміло, що у цій статті ми зупинилися лише на деяких аспектах регіонального виміру у розвитку післядипломної педагогічної освіти, у подальшому вирішення вимагають питання удосконалення процесу підвищення фахового рівня педагогічних працівників на основі застосування інформаційно-комунікаційних технологій, керівників освітніх закладів чи керівників освітою територіальних громад, а також підвищення фахового рівня викладацького складу інституту післядипломної педагогічної освіти.

Література

1. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Синергетика в освіті: контекст людино центризму: монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн [Національна академія педагогічних наук України]. К.: Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн.: Особистісно орієнтований підхід: Теоретико-технологічні засади: навч.-метод. видання / Іван Дмитрович Бех. – Кн. 1. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник для вищих навчальних закладів / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 840 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – Т. 5: Статті. – К.: Рад. Шк., 1977. – 639 с.
5. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 447 с.
6. Асмолов А. Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа / А. Г. Асмолов. М.: Смысл, 2001. – 416 с.
7. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка. – 2009. – 520 с.
8. Пустовіт Г. П. Теоретико-прикладні складові інноваційного розвитку системи позашкільної освіти і виховання. Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 1 / упорядник О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне: РДГУ, 2015 – С. 14-24.

ГУМАНІТАРНІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ НЕФОРМАЛА В СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Євген Роздимаха

Донбаський державний педагогічний університет

Слов'янськ, Україна

yeven.rozdymakha@ gmail.com

Abstract. The specifics of the functioning of social processes and relationships within the group in accordance with the sociocultural features of its members are analyzed. Taking into account the process dynamics in the middle of the non-formal association, the analysis of the psychological peculiarities of the subculture representatives in accordance surrounding the social environment. Relying on the materials of the scientific work of the scholars, the process of mutual influences of cultural and social in the formal and non-formal association is illuminated. Taking into account the individual characteristics, development of dialogue and possible conflicts around the cultural fields of different groups in society, the specificity of relationships within the group are analyzed.

Keywords: non-formal association, subculture, cognitive space, social space, sociocultural space, cultural field.

Анотація. В статті розглянуті питання, що стосуються специфіки суспільних процесів, становлення і функціонування взаємин неформала всередині групи у відповідності до соціокультурних особливостей його членів. З урахуванням динаміки діяльності особи в середині неформального об'єднання здійснено аналіз розгортання культурних процесів у відповідності до оточуючого соціального середовища. На основі наукових досліджень вчених, освітлено процес взаємних впливів культурного і соціального у формальному і неформальному об'єднанні. Проаналізовано специфіку взаємин в середині групи з позицій можливих конфліктів довкола розгортання культурних полів і індивідуальних особливостей.

Ключові слова: неформальне об'єднання, субкультура, когнітивний простір, соціальний простір, соціокультурний простір, культурне поле .

Існування неформальної культури в соціумі на сучасному етапі характеризується складними процесами. В середині неформального середовища, в його соціокультурному наповненні існують і функціонують свої власні культурні і ментальні поля, що окреслюють специфіку певного об'єднання. Вони задають специфічність, яка впливає на індивідуальностей, що до неї входять. Члени неформального об'єднання існують одночасно і у неформальному середовищі, і у середовищі інших груп соціуму, і в загальному суспільному середовищі. Існування в кожному середовищі відбувається під впливом його специфічності. Тому, комунікація, взаємодія, розвиток, спілкування і формування окремих осіб проходить під впливом соціокультурного оточення, та під впливом особистого Я кожного індивіда. Неформальні об'єднання різноманітні за своєю спрямованістю і різноманітні в своїй специфічності. Можуть бути позитивними і негативними, продуктивними і контрпродуктивними. Їх сприйняття в соціумі постає складною проблемою. На неї впливає як конкретні знання про певне товариство, система уявлень і шаблонів про її специфіку так і консервативність кожної окремої групи і особистостей, що до неї входять. Відбуваються процеси співставлення неформальної культури і власної культури, а також процеси сприйняття кожного окремого неформала і його особистих якостей. Таким чином сприйняття неформала у соціумі, зіткнення соціокультурних полів і процеси їх взаємного сприйняття постають складною проблемою, що вимагає вивчення.

В загальнокультурному процесі, розвитку суспільства відбувається і існування неформальної культури. А відтак вона постає частиною процесів суспільства, відображає глибинні процеси в його середині. Неформальні культурні процеси обумовлені загальнокультурними процесами, є їх складовою частиною. Тому ставитись до них слід без упереджень, а з феноменологічною точністю [3]. При вивченні середовища неформального товариства, суспільству слід зосередитись на точності його опису з різних сторін – психологічного, філософського, ментального. При його сприйнятті оцінці та описі слід намагатись зрозуміти єдність проявів середовища неформального об'єднання. Це особливо важливо ще й тому, що в неформальній групі певним чином формується особистість [4].

Тому виникають питання, які сформульовано в науковій літературі – які існують принципи формування соціокультурного середовища неформальних

рухів та які особливості їх впливу на особу і соціум? Щоб відповісти на ці питання, слід розуміти, що культурне становлення особи проходить в умовах стадійності, тобто наявності певних етапів і періодів. При тому існує наявна психологічна обумовленість культурного вибору особи, і відповідність нахилам особи в умовах різноманітності можливості вибору [12, 14].

Слід наголосити на доцільності при вивченні означеної наукової проблеми використання методу компаративістики (от лат. *comparativus* – порівняльний). В її рамках проводяться дослідження, що вивчають і порівнюють різні неформальні групи. Також наявні дослідження, що вивчають і порівнюють різні колективи і групи людей. Вони проводились і проводяться також з використанням методу компаративістики, який ще може бути успішно застосований і по відношенню до визначення морально-естетичного компоненту молодіжних субкультур [6].

Неформали включені в соціальні процеси одночасно і в своїй групі, і в загальному соціальному середовищі, і в інших сформованих соціально і культурно групах [14]. Взаємовідносини людей комунікативні по своїй природі, а власне сама комунікативність – поліструктурна і полімодальна по своїй природі і тому вимагають старанного вивчення у зв'язку з соціокультурною ситуацією [8]. Доцільно відмітити, що існують специфічні професійні, аматорські, навчальні, творчі групи. При цьому вони проявляють власну комунікативність, котра пов'язана з їх професійною діяльністю. І інші групи, пов'язані певною діяльністю, знаходяться під впливом тієї діяльності, і вона впливає на формування їх специфіки. Певним чином формується ментальність і настрої групи. Важливим є і те, що вже всередині групи діє і міжособистісний фактор у взаєминах між особами. Все це ускладнює загальну картину взаємин у групі. Таким чином проходить ускладненість взаємин в групі, що формується під впливом і професіонального, і особистого [11]. При вивченні групи ще дуже важливо зважати на інтенсивність і якість комунікативних процесів, та і на те, що всередині професійної групи проходить розподіл людей і по відношенню до праці [14].

В рамках певної групи поза неформального об'єднання, до якої входить визначений індивід, він включається вже у вихор відносин в цій новій для себе групі [7]. Дослідник Сенченко М. О. зазначає, що неформал може розпочати свій ментальний захист шляхом підкреслення своєї знаковості і постійне

розгортання конфронтації довкола цього образу [10]. В даному випадку агресія і незрозумілість суспільством на меншому вимірі цього протистояння (тобто при засудженні і намаганні переконати в помилковості його неформальної культури), акцентує для неформала його культуру. Включається психологічно приємний ефект бунтарства і нонконформізму. Власна неформальність усвідомлюється на специфічному катектичному рівні при взаєминах з суспільством. З освоєнням актуальності неформальної культури в протистоянні підсвідомо з групою наявною. Захист породжує впевненість, а опір і підкреслення власного іміджу лише сприяє поглибленню входження в образ.

На більшому вимірі протистояння неформала і групи (ізоляція, бойкот, велика агресія по відношенню до неформала) розгортається трагедія особистості. Відповідне власному Я засуджується, власні перспективи у цьому колективі під загрозою і ставиться вибір «власна неформальність – становище в цьому суспільстві». Підключається соціальне емоційне навантаження, що переплітається з неформальною культурою. В ній є середовище релаксу, вона затишна і відповідна. За неї проходить боротьба як за рубіж власного Я. І те, що усвідомлена і підсвідомо емоційно підтверджене атакується соціумом і деколи соціум пропонує потужну альтернативу, часто діаметрально протилежну, антонімічну по відношенню до обраної культури, породжує цілий вихор і інтелектуального, і емоційно-рефлексивного.

Важливо зазначити в даному випадку твердження Л. М. Гумільова про перебіг пасіонарності в залежності від моралі, почуття прекрасного і продуктивності дії. Пасіонарність притаманна і моральним особам, орієнтованим у своїх задумах і діях на прекрасне та продуктивне, так і до аморальних осіб, схильних до контро продуктивного і мерзенного [1]. Вибір обумовлюється особистісним, а його протікання – динамікою особистісного. Тому можна сказати, що навіть при спробах прямолінійно перевиховати відверто асоціальних і негативних неформалів можливий ефект лише укріплення їх в своїх переконаннях.

Як соціуму відрізнити позитивних і негативних неформалів і не провокувати трагедії особистості, що обрала на свідому і підсвідомому рівні позитивну, але іншу культуру? Треба розглядати сутність конкретної неформальної культури, розбиратися в перипетіях цієї сутності. Тому

феноменологічна точність, «назад, до події» повинна поєднуватися з усім вихором структури, сенсу і змісту [7].

Кожна індивідуальність входить так чи інакше в певну групу. Кожна неформальна і формальна, мала група має власну історію і певне колективне уявлення, можна сказати, ментальність. Ментальність малої групи є спільною з загальною домінуючою ментальністю певної великої групи людей. Але вона має специфічність, що формується спільною історією, подією вістю і настроєм, а також емоційно-інтелектуальною історією, що складає специфіку групи. Таким чином кожна окреслена група має свою окреслену специфіку, настрої. За дослідженням Л. М. Гумільова певні колективи (класи в школі, студентські групи, робочі колективи) хоча і створені штучно, але відрізняються власним настроєм. А деколи вони стають консорціями. І тому неформал з власним потужно обґрунтованим соціокультурним полем, світоглядом, поглядом на життя стикається, входить до колективу, що теж має потужне соціокультурне поле [1].

Процеси соціокультурної диференціації і змін, розгалуження різних напрямків культури, проходять в суспільстві і є ознаками функціонування самої культури. Діалог загальної культури і культури неформальної проходить з цікавою особливістю. Сегменти культури, що були диференційовані, часто прагнуть до соціокультурної інтеграції і на цьому рівні проходить процес подальшої взаємодії [13]. Відбувається це через природні особливості, коли взаємодіють різні споріднені елементи культури і культурні поля. В процесі культурогенезу прагнення різних культурних полів до об'єднання проходить не стихійно, але і не декларується в їх середовищі. Ці процеси проходять при взаємодії соціокультурних полів різних груп. У діалозі неформального товариства з «високою» чи привабливою для нього культурою вони збагачують власний культурний потенціал. В той же час загальна культура певним чином включає в себе неформальну культуру [14]. «Висока» культура є орієнтиром для великого суспільства, для неформальних об'єднань вона є поважним культурним полем (за виключенням найбільш маргінальних рухів). Тобто надбання «високої» культури є загальновизнаними і для «великого» соціуму і для більшості неформальних товариств. В середовищі людей, що належать до загальної культури є «прихильники» неформальної культури. Вони певним чином актуалізують її для суспільства. Проникнення різних елементів

неформальної культури в культуру «великого» соціуму проходить через різні фактори (в тому числі і через процеси в ЗМІ, комунікації, глобалізації) [12]. Наявна ціла низка факторів, що спонукає діалог різних культур. Семіосфери (в даному випадку сенсові наповнення культури) взаємодіють з іншими семіосферами, на їх кордонах проходить обмін і відбувається створення певного креалізованого продукту [15]. Певним чином видозмінена неформальна культура може в якості деяких своїх елементів становитись надбанням «загальної» культури. Ці процеси оновлення і діалогу культурних і ментальних полів проходить, здається, при залученні культурних надбань один-одного і вже аналізуються з власних ментальних позицій в середині кожної культури [2]. А потім відбувається чи просто аналіз різних складових іншої культури, чи вже їх залучення до власної культури. Тому при взаємодії неформала в соціальному оточенні відбувається не просто спілкування чітко окреслених культурних полів, а взаємодія можливо різних культур, що можуть бути чи підготовлені до взаємного спілкування, чи мати певні спільні елементи [14]. А також проходить взаємодія і різних індивідуальностей зі своїми соціокультурними полями в суспільстві, в якому проходять процеси культорогенезу. Всі ці фактори впливають на становлення неформала в соціальному оточенні.

Процеси культорогенезу відбуваються таким чином, що більшість культур і культурних груп і їх ментальності розвиваються не ізольовано, а взаємопов'язані впливом один на одного. На процеси розвитку культури впливає особисте Я їх членів, загально групова діяльність і творчість при виробленні певного культурного продукту. Впливає настрій і конотації як конкретних людей, так і епохи. Кожна людина входить, а точніше знаходиться під впливом певних культурних полів. Процеси діалогу і взаємодії культур впливають на особу і вона може брати в ній безпосередню участь. При комунікації різних людей проходить взаємодія не чітко окреслених і сталих культурних полів, а динамічних систем. Підключається фактор міжособистісних відносин, сприйняття особистих якостей один-одного. Всі ці фактори вступають в тісну взаємодію при становленні особи в соціальному оточенні. Фактор пасіонарності людей і спільнот, фактор настроїв і ментальності як окремих людей, так і певних об'єднань і груп в цілому впливають на процеси комунікації. Можливий вплив консервативності, епатажу і різної динаміки комунікації, цілої низки факторів, що можуть значно

вплинути на становлення неформала в групі. Тому вивчення існування неформала в соціальному середовищі постає складною проблемою.

Література

1. Беляков С. С. Гумилёв сын Гумилёва: [Биография Льва Гумилёва]. – М.: АСТ, 2013. – 797 с.
2. Бородина С. Д. Ценностно-коммуникативная сущность профессиональной субкультуры специалистов библиотечного социального института [Текст]: моногр / Казан. гос. ун-т культуры и искусств – Казань: Культура, 2012. – 496 с.
3. Добролюбская Ю. А. Ментальность и «коллективные представления» как основа методологии истории / Ю. А. Добролюбская, В. И. Шамко // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Вип. 1-2. – Одеса: Астропринт, 1998. – С. 99-102.
4. Карманова А. В. Социальное отчуждение как предпосылка и фактор формирования современных молодежных субкультур (социально-философский аспект) [Текст] / А. В. Карманова // Актуальные проблемы социокультурных исследований: межрегион. Сб. науч. ст. молодых ученых / Кемеровский гос. ун-т культуры и искусств, науч. ред. Е. Л. Кудрина; ред.кол.: П. И. Балабанов и др. – Кемерово: КемГУКИ, 2006. – Вып. 2. – С. 43-49.
5. Кудинова Н. А. Молодежь как социальная группа и среда речетворчества [Текст] / Н. А. Кудинова // Материалы II Ежегодной научной конференции аспирантов, соискателей и молодых ученых ТГПУ им. Л. Н. Толстого. – Тула: Изд-во ТГПУ им. Л. Н. Толстого, 2006. – С. 214-218.
6. Кузнецова О. Е. Роль организационных субкультур в эффективной деятельности организации / О. Е. Кузнецова // Проблемы регионального управления, экономики, права и инновационных процессов в образовании: материалы международной научно-практической конференции, Т. IV. Проблемы современной правовой системы. Вопросы психологии и акмеологии. Таганрог: Изд-во ТИУиЭ, 2005. – С. 292-298.
7. Куликов Е. М. Музыкальные предпочтения как дифференцирующий фактор российской молодёжной субкультуры / Е. М. Куликов // Грани: Материалы второй научной сессии факультета философии, социологии и международных отношений. – Краснодар: Издательство КубГУ, 2002. – С. 149-159.

8. Петрова Ю. А. Лингвокультурологический подход к исследованию языка молодёжной субкультуры // Материалы V Международной научно-практической конференции «Экономические, экологические и социальные проблемы угольных регионов СНГ». – 19-20 апреля 2012 г. – Краснодар, 2012. С. 78-85.
9. Писаревская Д. Б. Образ игры в субкультуре ролеви́ков: развитие авторского начала в фольклоре / Д. Б. Писаревская // Образный мир традиционной культуры: Сборник научных статей. М, 2010 – С. 34-44.
10. Сенченко Н. А. Социально-педагогическая помощь старшеклассникам – представителям юношеских субкультур / автореферат ... кандидата педагогических наук: 13.00.02./ Костромской государственной университет им. Н. А. Некрасова, Кострома, 2005. – 19 с.
11. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 220 с.
12. Старичкова О. И. Динамика образа Я в процессе становления социальной идентичности члена субкультурной группы // Вопросы гуманитарных наук, 2005, № 5 (20). – С. 404-407.
13. Туріна О. А. Культурно-мистецьке середовище як чинник творчої соціалізації особи: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, 2009. – 19 с.
14. Шабанов Л. В. Социально-психологические характеристики молодёжных субкультур: социальный протест или вынужденная маргинальность? / Л. В. Шабанов // Монография. Томск: ТГУ, 2005 – 396 с.
15. Шеметова Т. Н. Эстетика катексиса // Знание. Понимание. Умение. Фундаментально-прикладные исследования в области гуманитарных наук. – М. Изд-во Московского гуманитарного университета, № 2, 2007. – С. 45-52.

ІНТЕГРАЦІЯ ФАХОВИХ І ПСИХОЛГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Ірина Рубель

Південноукраїнський державний педагогічний університет

ім. К. Д. Ушинського

Одеса, Україна

irinaru2006@gmail.com

Abstract. The article defines professional and psycho-pedagogical discipline integration as a pedagogical condition of future fine arts teachers' visual culture formation. "Visual culture" term is reviewed as well as the essence of the integrative approach which involves the complex influence of fine arts on the personality. Distribution of theoretical and practical information is offered in the form of educational units: psychological and pedagogical (personality-valuable); artistic and cultural (a theoretical knowledge unit); professional competence; technical and technological unit.

Key words: visual culture, integration, fine arts.

Анотація. У статті визначена інтеграція фахових і психолого-педагогічних дисциплін як педагогічна умова формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Розглянуто поняття «візуальна культура», сутність інтегративного підходу, який передбачає комплексний вплив мистецтв на особистість. Розподіл теоретичної і практичної інформації запропоновано у вигляді навчальних блоків: Психолого-педагогічний (особистісно-ціннісний); Мистецько-культурознавчий (блок теоретичних знань); Фахова компетентність; Техніко-технологічний блок.

Ключові слова: візуальна культура, інтеграція, образотворче мистецтво.

Сучасний стан розвитку образотворчого мистецтва і фахового викладання в закладах вищої освіти в Україні вимагає вдосконалення підготовки як

викладачів ЗВО, так і майбутніх учителів образотворчого мистецтва у зв'язку з посиленням багаторівневого впливу візуальної культури на дітей, молодь, студентство та соціум у цілому. Одним із важливих завдань підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва є формування світосприйняття сучасного довкілля, тобто формування візуальної культури. Отже, виникає необхідність визначення й обґрунтування педагогічних умов, що сприятимуть формуванню означеного конструкту.

Зазначимо, що сутність поняття «візуальна культура» вперше почала розглядатись у зарубіжній психологічній науці: в гештальтпсихології (Р. Арнхейм, М. Вертгеймер); вивчення візуального мислення здійснювалось з позицій екологічного підходу (Дж. Гібсон); експериментальної (Р. Грегорі) та когнітивної психології (Дж. Андерсон, Д. Мецлер, Р. Шепард, С. Чіпман, У. Чейз, Х. Саймон, В. Адельсон, А. Пайвіо, С. Косслін, М. Фарах, К. Хаймонд, А. Джонсен, С. Рід та інші). Мисленнєвий рівень візуалізації образів вивчався в дослідженнях А. де Гротта, У. Чейза, Х. Саймона, В. Адельсон. З 1990-х рр. феномен «візуального» осмислювали зарубіжні теоретики з позиції розвитку суспільства постмодернізму з високим рівнем споживання і зростання інформаційного і технологічного простору: М. Джей, Дж. Елкінс, Н. Мірзоєв, В. Дж. Т. Мітчелл, К. Моксі.

У 2000-х рр. збільшується кількість вітчизняних досліджень, у яких зосереджується увага на сучасних процесах образотворчого, літературного мистецтва, філософії, архітектури та дизайну, в яких візуальна складова поступово займає значне місце (І. Герасимова, І. Данилкіна, О. Єлхова, А. Жигарева, Н. Межерицька, Г. Певченко, О. Пушонкова, В. Савченко; в психології – В. Моляко, С. Симоненко; в мистецтвознавстві – З. Алфьорова, А. Демшина, В. Сидоренко; в педагогіці – З. Аббарова, О. Єрмілова).

Для розуміння означеної складової потребує формування візуальної культури в підростаючого покоління, яке повинні здійснювати насамперед вчителі образотворчого мистецтва. У свою чергу, це зумовлює необхідність формування візуальної культури у студентів під час навчання в ЗВО. На нашу думку, цьому сприятиме впровадження в освітній процес відповідних педагогічних умов.

Натомість, аналіз наукового фонду засвідчив, що обґрунтування педагогічних умов формування візуальної культури майбутніх учителів

образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки не було предметом досліджень науковців.

Мета статті полягає у визначенні сутності інтеграції фахових і психолого-педагогічних навчальних дисциплін як педагогічної умови формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в ході професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Ученими (А. Алексюк, А. Аюрзанайн, Т. Осипова, П. Підкасистий та ін.) поняття «педагогічні умови» трактується як сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, які спрямовані на розв'язання дослідницьких завдань; сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності педагогічної діяльності; обставини, що зумовлюють формування і розвиток педагогічних явищ, процесів, систем [10, 11]; дієвий елемент, чинники педагогічної системи, сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених заходів, які спрямовані на досягнення конкретної педагогічної мети [11]; обставини, що пов'язані з організацією навчально-виховного процесу в ЗВО [2].

В аспекті дослідження під педагогічними умовами будемо розуміти спеціально створені обставини, що створюють сприятливі умови для формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва візуальної культури і розвитку їхнього естетичного світогляду, покращують рівень самостійного засвоєння навчальної інформації, успішності та рівня професійного спілкування студентів, створюють мотивацію до вивчення можливостей мультимедійної комунікації. Однією з педагогічних умов, на нашу думку, є інтеграція фахових і психолого-педагогічних навчальних дисциплін з метою систематизації знань студентів щодо візуальної культури.

Інтеграція дисциплін (від лат. *integratio* – відновлювання, поповнення, від *integer* – повний, цілісний) трактується в педагогіці не лише як засіб структурування змісту, систематизації навчального матеріалу, а й як інноваційна технологія; стан внутрішньої цілісності, зв'язаності диференційованих частин і функцій системи (Л. Масол); як взаємопроникнення різних предметів на базі одного провідного освітнього компонента, що надає можливість системного відтворення образу світу у свідомості, і допомагає створити цілісну та гармонійну картину реальної дійсності.

В аспекті дослідження цікаво простежити погляди науковців щодо інтеграції мистецьких і психолого-педагогічних навчальних дисциплін під час підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Студіювання наукової літератури дозволило дійти висновку, що сутність інтегративного підходу, який передбачає комплексного впливу мистецтв на особистість розглядали такі педагоги та діячі культури, як: П. Блонський, С. Коновець, Б. Неменський, Г. Шевченко, О. Щолокова, Б. Юсов, Б. Яворський та ін. На їхню думку, усі види мистецтв споріднені й утворюють динамічну систему, єдиний організм із загальними закономірностями (Л. Масол, О. Гайдамака, Л. Савенкова). Зокрема, С. Коновець розробляла експериментальну інтегровану програму з образотворчого мистецтва для початкових класів загальноосвітніх закладів [5].

У свою чергу Л. Масол підкреслює, що існування змістової інтеграції стимулює розвиток процесуальної інтеграції. Кажучи інакше, розширення змісту навчального матеріалу при поєднанні декілька споріднених предметів є очевидним і викликає потребу в зміні форм навчання. Актуальними в цьому напрямі авторка визнає також поняття «комплекс», «синтез», «диференціація». Також цікавим у контексті дослідження є розробки Л. Масол щодо специфіки художньо-інтегративних технологій: духовно-світоглядний, тематичний вид інтеграції (поєднання змістових елементів навколо спільної ідеї-теми різних видів мистецтва); естетико-мистецтвознавчий (поєднання на основі споріднених видів мистецтв понять і категорій); культурологічний вид інтеграції має на увазі поєднання навчального матеріалу в галузі певної культури, народу, етносу; комплексний вид інтеграції є складним, у зв'язку з поєднанням різних видів інтеграції та додання інших елементів [7].

Поряд із інноваційними освітніми технологіями зазначені види інтеграції вважаємо найбільш адекватними для реалізації процесу формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Використання відповідної сукупності методів, прийомів, ситуацій, художньо-творчих завдань, запитань, культурологічних проектів, на нашу думку, стимулюватиме розвиток естетичної свідомості, смаку, уяви та набуття практичного досвіду.

Нами було розподілено навчальні дисципліни на відповідні блоки.

Першим блоком є психолого-педагогічний (особистісно-ціннісний), що містить у собі відповідні дисципліни (психологія, педагогіка, соціологія), які

формують ставлення до довколишнього світу й до себе, людей і Батьківщини, сприяють набуттю критичного інформаційно-ціннісного відбору зовнішніх та внутрішніх сенсів. У дослідженнях учених-педагогів – О. Бондаревської, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Рудницької, Г. Шевченко, О. Шевнюк, О. Шолокової розглядається проблема світоглядного становлення і реалізації особистості в житті. В наукових доробках дослідників щодо підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва предметом досліджень виступали такі напрями: роль мистецтва у вихованні моральної самосвідомості учнівської молоді (С. Коновець); розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін (О. Музика); підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до навчання учнів основної школи художнього конструювання (Г. Сотька); С. Соломаха аналізує розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури. У дослідженнях психології творчості розглядаються проблеми розвитку здібностей та обдарованості (використання методик вивчення ціннісної свідомості та методика вивчення динаміки здібностей та ін.), автори (В. Горбунова, В. Климчук, О. Музика, В. Моляко, Т. Майстренко, І. Тичина) розкривають особливості взаємодії вікових, соціально-психологічних і суб'єктно ціннісних чинників у розвитку творчо обдарованої особистості [3].

На нашу думку, під час навчання майбутніх учителів ОМ у ЗВО необхідно приділяти окрему увагу вивченню таких дисциплін, як: педагогіка мистецтва (О. Отич, О. Рудницька), соціологія мистецтва (П. Сорокін, О. Семашко).

Вперше у вітчизняній педагогіці О. Рудницька наголошувала про необхідність виокремлення «Педагогіки мистецтва» в самостійну галузь мистецької освіти. Науковець розглядала «Педагогіку мистецтва» водночас у двох контекстах (загальної та професійної педагогіки) і зосереджувала увагу на художньо-естетичному аспекті впливу мистецтва на розвиток особистості, не концентруючись на моральних, фізичних та професійних аспектах розвитку особистості [12].

На думку О. Отич, мистецтво інтегруючись з філософією й наукою, охоплює філософське, наукове й художнє світобачення. У свою чергу, авторка виокремлювала педагогіку мистецтва в загальній структурі педагогіки, акцентувала увагу на естетичних, культурологічних та аксіологічних засадах

педагогіки, що сприяє розвитку почуттів та естетизації педагогічної теорії й практики, спроможна надати їм творчого характеру та нового, творчого імпульсу розвитку. Вчена переконана, що педагогіка мистецтва може стати важливою основою людиноцентричної педагогіки, визначаючи орієнтири її розвитку на засадах гуманізації, естетизації, культуровідповідності, діалогічності й творчості, і визначає педагогіку мистецтва як:

1) науку про використання педагогічного потенціалу мистецтва в освіті, а також практичну педагогічно-мистецьку діяльність;

2) субдисципліну педагогіки, що розробляє естетичні, етичні, культурологічні, акмеологічні та аксіологічні засади формування особистості, її загального, професійного й творчого розвитку засобами мистецтва;

3) самостійну педагогічну галузь, що досліджує проблеми навчання, виховання та розвитку особистості засобами мистецтва.

У працях Б. Неменського підкреслена думка виховання через мистецтво. Авторською школою розроблено підручники для початкових класів, в яких тематика та складність завдань пов'язані із віковою психологією, а також на практиці відбувається взаємодія естетичного виховання (формування естетичної культури особистості, підготовки її до участі в художній діяльності), з поглибленням інтелектуальних, моральних і соціальних складових інтегральної людської особистості завдяки залученню її до спілкування з творами мистецтва та аматорської художньої діяльності, стимуляція її експресії і креативності мистецькими засобами з метою визволення внутрішніх сил людської особи, що доволі часто пригнічена однобічним та формальним викладанням та шаблонами довоколишнього середовища [9].

У наукових працях М. Лещенко, визначає сутність мистецької педагогіки та педагогіки мистецтва таким чином, що розуміються в цілому як закони та мистецькі педагогічні технології створення потужного пізнавально-активного поля естетичного потенціалу [6].

Одночасно виховання через мистецтво уможливлюється, на переконання польських вчених-педагогів (І. Войнар), на основі «виховання через переживання», формування засобами мистецтва здатності особистості до самопізнання, осягнення та творчого освоєння нею оточуючого світу, розвитку її емоційної вразливості й художньої експресії [8].

Уточнимо місце дисципліни «Соціологія мистецтва», що є актуальною в нашому дослідженні, – це суміжна сфера соціології та мистецтвознавства, предметом якої виступають соціальні функції мистецтва. Існує декілька трактувань визначення соціології мистецтва: по-перше, це існування взаємозв'язків між суспільством в цілому, соціальними інститутами та мистецтвом як специфічною сферою впливу на суспільну діяльність. По-друге, дисципліна розуміється як галузь загальної соціології, яка вивчає за допомогою сукупності методів конкретно-соціологічного дослідження, як мистецтво впливає на аудиторію, соціальні механізми і засоби розповсюдження мистецьких творів, художній смак публіки на художню продукцію.

У сфері нашого дослідження актуальним є другий підхід, в якому методи досліджень «Соціології мистецтва» (тестування, анкетування, опитування, інтерв'ювання, контент-аналіз) необхідні для рефлексії та фіксування тенденцій особистісних, студентської групи або потоку, учнів в школі щодо проявів матеріальної і духовної культури та мистецтва; культури суспільства (індустріальні, постіндустріальні, соціально інтегровані суспільства); окреслення загальної культурної політики; розуміння норм (добра, справедливості, краси) і соціальних цінностей (здоров'я, добробут, рівність, свобода, щастя, соціальний стан), способи самовизначення особистості, наявність субкультур, вплив електронно-обчислювальної техніки та інформатики, систем масової комунікації на молодь; взаємодія національних і регіональних особливостей культур.

Оглядаючи наукові думки і практичний досвід учених у галузі «Педагогіки мистецтва», вважаємо необхідним напрямом поєднання лекційних, практичних та самостійних занять, що спрямовані на вивчення інтеграції мистецтва і педагогіки, що об'єднані в загальному понятті «педагогіка мистецтва» як сфери наукової діяльності людини щодо вироблення й систематизації науково-педагогічних знань про використання педагогічного потенціалу мистецтва у формуванні особистості та розвитку її індивідуальності. Методи «Соціології мистецтва» в цьому разі виступають як аналізуючі й контролюючі, а також здатні адекватно окреслити результати практичної педагогічно-мистецької діяльності, що спрямована на досягнення естетичних і художніх знань та організацію навчально-виховної роботи засобами мистецтва в ході формування візуальної культури майбутніх учителів ОМ у ЗВО.

Другий блок – мистецько-культурознавчий (блок теоретичних знань) – поєднує в собі вивчення історії мистецтв, проявів сучасного мистецтва, їх представників і течій, культурології, естетики, формування естетичного світогляду на базі отриманої інформації. До цього блоку включено такі навчальні дисципліни, як «Історія мистецтв», «Культурологія», «Естетика». Питання підготовки до сприйняття сучасного мистецтва та пов'язана з ним візуальна культура, їх дослідження, викладання, підготовка до сприйняття в житті в новому інформаційному просторі є недостатньо дослідженими аспектами в напрямі підготовки учителів образотворчого мистецтва у ЗВО.

Вивчання блоку дисциплін «Історія мистецтв», «Культурологія», «Естетика» повинні бути організовані таким чином, щоб формувати візуальну культуру майбутніх вчителів. Під час їх викладання необхідно зосередити увагу студентів на вивченні таких тем у дисциплінах:

- «Історія мистецтв» (з Давніх часів до XX ст.; мистецтво XX ст.; мистецтво XXI ст.);

- «Культурологія» (Поняття «Культура», Історія розвитку культурологічної думки; Сучасні культурологічні теорії; Культура і особистість; Людина в світі культури; Культурна політика; Місце української культури в контексті світової);

- «Естетика» (Теми вивчення «Реалізм: Натуралізм, Примітивізм, Демократичний, критичний, соціальний реалізм, Магічний реалізм, Експресіонізм, Гіперреалізм; «Традиціоналізм», «Реалістичний формалізм», «Ріджіоналізм», Кітч, «Нова речовинність», «Сталева романтика», «Новеченто»; «Сюрреалізм»; «Епатізм: фовізм, дадаїзм, неодадаїзм, поп-арт, «Нової хвиля» (мінімалізм, концептуалізм, «бідне мистецтва», «мистецтва води», «мистецтва неба», «мистецтва землі»; «Неодадаїзм»: Акціонізмом, Хепенінг, перформанс; Ленд-арт; Геометричне мистецтво: конкретизм (кубізм, супрематизм, конструктивізм і неоконкретизм («програмоване мистецтво, оп-арт, «Нова абстракція»; Орфізм «Неопластицизм», Кінетичне мистецтво; Нова абстракція; Нова тенденція або «Постживописна абстракція», Беспредметне мистецтво: класична беспредметність («мистецтво тиші», ташизм), «Беспредметний експресіонізм»: «Мистецтво дії», «Мистецтво жесту», «Мистецтво вільного вираження»).

Педагогічні труднощі у викладанні блоку теоретичних знань містяться у інтегративному поєднанні знань з «Історії мистецтв», «Культурології» та «Естетики»: наявність знань з обраного фаху та вміння проаналізувати естетичну інформацію. До переваг використання блоку теоретичних знань в ході професійної підготовки майбутніх учителів ОМ можна віднести:

- 1) розвиток естетичного смаку, художньої уяви, аналізу та критичного ставлення до візуального ряду у студентів;
- 2) стимуляція пізнавальної і дослідницької діяльності студентів;
- 3) інтегративне поєднання існуючих та отриманих знань щодо особливостей художньої мови минулого і сучасного мистецтв, художніх цінностей.

Підсумовуюче вище окреслене, можна припустити, що актуальним і дієвим для формування візуальної культури майбутніх учителів ОМ є досягнення модулю теоретичних і практичних завдань блоку дисциплін «Історія мистецтв», «Культурологія», «Естетика» для створення пізнавально-навчального середовища, в якому з позицій моральних і естетичних цінностей викладено освітній матеріал для розвитку професійних, творчих, експресивних та креативних якостей особистості. На нашу думку, результатом досягнення наведених знань може бути виконання проектних завдань, наприклад: створення тематичних предметів-інсталяцій (асамбляж з предметів побуту, іграшок, старих предметів та речей); тематична культурознавча робота у шкільному, музейному, бібліотечному, університетському просторі (проведення тематичних ігор, виставок, пленерів, свят з використанням сучасних медіа-засобів).

Фахова компетентність з обраної спеціальності (блок практичних навичок, художнього смаку, естетичного досвіду) складається з освоєння дисциплін суто образотворчого напрямку: «Малюнок», «Живопис», «Композиція», «Скульптура», «Декоративно-ужиткове мистецтво», «Дизайн». Кожна із наведених дисциплін створює гармонійний вплив і виховує необхідну теоретичну і практичну базу знань для професійного розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Засоби оптимізації художньо-педагогічної підготовки студентів ЗВО досліджували: Г. Беда, Н. Анісімов, М. Кириченко, В. Кузін, М. Маслов, Т. Міхова, М. Резниченко, Г. Смирнов, А. Терентьев.

Одночасно, шляхи і засоби розвитку творчої особистості студентів художньо-графічних факультетів ЗВО у процесі вивчення художніх дисциплін

досліджували: А. Бондарева, В. Зінченко, О. Кайдановська, А. Линовицька, Л. Лісунова, О. Ткачук, Є. Шорохов, О. Шевнюк. В галузі вивчення візуальності можна виокремити дослідників та науковців: А. Волошину, К. Волошина, В. Сидоренко, С. Симоненко, М. Синиця, В. Шарко; в галузі візуального моделювання геометричних завдань (І. Арієвич, В. Петухов); вивчення наочних образів – ергономічні розробки (В. Зінченко, В. Муніпов, В. Гордон); дослідження механізмів наочних образів та їх ролі у творчій діяльності (В. Моляко), вивчення вікових особливостей розвитку наочних образів, просторове мислення (І. Каплунович, І. Якиманська); взаємодія архітектурних просторів, сучасного мистецтва та новітніх технологій (О. Чепелик).

У працях Л. Бичкової, І. Волкотруб, І. Глінської досліджувалось використання кольорознавства у підготовці вчителя образотворчого мистецтва. Основи композиції та композиційної діяльності вчителів образотворчого мистецтва аналізували М. Пічкур, В. Щербина, М. Яремків та ін. В кожному напрямі дослідники підкреслювали відмінність естетичних знань і художньо-творчих вмінь і навичок, і приділяли значну увагу розвитку професійного досвіду, художнього смаку, естетичного світосприйняття.

На нашу думку, у сфері розвитку візуального мислення в майбутніх учителів образотворчого мистецтва зазначені дисципліни повинні бути спрямовані таким чином: на старших курсах ЗВО, після засвоєння ґрунтовних академічних знань з художнього фаху, необхідним є виконання комплексу проектних завдань. Базові знання з фахових дисциплін (Малюнок, Живопис, Композиція) є основою для формування аналітичного бачення і грамотної роботи з образами мистецтва і сучасного довколишнього середовища; знання з декоративно-ужиткового мистецтва готує свідомість до сприйняття різних культурних традицій; галузь аналізу художніх творів класичного мистецтва різних епох та розвиток зорової пам'яті, уяви пов'язані із мистецькознавчими та культурознавчими навичками особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Однак, в контексті нашого дослідження особливу увагу майбутніх учителів ОМ варто зосередити на психологічних механізмах впливу кольору на свідомість людини. Такий аспект висвітлюється у працях Р. Арнхейма, І. Іттена, в яких проаналізовано специфічні механізми взаємодії кольору в просторі,

особливості його впливу на сферу почуттів людини, завдяки виконанню практичних завдань із обраного напрямку у студентів загострюється сприйняття кольору в ході пізнання контрастів, контрастних відношень та напрацьовується культура сприйняття в галузі живопису та композиції (до цього можна віднести і декоративне-ужиткове мистецтво, і дизайн, й станковий і монументальний живопис).

Вивчення психології кольору (Р. Арнхейм, М. Волков, І. Іттен,) значно розширюють можливості створення композиції (структура, колір, форма, об'єм, динамічність, фактура-текстура матеріалів), роз'яснює мову впливу на свідомість споживачів, досягнення особливостей золотого перетину в станковій композиції, дизайні, архітектурі, обґрунтовує поняття симетрії, рівноваги, ритмів, створення домінант. Оскільки, композиція в образотворчому мистецтві має змістовне навантаження в кожному виді творчості (реалістичному, сюрреалістичному, символічному, народному, абстрактному, примітивному, дитячому), досвід передання естетичних, культурних цінностей залежатиме від порядку виконання практичних завдань в ході формування візуальної культури майбутніх учителів ОМ.

Набуті творчі знання, методи, навички майбутні учителя образотворчого мистецтва на старших курсах ЗВО матимуть змогу практичної реалізації в ході виконання проектних завдань: Експресія (фактурний живопис, колаж); Створення образу (людини, тварини, істоти); Створення простору (майданчики, під'їзди, використання графіті).

Треба підкреслити педагогічні труднощі у викладанні фахового блоку: наявність практичних мистецьких навичок, художнього смаку, естетичного досвіду викладача, його обізнаність у техніках, кольорознавстві, різних видах створення композиції. До переваг використання фахового блоку в ході професійної підготовки майбутніх учителів ОМ можна віднести:

- 1) розвиток естетичного смаку, художньої уяви, набуття практичного досвіду;
- 2) стимуляція пізнавальної і практичної діяльності студентів;
- 3) інтегративне поєднання існуючих та отриманих знань щодо мистецтва минулого і сучасного;
- 4) розвиток критичного мислення у сприйнятті візуального ряду.

Техніко-технологічний блок – угруповує знання, що формують користувацьку обізнаність програмами, Інтернет-ресурсами, використання медіа-засобів у навчанні та організації проектів. На нашу думку, для формування візуальної культури майбутніх вчителів необхідно вивчення таких дисциплін, як:

- «Інтернет: методичні вказівки», «Інтернет – базові знання»;
- «Програмне забезпечення для митців» (програми з цифрового малювання, програми обробки фото-відео матеріалів);
- Презентація проектів (робота з презентаційними програмами).

В сучасних умовах необхідним є закладення базових понять у майбутніх учителів ОМ щодо виникнення і розвитку Інтернету, особливості його організації, інформаційних ресурсів, бібліотек. Блок лекційних і самостійних занять з тем «Інтернет: методичні вказівки», «Інтернет – базові знання», на нашу думку, створять необхідну основу для підготовки компетентного фахівця в ході професійної підготовки.

Візуальне мислення пов'язано з візуальним уявленням інформації і його поданням, на сьогодні існують програми для створення іконографіки (обробка растрової графіки Adobe Photoshop, вільний редактор векторної графіки Inkscape, Adobe Illustrator), також існують онлайн-сервіси для освітніх цілей Piktochart, Easel.ly, Infogr.am, Visual.ly по створенню іконографічного ілюстрування інформації.

Малювання на графічному планшеті є досить актуальним запитом сучасного студентства, завдання викладача в такому разі – охарактеризувати та зорієнтувати майбутніх учителів ОМ в широкому виборі актуальних програм для роботи з графічним планшетом у лекційному форматі, а набуття досвіду – самостійне завдання студентів (наприклад, Corel Painter X3, Painter Lite, Clip Paint Studio PRO, ArtRage 4, Xara Photo and Graphic Designer 9, GIMP). Ознайомлення з інтерфейсом та основними напрямками використання цих програм розширять можливості, творчі здібності та візуальне мислення майбутніх учителів ОМ.

Цифрова, візуальна інформація має тенденцію накопичення і виникає необхідність її демонстрування, в цьому разі актуальними є програми та онлайн-сервіси, що допомагають у створенні презентацій (наприклад, Mind Manager Pro 7, Mind Manager X5; <http://bubbl.us>, <http://freemind.sourceforge.net>;

<https://www.mindmeister.com>). Доцільним для майбутніх учителів ОМ є освоєння подання інформації в програмі PowerPoint, що може використатись для створення навчальних та методичних розробок.

Новим засобом стислого подання інформації є використання скрайбінгу. Скрайбінг (від англійського scribe – накидати ескізи або малюнки) – новітня техніка презентації, в якій мова оратора ілюструється малюнками на білій дошці (або аркуші паперу), де перетворюються ідеї у візуальні образи, що була винайдена британським художником Ендрю Парком для Британської асоціації з розповсюдження наукових знань. Під час скрайбінгу утворюються паралельна фіксація аудіо та відеоряду у вигляді легкої графіки. Зараз скрайбінг – інноваційна технологія, за допомогою якої можна привернути увагу слухачів, забезпечити їх додатковою інформацією і виділити головні моменти доповіді.

Також новою тенденцією є подання презентації у вигляді коміксів, головна перевага яких у стислому вигляді та емоційному забарвленні інформації, в котрих використовується проста розмовна мова, стислі діалоги і смисл зрозумілий завдяки картинці. Для створення коміксів доцільно використовувати спеціально створені Інтернет-сервіси, такі як Toondoo, Pixton, ComicLife. Вони містять різні шаблони, зображення тла, моделі, елементи з можливістю їх налаштування.

Треба підкреслити педагогічні труднощі в викладанні техніко-технологічного блоку: матеріальна база (наявність ліцензійних програм і ЗВО, у студентів); підготовка самого викладача, його обізнаність в програмах, час для підготування прикладів (відеоряду, презентації тощо). Але до переваг використання техніко-технологічного блоку у ході професійної підготовки майбутніх учителів ОМ можна виділити такі:

- 1) розвиток уяви, креативності у використанні програм;
- 2) стимуляція пізнавальної діяльності студентів;
- 3) яскраве візуальне подання допомагає у правильній організації інформації, створенні взаємозв'язків та їх запам'ятовування;
- 4) інтегративне поєднання існуючих та отриманих знань;
- 5) візуалізація допомагає розвитку критичного мислення, аналізу вербальної та зорової інформації, відновлення інформації.

У наукових працях дослідників відбувається багатобічний аналіз означеного напрямку: в розвідках С. Іщук досліджується культура Інтернету в контексті

культури інформаційного суспільства; В. Осадчий, К. Осадча – аналізують вплив інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток візуального мислення майбутніх вчителів; О. Хомич – розглядає становлення медіа-освіти в Україні [4]. К. Балабанова [1] зазначає, що сучасні студентство і школярство не від’ємні від оточуючих їх віртуальних мереж. Інтернет є потужним каналом впливу на формування системи цінностей і інтересів молоді. На думку дослідниці, розв’язання проблеми правильної освітньої орієнтації ґрунтується на розвитку пошукової діяльності та зборі корисної інформації, формуванні високого рівня медіа-культури за допомогою використанням соціальних мереж, як засобів педагога у ході професійної освіти майбутніх учителів.

Інакше кажучи, сучасні канали впливів на студентство значно розширені завдяки стрімким технічно-інформаційним змінам, це не тільки вивчення програм на дисциплінах «Комп’ютерна графіка» та «Комп’ютерний дизайн», а також використання соціальних мереж, освітніх Інтернет-сайтів, Інтернет-конференцій, чатів, дистанційного навчання, програм по створенню презентацій, графіків, тому актуальною є потреба пошуку розширення способів педагогічного впливу від традиційних до інноваційно-інформаційних на майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Окреслену умову можливо реалізувати в ході виконання блоку проєктних завдань, що мають пов’язувати теоретичні та практичні складові за такими напрямками: написання тематичних відео-презентацій, складання наочних графіків та діаграм, використання програм з малювання на електронному планшеті та створення нескладних учбових скриптів (коротких демонстраційних відео з теми, яка потребує пояснення) тощо.

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу психолого-педагогічної і методичної літератури ми доходимо висновку, що однією з педагогічних умов, що сприятиме формуванню візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є інтеграція фахових і психолого-педагогічних дисциплін (особистісно-ціннісний блок; мистецько-культурознавчий блок; блок фахових дисциплін, техніко-технологічний блок знань) у ході професійної освіти.

Література

1. Балабанова К. Використання соціальних інтернет-мереж у професійній діяльності педагогів / К. Балабанова, Є. Вакарєв // Обдарована дитина. – 2013. – № 7. – С. 26-31.
2. Вишнякова С. М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термин, актуальная лексика / С. М. Вишнякова. – М.: НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
4. Іванов В. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / В. Іванов, О. Волошенюк, Л. Кульчинська. – К.: АУП, ЦВП, 2011. – 58 с.
5. Коновець С. В. Естетичні та етичні засади оптимізації професійної діяльності викладачів образотворчого мистецтва вищих навчальних закладів: [посібник] / С. В. Коновець. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 148 с.
6. Лещенко М. П. Естетичне поле педагогічної концепції В. О. Сухомлинського / М. П. Лещенко // Теорія і практика сучасного естетичного виховання у контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського: зб. наук, праць. – Полтава, 1998. – С. 18-19.
7. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: метод. посіб. / Л. М. Масол. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. – 178 с.
8. Ніколаї Г. Ю. Музично-педагогічна освіта в Польщі: історія та сучасність: монографія / Г. Ю. Ніколаї. – Суми: СумДПУ ім. А. Макаренка, 2007. – 396 с.
9. Неменський Б. М. Педагогика искусства / Б. М. Неменский – М.: Просвещение, 2007.
10. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: [навч. посіб.] / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий [та ін.]. – К.: ІСДО, 1993. – 336 с.
11. Осипова Т. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва: монографія / Т. Ю. Осипова. – Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. – 412 с.
12. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник / О. П. Рудницька – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

АГІТАЦІЙНА П'ЄСА: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

Світлана Стежко

Державний університет телекомунікацій

Київ, Україна

svitlinka@ukr.net

Abstract. The agitational plays that are studied little so far were analyzed. The agitation plays not only illustrated the leading slogans of the day, but also created a broad basis for the further consolidation of ideological concepts, mythology, behavioural stereotypes in the mass consciousness, fully responding to the so-called social order of power and society. One of the most powerful ideological plots and clichés in plays-agitation was the conceptual plot contrasting "past – future" ("old world / order / custom – a new world / order / custom"). The plotlines of the agitation play, in fact, "appropriated" folklore subjects and fragments of the national historical narrative and rewrote them in accordance with the class-social ideology of the era.

Key words: the concept of the past, drama, agitation, temporarytm, character, genre.

Анотація. Проаналізовано поки що мало вивчені агітаційні п'єси. Агітаційна п'єса не тільки ілюструвала провідні гасла дня, але й створювала широку основу для подальшого закріплення у масовій свідомості ідеологічних концептів, міфологем, поведінкових стереотипів, цілком відповідаючи так званому соціальному замовленню влади і суспільства. Одним із найпотужніших ідеологічних сюжетів та штампів у п'єсах-агітках став концептуальний сюжет протиставлення «минуле – майбутнє» («старий світ / лад / звичай – новий світ / лад / звичай»). Сюжетні лінії п'єси-агітки, по суті, «привласнювали» фольклорні сюжети та фрагменти національного історичного наративу та переписували його відповідно до класово-соціальних ідеологічних установок епохи.

Ключові слова: концепція минулого, драма, п'єса-агітка, персонаж, жанр.

У 1924 році було проведено II Всеукраїнський конкурс на кращі драматичні твори, на який надійшло, як писали газети, 130 драм. Поява нової генерації драматургів, а також нових драматичних творів, особливо п'єс-агіток, аргументувалася тим, що, як писав Ю. Смолич, «час потребував агітаційної п'єси».

Театральна п'єса як агітка – такий матеріал цілком відповідав пропагандистським завданням влади, яка орієнтувалася на те, що «публіка повинна отримати в театрі пояснення багатьох проблем сьогодення, зрозуміти суть недавнього минулого і свою роль у боротьбі» [3, 111]. Агітка, «що характеризувалася ідейною витриманістю, політичним змістом, апелюванням до широких глядацьких кіл, яких через сценічні образи прагнули залучити до активної участі в революційних змінах» [6, 246], насправді була не тільки літературною обробкою газетного повідомлення чи допису, але й своєрідною літературною композицією на різноманітні політичні теми, розгорнутою ілюстрацією гасла. Так, Ю. Смолич вказував на те, що у журналах та окремих збірниках друкувалися і рекомендувалися до постановки агітаційні п'єси, які відображали поширені гасла доби: «Геть буржуазію! Хай живе Соціальна Революція!», «Хай живе загальна писемність!», «Ленін помер. Та заповіти його живуть!», «Хай живе 1 Травня! За владу Рад!», «Хай живе перемога світової комуні! Хай живе всесвітня Спілка робітників і незаможників!».

Агітаційна п'єса не тільки ілюструвала провідні гасла дня, але й створювала широку основу для подальшого закріплення у масовій свідомості ідеологічних концептів, міфологем, поведінкових стереотипів, цілком відповідаючи так званому соціальному замовленню влади і суспільства. Загальні естетичні ознаки агітаційної п'єси були засновані на кількох суттєвих аспектах того часу, які, за Оленою Левченко, можна класифікувати так:

- Драматизація, або увиразнення драматичного конфлікту між «своїми» та «чужими», а отже, неодмінна наявність чіткого протиставлення позитивного та негативного персонажів, позитивного та негативного сценарію поведінки персонажів, протиставлення ідеологем, символів, гасел, міфологем та ін.

- Сюжетність, яка була покликана не тільки проілюструвати пропагандистські гасла, але й увиразнити конфлікт, закласти засади витворення «нових міфологічних парадигм» [2, 285] – як потужний елемент осмислення буття, створення нових міфів. Так, перше число журналу «Сільський театр»

відкривалося редакційною статтею Ю. Озерського, котрий вказував: «Нині, коли маси селянські почувають потребу задоволення культурних інтересів, коли суха мітингова робота наших сільбудів та хат-читалень не може задовольнити маси селянські, ми викидаємо гасло: сільбуд повинен стати центром культурної здорової розваги. В сільбуді селянин повинен знайти не тільки доповідь на політичні та наукові теми, але й добру розвагу. Сільбуд повинен стати частиною селянського побуту, щоби селянин почував потребу побувати у сільбуді» [4], В. Школа у статті «Функціонування жанру агітп'єси в українській драматургії 20-х років XX століття» вказує на такі її ознаки, як заснованість на паралелізмі й антитезі структури, перевага монологічних висловлювань, виражена ідейна доктрина, простота і примітивність побудови, «деперсоналізація соціалізованих дійових осіб, які спілкувалися мовою газетних штампів» [7, 93].

Автор статі «П'єса-агітка в українській радянській драматургії» К. Суховєєнко вказує на широке жанрове розмаїття агітаційних драматичних творів й наголошує на тому, що серед агіток не існувало традиційного поділу на трагедію, комедію та власне драму, проте загальне жанрове розмаїття було надзвичайним. «Крім уже згаданих календарних постановок, присвячених певній даті, вирізняються агіткампанії, живі газети, концерти-мітинги, політкарнавали, інсценізації, агітсуди, ревію тощо. Іноді авторські жанрові дефініції були більш оригінальними. Наприклад, С. Бондарчук свою п'єсу «Колектив комнезаможників, або Свято врожаю» визначив як агрономічно-агітаційний примітив» [8, 167].

Втім, варто зазначити, що одним із найпотужніших ідеологічних сюжетів та штампів у п'єсах-агітках став концептуальний сюжет протиставлення «минуле – майбутнє» («старий світ / лад / звичай – новий світ / лад / звичай»). Сама п'єса О. Осинського «На руїнах минулого» із таким конфліктом і сюжетом була відзначена почесним призом на II Всеукраїнському конкурсі п'єс для села й була рекомендована до постановки Вищим репертуарним комітетом 9 квітня 1926 року.

Тематичною домінантою твору є протиставлення колишніх форм дозвілля на селі й нових, сучасних: у родині Івана та Секлети Лантухів тільки дочка Надія бажає долучитися до нового типу стосунків та проведення вільного часу на селі, а батьки вважають це гріхом. Конфлікт між минулим і новим світами

увиразнюється й мелодраматичною лінією твору, пов'язаною із почуттям захоплення-кохання, яке у Надійки викликає не п'яниця Халимон, а веселий балакучий наймит Панько,

Але найважливіше, що в п'єсі неодноразово наголошується на протиставленні старого і нового, теперішнього і минулого. Надійка на материні докори відповідає: «Не Леся мені, мамо, голову забиває, а само життя вчить. Що було, те минулось, що буде, побачимо» [5, 14]. А Панько своєму колишньому господареві, в якого він наймитував, категорично заявляє: «Слухайте, хазяїне, киньте пусті балачки. Що було – те минулось, не згадуйте за його, а коли хочете знать, як те минуле звалось, от ось вам: ви-зис-ку-ван-ня, або експлуатація» [5, 15].

Відтак можна говорити, що концептуальні засади формування уявлень про минуле в п'єсі-агітці такі:

- Плакатна візуальність, унаочнення сюжетної дії через використання гротескних шаржованих образів.

- Доповнення ідеологічної лінії традиційною сентиментально-мелодраматичною.

- Типова фабульна схема: місце дії – будь-який осередок буття, в якому можуть протиставлятися старий / колишній / минулий спосіб буття та новий спосіб дозвілля, побуту тощо; у центрі уваги – побутово-мелодраматичний конфлікт, переважно у родинному колі, абсолютизація одного із аспектів життя, а саме нового, майбутнього.

- Поділ персонажів на позитивних і негативних.

- Імітування конфлікту та розв'язання його шляхом використання *duesexmachine* (див. про це у праці «Від модерну до авангарду: жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини XX століття» Тетяни Свєрбілової, Наталії Малютіної, Людмили Скорини [6, 515]). Так, зокрема, у п'єсі-агітці «На руїнах минулого» суперечності між старим світом Івана Лантуха та новим способом буття колишнього наймита Панька розв'язуються після появи міліціонера, котрий приносить звістку про арешт майна Лантуха – «за вперте небажання виплачувати податки та виконувати закони Радянського уряду» [5, 16]. Панько й Іван урівнюються у соціальному становищі, про що визнає перед Паньком і Надією приголомшений Лантух: «Ну, що ж, Паньку, тепер ви рівня: ти голий, а в неї нема нічого. До пари! Га?!»

[5, 16]. На таку репліку Панько відповідає: «Печені голуби не шлеться до губи. Як-небудь проживемо!» [5, 16]. Цими словами він підсумовує своє остаточне відречення навіть від тих, хто хотів би приєднатися до нього, до нового буття, й, за сюжетом твору, залишає родинні сподівання Лантухів та мелодраматичні переживання Надії без позитивної відповіді.

- Водевільне розв'язання конфлікту як важливий принцип у структурній будові п'єси-агітки. Воно надає оптимістичності подібним творам, робить сюжетні й фабульні лінії схематичними, примітивними, а драматичність чи трагічність – плакатною, удаваною.

- Театралізація побуту не тільки як ілюстрація ідеологічних кліше, але й як показ типових поведінкових моделей, на які слід орієнтуватися новій людині. Агітки моделювали сценарії поведінки у різноманітних побутових ситуаціях – кого і як кохати, як поводитися з батьками, друзями, колегами, односельцями та ін., а також дискримінацію так званого старого, колишнього способу буття – на противагу новому, майбутньому.

На таких само засадах створювалися й інші твори агітаційного характеру, в яких концепція «минуле – це негативний досвід буття людини» увиразнювався завдяки різноманітними художнім прийомам. Йдеться про п'єси-агітки історично-драматичного змісту, історіософська концепція яких полягала у трактуванні історичного процесу як «безупинної боротьби класів» [6, 520]. Одним із поширених і яскравих прикладів такої п'єси є агітка Фауста Лопатинського «Козак Голота», надрукована у 10-му номері «Сільського театру» за 1926 рік.

Театралізація історії, як і театралізація побуту, здійснювалася з використанням ідеологічних кліше, але на основі історичних сюжетів. Прикметно, що у переважній більшості випадків ішлося не про використання сюжетних колізій із біографій видатних історичних постатей, а навпаки – про переспів фабульних схем народної історичної пісні, балади, легенди, переказу тощо. Зокрема, Михайло Панченко у 1927 році створює п'єсу «Коліївщина», Фауст Лопатинський того ж року – «Козака Голоту», а Михайль Семенко – ліричний драматичний етюд «Маруся Богуславка». І попри різну тематичну спрямованість творів, привертає увагу типова сюжетна колізія – життя не знакової історичної постаті української минувшини, а типового фольклорного персонажа.

Національна історія та національні характери в таких п'єсах мали бути співзвучні загальному умонастрою епохи – соціальні та ідеологічно заангажовані.

Кітчевий образ минулого, витворений у таких п'єсах-агітках, як твір Ф. Лопатинського, формував уявлення про минуле у глядача і читача в особливий спосіб – ігровий, видовищний, простонародний, дидактично-популярний. Відтак історія та уявлення про минуле в подібних п'єсах-агітках зводилися до переписування відомих фольклорних сюжетів за принципами:

- хронологічно спрощеного сюжету, без складних композиційних прийомів;
- використання мелодраматично-сентиментальної та побутово-етнографічної сюжетної чи фабульної ліній, тоді як додаткові психологічні, екзистенційні, філософські – нехтувалися;
- включення до структури твору додаткових гротескних, іронічно-сатиричних, детективних чи пригодницьких сцен, які створювали ефект напруженості у розвитку дії.

Сформовані на таких засадах сюжетні лінії п'єси-агітки, по суті, «привласнювали» фольклорні сюжети та фрагменти національного історичного наративу та переписували його відповідно до класово-соціальних ідеологічних установок епохи. Це сприяло витворенню спільної історичної пам'яті, завдяки якій національний героїчний пафос української минувшини заміщувався образами і метафорами класової боротьби пролетаріату й селянства. Цей образ був цілковито протилежним національно-патріотичному, почасти – екзистенційно-філософській концепції минулого, витвореній наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття у драматичних творах Людмили Старицької-Черняхівської, Спиридона Черкасенка, Гната Хоткевича, Михайла Грушевського, Богдана Лепкого, Івана Нечуя-Левицького та інших українських письменників. Мотив національної гордості було замінено ідеєю «радянського патріотизму», щоб, як зазначає С. Єскельчик, «українці могли вшановувати своє минуле, доки воно доповнювало, а не змагалось з російською імперською історією» [1, 99].

Література

1. Єсельчик С. Імперія пам'яті: російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / С. Єсельчик. – К.: Критика, 2008. – 304 с.
2. Лендлер Клаус. Драма и классовая борьба / Клаус Лендлер. – М.: Прогресс, 1974. – 351 с.
3. Лепкий Б. Мотря. Історична повість. Том І: Сотниківна. Історична картина з часів Івана Виговського / Б. Лепкий. – Тернопіль: Збруч. – 2004. – 350 с.
4. Осинський О. На руїнах минулого / О. Осинський // Сільський театр: місячник від. мистец. Упр. політосвіти УСРР. – Харків: Рад. село, 1926. – № 4. – С. 6-18.
5. Павлишин М. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті / М. Павлишин. – К.: Час, 1997. – 447 с.
6. Семенко Михайль. Вибрані твори / Михайль Семенко; упоряд., передм. Анна Біла. – К.: Смолоскип, 2010. – 688 с.
7. Солодар Л. Хутір – ментальний кордон українського простору в проекції національної літератури / Л. Солодар // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 60. – 2014. – Ч. І. – С. 87-93.
8. Сушицький Б. Кінець репертуару (в порядку обговорення) / Б. Сушицький // Нова генерація: журн. лівої формації мистец. – Харків: Держ. вид-во України, 1930. – № 4 (квітень). – С. 34-37.

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТА МАНІПУЛЯТИВНІ СТРАТЕГІЇ АНГЛОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

Яна Тікан, Валерія Андрєєва

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Київ, Україна

Yanixx33@gmail.com

Abstract. The paper highlights the features and structural characteristics of English advertising text in pragmalinguistic and cognitive aspects. The basic types of advertisements, strategies of the discourse of advertising and the manipulative techniques of advertisements are described.

Key words: advertising text, the discourse of advertising, manipulation.

Анотація. Статтю присвячено висвітленню специфіки та структурних особливостей англомовного рекламного тексту у прагмалінгвістичному та когнітивному аспектах. Розглянуто типи рекламних повідомлень та стратегії англомовного рекламного дискурсу, зазначено маніпулятивні властивості реклами.

Ключові слова: рекламний текст, рекламний дискурс, маніпуляція.

Реклама сьогодні є невід'ємною частиною суспільного життя, вона визначається навіть частиною культури, що розвивається за своїми власними законами. В рекламному тексті присутні різноманітні фонетичні, лексичні, стилістичні та синтаксичні засоби, що відрізняють його від інших видів тексту. Більш того, реклама є не тільки вільною від певних обмежень в своїх можливостях впливу на думку як людей, так і нації в цілому, а й має специфічні форми виразності, що й обумовлює зацікавленість лінгвістів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення варіативності англомовного рекламного тексту, оскільки реклама є «динамічним» явищем, яке дуже швидко застаріває та змінюється. Багато робіт науковців висвітлюють

специфіку та особливості структури рекламного тексту, а саме, дослідники Є. В. Медведєва, Ю. С. Бернадська, Н. Л. Коваленко, Н. С. Лиса, Х. Кафтанджигєв, дослідженню комунікативних стратегій рекламного дискурсу присвячені роботи таких науковців, як А. В. Олянич, Ю. В. Кривобок, О. В. Дмитрук, нам слід більш поглиблено дослідити лексичні особливості англомовної реклами.

Рекламний текст характеризується яскраво вираженим прагматичним аспектом, що виявляється в своєрідній організації, яка передбачає ретельний відбір лексичних одиниць. Оскільки реклама є результатом творчої діяльності, під час її розробки використовується широкий спектр різноманітних лексичних засобів англійської мови.

Дослідження прагмалінгвістичного (можливість розглядати мову реклами в безпосередньому зв'язку з дією адресата), когнітивного (виявлення стереотипних концептів та ментальних сценаріїв через засоби мовної репрезентації, які дозволяють кодування та декодування інформації за допомогою компресії тексту та застосування стратегії впливу на думку людей та психолінгвістичного (вивчення факторів, що впливають на вибір конкретних мовних засобів під час обмірковування та створювання текстів реклами) аспектів рекламного дискурсу дозволяють простежити його закономірності з різних сторін [2, с. 191-200].

Ефективна реклама складається як з відповідним чином підібраних невербальних засобів, так і влучних та інформативних вербальних компонентів. Від доцільного поєднання цих двох складових повністю залежить ефективність рекламного тексту. Тим не менш, дослідники даного питання схилиються до думки, що вербальні складові реклами відіграють важливішу роль у порівнянні з її візуальним аспектом. Болгарський науковець Х. Кафтанджигєв стверджує, що зображення не тільки привертають увагу споживачів, а й відображають певні особливості та ключові моменти реклами. Однак, все одно люди створюють повну картину повідомлення рекламодавця чи рекламних агентств суто за допомогою їх комунікативних інтенцій, що стають повністю зрозумілими за допомогою вербальних знаків [3, 2].

Через те, що реклама спрямована, насамперед, на людину, а також має можливість впливати на її судження та думку завдяки своїй інформативності, виникає необхідність в її розгляданні стосовно аспекту лінгвістичної

прагматики. Прагматикою в даному випадку можна вважати використання мови в рекламному тексті задля виконання певних комерційних завдань. Між працівниками медійної сфери та реципієнтами повідомлень існує певний зв'язок, який полягає в прагматичному співвідношенні рекламного тексту з мотиваційними характеристиками обох.

Прагматичний аналіз реклами дозволяє встановити прямий зв'язок між мовними засобами різних рівнів, що використовуються в рекламному тексті для впливу на потенційного споживача, та дією адресата в напрямі цього впливу, яка або мала місце як факт купівлі, користування послугою, або не здійснилась залежно від результату впливу на адресата. Отже, аналіз рекламних текстів у прагмалінгвістичному аспекті дає можливість розглядати мову реклами в безпосередньому зв'язку з дією адресата [4, 315].

Таким чином, необхідність спонукання споживачів до певних дій, які вже запроваджені рекламодавцем, зумовлює вивчення прагматичної направленості дискурсу реклами. Слід додати, що на перебіг таких комунікативних відносин впливає ряд факторів, а саме: специфічність ситуації спілкування, інтенція автора, психологічні, соціологічні та екстралінгвістичні фактори тощо.

Прагматичний та когнітивний аспекти дослідження реклами є взаємопов'язаними. Перший дає змогу прослідкувати методи та тактики переконування, а також виявити засоби аргументації. Стосовно другого аспекту слід зазначити, що він є незамінним для отримання інформації щодо процесу оцінювання продукту та прийняття рішень. Кодування повідомлення можна зробити багатьма різними кодами, які будуть еквівалентними за функціями, але задача одержувача – обрати одне з можливих значень для забезпечення правильного декодування.

Вивчення реклами в аспекті психолінгвістики є повністю обґрунтованим, адже її мовна організація майже повністю залежить від психологічних чинників. Масову комунікацію неможливо представити без існування рекламної комунікації. Будь-яка рекламна компанія, включаючи до своєї діяльності рекламні тексти, прагне відтворити свої певні бажання та досягти конкретні практичні цілі, адже ніхто не буде замовляти рекламу, яка тільки несе в собі певну інформацію, не маючи певного заклик до купівлі продукту. Саме через це необхідно зосередити увагу на ефективності впливу рекламних текстів на клієнта, що досягається вживанням найбільш виразних мовних засобів.

Рекламу є комунікацією, яка використовує різноманітні підходи, аби встановити зв'язок між споживачами та працівниками рекламної сфери таким чином, щоб вплинути на аудиторію. Мовні засоби використовуються для виконання основного завдання реклами – впливу на споживача. Іноді недостатній час для рекламування, обмеження контакту з адресатом чи негативне сприйняття продукту змушують автора тексту реклами застосовувати прийоми маніпулювання.

Рекламний текст складається з вербального та візуального компонентів, що доповнюють один одного задля досягнення цілей рекламодавця. Вербальний компонент рекламного тексту складається зі слогана, заголовка, основного тексту та фрази-відлуння. Усі ці складові відіграють важливі конкретні ролі, але використання всіх чотирьох блоків в межах одного рекламного повідомлення не є обов'язковим. Наприклад, часто простежується тенденція до уникнення заголовків, адже вся необхідна інформація для привернення уваги споживачів знаходиться у слогані. Рекламодавці вдаються до таких методів, наприклад, щоб зменшити тривалість рекламного повідомлення.

На думку А. Д. Кривоносова, рекламний текст слід розглядати як невеликого обсягу текст, який несе рекламну інформацію та має конкретні ознаки. По-перше, він містить інформацію про фізичну або юридичну особу, товари, ідеї і починання. По-друге, такий текст призначений для невизначеного кола осіб. По-третє, рекламний текст утворюється для формування або підтримання інтересу до фізичних, юридичних осіб, товарів та ідей. А четвертою ознакою є те, що він сприяє реалізації товарів, ідей та починань [6, с. 13-14].

Творці рекламного тексту орієнтовані на прямолінійно-імперативно та прагматично спрямоване спілкування з масовим адресатом. Таким чином, одною з центральних проблем і завдань реклами в цілому є ефективність, яка з часом переходить в результативність, що знаходить своє вираження насамперед у зростанні споживчого попиту на рекламні товари.

Переважній більшості рекламних текстів притаманний ряд особливостей, які допомагають виокремити його з-поміж інших. Незалежно від свого призначення та інформативного навантаження, він, як правило, повинен бути лаконічним, пізнавальним, спонукальним, оригінальним та переконливим, а також володіти доказовістю. Все це досягається за допомогою певних

лінгвістичних та експресивних засобів англійської мови. Рекламний текст несе певне семантичне навантаження, виконує комунікативно-прагматичне завдання, тобто впливає на адресата, переконує в правдивості повідомлення, тим самим сприяє прийняттю рішення.

Дослідники визначають чотири основні типи рекламних повідомлень за видом реалізації прагматичної функції, а саме: інформативні, аргументативні, сугестивні та маніпулятивні.

Інформативні рекламні тексти надають реципієнту інформацію про нові можливості застосування певного товару чи послуги, новинки в їх використанні, пояснюють принцип дії рекламованого продукту, роблять акцент на зміні ціни, формують відповідний образ компанії. Аргументативні повідомлення, в свою чергу, спрямовані на те, щоб реципієнт надав перевагу певній продукції, виокремив її з-поміж інших, а також мав бажання негайно скористатися рекламованими товарами чи послугами.

Сугестивні повідомлення спонукають адресата до потрібних дій, використовуючи повтори назви товару, імперативні конструкції тощо, а маніпулятивні – мають психологічно-емоційний вплив на реципієнта, використовуючи образне мовлення [7].

Багато маркетологів, які працюють у рекламній сфері одноголосно стверджують, що реклама – це рушій торгівлі. Саме через призму реклами ми дізнаємося про нові послуги, товари тощо. Більше того, реклама допомагає нам зорієнтуватися у великій кількості послуг та товарів і вибрати найкращий для себе. Грамотно складена та продумана реклама із відповідними вербальними та невербальними компонентами має здатність впливати та змінювати свідомість й поведінку людини.

Виходячи із вище сказаного, ми можемо стверджувати, що реклама – це складна та багатогранна система психологічного впливу на людину. Із теми нашого дослідження зрозуміло, що наша увага здебільшого прикута до вивчення та аналізу вербальних компонентів реклами. Англomовний рекламний простір не знає меж. Складається враження, що рекламні тексти спрямовані на демонстрування лексичного багатства англійської мови.

Основною метою будь-якої реклами є змусити споживача виконати дію, яка є бажаною та запланованою з точки зору рекламодавця, а саме: умовити покупця придбати товар, скористатися певними послугами, змусити аудиторію

мислити так, як це необхідно в даній ситуації та інші. Для досягнення цього завдання під час створення рекламного тексту дуже часто вдаються до використання різноманітних комунікативних стратегій і тактик, адже саме реклама є способом передачі інформації від рекламодавця до споживача, комунікативним ланцюгом між ними.

Вчена О. Ємельянова представляє комунікативну стратегію як комплекс мовленнєвих дій, які спрямовані на досягнення конкретних мовленнєвих цілей, які формуються за допомогою мотивів, що, в свою чергу, визначаються відповідно до певних потреб. На відміну від стратегій, комунікативні тактики являють собою ієрархічно нижчий рівень планування мовленнєвої поведінки, і саме завдяки їх використанню можна реалізувати стратегії [1, 31].

У своєму дослідженні А. Олянич стверджує, що в рекламному дискурсі різноманітність комунікативних стратегій звужується виключно до однієї, а саме: презентаційної з елементами конвенції та маніпуляції [8, 20]. Така стратегія є дуже важливою у процесі реалізації основних функцій реклами, саме тому необхідно зазначити основні тактики її досягнення. Перш за все, сюди слід віднести позитивну саморепрезентацію, за допомогою якої читачі сприймають надану інформацію як достовірну та релевантну:

Our Oral-B Round Cleans Better removes 100% more plaque (Cosmopolitan). Більш того, така тактика, як негативна презентація конкурентів, також зосередить увагу споживачів на продукті певної компанії, відокремлюючи її з-поміж інших:

A revolutionary sensation-foam! Our most lightweight foundation for 100% nude perfection. New foam revolutionizes foundation! Some foundations have ingredients that weigh skin down. Only our foam with aerated pigments provides a flawless finish that's light as air... for 100% nude perfection! (Maybelline).

Для досягнення презентаційної стратегії також застосовують такі тактики:

- використання віршованої форми (*Red riding hood never smelt so good. (Vogue)*,
- яскравого заголовка із вираженим емотивним компонентом (*How far will you take it (National Geographic)*,
- гри слів (відбувається активний маніпулятивний вплив на глядача, який змушений задуматися над висловлюванням та текстом реклами)

- вживання імені рекламованого товару (*Believe it or not. It's Head&Shoulders (Vogue)*),

- а також невербальних засобів (виділення тексту за допомогою кольору або розміру, фотографії відомих людей тощо) [5, 638].

Беручи до уваги вище сказане, ми можемо стверджувати, що базовим негативним моментом реклами є її активний вплив на людину, який здійснюється за допомогою повторення реклами. Більш того, вона спонукає до стереотипного мислення та маніпулює бажаннями самої людини. Вербальний компонент відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки він сприяє кращому заохоченню до перегляду реклами. Доцільне використання слова надзвичайно легко може змінити емоційний та моральний стан людини. Реклама націлена на заохочення та привертання уваги потенційних клієнтів.

Таким чином, для досягнення комунікативної мети реклами широко використовуються різноманітні стратегії та тактики для їх реалізації, що включають в себе як вербальні, так і невербальні засоби для свого кращого функціонування. Центральною є презентаційна стратегія з елементами маніпуляції, яка дає змогу зосередитися споживачам на продукті реклами, визначаючи його кращі сторони або, навпаки, акцентуючи їх увагу на недоліках продуктів компанії-конкурента.

Таким чином, рекламний текст слід розглядати як частину мови впливу, метою якої є отримання певної реакції від адресата і подальше керування нею. Як результат творчої діяльності, реклама є унікальною, що й передбачає абсолютну свободу у виборі засобів вираження закладеної в рекламі ідеї. Саме тому під час розробки рекламного повідомлення використовується найбільш повний спектр різноманітних лексичних засобів англійської мови. Текст реклами являє собою зразок найбільш ефективного використання лінгвістичних засобів. Він, перш за все, характеризується яскраво вираженим прагматичним аспектом, що проявляється в своєрідній організації, яка передбачає ретельний відбір граматичних засобів, лексичних одиниць та стилістичних прийомів.

Література

1. Ємельянова О. В. Варіативність комунікативних стратегій та тактик дискурсу фінансового прогнозу / О. В. Ємельянова // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна / О. В. Ємельянова. – Х., 2011. – С. 30-34.

2. Кара-Мурза Е. С. Множественная типология рекламы // Язык и дискурс средств массовой информации в XXI веке: [коллективная монография] / Е. С. Кара-Мурза. – М.: Академический проект, 2011. – С. 191-200.
3. Кафтанджиев Х. Тексты печатной рекламы / Х. Кафтанджиев. – М.: Смысл, 1995. – 73 с.
4. Коваленко Є. С. Рекламний дискурс: лінгвістичні аспекти вивчення / Є. С. Коваленко // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць / Є.С. Коваленко. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – Вип. – 19 – С. 314-319.
5. Кривобок Ю. В. Основні комунікативні стратегії в політичній рекламі / Ю. В. Кривобок // Гілея: наук. вісник: збірник наукових праць / Ю. В. Кривобок. – К., 2012. – Вип. 66. – С. 637-641.
6. Кривоносов А. Д. Жанры PR-текста / А. Д. Кривоносов. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2001. – 135 с.
7. Макєдонова О. Д. Лінгвостилістична організація та прагматичне функціонування англійськомовного рекламного дискурсу: дис. канд. філ. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Макєдонова О. Д. – Запоріжжя, 2017. – 229 с.
8. Олянич А. В. Рекламный дискурс и его конститутивные признаки / А. В. Олянич // Рекламный дискурс и рекламный текст: коллективная монография / А. В. Олянич. – М.: ФЛИНТА, 2016. – С. 10-38.

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Ольга Шевченко

Центральноукраїнський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка

Кропивницький, Україна

gimnast.olga@gmail.com

Abstract. The article defines the aspects of formation of pedagogical culture among students of faculties of physical education. The basic pedagogical conditions of formation of professional culture: external and internal. It is determined that the professional-pedagogical activity of the teacher of physical culture involves the use of collective forms of organizing the educational process, both during the classes, and in non-teaching sports and mass work. It is proved that training in a higher education institution development of professional qualities necessarily affects the development of personal qualities of students.

Key words: professional culture, student, pedagogical condition, personality, teacher of physical culture.

Анотація. В статті визначено аспекти формування педагогічної культури у студентів факультетів фізичного виховання. З'ясовано основні педагогічні умови формування професійної культури: зовнішні та внутрішні. Визначено, що професійно-педагогічна діяльність вчителя фізичної культури передбачає використання колективних форм організації освітнього процесу як під час проведення занять, так і в позанавчальній спортивно-масовій роботі. Доведено, що навчання у закладі вищої освіти розвиток професійних якостей неодмінно впливає на розвиток особистісних якостей студентів

Ключові слова: професійна культура, студент, педагогічна умова, особистість, вчитель фізичної культури.

Постановка проблеми. В контексті формування творчої особистості, забезпечення сприятливих умов для її саморозвитку постають завдання до майбутніх фахівців сучасної шкільної освіти, які вимагають не тільки найвищого рівня кваліфікації зі свого предмета, але досконалого розвитку його педагогічної майстерності, соціальної компетентності, професійної культури [5, с. 70].

Педагогічна система є розвинутою, гнучкою, досконалою структурою, що складається з взаємопов'язаних елементів: мети підготовки спеціаліста, суб'єкту навчально-виховного процесу, змісту навчання і виховання, дидактичних процесів як способів здійснення поставлених завдань, викладачів або технічних засобів навчання, що опосередковують педагогічну діяльність, організаційних форм педагогічної діяльності [2, с. 8].

На думку Н. Б. Крилова, під професійною культурою фахівця необхідно розуміти «єдність переконаності в соціальній значущості своєї професії, розвинене почуття професійної гордості, працелюбства й працездатності, підприємливості, енергійності та ініціативності, здатності, ефективно, швидко та якісно розв'язувати виробничі завдання; знань теорії управління і соціальної психології, організаторських здібностей, готовності розширення професійного досвіду» [1, с. 40].

Метою дослідження є теоретичне визначення педагогічних аспектів формування професійної культури у студентів, майбутніх учителів фізичної культури.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких *завдань*:

1. Здійснити аналітичний огляд науково-педагогічних джерел з проблеми дослідження в загальній і спеціальній психолого-педагогічній літературі.
2. Обґрунтувати педагогічні умови формування професійної культури у студентів, як складової фахової підготовки майбутніх учителів.
3. З'ясувати форми організації студентів в процесі формування у них професійної культури.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – теоретико-методичні аспекти професійної культури майбутніх учителів фізичної культури.

Результати дослідження. Формування професійно значущих особистісних якостей у студентів, до яких ми відносимо професійну культуру, відбувається у

взаємопов'язаній діяльності педагога й студента. В цій системі важливо вирізняти об'єктивні (зовнішні) та суб'єктивні (внутрішні) умови, що відповідає закономірностям переходу зовнішнього у внутрішнє і навпаки.

До *зовнішніх* умов ми відносимо соціально-педагогічні та організаційно-педагогічні умови, в процесі яких формується професійна культура майбутнього вчителя фізичної культури.

Соціально-педагогічні умови призначені для зняття невідповідності між вимогами суспільства до особистісних і професійних якостей фахівця та реальних можливостей педагогічної системи й самих студентів для забезпечення цих чекань. До них відносяться:

- умови функціонування й розвитку освітнього процесу: підвищення соціального статусу працівників освіти; збільшення фінансування навчального процесу у вищій школі; реальна політика держави, що забезпечує матеріальний дохід людини прямо пропорційно рівню його освіти та якості професійних знань;

- умови, пов'язані з суспільною потребою в фахівцях: забезпечення кваліфікованої профорієнтаційної роботи з абітурієнтами; вивчення їхньої мотивації при вступі в педагогічний виш; наявність інноваційного середовища у закладі вищої освіти, що забезпечує творчий розвиток особистості викладача й студента; наявність необхідної психолого-педагогічної літератури для розвитку як педагогів, так і студентів.

Організаційно-педагогічні умови сприяють вирішенню протиріч процесу формування професійної культури студента, пов'язаних з організацією й педагогічним забезпеченням даного процесу в педагогічному виші. До них належать:

- реалізація динамічного співвідношення між педагогічним управлінням і самоврядуванням в освітньому процесі;

- усунення невідповідностей між змістом навчальної та професійної діяльності за допомогою постійного відновлення змісту спеціальних дисциплін у вищих навчальних закладах і посилення міжпредметних зв'язків;

- розвиток групових і колективних форм та методів навчання, що виступають необхідною умовою для майбутньої продуктивної професійної діяльності.

Професійно-педагогічні умови більше стосуються особистості викладача (в тому числі і майбутнього), і ступеня її впливу на процес формування професійної культури студента. Дана група умов містить у собі:

- особистісне осмислення і прийняття викладачем нових педагогічних ідей і цінностей, інноваційних концепцій і технологій, визнання суб'єкт-суб'єктної парадигми освіти, орієнтація на особистісні та професійні інтереси й цілі студентів, використання принципів співробітництва і спільного творчого пошуку;

- удосконалення індивідуального стилю діяльності, прагнення до творчої самореалізації в педагогічній діяльності;

- підвищення професійної підготовки викладачів, здатних вирішувати творчі й організаційні проблеми процесу формування професійної культури студентів.

Внутрішні педагогічні умови (індивідуально-творчі) розв'язують протиріччя «всередині» особистості студента та забезпечують ефективність процесу формування професійної культури майбутнього вчителя фізичної культури.

Сучасний підхід до формування особистості наголошує на тому, що не розвиток здібностей, а розвиток мотиваційної сфери, потреб індивіда визначає напрямок розвитку професійного потенціалу. На наш погляд, саме внутрішні установки, мотиви, потреби особистості будуть сприяти підвищенню рівня сформованості професійної культури студентів. Тому при визначенні педагогічних умов формування професійної культури майбутнього вчителя фізичної культури основну увагу приділяємо саме внутрішнім умовам.

Професійно-педагогічна діяльність вчителя фізичної культури передбачає використання переважно колективних форм організації освітнього процесу як під час проведення занять, так і в позанавчальній спортивно-масовій роботі. Через специфіку діяльності вчитель фізичної культури виступає керівником спортивної секції дітей, різних за віковими, статевими, психологічними ознаками, з різними фізичними здібностями.

В останні роки відбувається применшення значущості та зведення до мінімуму групових і колективних форм і методів навчання. Навчання в педагогічному закладі вищої освіти набуває все більш індивідуального характеру, але не в позитивному змісті врахування індивідуальних особливостей студента, а в негативному – ізоляції його від групи, зменшення

інтенсивності спілкування, співробітництва, взаємодопомоги. Тим часом особистісно-орієнтоване навчання ні в якому разі не заперечує групові та колективні форми роботи. «Розвиток особистості – це результат колективно здійснюваної суспільної справи, тобто процесу навчання, в якому є місце й індивідуальній, і груповій, і колективній роботі» [4, с. 49].

Основні етапи розвитку творчої особистості і колективу визначаються:

- потребами й інтересами;
- здібностями;
- культурою діяльності й гуманністю взаємин;
- характером самостійно виконуваних творчих робіт;
- якостями особистості, притаманних індивіду або більшості членів колективу [3].

На нашу думку, що спільна діяльність має потужний особистісно формуючий потенціал: особистісний характер контактів молодих людей в колективі, багатство мови, яка використовується, емоційне сприйняття інформації – все це благодійно впливає на соціально-педагогічну ефективність міжособистісного спілкування. Під час спілкування в такому колективі між його учасниками відбувається інтенсивний обмін думками, оцінками питань, пов'язаних з поточними творчими процесами. Таким чином, створюється сприятливе культурне середовище, пов'язане з художньою творчістю однодумців.

Висновки. Таким чином, колективна творча діяльність – це організована система, психологічним ядром якої є творча взаємодія, взаємовідносини й спілкування викладача із студентами і студентів один з одним. Беручи участь у такій діяльності, майбутній вчитель фізичної культури має можливість розкритися як творча особистість, скоригувати свої негативні і розвинути позитивні риси. Спільна творча діяльність сприяє розвитку професійних якостей: високі вимоги колективу сприяють самовизначенню студента стосовно майбутньої професії, розвитку самосвідомості, прагненню вдосконалювати свої професійні навички, особистісні здібності і якості. Отже, в період навчання у закладі вищої освіти розвиток професійних якостей неодмінно впливає на розвиток особистісних якостей студентів, і навпаки – розвиток особистісних якостей сприяє підвищенню рівня професійних здібностей.

Література

1. Арнольдов А. И. Человек и мир культуры. Введение в культурологию / А. И. Арнольдов. – М.: МГИК, 1992. – 240 с.
2. Беспалько В. П., Татур Ю. Г. Системно-методологическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов. – М.: Высшая школа, 1989. – 144 с.
3. Бойко В. В. Социально-психологический климат коллектива и личность / В. В. Бойко, А. Т. Ковалев, В. Н. Парфенов. – М.: Мысль, 1983. – 207 с.
4. Сластенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. – М.: Изд-во “Магистр”, 1997. – 308 с.
5. Радул В. В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя. Навчальний посібник / В. В. Радул, В. О. Кравцов, І. М. Михайліченко. – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2007. – 252 с.

978 – 80 – 89654 – 48 – 2